

ХРИСТО БОТЕВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ
в три тома

Редакционна колегия:

ПЕТЪР ДИНЕКОВ (отговорен редактор)

НИКОЛАЙ ЖЕЧЕВ

СТЕФАНА ТАРИНСКА

ЦВЕТА УНДЖИЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ХРИСТО БОТЕВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ 2

Под редакцията на
СТЕФАНА ТАРИНСКА

СОФИЯ • 1979

ИЗДАНИЕТО Е ПОДГОТВЕНО
В СЪТРУДНИЧЕСТВО С ИНСТИТУТА
ЗА ЛИТЕРАТУРА
ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ
НА НАУКИТЕ

5049

СИМВОЛ-ВЕРУЮ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНА

Бярвам в единната обща сила на човечески род на земното кълбо, за да твори добро.

И в единний комунистически ред на обществото, спасител на сички народи от вековни тегла и мъки чрез братски труд, свобода и равенство.

И в светия животворящ дух на разума, укрепляющ сърцата и душите на сички хора за сполуката и тържеството на комунизма чрез революция.

И в единното и неделимо отечество на сички хора и обща собственост върху сички имоти.

Изповядвам единний светъл комунизъм, поправител на дъзите на обществото.

Чакам събужданието на народите и бъдащия комунистически строй на целия свят.

Галац, 20 април 1871 г.

Х р. Б о т ъ о в

ВЕСТНИК
„ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ
ЕМИГРАНТИ“ 1871

НАМЕСТО ПРОГРАМА

Една от най-главните причини за неуспеха на нашите вестници, особено на тия, що са се издавали и издават отсам Дунава, е и тая, дето между програмата и съдържанието на всеки по ти вестник, между обещанията и изпълнението на редакторите, почти всякога е имало такава разлика, каквато има между мохамеданския *рай* и християнската *мъка*. Нашите редактори в програмите си обещавали са златни гори на читателите си, но тутакси след тези обещания, след тези сладки и медени, вестника им замязва на голо поле без цел, без характер, на кое наместо обещаните гори читателят вижда някакви си тръни, случайно накачени с безцветни дрипи от разни материи, приготвени за дреха на оголелия народ. И робът, който чака да му покажат враговете на неговото нравствено и политическо освобождение, да види помощ във вековната си инстинктивна борба срещу тях, вижда само пилинките¹ в очите си, увеличени в куб и квадрат, а горите, що тежат на плещите му и възпират дишането му, означени с едни само точки. Тъй едни от враговете му се потулиха, други оставиха, а трети се дору показаха за негови приятели — за патриоти. Такъв е бил Всеобщия български вестник, който отначало докрай беше орган на някакви си *млади* чорбаджии; такъв стана Вестника на волните българи, който избръщолеви най-сериозната страна на политическия ни въпрос с стата на един луд Див Дядо; такъв е и сега недоносения изтърсак на нашите двигатели на пищеварението² — политическия и книжовния вестник „Отечество“.

Този триумвират, който искаше да представя уж мненията

¹ Прашинките.

² Храносмилане.

и стремленията емиграционни, падна именно затова, защото нямаше нищо общо с емиграцията: първия бягаше от нея, вторий се смееше и подиграваше, а третия от височината на чорбаджилъка си дълбоко я презираше и презира, и всичко това ставаше от туй, че те служеха на някакви си партидки, които народа познаваха, нито пък народът тях. Всяка от тях викаше, крещеше и проповядваше свобода, всяка насърчаше войводите и емигрантите и в същото време всички бягаха и никому ръка не подаваха; тъй щото думата «хъш» беше станала дума за укор, за презрение, за недоверие, та тези, що имаха злочестината да я носят, теглеха крайни нужди, като не намираха нийде място за работа, или ако и да намираха, то със сигоранца, че трудът ще им е изяден. . . .

Но «Народност» и «Дунавска зора» умряха и погребяха се в самите си идеи, а «Отечество», ако и да не е още погребано, за кое трябва да благодари влиятелните си агенти, кои, по низкопоклонничество към патроните му, изпольгали са свят простац, за да му съберат няколкостотин абонати — но и то е отдавна вече умряло и неговата мъчителна смърт е отвратителната категория, в коя се намират «Право» и «Турция».

За да не падне и нашата *Дума*, ако ще би и в категорията на споменатите блаженопочивши *средновековни рицари*, ний ще се въздържим от всякакви обещания и като мислим, че съдържанието на първите два-три броя от вестника ни ще обясни и програмата му, възприраме се само да кажем нещо върх названието му — *Дума на българските емигранти*.

На последната нова емиграция, коя от ден на ден се умножава с бежанци и изгнаници от вси слоеве на наша народ, ний гледаме като на пръв гранитен камък, който се хвърли сред пладния връх голата тиква на тирана, като на същ народен протест против общественото му положение между народите, — дору и повече, нашия емигрант, като прав¹ и законен наследник на класическия ни хайдутин, приел и упазил е завещаната борба с всичките му социални стремления, които са едни от най-хубавите черти на народния ни характер. Полякът люби и пролива кръвта си за всичко, що е полско, що говори езика му — за магнати, за шляхта, за езуити. — Българинът, напротив, каквато омраза храни против турчина, такава (може и по-дълбока, като е по-вета) и към чорбаджият и духовенството, тази

¹ Пряк

непорината византийска воня, коя продаде и съсипа народа, а днес носи на шия ключовете на неговите окови.

Който иска да се увери в това, нека вникне в смисъла на нашия хайдушки епос, нека припомни Шопското, Браилското и Дядовото Николово въстание; за нас са доста отношенията на чорбаджийството отвъд и отсам Дунава към днешната емиграция и онези на народа и обратно. С какви трепетни надежди, с каква трогателна гордост се отзовава бедния народ към своите си прокудени синове и каква антипатия показват неговите изедници — чорбаджиите и по-горнето духовенство!

Сами сме били свидетели и сами на себе си сме изпитали това като пропагандист отвъд и емигрантин отсам Дунава. . . И то само ний ли? Колко други злочести проповедници се продадоха от тези народни пиявици, и колко други се укриха и крият в народа! А тука, тука не направиха ли ни багабонти, шарлатани, чапкъни и всичко, що може да излезе из устата на едни баснословни невежи, каквито са нашите чорбаджии? Или бяхме глухи и слепи, та не видяхме техния пръст и в несполуката на Петрушанското събитие, и на решителните приготовления на Желя и Филипа Тотя. Нека ни възрази някой на това, с фактове, с живи фактове ще му избодем очите и ще му докажем, че несполуката ни не бе, че идеята за освобождение не е развита у народа, както мислят *Ивановци* и *Стояновци*, а частните тези ненародни препятствия. Собствено идеята за освобождение не е никога угасвала у народа, и ако неговата емиграция днес за днес приутихна, то тя не е умряла и не спи, а се е сложила да си почине и отдъхне от несполуки и изново, с нови сили, да се залови за работа и приготви за удари.

Ето с какви убеждения, с какви надежди и мисли ний разкриваме уста и викаме пред грозния час всеки емигрантин, всяка благородна душа, всеки свесен българин, който е оставил бащино огнище не за да промени едно робство на друго, викаме ги да издумахме всичко, що се е набрало в гърди, в тези злочести четири години, да повдигнем въпроса на нравствено-политическата свобода и да се откликнем на страждущия народ, който зад рясата и калимавката посяга връх чалмата на босфорския болван и гледа да ритне и едното, и другото. Откъм Дунава, белия Дунав, е чакал той някога си своите освободители от византийско иго, към Дунава и сега обръща очи! Затова ний трябва да се сплотим, да мислим, да думаме и да работим. Пък ако

е имало досега ръка, коя да ни отбий или възпре ударите, то
къса ще е вече да ни затули устата и прекъсне думата. . .

И глас искрен благороден
в сърца отзив ще намери,
той е станал глас народен,
та врагът ще потрепери! .

[Дума, г. I, брой I от 10 юни 1871 г.]

НАРОДЪТ

ВЧЕРА, ДНЕС И УТРЕ

Мрачна и жалостна е нашата история от подпаданието ни под турците дору до днешните времена, тежък и възмутителен е животът на свободолюбивия някога български народ! Страшен хомот, какъвто тежи и до днес на вратът му, гъбясал от векове и запрегнат с ятаган вместо жегли; тежки вериги, ръждясали от кърви и сълзи, вериги, в кои са заковани и ръце и нозе, и ум и воля, и в кои и до днес пышкат бащи и майки, братя и сестри, дядове и синове — злодейства, безчестия, колове, бесила, мъки, тъмница, — най-послед даалийци и кърджалии, фанариоти и чорбаджии, черкези и татари, — с една дума зло, варварско зло, кое само едно азиатско въображение може обхвана, зло от завоевателя Мурада до читашкия¹ реформатор Азиса — това са страниците на тази история, на това наше *вчера*. Кървави страници, горчиво преминало! Но *днес*, днес не е ли пак същото черно тегло, същия хомот, същите вериги?

Освен тези, що имат талант да търпят, освен някояко хиляди волнодумни изгнаници, всеки раб божий с християнско смирение ще ни отговори: «Не, днес си добре живеем с турците, те се образоваха и нам олекна.» И наистина, сега кого убиват, кого бесят, кого набиват на кол, кой плаща диш-хакъ² и развежда вместе кон цървула на краставия гаджелин³, кой? ... Но да казва разорения и добития народ, да кажем и ний по совест: днес не убиват никого беззаконно, а законно, не набиват на кол, а като кол всякого набиват, не бесят в къщи *по стрехи* и *по черници*, а на отредени места за гявурски касапници; днес

¹ От читак—турчин (презр.).

² Такса, която посетителите турци искали от домакиня българин, задето си изтривали зъбите при ядене.

³ Турчин (презр.).

никой не развожда цървула на читака, а сякога като цървул развождат по ангарии и тъмници, никой не плаща диш-хакъ, а сякому и зъбите вадят за данъци и сякакви законни кражби, имдадиета¹ и севдадиета²; днес няма даалийци³, няма кърджалии, няма фанариоти, кои да палят и пленят села и градища, едни да убиват, а други да земат *душедял*⁴ и *кевшпарасъ*⁵ за вината на умрелия и убития — днес има правителство, кое само изпълнява тези длъжности към раята и държи за това чиновници, рязани и кръстени, с чалми и калимавки, с дълги и къси пискули; чиновници, кои от вълчия везир Али паша до мечкарина-жандарм Кел Мехмед ага, сир. от скиптъра до сопата — всичките притежават най-високите добродетели, дори и човешината, с коя се отличават братята им черкези и татари. И всичко това в Турция е реформи, и реформи здрави и трайни, основани на дълбоката любов между турчин и българин, между господари и роби.

При тези радикални реформи, ако и да се случва да нападат някои правоверни къщата на гягурина, да го убият или удушат, да обезчестят жена му или дъщеря му, а сина му да извлекат и жив на огъня опекаат, то това са изключения и случайности, защото не стават всяка неделя в една и същата къща, всяка нощ в едно и същото село. И освен това правосъдното правителство с голяма строгост наказва виновниците, като им отнеме половината и повече печала и ги гуди на най-тежка работа — кър-ардари⁶ или заптиета, за да гонят виновните на други още по-маловажни случайности, кои стават *аллахън кърънда*⁷ — думи, кои на езика на нашите аги имат туй преносно значение, че престъпника на къра трябва да се остави на правосъдието божие. От туй нашите баби и майки кога оплакват мъжете си и синовете си, утешават се с тази — не знам как да кажем — клетва или молитва: «От бога да намери душманинът!» *

Иди сега при тоя прогрес в правосъдието, та думай, че в Корана⁸ няма ни логика, ни психология, а в Наполеонова кодекс здрав смисъл; иди и повярвай англиеца г-на Монсела,

¹ Данък за посрещане разходите на войската

² Данък за женитба.

³ Горски разбойници.

⁴ Черковен данък при смърт.

⁵ Разноски за съдебен оглед.

⁶ Началник на турска стража на полето.

⁷ По божие поле, по божия свят.

⁸ Основна свещена книга на мохамеданите.

който преди десетина години, във време на сирийските ужаси, изрече в палатата на общините и в лицето на приснопометения лорд Палмерстона, този неразкаян грешник в работите на Изток, следните тежки думи: «Колкото и да желае благор[одния] лорд да поддържа трона на султана, трябва да се надеем, че той не ще поиска както и да е да забраня такава система, при която са възможни подобни ужаси. С чувство от дълбока скръб си припомням за участието, кое приемах в 1855—56 с повечето от палатата в парламентските усилия да поддържам Турция. Сега вида, че националният характер на турците е неизправен.»

Тука ний бихме утешили благородния джентелмен, бихме опровергали мненията и острите съждения на много недоброжелатели на нашите пилафчини с фактове и примери, кои пълнят домашната хроника на всяко село, на всеки град, и то не отдавна, а от времето на Къбразли Мехмедпашовите ревизии, от кога в Турция се въведе някакъв си *ред* и *равенство* в кражбите и пълна система в напрешните убийства, злодейства и всякакъв род притеснения — ала що щяха да значат нашите думи при онези на Лонгворта, подобните нему шарлатани чиновници и продадени журналисти, кои тръбят по света и искат и нас дору да уверят, както и увериха някои си извезяни и слепи глави, че Турция, този европейски Китай, този присмех на човечеството и укор на съвременна Европа, ще се преобрази скоро на азиатска Белгия и ще пролее благодатта на европейската образованост по всичките краища на Азия! О *tempora*, о *mores*!¹ Намерете изкуството на Медея и влейте в жилите на това варварско племе нова, човешка кръв, тогава ще се поколебаем и ний във вярата си, че Турция няма живот, няма бъдеще; но доде турчинът е с този характер, с този фанатизъм, с тази варварска кръв, ни един красноречив туркофил, ни един дълбокомислящ дуалист или ренегат не може ни увери, че турчинът ще бъде някога способен да влезе в пътя към онази нравствено-политическа цел, към която се стреми умът човешки, отрешен от всяко опекуство на духовни иерархии и политически мандаринства. До тогаз най-красноречиви ще бъдат живите рани, що зеят по тялото на народа и по гърдите на неговата емиграция, рани, на кои като гледаме, напомнят ни всичко, що трябва да влезе в сметка за народно мщение. . .

Повтаряме — Турция няма живот, няма бъдеще, тя е труп

¹ О времена, о нрави!

на смъртния одър, когото никакви дервишки баяния на нейните мандарини, никакви дипломатически молитви на западните доктринери няма да я спасят от анатомическия нож. Лекувана по стара метода, с политически кръвопускания и операции, с дипломатически хлороформ, тя изгуби ръце и нозе, провинция след провинция, и отслабна дотолкоз, щото даде място на оназ страшна болест коя обхвана сърцето ѝ, влезев дихателните ѝ органи и кръвообръщението; тъй щото никаква операция е невъзможна вече. Самите лекари и те забележиха това и след критския *шербет*, който се даде на Турция от Парижкия консилиум в 1868 г., приписаха ѝ за спокойна смърт и последния рецепт: дуализма.

Ще се найдет ли в народната фармакопия на Бал анския полуостров елементи за подобен рецепт, ще може ли той възроди Турция, а главното ще може ли да го тя прие, като ѝ са захванати уста и гърло — това и сам Али паша не ще знае, ако ще би живял и до Матусалови години и не изучи българския народ, негова социален живот, негова твърд характер и волска упорност. Инак той и днес щеше да чете между редовете на черковния ни устав други редове, други думи, кои да му казват: «Али, тоя народ е болестта на Турция, а дуализмът е *пътника* за нейната смърт!» Ала Али паша е турчин — фанатик и фаталист, той се надей само на кучешката животна сила на племето си и ато приема за бъл[гарски] народ тези, що коленичат и скимучат от-преде му, пее и дума: «Жив е аллах, жива е Турция! Многа са и робите. . .» Тъй мислят и нашите чорбаджии и калимавки, тези амфибии, кои в блатото на дуализма намират своя живот, и онез гладички умовце, кои внасят у нас ръждата на западните предразсъдъци и сметта на гнилата вече европейска цивилизация — без да виждат новите явления на живота нито там, дето са се учили, нито тук, дето учат.

Не тъй обаче мисли здравата част на наша народ и неговата емиграция, не тъй мисли всеки свесен и искрен славянин, всеки съвременен човек, в главата на кого се не вие паужина, а стяга мозък, и в гърдите не плакне жабина, а тупа сърце. За нас преобразованията в Турско, обещанията, дуализмът, те са думи без никакъв смисъл, призрази и утопии, кои може да се осъществят нейде си в Китай или Япония, а не на Балканския полуостров между турци и българи, две племена с противоположни характери, нрави и обичаи, с противоположни мирозерцания. Изход от туй тежко и гнусно положение не са новите

окови, новото разделение на тиранството, а народната революция, радикалният преврат, които са триумфални врати за всеки народ, особено за нашия, който няма преминало, няма настояще, а има едно само бъдеще и бъдеще светло, защото с другите славяни той ще има що да каже в света, що да внесе в човешината.

Метнете поглед върху историята на Българското царство от Бориса дорю до попадането му под турците и ще видите, че всичкото историко-политическо преминало на нашия народ е било току-речи чисто византийско, и в него са живели само царе, боляри и духовни, а той сам всякога е бил отделен с дълбока обществена нравственост от разврата на правителството си, който разврат заедно с християнството се вмъкна в по-горната част на народа. Наистина, неведнъж народът е явявал твърдата воля на характера си с въстания против царете си, против духовенството си, както във времето на Богомила и Самуила; но всичко това е ставало само тогава, кога властта или сѐ едно насилието е допирало до къщата му, в която той сякога е бил нравствено свободен, до семейството му, до понятията му за честта — с една дума, до негова дълбок социален живот, с който се отличават общо славянските народи и частно нашия народ.

Отделен, както казахме, нравствено от правителството си, народът много пъти го е оставял само да се бори с Византия, само да си вади очите за престолонаследие; тъй щото тука и бяха главните причини, дето гърците можаха да завладеят навреме България, а варварските турски орди съвсем да я разорят и тъй с твърд крак да стъпят на врата на народа.

Но и при тия страдания, при това страшно насилие, в кое и камъка би се стопил, българинът се затвори от турчина в къщи с челядта си, и както и днес, пял е и слушал е вместо византийската литургия, своята елегическа юнашка песен, вместо стрелата и сабята, хвана ралото и сърпа, ходил е по сборове и по седенки, по тлаки и по черковища — и щом варваринът е погизвал огнището му, кое, както и днес, е било обиколено със снахи и дъщери, със синове и унуци — той е оставял ралото и сърпа, гегата и кавала, хващал е бащина сабя, братова пушка и с «дружина вярна и сговорна» отивал е в Стара планина да мсти за обиди от турци и чорбаджии, да им отнема грабено имане и да пази село и сиромаси.

Такъв е бил българският народ, и сега го и днес пак чист от всяко чуждо влияние, пак с този патриархален живот, пак с

тази първобитност — след толкова и при такива страдания, пред зори, той се провиква от вратата на къщата си: пее отходня молитва¹ на Турция, на робството; проклина своето преминало, което е мрачно и той го мрази; своето настояще, което е тежко и горчиво, та лесно ще го забрави, и вика: бъдъщото ми, бъдъщото ми! Турция и незваните му водители поднасят му на блюдо преобразувания, дуализми, иерархии; но той сѣ туй дума и ще дума: бъдъщото ми, бъдъщото ми!

Но какво е неговото бъдъще?

Нашия народ има свой особен живот, особен характер, особена физиономия, коя го отлича като народ — дайте му да се развива по народните си начала и ще видите каква част от обществения живот ще развие той, дайте му или поне не бъркайте му да се освободи от това варварско племе, с кое той няма нищо общо, и ще видите как ще той да се устрои. Или не видите семето, зародишът в неговите общини без всяка централизация, в неговите еснафи, дружества мъжки, женски и детински? Или не видите в него и това що казахме по-горе?...

Всичко това са въпроси и въпроси важни, затуй ний ще се повърнем да ги разгледаме по-отблизо в следващите броеве на «Думата».

[Дума, г. I, бр. 1 и 2 от 10 и 25 юни 1871 г.]

¹ Молитва при погребение.

СМЕШЕН ПЛАЧ

Плачете за Париж, столицата на разврата, на цивилизацията, школата на шпионството и робството: плачете, филантропи, за палатите на страшните вапири, на великите тирани — за паметниците на глупостта, на варварството, изградени с отсечените глави на толкова Предтечи, на толкова велики мислители и поети, с оглозганите кости на толкова мъченици за насущния хляб — плачете! — лудите не може никой утеши, бесните не може никой укроти!

Кълнете комунистите, че съсипаха столицата ви и измряха с разбойническите за вас думи: свобода или смърт, хляб или куршум! Плюйте на техните трупове и на труповете на онези жертви на цивилизацията, кои сте прегръщали и прегръщате в лицето на жените си, на сестрите си, на майките си, и днес наричате бесни блудници, защото имаха още сила да се хванат за оръжие и избавят от вертепа на разврата! Хвъргайте кал и камъни върху гроба на Домбровски, защото не стана слуга на някоя коронясана глава, а поборник на велика идея, на висока цел и с гърдитвърди се опря на предателите на Франция и виновниците на толкова злочестини в човешината.

Цял свят оплака Париж, цял свят прокле комунистите, и нашата бедна журналистика и тя не остана надире, и тя заплака за бездушното и прокле разумното. Смешен плач! Като че от Нимврода до Наполеона, от Камбиза до Вилхелма войната не представя едни и същите зрелища, една и същата цел с едни и същите средства. Като че Неполеон, в името на цивилизацията, и Вилхелм, в името на божия промисъл, не направиха повече зло, повече варварство в 19-ий век, отколкото напр. Александър Македонски с походите си преди толкова векове. Но там е варварството, там са укорите и проклятията, дето робът, чове-

кът, като не чуят думите му, разумът му, улавя се за крайност и се бори на живот и смърт, доколкото му позволяват средствата, които са ниски, защото са малки, а малки само затуй, защото и тук са ги отнели господарите. Тогава човекът наричат разбойник, развратник, низък и варварин! Такива бяха и комунистите.

Християнството има своите мъченици, доде нарече роба «син божий, син человеческий»; има ги и революцията, за да «направи скитника гражданин»; има ги и ще ги има и социализмът, който «иска да направи човека повече от син божий и гражданин — не идеал, а същ човек, и от него да зависи градът, а не той от града». Християнството, революцията и социализмът — монархията, конституцията и републиката — те са си фактове и епохи исторически, кои ще отрече само тоя ум, който не признава прогреса в човечеството.

Училището и само училището, казва баба Македония, ще избави Европа от социален преврат — училището и само училището, повтаряме ний, ще я приготи за тоя преврат; но не училището на Златоуста и Лойола, на Вилхелма и Наполеона, а онова на Фурие и Прудона, на Кювие и Нютона — и училището житейско.

Комунистите са мъченици; защото не са важни средствата в борбата им за свобода, а идеята на тази борба. «И свободата ще има своите езуити», казва Гейне.

Нека сега нашата журналистика задържи сълзите си, както ще ги задържи и европейската — за да оплаче други столици, други варварства и страдания, кога робът извика на господаря си: кой си ти що плачеш? мъж ли си, жена ли или хермафродит — звяр или риба? ... *И ще бъде ден — ден първий ...*

[Дума, г. I, брой 2 от 25 юни 1871 г.]

ПЕТРУШАН

«Нам казваха, че те са разбойници, излезли из своите вертепи; но те нищо не зеха, нито даже парче хляб; и ний чухме от тях само едно: Дошли сме да измрем за земята си.»

Л. Меркантини

Пълни три години са днес от оня героически подвиг, подобни на който виждаме само в историята на Италианската революция; пълни три години са от онуй славно събитие, кое направи епоха както в историята на нашата емиграция, тъй и в историята на нашето политическо и умствено възраждане. Какъв спомен за потомството, какъв урок, какъв пример за нас, братя емигранти! Шепа решителни млади момци, без никаква революционна организация, без никакви средства, презрени и гонени — момци, кои претърпяха сичко за една благородна свята цел — минаха Дунава и с живо свидетелство показаха какви съкровища се крият в душата на българина . . . Наистина, голяма душевна сила трябва да има човек, за да може каза: «Ний си достигнахме целта, защото измираме, а вий още не сте, защото сте живи!» . . . А това трябва да го каже всеки, който мре за свободата на човечеството; това и казаха с примера си нашите въстаници в 1868 г. под войводите Хаджи Димитра и Стефан Караджа.

Тези мъченици на свободата, що измряха с усмивка на уста, бяха наши приятели, наши братя; с тях деляхме скръб и радост, смях и сълзи; с тях сяхахме на бедна и богата трапеза и разговаряхме за съдбата на нашето потъпкано отечество . . . ; с тях деляхме сичко, само смъртта и свободата не можахме с тях да разделим! Затова елате, братя, да ги споменем с добра и свята памет за нази и славна за наша злочестен народ!

След четите на 1867 г. под войводството на Панайота, Дяда Желя и Филип Тотя, чети, които бяха само за явление на знаменития *Мемоар*, който като галванически ток мина през сърцето на народа и възбуди нервите му, а Турция накара да мисли за положението си — съвсем последователно на другата година

трябваше да се начне движението със сичка сериозност и сички средства, що можеха да се разполагат в онова благоприятно време, кога Кандия тънеше в кърви и със секи куршум хвърляше и залъка от устата си, а Гърция точеше сабя, Румъния и Сръбско запретваха ръкави... Тогава ний имяхме първия Таен комитет на позива на когото бяхме се стекли да решим съдбата на народа като ратници в славната борба за освобождение. Ала този комитет, когото турците по глупост, по праведно нарекоха «комита», като комета наистина показва само своята бляскава опашка на хоризонта, а кога да покаже ядрото си и се срещне с *безжизнения месец*, без никаква физическа причина свърна от орбитата си, пръсна се и угасна. — Ний останахме сами да решим и съдбата на отечеството си, и своята. Нашите астрономи, на кои очите са сѐ въз небето, за да има с какво да се утешават и занимават, обърнаха на «комита» всяко българско сърце и, без да виждат, що се вършеше по земята и в самите тези сърца, заловиха се за бабини деветини и станаха един на други органи на онзи патриотизъм, който вчера викаше народа на въстание, а днес презря и нарече багабонти онези, щобяха се събрали да мрат за негова свобода!

Но поврага този патриотизъм и тези бездушни «астрономи»! «Не разум, не логика води народите, а магнетизмът на вярването и одушевлението», казва един писател във физиологията на народите — и ако нашите «комети», «астрономи», литератори не знаеха това, то видяха поне, че не лиги като у тях, а кръв течеше в жилите на онез мъченици, за избиването на кои те бяха причина, като от една страна измамиха Панайота да задържи толкова опитни и пригответни юнаци; а от друга възпротивиха се на приготовленията на Дяда Желя и Филип Тотя — и с това оставиха онез юнаци отвъд без сяка помощ и средства да вдигнат народа...

Дойде пролетта 1868 и на хиляди юнаци закипя кръвта, хиляди бяха готови да идат да измрат за свобода и в две недели да вдигнат сичкия народ на оръжие! Всеки продаваше мило за драго, всеки забравяше бедност и възраст, родители и роднини и всеки думаше: на Балкана, на Балкана! Но де бяха нашите патриоти да разберат туй тупане на сърцето, туй сътресение на нервите? Де бяха да отговорят и те с каква-годе жертва на олтаря за освобождение? Де беше Тайния комитет да хване жиците на психическия телеграф и направи съобщение с всичката емиграция; де беше да даде средства и направление на

тази жива народна сила? Патриотите бяха там, дето са и днес, комитетът мина като комета, а тези, що викаха: на Балкана, на Балкана — едни се отчаяха, други със затаена злоба сложиха ръце и се заловиха за работа, а трети, кои можаха да намерят средства, отидоха и измряха!

Повече от 200 души излъгани и оголели, оставиха още пролетта името на Българската легия в Белград и с Караджата събраха се окол Хаджи Димитра. При всичките гонения и преследвания от «старите» (с презрение споменуваме туй име) те наидоха истинни патриоти, добиха средства и минаха, та измряха.

Но само туй ли? Те измряха, но тяхната смърт беше голям удар за Турция, голям и за нашето отечество — на първата известна падането, на второто възраждането. Сънливия тиранин залитна на трона от думите: «Болгаристан калктъ»¹ и окачи мъртвия Черковен въпрос на галваническа кука, с кое, без да иска, призна името на робите си — призна борбата. Будния народ стресна се силно, огледа се и, като не можа да скочи на оръжие, със сълзи благослови великия подвиг на синовете си. Той видя и усети силата си.

И ето и до днес кръвта на тези мъченици не е още засъхнала по бащините ни полета; сенките им бродят денем и нощем и чакат онези, кои от Петрушан им пожелаха «добър час и добра стига!» — чакат нази, братя емигранти, да откопаем костите им и избършем сълзите на техните клетки майки, които са вече майки и нам!

[Дума, г. I, бр. 3 от 8 юли 1871 г.]

¹България въстана.

ЗЛОТО

Деморализацията, политическия разврат и страшното онуй варварство, с кои е пропитано до мозъка на костите турското племе и неговото мършаво правителство, от ден на ден станали са толкова релефни, толкова възмутителни, щото няма око, кое би могло да ги погледне човешки, няма перо, кое би могло да ги опише в смисъл на оплаквания и с цел за поправяне. Вестниците ни отвъд и отсам Дунава — пълни им са в последно време стълповете с такива гнусни злоупотребления, с такива дивни зверства, пред кои самия хотентот, самия папуанец, човек, който е още в зверско състояние, и той би потъпил очи, и усетил укор в съвестта си, ако от една страна му плачат, от друга хокат и вадят очите с нечовешките му постъпки, както до днес е правено с турското правителство. Но европейския хотентот и папуанското му правителство далеч са, види се, от тази човешка дарба, от туй подадине. Колко пъти е наказано туй племе, колко пъти е хокано, а и до днес си е се таквоз, каквото е било, преди да влезе в Европа — или, ако и да е напреднало в нещо си, то е това, в кое напреднаха дивите племена в Северна Америка със запознаването си с европейците — пиянството и блудството. Но и диваците, що вчера убиха Кука и изядоха трупа му, днес са хора, с голямо образование, с висока нравственост; а таз орда, що запусти Балк[анския] полуостров, в цели петстотин години не мож ана връх игла да се повчовечи. Турчина и до днес мяза на пиян звяр, комуто думай какво щеш, той ще те гледа с кървави очи и с едно ще мисли — тлъст ли си да го наситиш. . .

Пакостите (!) по Сърт кюйлери, злодействата по Плевенско и Прилепско, лудостта на пияния габровски каймакам, обнародвани в последните броеве на в. Македония; Примерите от турско правосъдие, кои сами следваме в Думата, и най-последно

случките на 13 и 15 юния във Видин, за кои по-долу ни известяват — всичко това са фактове и аргументи, кои напълно и ясно като ден показват турския напредок, онази страшна агония на живочервясалия леш, в коя той, чрез организуването на болките, с разместването на червите, иска да протрепери още някое време и с туй направи смъртта по-мъчителна за себе си и по-чувствителна за другите.

Казаните пакости и злодейства, както секи може да види, записани са случайно, и то само в едно окръжие, в един град или село — съвременно с тях колко други и какви по-грозни са станали и стават секи час, сяка минута по сичките краища на нашата потъпкана, поробена и раздрана от злодейци бащиния? Кога такива зверства стават пред очите на европейците, в градове като Видин, дето Али паша проважда за юрнек¹ по-образованите си адепти², какъвто е Азис паша, бившия едно време Пловдивски сатрап — то какво искат от онези затънтени места, дето сяка краста е мюдюр и каймакам, секи субаш³ своеволен робовладелец? Но страстната неделя на нашия народ няма още свой Матей и ако да се описват тук-таме някои от ежедневните злоупотребления, и то с голямо предпазване, то това става с цел за оплакване, с надежда на милост, без да се мисли, че злото е в самия характер на турците, а коренът, началото — в самото правителство. Ще чуе султанът, тоя глухоням *баща* на толкова словесни *деца*, плачът на робството пред песента на разврата и смеха на харема, ще разбере и Али паша, началникът на толкова прикрити със закона разбойници, ще се свестят и събудят най-послед чувствата на нашите народни хермафродити, на кои дървените мозъци и бегемотски кожи никакъв позор — уличен или исторически, никакъв бич — журналичен или волски, не могат вразуми да разберат веднъж за сякога, че церът на Турция е ножът и нашето спасение революцията!!... Не плач, не сълзи, не молби, а други средства трябва да седирят, за да се избави народа от тези злодейци, от това нечудо в Европа робство, и тези средства трябва скоро, по-скоро — на днес; защото гангреноното дишане на Турция ще зарази и нашата атмосфера, ще причини и нам неизлечими болести. Средствата на турските държавни дервиши⁴, за да галванизират още на някое време

¹Образец, модел.

²Последователи, привърженици.

³Полицейски началник.

⁴Мохамедански монаси.

тоя гнил леш, са: да отцепят една част от народа — презряното чорбаджийство и низкото духовенство — и из нея да вдигнат някаква си монголска аристокрация, някакви си наполеоновски експлоататори и шпиони, кои твърде лесно ще гудят нови клапи¹ на народа и след смъртта на Турция, още на пет века да с прат вървежа народен. Съвсем противоположни трябва да бъдат нашите средства, за да се избавим от едното и от другото: работа, подземна работа, за да се приготви едно народно общо въстание. — Желязото у желязо да се претрий, а не у тялото на народа! — Оплакванията и разкриването на злото, на турските варварства, трябва като аргументи на тази политическа борба, за сметка на народно мщение; а програма на нашето народно дело да бъде *«Манифестът на тайното българско правителство»*, който последните дни се яви в европейския печат и когото и ний припождаме по-долу тъй както го срещаме в един от румънските вестници. *Пластографически*² ли е този акт или не, оставяме да покаже времето; доста е, че показва той, какво трябва да се употреби най-после за тази свята човешка цел — за освобождението на нашето злочесто отечество!

* * *

За случките, що са станали във Видин на тронния празник на турския падишах, ето що разправя едно писмо от Калафат, съобщено нам от един наш родолюбец от Кралово:

На 13 м. м. за тържеството на празника заповядани били сичките видински българи и евреи, а калафатчани с безплатно с вапора отиват и двойно на връщане — те за свидетели на турската човешина. Наистина, твърде тържествено се начал празникът и още по-тържествено се свършила илюминацията. От сичките фамилии, що били там, ни една не останала непочетена с турските безчестия и солдатски псувни и кражби, и то не на друго място, а в самия пашовски сарай. Много хорица, жени, деца и девойки отишли си със сълзи, мнозина гологлави. На утрето само у солдатите се намерили 207 откраднати феса. И колко други по-големи беззакония!

Ала за увенчание на празника трябвало да стане нещо по-

¹ Ожови.

² Подправен, фалшив.

светло от илюминацията, нещо кое «елмаз гиби»¹ да блещи на курбанбайрамската² престилка на султана. Това, макар и късничко, свършило се от дресированите анадолски бюлбюли³.

На 15 същ[ия] месец, сир. един ден след празника, жената на някой си Димитър Нишлията, кундурадгия от махалата хаджи Спас, като стояла сред пладне на портата, заминуват двама от царските хищни бюлбюли, кои, като видели наниз на шията ѝ, спуснали се, и хванали я да ѝ го земат. Бедната жена с плач и вик отгървала се и побягнала при мъжа си, който бил злеболен; но солдатите по нея — достигват я и в къщи, и когато мъжът като болен нямал що да стори, освен да извика — те замахват с ножовете и пръсват мозъка му, а на жената, коя от страх паднала у несвяст, нанизът зели!

Колко часа е живял бедния кундурадгия, не се знае; но знайно е, че солдатите нито са уловени, нито наказани — и случката се повторила и в една еврейска къща в калето.

Какво да кажем на туй? Нищо, освен че наместо карловчето Христия Пулев и подобни нему невинни момци* — във видинската тъмница трябва да лежат таквиз царски разбойници: а боят, с който умориха тоя младец, откато смъкнаха повече от 100 000 г[роша] от майка му с лъжа, че ще го пуснат — тоя бой трябва да го яде видинския паша; ала . . . такваз е разликата и правото между господар и роби, между турците и раята!

* * *

Ето и анализа на поменатия манифест според «Ромънул» от 20 юния, който анализ прави русчушка една кореспонденца от 16 м. м. до «Вандерер»:

«Последните дни на миналий месец доараха ни едно голямо стресване: един манифест на Българското народно правителство.

Този акт е направен като едно окръжно писмо, което се отправя към секи българин. Зачева с обявление на непременно

* Христо беше запрян, че на 1867г. продал 2 оки барут на един дюлгерин, проведен от четата на Димитра Войняговеца и който казал, че го зема, за да троши камъни в Балкана (бел. на азтора).

¹ Като елмазено.

² Празничната (от курбанбайрам — голям мохамедански празник след постите).

³ Славен.

захващане бой за освобождение, целта на което е пълна независимост на отечеството. За този бой, както и за какъв да е други, най-напред потребни са пари.

Ний — следва манифестът — ще ги приемем направо от народа. Призоваваме ви да жертвувате веднаж за святата цел. Ний ще дадем на Централния комитет сметка за парите, който после пък ще даде сметката си на народното правителство на освободеното отечество.

Тайното правителство ще минува парите в голямата книга, като забележва същото време и източника им. Всеки да спомогне според силата си за достигане на великата цел. Никой да не каже: *сиромас съм*. Заемете, продайте добитъка си, заложете къщите си и сторете длъжността си към отечеството. Тежко и горко ономува, който се не наиде в реда на нашите юнаци! Който не земе участие в движението, ще се счете за предател и такъв люто ще се накаже. Само оня, който се провъзгласи с нас, може да чака нашата забрана. Но ако предадете плана или емисарите ни, грозно ще ви отмъстим. Разберете, че тези, шо са се турили начело на движението, махнали са сякаш страх и ще следват без различие целта си. Тъмниците и касапниците турски не ни устрашават вече. Искаме или пълна свобода или смърт юна ка!

Решете прочее: ще бъдете с нас или против нас? Хиляди юнаци чакат този отговор!

Тъй след малко движението ще почне всред Балканите.

И ако не ни лъжат сичките симптоми, този път движението ще бъде дълбоко и сериозно.»

[Дума, г. I, бр. 3 от 8 юни 1871 г.]

РЕШЕН ЛИ Е ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС?

«Решен е», крещят цял рояк оптимисти вън и вътре в отечеството ни; «решен е», казва *«Македония»* и *«Право»*, *«Турция»* и *«Отечество»*; — решен е, ще кажем и ний, като закрием на минута очи пред горчивата истина и се съгласим с възренията на нашите журналисти — решен е; но *кога* и *как*, *от кого* и *за кого*? — Глух ли си, сляп ли си? — с праведна гордост ще отговорят нашите цариградски комисари, кои от върха на своеволието си до вчера викаха на самия народ: «ти мълчи, ти си твърде беден, за да имаш право да говориш»; глух ли си, сляп ли си? — ще отговорят и народните представители, кои сами не знаят, защо са се събрали в Ортакую . . .

Смешно ще се покаже нашето питане после 10-х заповеди на цариградския Мойсей и уставът на нашите Левити — смешно може и да бъде, наистина, ала ний не за смях говорим, не за смях питаме, а идем да разкрием онуй утешително мнение, кое от ден на ден се повече и повече се разпростира в народа, но признаците на кое нашите *пророци* или не могат да видят, или се боят да забележат.

Ако има тука нейде смях, то трябва да е в прогреса на разума човешки, в развитието на историята — че онуй, що вчера е било неизблема¹ истина, необходимо условие, днес е вреден предразсъдък; онуй, що се е считало за утопия, днес е исторически факт. Боговете от Голгота смъкнаха онез от Олимп, конституционния протестантизъм победи монархическия католицизъм; Златоуст и Лойола, Лутер и Калвин онемяха пред «волнодумците» на XVIII-ий и мислителите на XIX-ий век; — язичеството падна пред християнството, християнството се обърна на язичество, религията се замени с разумът . . .

¹ Неоспорима.

Тъй и в политическо отношение. Колко кърви, пот и сълзи са се пролели и колко ще се пролеят, за да стане монархията на конституция, конституцията на република, републиката на *община*! Няма предел умът човешки! Недоволни са народите от настоящето си! Вчера искаха едно, днес търсят друго; туй, що добиха днес с пот и кърви, утре пак пот и кърви проливат, за да го махнат; и отведом човекът е хвърлен в борба — в борба за свобода, за истина.

В таз борба е смехът и плачът, доброто и злото; в нея е прогреса човешки. Без борба светът и до днес щеше да бъде на точката на Япония.

От таз точка на зрението може и да е смешно нашето питане: решен ли е черковния въпрос, на кое ний и бързаме да отговорим.

Умствените и политически преврати на новата история наша народ проспа под натиска на робството — под власт духовна, много по-лоша, по-варварска и от самата инквизиция — под иго политическо, нечут в историята на никой народ. Мъртъв лежеше той под папуците на читака и калугера, кога Европа събаряше средновековното здание на робството, на религията, на предразсъдъците, и силни работници за свободата на човека, енергични двигатели на събитията със сълзите си, с кървите си, с речите си въдворяваха нов порядък в историята; мъртъв и забравен лежа той почти до 30-тете години на тоя век, кога настана епохата на славянското възраждане и духът на новото време, на новите идеи повея и в тази забравена на юго-възток на Европа земя. Вечния Балкан, който като Атласа носеше и носи на плещите си тежкия товар на духовното и политическото робство, разведри се и народът се събуди, разправи вкоченелите си членове и тутакси в главата му се завъртяха жизнени дневни въпроси, от кои пръв, най-лесен, най-сгоден и необходим за решаване беше въпросът за освобождение от духовенството, или, както после се нарече, *въпросът черковен*.

Не се мина много време от началото на нашето възраждане и ето вехтата борба между двата елемента — българи и гърци — начна се със сичката сериозност, като борба за живот и смърт, за глад и насущен хляб. В тази борба много праведни и големи-жертви претърпя наша народ, много добри патриоти, много пламенни деятели в делото на възраждането и образованието, много мъченици за любовта към ближния измряха в турските тъмници и в заточение, гонени и убивани тайно и явно. Но не

по-малки бяха загубите и на разбойническия вертеп Фенер. Великата черква, вселенският патриарх, останаха само с титлите си като «великия монгол»; изгони се духовенството, прекъснаха се доходите на дармоядите и — *въпросът се реши*.

Реши се въпросът с жертвите на народа, и реши се още това и вредом, отдето се порина властта на духовенството, вредом дето се поколеба вярата в святостта на Златоустовите кърджалии.

Реши се въпросът, но нашият политически тиран не беше толкова глупав да не разбере, че с духовенството той изгубва оръдията на властта си, шпионите и заслепителите на народа със *страхът от бога и почитта към царя*, кои едното олицетворяваха със себе си, другото със самия тиранин.

Видя туй турското правителство и употреби сичкия си вандализъм, за да задържи тази добрина за поданиците си. Въпросът зе друго направление, влезе в нова фаза: обърна се от въпрос за освобождаване от една власт, на въпрос да се замени тази власт. Начнаха се мечтанията за народна иерархия, за народно духовенство, с признаването на което признаваше се и българския народ, като народ отделен. Това чакаше турското правителство: с думата народна иерархия то провря кука в езика на тези, що работеха за нея и в най-грозните времена караше ги да бръщолевят лъжи, неврели-некипели — имаше ли по-смешно, по-глупаво нещо от оня раболепен адрес, който се подаде на Портата във време на Критското въстание от самозвани някои народни представители?

Но доде се продължаваха азиатските тези дипломации, доде се разиграваше безконечната комедия на черковния въпрос, друга пиеса стъпи на сцената на Балканския театър, друго отвлече вниманието на народа — яви се политическия въпрос. Първия трагически акт на драмата потресе афионния мозък на Турция, настръхна ѝ кожата, и тя, за да спре ентусиазма и ръкоплясканията на публиката, за да отложи страшния финал на операта — след дълги колебания, юръшки издаде кокетния ферман за *Българска екзархия*. Но късно беше, не направи той онуй впечатление, кое можеше направи преди 10—12 години! Народът, който в продължение на туй време не седеше със сгърнати ръце, а се учеше и развиваше и с това усети други нужди, други потреби, видя, че не туй той искаше, не в туй е неговото бъдеще, неговата свобода — видя, че вместо гръцкото духовенство иде друго, кое иска същите права и власт, същите

привилегии, и — ето студенина и нерадение в нареждането на Екзархията, ето неподдръжка за представителите. Въпросът става *несъвремен*.

И наистина, какво ново и полезно ще внесе в живота народен туй ново духовенство, с какво ще улесни то напредъка на тези неразвити още сили? С какво ще облекчи съдбата на поробения народ? Видяхме разправите между «Македония» и «Правото», видяхме и видим постъпките и дебненето, за да хване то юздите или само юзда да стане на народа — видяхме и представяме си вече: кърджалии със Златоустови проповеди, зътпители семинарии, розкошно младо духовенство, гласни всенародни лъжи и всичко що е могло да даде кое да е било духовенство вредом и сякога после епохата на християнството.

Въпросът се реши само за духовенството, а за народа ще се реши само кога остане той без духовенство. Но дотогава колко ли още време ще се мине?! Колко ли още жертви ще трябва?

[Дума, г. I, брой 4 от 17 юли 1871 г.]

„ЮГОСЛАВИЯ“

Честитим появяването на българо-сръбския вестник «Югославия»!

... Идеята за югославянска конфедерация е идея на западните панслависти, в противност на онази на руските, програмата на която се заключава в думите на великия им поет: «Славянските ли реки ще се влеят в руското море, или то ще пресъхне?» ... Няма славянин, южен или западен, няма свесен човек, който би можал да съчувствува на такава абстрактна идея, каквато е тази на русите, с осъществяването на която се поглъщат цели народности, отделени една от друга с история, литература, нрави, обичаи. С химическото сливане на подобни народности става композицията на робството, на яда¹, който приема почти цяло столетие болната Полша. Напротив, няма славянин, южен или западен, няма свесен човек, който да не съчувствува на идеята за югославянска конфедерация, която няма принципа на робството и сливането на разни народности; а, напротив, сигурността е за свободно развитие на тези народи, които ще я съставят.

Отскоро се е появила тази идея между южните славяни; но малко е развита тя между нашия народ по причини, че му е проповядвана неискрено и с ущърб за целостта му. Германското съединение със своята деспотическа Пруссия и италианското единство със своя Пиемонт и под своя Виктор Емануил са примери, които плашат нашия народ, защото нито Русия е за него Пруссия, нито Сърбия — Пиемонт. Югославянската конфедерация трябва да се проповядва и основе на други, свободни начала; тъй щото ни една от народностите да не бъде онеправда-

¹ Отрсиата.

на. Прусецът е немец, piemontеза — италианец; но нито българинът е сърбин, нито сърбина — русец . . .

Друг път ще се върнем връх тоя предмет на приличното му място. Засега честитим само утешителното появяване на в. «Югославия» с напредък и успех между нашите еднородци.

[Дума, г. I, брой 4 от 17 юли 1871 г.]

ПРИЧИНИ ЗА НЕУСПЕХА НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖ[ОВНО] ДРУЖЕСТВО

«Bené merenti, bené profuerit, male
merenti, pur erit.»

(П л а у т)

«Qui non vetat peccare cum possit
judet.»

(С е н е к)

Един от най-лошите табихети е да крие човек истината и с булото на патриотизма да потуля нравствената голота на едно какво да е дело или лице. В 27, 28 и 29 брой на «Турция» е обнародвана статия под заглавие: «Българското книжовно дружество в Браила», и съчинителят на тази статия г. Т. Икономов с чувство на патриотизъм, като иска да препоръча туй дружество пред народа, а всъщност само да покрие вътрешната му голота — избягва главните и истинни причини на неуспеха му и подмята други, основани на лошия български характер, на немарене, на недоверие, на завист и на много други подобни *табихети*, кои били убили «волята и енергията» (!!) на действителните членове и побъркали нравственото и материално напредване на Дружеството. За похвала е патриотизмът у г. Икономова, както секи патриотизъм, основан на истина; но именно това е и за чудене как г. Икономов, който преди два месеца беше в Браила представител на годишното събрание на Дружеството и председател на самото събрание — как не знай същите причини на негова неуспех, а сичката вина стваря не върх тез кои управляват Дружеството, а върх онез кои са го съставили. Тук не е просто незнание — тук г. Икономов явно си криви душата, криви самото дело и с патриотическата си статия не прави услуга нито на Дружеството, нито на народа, а на някои други уж онеправдани личности. В тоя случай патриотизмът на г. Икономова не е вече добродетел, а подигравка, притворство, оръдие и влиза в числото на «лошите табихети». Писал е г. Икономов под влиянието на «най-живото въображение» и със затворени очи *като намерил достойнство у себе си, намира го и у други*, без да иска да потърси у себе си и онова, което той приписва на онези, кои убили «волята и енергията»

на действител[ните] членове на Дружеството — без да вижда и у себе си поне част от оня небългарски характер, за който в езика на нашия народ има пословица: гарван гарвану очи не вадн. Ако не беше туй у г. Икономова, то българските работи в Браила, като: Книжовното дружество, народното училище и женското дружество — щяха да захванат едно от най-характеристичните места в «Пътните му впечатления». Ала, види се, Браила не е таквоз стъпало от стълбата на г. Икономова, каквото е било Търново напр. за други . . .

Тъй, но тук работата не е за табихетите на г. Икономова и софизмите на адвокатската му статия, а за туй да се даде щогоде по-истинско понятие на народа за Българското книжовно дружество. Затова при всичката си сравнителна слабост пред г. Икономова, с най-голямо смирение си задържам ред повтором да разправа на г-му по-надълго същите причини на неуспеха на Дружеството; а сега ще си позволя да кажа няколко думи върх една само от тях, разкриването на коя ще принесе голяма полза на Дружеството, ако думите ми се земат във внимание от г-да представителите на събрането сега на 1-ий октомврия; толкова повече като те, сир. думите ми, няма да надминат ни най-тъпото въображение, а ще бъдат основани върх точките на Устава.

В устава на Бълг. книжовно дружество, гл. II, чл. 2 казано е и писано: *целта на Дружеството е да разпространява всеобщото просвещение у българския народ и да му показва пътя към неговото вещественно обогатяване.* С тая голяма цел Дружеството се основа в Браила и днес е в третата година от съществуването си. Питам, дали то до днес е могло поне да стъпи в пътя към целта си и дали ще достигне един ден да отговоря напълно на тая висока цел?

За да можеше да стъпи в пътя към целта си, Дружеството трябваше в двете си изминали години да се съобрази с устава, когото си е дало като свят законник за управление на делата си — законник одобрен и потвърден с подписите на представители от сичките му членове на първото главно събрание, отворено на 26 септемврия 1869 в Браила, под председателството на Одеският представител г. Пашова. Думам, не се съобрази Дружеството с устава си, защото работата, която трябваше — според устава — да извърши в два месеца, едва я извърши в две години, тъй щото в самото си начало уставът се вижда занемарен и дейността, коя се изискваше за точното и искреното

постъпване в делотс, беше една от най-фалшивите. А за да не могат да влязат в изпълнение главните точки на устава беше тая фалшивост. А веднъж престъпени главните точки на устава, то е последвало престъпане на целия устав на Бълг. кн. дружество.

И тъй, дето не може Бълг. кн. дружество да се засили в разстояние на две години и да работи съобразно с устава си, главна причина е, че не можеше да се постъпи по най-важните му точки, а работата се почна, да кажа тъй протичко — по шарлатански.

За доказателство на това нека разгледаме само ония точки от устава, кои, като сама душа на Дружеството, се отнасят до способността и достойнството на действителните му членове, кои само можеха да дадат живот на Дружеството.

Като оръдие при основането на това Дружество се счита г-н В. Стоянов, който после се избра за действителен член под название и деловодител на Дружеството. Други двама действителни членове се назначиха г. В. Друмев и г. М. Дринов. Последния е избран с условие да си живее там, дето му е заниманието и на втората година той се отказа от заплатата, що му се бе определила от Дружеството в полза на неговото материално замогване. Дружеството се отвори в Бранла. Двамата от действителните членове, г. В. Стоянов и г. В. Друмев, трябваше да развият оная деятелност, коя се изискваше от основните точки на устава. Г-н В. Друмев беше под непосредственото управление на г. Стоянова, който се счита за самият ръководител и управител на Дружеството. И тъй при самото започване на работата, сичко гледаше на способностите и деятелността на г. Стоянова.

Пита се сега дали тая личност притежава ония способности и деятелност, за да се постъпи съобразно с главните и основни точки на устава? Да видим.

В глава III, чл. 11 на устава в забележка е казано: «Всеки един от действителните членове трябва не само да си е свършил курса на науките в някой университет или в друго подобно висше заведение, или да се е отличил вече на книжевното поприще, *но и да бъде известен с добрите си направления и характер.*»

Далеч от сяко пристрастие към личността на г. Стоянова, а само и само, както вече казах, да дам едно сведение за самата същност на работата, земам да разисквам тия някои главни точки на устава на това Бълг. кн. дружество, кое ни се обещава

«да разпространява всеобщото просвещение у българският народ».

И наистина, за да може да се постъпи по високата народо-просветителна цел на това Дружество, изисква се непременно действителните членове да бъдат такива учени и нравствени мъже, каквито ги определя горната забележка от 11 чл. на устава.

Г-н Стоянов, като действителен член на това Книж. дружество, може ли ни показва своите титли от «някой университет или друго някое висше заведение», дето да си е свършил курса на науките? Или пък да ни посочи съчиненията си, с кои да се е отличил в книжевното поприще?

Ако г. Стоянов се лишава от тия преимущества и качества на един учен мъж, то той е избран за действителен член на Бълг. кн. дружество и после наречен уредник на «Периодическото списание» противозаконно на устава на Дружеството.

Може г. Стоянов да е «известен с добрите си направления и характер»?

Да видим и това.

[Г-н] Стоянов преди три години, като дойде във Влашко, представи се при тукашните българи с едно обявление за някакво си негово статистическо съчинение за Българско, което обявление се и обнародва в един от броевете на издаваната тогаз «Дунавска зора»; чрез това обявление г-му събра от простодушните българи, като земаше по една рубла предплата за всеки екземпляр, довольно количество пари (от Браила само до 100 ав. ж.) и днес — ето три години са — знаменитото мнимо съчинение на платоническия литератор не излиза на бял свят. Види се, че г. Стоянов не е имал написани и не е написал нито първите редове на статистическото си съчинение, а просто с обявлението си е искал да събере стотина-двеста жълтички и е излъгал народа. Инак, ако г-му имаше нещо написано, то в разстояние на три години как-как щеше да го издаде, за да се *отличи в книжевното поприще*; или пък ако е похарчил хорските пари, то щеше поне да обнародва отломъци от интересното си съчинение в «Периодическото списание» на Бълг. кн. дружество, нещо, кое можеше да направи г. Стоянов, без да похарчи счупена пара.

Това не препоръча никак г. Стоянова за «известен с добрите си направления и характер». Но кой знай? Може хората с парите си да са убили волята и енергията му!

Друг един факт, който още по-добре характеризира честността и безкористното на г. Стоянова, е преводът на завещанието на покойния Т. Миланович, с което родолюбивия благодетел оставя почти сичкия си имот за училищата свищовско и браилско. Завещанието трябваше да се преведе от български на немски, и тази работа през Браилския австрийски консул падна в ръцете на г. Стоянова, за която и г-му зе, както казват хората, 80 ав. ж., а както сам той изповядва — 40. Да повярваме г. Стоянова и вземем завярна последната цифра — но и тогава трябва да бъде човек най-низък, най-безсовестен, за да приеме такава сума от парите на двете сюрмашки училища, за превод, който няма повече от $\frac{1}{3}$ печатан лист. Секи знае, че за най-добър и най-мъчен превод не се плаща повече от 4—5 ж. за печатан лист; а ако времето на г. Стоянова е било тъй скъпо, то трябваше да остави другиму този труд, и работата щеше да се свърши най-много с 5—6 ж. — дору и без заплата, като е за обща полза. Но г. Стоянов не е искал да изпусне такъв *келепир* и старал се е сам да земе този *голям* труд на себе си.

Не зная как препоръчва това г. Стоянова пред «миличкия му народ», но без труд и неправедно се печелят пари само в гората.

В длъжностите на действителните членове в устава гл. VIII, чл. 35 е казано:

«Действителните членове трябва: а) да гледат да доставляват навреме нужните материали за «Периодическото списание», както и за «Сборникът», за да могат тия списания да излизат на свят редовно — според член 2-ий на устава, дето е узаконено щото Дружеството да има два органа: един «Сборник», издаван «два или три пъти през годината», и друг «Периодическо списание», който да «излиза редовно, засега най-малко веднъж в месеца, на известен формат и големина».

Според тези точки на устава, от Бълг. кн. дружество, освен «Сборникът», който остана мъртва буква, изискваха се за първата година 8 и за последната 12 книжки само от «Период. списание», а издадоха се едвам само три. Причините на това бяха изпървом, че нямало в Браила печатница (тогава се не споменуваше за средства), а сега, че няма средства.

При всичко че в едно обявление от 26 майя 1870 г. Дружеството явяваше, че са отстранили всички пречки, що възникнали издаването на «Сборникът» и «Период. списание» — при сичко това нека предположим, че средствата са причина, дето от «Сборникът» не се издаде ни една книжка, а от «Периоди-

ческо] списание» само три — но тогава могат ли ни показва г-да действителни членове написан от тях и събран от други учени материал за 20 книжки, кои трябваше да излязат през миналите 20 месеца, за кои почтените членове, а именно г-да В. Друмев и В. Стоянов си зеха платата без никакво угризение на съвестта. В третата книжка на «Периодическо списание» редакцията известява, че има доволно написан и събран материал, но съществува ли действително този материал и, ако съществува, такъв ли е, какъвто трябва за едно списание, кое ще разпространява всеобщото просвещение у българския народ — това никой не знай. Страшно е да не е като статистическото съчинение на г. Стоянова!

Както и да е, народът има за две години само три книжки от «Периодическо списание» и тези книжки му струват освен заплатата на дейст[вителните] членове по 20 ав. ж. на месец, още около 1000 други жъл[тици], разнесени за поддържането на туй тъй многоплодовито Бълг. кн. дружество.

В истата¹ VIII глава, чл. 35, под буква е на устава е казано: дейст[вителните] членове «в къщата на Дружеството да отварят беседи, в които да държат лекции, декламации и пр[оч]. според чл. 2 под буква д. А в този 2 чл. под буква д е определено какви беседи и лекции трябва да държат дейст[вителните] членове в Браила; тези беседи и лекции ще бъдат *върх различните отрасли на науките, изкуствата и художествата*».

Да ми простят невежеството г. г. действителни членове, но за мене е *неизвестно* туй време, кога те отварят беседи, държат лекции, декламации и проч., при всичко, че аз желая да чуя нещо от наука, изкуство и художество, особено нещо от статистика за отечеството си, нещо от онез изкуства и занаяти, с кои без никакъв труд се печелят пари. Ако е неизвестно туй време и на самите действителни членове, то умолява се г. Стоянов, като е управител на Дружеството да ни каже кои науки, изкуства и художества е изтащил, за да си даде свобода да държи беседи върху различните им отрасли. За това трябва да бъде човек добър специалист, или пък голям енциклопедист. А г. Стоянов, ако мисли да държи беседи и лекции върху предмети, които той е само чул или видял, то тогаз той лъже себе си, лъже в същото време и своите добродушни слушатели, и аз смея да уверя г-на Стоянова, че няма честен и истински учен човек, който би смее да каже, че е в състояние да държи лекции «върх

¹ Същата.

различни отрасли на науките, изкуствата и художествата» — нещо, кое се отдава тъй лесно на Бълг. книж. дружество, олицетворено в личностите на г. г. Стоянова и Друмева.

Дотука от всичко, що казах, явно е, че както тази важна точка, тъй и другите гореказани, са свършено злоупотребявани и престъпени при самото започване на Бълг. кн. дружество. Следователно, не българския характер, не завистта са причина, дето Дружеството не може да влезе в пътя на целта си и да достигне какви-годе утешителни резултати, а големите злоупотребления и престъпления на устава. Колкото и да се старее Дружеството да отстранява другите пречки, не ще може да напредне, доде се не сдобне с такива действ[ителни] членове, кои действително да притежават знания и способности, способни да отговарят по познатата си специалност на високата народо-просветителна цел, коя Бълг. кн. дружество си задава — цел, коя само една *Академия наук* може да си зададе: защото като се обещава Бълг. книжовно дружество или се едно г. Стоянов (г. Стоянов в никакъв случай не отделя личността си от Дружеството) *да разпространява всеобщо просвещение у българския народ*, това всеобщо просвещение за един народ заключава в себе си всичките *науки, изкуства и художества*. А имаме ли такива специалисти по различните отрасли на науките, изкуствата и художествата, това трябваше да се мисли при съставянето на устава и избирането на действителните членове. А не да думаме сега, че хората убили волята и енергията на опез г-да, кои мислят Българското книжовно дружество за *Академия наук*.

Доста сме си вярвали, че с голи думи ще можем просвети народа, доста сме лъгали бедния народ, да му земаме париците, а нищо добро да не вършим за него: да му се обещаваме, че ще го просветим, без да бъдем сами просветени с *науки, изкуства и художества*.

Но целта на г-на В. Стоянова, за която е писана и статията на г-на Т. Икономова, не е целта на Дружеството. Затова с втори случай ще [се] постарая да направя и нужната за осветление аналогия на тях две цели.

[Браила, 29 септем, 1871].

ВЕСТНИК
„ЗНАМЕ“ (1874—1875)

УВОДНИ СТАТИИ

[ЗАДАЧАТА НА В. „ЗНАМЕ“]

Букурещ, 7 декемврия

Dreptul de a vorbi aici l-am de
la țara iar nu de la domneavcastra;
vă rog dar să-mi respectați cuvîn-
tul!

L. Costin

«Правото, за да говоря тука, ми е дадено от отечеството ми, а не от вас. Моля ви, да ми почитате думите!» Тие думи е изрекъл един от румънските депутати в камарата в 1872 г., когато партизаните на правителството повдигнаха шумотевица и поискаха да заглушат гласът на справедливостта и негодуванията на патриотизмът. Тие думи повтаряме и ние днес, в началото на своята журнална кариера, когато «Независимост», после дълга и упорна борба против настоящата горчива съдба на нашият народ, каза своята последня дума и с достойнство слезе от трибуната, и когато ние, уверени, че посеяното на нашата народна нива семе рано или късно ще да принесе своят плод, не можахме да отстъпим пред необходимостта да се подкрепи идеята за нашето освобождение и решихме се да развием «Знамето» на нашата революционна партия. «Добре, добре! Но към кого именно отправяте вне गरेказаните думи на румънският патриотин?» — ще да попитат някои от нашите читатели. Към вас, господа, към вас — отговаряме ние и бързае да се обясним. Нашият нещастен български народ няма камара, няма трибуна, отдето да изкаже своята воля, свойте нужди и своите теглила. Единственото негово средство в това отношение се явява неговата журналистика.

Но кой от нас не знае в какво жалостно положение се намират нашите цариградски вестници и каква незавидна роля е играла по-голямата част от нашите емиграционни публицисти.

Ако погледнеме с безпристрастно око в стълповете¹ на нашите цариградски хавадиши², то от първият поглед още ще да се убедиме, че под дебелията сянка на босфорските идиоти друго нищо не може да процветава, освен политическа лъжа, литературна подлост, дипломатическо раболепие и сякакви други верноподанически добродетели. «Елате, казват нашите доморождени политици-патриоти на народът, елате да обиколим престолът на н. в. султанът и да запеем песента на Лазаря. . . Трохите, които падат от държавната трапеза на нашият милостив баща, стигат, за да се подкрепи историческият стомах на нашият народ, стигат, за да се поддържа неговото етнографическо съществуване на Балканския полуостров, стигат, за да се осигури неговото политическо бъдеще между другите южни славяни.» А народът? Народът продължава да прекарва с християнско смирение дните на своята безконечна страстна неделя, брои часовете на своите неносни страдания и чака възкресението на мъртвите. . .

Но дванайсетият час е вече настанал, и той се още се надее за милост от своите тирани и се още вярва думите на своите сити и самозвани предводители, че новият живот, когото тие основават на някакви си неизвестни дуалистически начала, ще да дойде постепенно заедно с науката и с образованието. Благих надежди и похвални намерения! Но да видиме до каква степен тие постигат своята цел.

Ние сме съгласни, че както окоето е потребно за светлината, ухото за звукът, а разумът за разбирането и най-простите истини, така също науката, образованието и развитието са потребни за който и да е народ, за да достигне до известна степен на своето благосъстояние; но за сичкото това са потребни такива условия, които, за нещастие, у нашият народ не съществуват. Вратата на нашият обществен живот зеят, и въпросите, които е изработило човечеството в продължението на цели векове и които нашият народ е проспал под петите на азиатските варвари, влизат в нашата обществена къща заедно с вятърът и заедно с него излизат, без да оставят каква-годе диря в наше-

¹ Колоните.

² Вестници.

то безвиходно рабско положение. Народът, притиснат и нравствено, и материално, не обръща почти никакво внимание на това, що произхожда около него; оре своята обляна с кръв и със сълзи земя и едвам ли счита себе си за нещо по-горнѳо от своят добитък. А ако понякогаш и да се появява у него стремление да излезе из това скотско състояние, то това стремление се не простира по-нататък от онзи инстинкт, по който и волът желае да строши хомотът, и птицата да изхвъркне из кафезът, и рибата да изскокне из мрежата.

Разбира се, че при такова едно безотрадн¹ положение на нашият народ длъжността на секи честен и способен патриот е да се поддържа и да се развива тоя инстинкт. Но в това отношение нашите цариградски патриоти журналисти изпълняват ли своята длъжност? Колкото и да е прискорбна нашата присъда, ние ще да отговорим отрицателно. Цяло половин столетие вече става, откакто ние броиме епохата на нашето възрождение и при сичкият видим прогрес в образованието и в развитието на известна една част от народът, ние, при сичкият си оптимизъм, не можем да забележим решително никакво улучшение² в неговът многострадален живот. Коя е причината на това? Причината е тая, че както за сяка една личност отделно, така и за цял народ въобще преди сичко е потребно такова едно условие, което човечеството нарича свобода и за което и у нас даже е проляно не малко едно количество кръв и мастило. А ако е това така, то как щем ние да придобием тоя неизбежен и досега още не напълно разбран атрибут на човеческото щастие? Чрез наука ли, чрез образованието ли, или чрез оная просяшка песен, която са пели, па и досега още пеят, множество поробени и образовани народи?

За да отговорим на тоя въпрос, ние сме длъжни да се обърнем към нашата емиграционна журналистика, и да разгледаме какви средства за спасение са приписвали на народът нашите патриоти и доколко добросовестно са изпълняли тие своята свещена обязаност към отечеството си.

От началото на 1867 г., когато Първият български революционен комитет издаде своят знаменит мемоар, с който се свършваше дейтелността на покойният Раковски, и до днешният божи ден в Румъния са се издавали в различно време повече от

¹ Нерадостно.

² Подобрене.

10-на политически вестници. Ако разгледаме с особено внимание както дейността на комитетът и на някои и други отделни личности, така и направлението на гореказаните вестници, то твърде лесно можем да се убедим, че и между тие нови политически лечения са съществували няколко различни и даже съвсем противоположни методи. Хигиенистите из комитетът, хомеопатите¹ из своите контори и гимнастиците из кафенетата при сичкият свой умствен и материален капитал и при сичката своя широка програма, наместо да пристъпят до радикалното лечение на народът, т. е. наместо да отрежат от неговото здраве и читаво тяло гангренната част на босфорската болест, тие се заловиха да излагат своята изпълнима диета в различни брошури, мемоари, адреси, прокламации и др. т. и, най-после, след безполезният моцион² на четите в 1867 г. и след необмисленото кръвопускане при Върбовка, тие резюмираха почти сичката своя политическа медицина в девизата на безцветният и продаденият по-после в. «Народност», която ни учеше на чист български език, че «само праведното удовлетворение на народностите ще да оздрави всеобщият мир». Разбира се, че сичкото това учение не беше друго нищо, освен една смела дуалистическа безсмислица, която трябваше непременно да изчезне като сапунен мехур, без да принесе каква-годе съществена полза на народът.

И наистина, напразно хористите на това учение, представлявани от «Отечество» и от «Дунавска зора», посягаха да уловят наследникът на Мохамеда за ухото, да го доведат в Търново и да го венчят за престолът на Шишмановците; напразно тие затваряха очите си пред истината и тропяха по чуждите врата за помощ и за милостиня. Народът, който знаеше, че никой не дава на слепците нито злато, нито сребро, а дава им такива строшени, изтъркани и калпави монети, които нийде вече нямат никаква цена и които в калпазанското царство на банкротите се наричат гюлханета, хатихумаюни, хатишерифи, фермани и др. т., — преклони главата си пред необходимостта, оплака няколко стотини свои жертви и задоволи се с решението на несъвременният вече черковен вопрос. Хористите извикаха «да живее тиранинът!», свиха своите разноцветни знамена и завещаха на народът «да работи и да се надее», да се учи и да

¹ Лекарите.

² Разходка.

чака, или с други думи, да мълчи и да робува. Видеше се, че после тая епоха, т. е. после решението на черковният въпрос, сичко трябаше да млъкне, сичко трябаше да се помири с нещастната съдба на българският народ и сичко трябаше да влезе в своят плесенясал петивековен гроб.

Но не тъй излезе. Оная здрава част на народът, която се беше откъснала от неговото живо и изранено тяло и която, разбира се, не можеше да гледа на неговите безчовечни страдания през призмата на дуализмът, улови своят анатомически нож и, под защитата на «Независимост», събра своите сили в особен лагер и пренесе почти сичката своя дейтелност над трупът на «болният човек» и над тялото на страждущият български народ. «Кръв, кръв! Кръв трябва да се пусне и на единът, и на другият, извика тя в оная темна нощ, когато просящите, на един ред със страждущите, пируваха около трапезата на екзархията и не обръщаха никакво внимание даже и на сами себе си. Единът трябва да умре, а другият ще да земе своято дър и ще да тръгне в пътят на прогресът.»

Разбира се, че тонът, с който се излагаше така ясно учението на нашите радикалисти, оскърбяваше чувствата и дейтелността на хигиенистите и тие не приеха да земат участие в общият консилиум за българската свобода. «Независимост» захвана да негодува и излея сичката своя жлъчка както против тяхното учение, така и против самите тях. Но нямаше какво да се прави. За репутацията на революционната партия и за успешното разпространение нейните идеи, тя трябаше или да даде друго направление на своите убеждения, или, из горещата си любов към народът, да слезе от трибуната на своята партия. Тя предпочете последното и даде похвален пример за честност и за постоянство. Ние и ръкоплещим.

И така, после преставанието на «Независимост», на хоризонтът на нашата журналистика не остана почти никаква възможност, за да могат да се изказват болките и страданията на нашият народ; не остана почти никакво средство, за да се поддържа онзи революционен дух, който е покрил вече нашата народна нива и който от ден на ден чака своя жътвар. . . Какво трябаше да се прави? Да се мълчи ли? Но мълчанието би било престъпление за всеки един човек, който обича себе си, народът си и отечеството си.

И ето в името на тая любов ние развиваме своето «Знаме» и без никакво угрисение на совестта си, без никаква злопамет-

ност и без никакви задни мисли, подаваме ръката си на всяка една честна и патриотическа душа. За интересът на общата цел ние оставяме настрана всякакви лични страсти и нападения и сичкото свое оръжие ще да употребим против враговете на нашата пълна и съвършена свобода; с една дума ние ще да служим на оная съща идея, на която е служила и «Независимост», но с тая само разлика, че с оние съществуващи вече у нас партии, с които тя е водила постоянна и непримирима война, ние ще да употребим тонът на помирение и ще да бъдем колкото е възможно по-деликатни. Разбира се, че ако нашите убеждения намерят отзив и съчувствие между нашата многочислена емиграция, то нашата обща цел ще да бъде, като-речи, постигната; а ако думите ни се посрещнат със смях и с шумотевица, то и ние ще да се помирим с общата съдба на нашите емиграционни публицисти и ще да повторим думите на апостола Павла, които е повтарял в страшните години и нашият първоучител св. Методий: «Не сяду я на совете злых и с злодеями не пребуду, а примкну к невинным и окружу олтар бога моего.»

[Знаме, г. I, брой 1, от 8 декември 1874 г.]

ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС ЛЕЖИ НА ПЛЕЩИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД]

Букурещ, 14 декемврия

При прагът на едно близко бъдъще, което, види се, ще да настане после проливанието цели реки човеческа кръв и при началото на което, може би, ще да запустеят големи пространства от нашето прекрасно отечество, окъто на съвременният човек се запира пред един въпрос, който, ако и периодически, но сè повече и повече възбужда интерес в днешният политически свят. Тоя въпрос е така несправедливо нареченият Восточни въпрос, който е ближен за нас дотолкова, доколкото е ближна и ризата до гърбът ни. Ако е това така, то да запреме и ние своето внимание на него и да видим каква роля е отредила съдбата да играе нашият народ при разсичанието на тоя гордиев възел.

От онова време, откогато силата на турският деспотизъм захвана вече да пада в Европа и когато здравият разум се убеди, че «болният човек» трябва да прсмени климатът си, т. е. да отиде просто там, дето се е начално неговото детинство, и досега тоя въпрос е преминал през такова множество разнообразни фази, които ние сме не в състояние даже и да преброиме. Восточният въпрос най-напред е бил притежание на Русия (оттука той носи и своето название восточни), после се е решавал между нея и Наполеона I, а най-после, след Кримската война, стана достояние на сичките почти европейски сили. Оттогава насам, както и по-напред, картата на Балканският полуостров се е делила ту между едни, ту между други държави; а народонаселението или, по-право да кажем, раята в Европейска Турция се е считала просто като стока, която всеки би имал право да експлоатира. В онова време ни на една дипломатическа глава не е преминавало през умът, че по полетата и по горите на тоя «евро-

пейски Кашемир» живее такова многочислено племе, което има своя история, свой характер и свои нрави и обичаи, което е трудолюбиво и способно за развитие и за политически живот и което рано или късно ще да изяви своето съществуване и ще да потърси своята изгубена и потъпкана свобода. Разбира се, че от една страна събитията, които станаха както в животът на Европа, така и в животът на «болният човек» и които с освобождението на Сърбия, на Гърция и на Румъния, орязаха донейде крилата на пренесеното някога си из Азия в Европа зло; от друга страна, историческата и етнографическата наука в XIX век, която не независимо от тие събития се не забави да обърне праведно и сериозно внимание на многочисленият славянски елемент в Турция — сичкото това има такова благотворно влияние на нашият народ, щото той излезе из своето полумъртво състояние, огледа се около себе си, видя в какво ниско и отвратително положение се намира и захвана тихо и енергически да работи за своето освобождение, тихо и енергически да приготвява своето бъдъще. Европа с удивление забележи това ново явление на Балканският полуостров, а оная нейна част политици, етнографи и журналисти, които не виждаха никакви причини да плачат над гробът на Турция, с любов и със съчувствие се заловиха да излагат своите програми и трактати за правилното и за рационалното решение на възточният вопрос. Руският «панславизъм», който произхождаше, разбира се, из едно просто състрадание от страната на руският народ към неговите угнетени едноплеменници и който е възбуждал и, за съжаление, и днес даже възбужда постоянни страхове във въображението на дипломатите, престана вече да плаши здравият разум. Возточният вопрос влезе в нова фаза. От вопрос за раздирането Османовата фереджа той стана вопрос за еманципиранието славянските племена, с такава само резерва от дипломатическо благоразумие, щото ни една от европейските държави да се не меша във вътрешните дела на Турция. И така, съдбата на Балканският полуостров се остави сама на себе си, а смъртта на «болният човек» в ръцете на поробените и на полуубиените от него славянски племена.

Но на Балканският полуостров живеят две такива главни племена: българи и сърби. На кое от тие две племена принадлежи честта да повдигне знамето на освобождението и да каже на беззъбата вече Турция: «Стига, часът на твоята смърт настана, а ние сме повикани от самата природа да живееме!» На

сърбите или на българите? Разбира се, че който познава съвременното положение на тие два братски народа, то, без да мисли много, ще да отговори, че тая чест принадлежи на първите, т. е. на сърбите като народ, който е осигурил вече донейде своето съществуване и който притежава, като-речи, достатъчни средства, за да се реши на такъв един важен и спасителен подвиг. Но какво виждаме ние? Цели 30 или 40 години вече стават откакто българският народ се е надеял на Сърбия да приеме на себе си тая чест и цели 30 или 40 години той се е лъгал в своите надежди. Напразно даже и органът на нашата емиграция «Независимост» е проповядвала в продължението на един доволно дълго време сближение споразумение между тие двe свезани с общи интереси народа: ние виждаме, че и досега още не е се изработило нищо, и че и досега още не се е дошло до ни какво споразумение. Колкото и да е прискърбен тоя факт, ние не можем да обвиняваме нито сръбският, нито българският народ, защото и първият е крив за погрешките на своето правителство, дотолков, доколкото е крив и вторият за своето безвиходно робско положение. Ние виждаме само това, е по-голямата част от сръбският народ лъшка под игото на Турция и на Австрия; а белградските дипломати се занимават с въпросът за Зворник и за Сакра! Но да оставим това и да продължим своето обозрение, т. е. да видиме де лежат средствата за нашето спасение.

И така, когато ние вече виждаме, че Сърбия е амала причини да мислим, че тя не желае да помогне на своите братия, че Черна гора е в несъстояние да излезе сама из своите природни крепости и че Румъния не особено обича славяните, то питане е, какво трябва ние да правим, за да смъкнем от шията си тоя унизителен хомот, който от ден на ден става още по-несносен, още по-убийствен и още по-безчовечен? Трябва да търпиме и да чакаме ли? Или трябва да се запретнем и сами да решиме своята съдба? Ние вече знаем, че първото е убийствено за нашият народ и опасно за неговото по-нататъшно съществуване и развитие; а за второто ще да оставим да поговори един чужденец, който в продължението на десет години и повеќе е изучал нашият народ, който го е виждал както в мирните негови земеделчески занятия, така и с оружието в ръцете, «дето не било мъчно да забележи и неговото преимущество пред сичките други съседни с него славянски племена», и който няма решително никакви причини да лъсти на едно или на друг племе или пък да говори неистина. «Аз мисля, говори генерал Ли-

пранди в 1868 г., че ако българите са намислили да направят общо въстание, то възточният въпрос, или, по-правилно да кажа, съществуването на Европейска Турция може да бъде съсипано до основанието си; защото, без да говорим за придунавските княжества, т. е. за сегашна Румъния, но и освободената, като-речи, Сърбия и напълно отделената Гърция са не в състояние да направят онова, което би направили българите сами.»

И така, нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че решението на нерешимият досега възточен въпрос лежи единствено връз широките плещи на нашият немалочислен народ, а смъртта на Турция се намира в неговите яки и напукани от труд ръце. А когато е сичкото това така, то защо да подсмърчаме пред чуждите врата, защо да си правим мили очи и защо да оставяме да се експлоатира нашето отдавна вече осъдено от множество горчиви опити доверие и нашата безпределна, но неземева и досега във внимание племенна любов? Какво не достига на нашият народ, за да смъкне от шията си хомотът на турският деспотизъм? Сила ли, средства ли, патриотизъм ли или революционна пропаганда! Историята на нашето хайдучество, на нашите частни въстания и на нашата помощ, която сме ние оказвали в множество случаи на произходившите около нас народни въстания, показват доволно ясно, че у нас има и сила, и средства, и патриотизъм, но че у нас не достига само такава широка пропаганда, която е потребна, за да свърже в едно цяло частните или провинциалните у нас революционни проявления, да им даде надлежашето направление и да им посочи целта, към която трябва да устремят своите действия. Ето какво не достига на нашият народ! Ето следователно онова свято и благородно дело, за което ние трябва да се заловим по-сериозно. Разбира се, че само в такъв случай ние ще да имаме право да се надеем за спасение и че само в такъв случай ще да можеме скоро да извикаме с думите на богоприемецът: «нынѣ отпускаеши раба твоего»... Но до неделя ние ще да поговорим за тоя въпрос по напръстранно.

[Знаме, г I, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

[ПРОЛЯТАТА
ЗА СВОБОДА КРЪВЩЕ ИЗМИЕ
ПЛЕМЕННИТЕ РАЗДОРИ]

Б у к у р е щ, 21 д е к е м в р и я

В преминалият брой на вестникът си ние бутнахме такава една струна от Восточният въпрос, на която звукът може би неприятно да звучи в ушите на някои и други наши пламенни конфедератисти, но ние направихме това из убеждение, че при сичкото свое безотраднo положение нашият народ притежава доволно нравствени и материални сили, за да излезе сам на политическата сцена на Балканския полуостров и да премери силите си със силите на издихающий турски деспотизъм. Право ли е това наше убеждение или не, ние оставяме да решат онеблизки бъдещи събития, които се проготовляват в животът на нашият народ, и ще да преминем на оная мощна и високогласовита струна, на която от няколко време насам свирят своите патриотически песни по-голямата част от славянските либерални политици и патриоти. Но преди да дойдем до тая струна, ние сме длъжни да се прислушаме в мотивите на нейните песни и да видим какво тие говорят на умът и на сърцето на нашият нетвърде музикален в това отношение народ.

Ясно и твърде естествено нещо е, че падението на отдавна вече приготвената за смърт Турция зависи както от нейната неизлечима органическа болест, така и от оние млади, чисти и съвременни човечески сили, които са изяви́ли вече своето съществуване в средата на славянския юг и които не ще могат да пристъпят нито една крачка напред, ако не тласнат изгнилат и разкапаната вече Турция в гробът на нейният страшно-заразителен деспотизъм. Но не съвсем ясни и естествени са напращанията на тие сили и не съвсем ясни и естествени са стремленията на народите в тоя юг! Само по себе си се разбира, че за да

се ускори смъртта на Турция и за да се осигури напълно животът и развитието на поробените от нея племена, то е необходимо нужно, щото силите на тие племена да бъдат събрани в едно цяло и сичката тяхна деятелност да бъде устремлена към една обща и определена историческа цел. Но какво виждаме ние? Ние виждаме, че ако проповедниците на южнославянският съюз или по-правилно да кажем, строителите на дунавската конфедерация и да са изказали вече своята последна дума за начинът, по който трябва да се осъществят техните разумни човечески идеи, то народите, които са повикани да съставят тоя съюз и тая конфедерация, и досега още не са усвоили, като-речи, нищо от тие идеи, и до днес още не са пристъпили към решението историко-политическата задача на своето съществуване.

Но да видиме на какви основания лежат тие идеи и до каква степен тие отговарят на понятията, на стремленията и на днешното етнографическо положение на тие народи. Учението на по-голямата част конфедератисти се заключава в следующата кратка програма: «Турция да се унищожи или да се изпроводи в Азия, а на освободените изпод нейното иго народи и народности да се даде пълна политическа свобода. На малките и на независимите вече държави, т.е. на Сърбия, на Гърция, на Румъния и на Черна гора да се даде по една част от турските европейски владения и да се оставят да приберат разпръснатите части на своите народности, а именно, на Сърбия да се даде Босна, Херцеговина и една част от така наречената Стара Сърбия; на Гърция — Тесалия и Епир; Румъния да се възведе до степен на кралство и да ѝ се помогне да очертае своите народни граници в Австрия и отчасти в Русия; Черна гора да се съедини със Сърбия, или ако не, то да ѝ се разширят границите на юг с Албания, а на север с една част от Херцеговина; а българите, които населяват България, Тракия и Македония, да съставят едно отделно и независимо кралство. Цариград да остане волни търговски град под покровителството на великите сили. И така, за да могат освободените и напълно удовлетворените народи и народности да съставят такова едно цяло, което да има довольно сила и тежнина, за да стои против всякакви бури и насилия и с това да удържа равновесието в Европа, то да им се допусне да съставят помежду си як федеративен съюз, на когото върховната политическа и законодателна власт или общите международни интереси да се намират в ръцете на един съзет, съставен от равно число представители из сичките независими една от друга части на тоя съюз.»

Тоя е накратко най-добросовестният и най-удобоизпълният рецепт за решението на Восточният въпрос, тие са, като рече, най-здравите и най-рационалните начала, на които трябва да се основе бъдещата свобода на Балканският полуостров, тая е, най-после, оная песен, с която и ние, и нашият народ сме готови да присъединим гласът на своята свещена революционна песен. Но да видим какъв отзив намира сичкото това в сърцата на оние народи и народности, които историята на разумното човеческо развитие призовава да съставят тоя свободен и свещен съюз, и кои са главните причини, дето идеята за тоя съюз и досега още не намира пълно гражданство в техните политически и литературни кръгове. Разбира се, че ако правителството на всеки един народ да би било изражение на неговата воля и на неговите нужди и стремления, то и Сърбия, и Гърция, и Румъния, и Черна гора отдавна вече би излезли из своите граници, помогнали би на българите да смъкнат от шията си ненавистният турски ярем, дали би край на турското съществуване в Европа и положили би основният камък на своето щастие и благоденствие. Но види се, че правителствата и на тие държави не са се занимавали досега с друго нищо, освен да подражават на благоразумната Метернихсва девиза „разделяй и владей“, да говорят за някакво си мирно развитие в пътят на цивилизацията и съобразно с общеприетите начала на другите европейски държави, и да лъжат всенародно и себе си, и народът си, и здравият разум. Гърция от началото още на своето освобождение и досега не се е занимавала с друго нищо, освен с мечтания за някаква си Византийска империя, която да заключава в себе си повече от половината на Балканският полуостров, заедно с нейната стара столица и заедно с крайбрежията на Черно и Адриатическо морета. Тя е гледала и днес даже гледа на Албания, на Македония и на Тракия като на свои бъдещи провинции и не смята, че тие провинции са населени със съвсем чужди за нея славянски племена, които никога няма да признаят над себе си нейната традиционно-ненавистна власт и никога няма да се подчинят на нейната православно-идиотическа култура. Разбира се, че с такава една държава не само българите, но и сичките почти южни славяни не ще могат да имат нищо общо; така щото гръцкият народ, даже и после смъртта на Турция, ще да си остане в изолирано положение и ще да бъде заключен в днешните граници на своята безплодна и неспособна за по-нататъшно развитие земя. С други думи, Гърция ни-

кога няма да влезе като член в южнославянският съюз, и гръцкият народ рано или късно ще да се пресбърне на спекулативен пролетариат.

Освен Гърция, друга противоположност или, по-право да кажем, друга спънка за южнославянското единство представлява Румъния. Политическото съществуване на тая от всяка една страна обиколена със славяни държава е било плод на руските стремления на Восток и следствие на оная западна политика, която под предводителството на Франция почти всякога се е старала да турне преграда на опасният за нея дозточни панславизъм. Разбира се, че от времето на французката хегемония на Восток, т. е. от онова време, когато и румънските патриоти се увериха, че в техните жили тече чиста латинска кръв, то славянският елемент в Румъния захвана да се преследва, числото на румъните в Турция се възкачи до баснословна цифра и Румъния отстрани от кормилото на своето управление оние свои искрени и честни синове, които разбираха положението на своето отечество и които не виждаха друга изходна точка за неговото бъдеще, освен съюзът със славянските племена на Балканския полуостров. И така, после 1868 г., т. е. после падението на Братияновото министерство, и досега Румъния ни е дала доста причини да мислиме, че тя никога няма да обнажи¹ своята отдавна вече ръждясала сабля за идеята на дунавската конфедерация и че и занапред тя ще да основава сичкото свое съществуване и сичкото свое бъдеще на капъните² на европейската дипломация, т. е. че и занапред тя ще да играе на комар. Следователно и Румъния не представлява никакви особенни надежди, че ще да свърже някога своята съдба със съдбата на южните славяни.

И така, на сцената на Балканския полуостров остават само две свободни държави, на които жизнените интереси са тясно свезани с интересите на нашият народ и които имат особено право за участие в решението на Восточният въпрос. Тие две държави са Сърбия и Черна гора. Първата от тие две държави, която в продължението на сичкото свое ново политическо съществуване се е ползувала с особена симпатия от страната на сичките славяни, а особено от страната на твърде ближният до нея български народ, е била почти единствената за него надежда да

¹ Да извади.

² Везните.

земе инициативата за освобождението на своето племе и да даде с това повод и на нашият от всяка една страна притиснат народ да въстане против своите безчовечни угнетители. Князуването на Милоша и на Михаила е ознаменувано с такива надежди! Но и тая близка и симпатична за нас млада сила до вчера е играла съвсем недостойна роля в отношенията си към своите еднокръвни братия и до вчера е подражавала стремленията си ту на Румъния, ту на Гърция. За пример на това е достатъчно да припомним въстанието на Лука Вукаловича, бомбардирането на Белиград, Българската легия в 1868 г. и действията на оная шарлатанска Милош Милоевичева компания, която, с разравянето костите на невъзвратно умрелите народни глупости и с разпространението своите ръждиви и глупави идеи чрез средствата на образованието, възбуди такава реакция в духовете на нашето младо поколение, щото из много места на нашето отечество захванаха да се чуват дуалистически гласове, че длъжността на българските патриоти е да очертаят по-напред етнографическите граници на своят народ, пък тогава вече да мислят за някакво си сближение и споразумение със Сърбия; в противен случай, за целостта на своето народно тяло, България ще да бъде принудена да прегърне дуализмът и още цели 500 години да лежи под игото на варварството. Сичкото това, разбира се, е било горчив плод не само на множество шарлатанствующи и безумствующи Милош Милоевичеви компании, но и на един дълъг ред тъпи и ретроградни правителства и министерства, над гробът на които и ние имаме днес пълно право да смеем заедно със сичкият сръбски народ.

И така, от сичкото това, що казахме дотука, се ясно вече види, че освен Черна гора — която ако и да се е уловила в последното време за полите на европейската дипломация, но сичкото нейно преминало ни дава особено право да мислиме, че тя и занапред ще да бъде първа поборница за свободата на Балканския полуостров — ни в една от гореказаните малки държави идиотическият консерватизъм на правителството не е още отстъпил място на идеята за братският и за свободният южнославянски съюз, или ако и да е направил това до нейде, то изключителният и егоистическият патриотизъм е прелял тая идея в гърнето на някакви си исторически завоевателни права.

Дотука ние би трябало да свършиме своето обзрение и да кажем, че Возток не е още узрял за човеческа свобода и че

Турция има пълно историческо право да лочи кръвта на своите християнски поданици; но ние казахме, че правителствата и на тие малки държави не са истинни и верни изражения на народната воля, нужди и стремления, следователно, при сичките свои скръбни заключения за решението на Восточният въпрос, ние се още имаме вяра в тие народи и се още се надеем, че рано или късно Гърция ще да се откаже от своето нечовеческо преминало, Румъния — от своето нечовеческо настояще, а Сърбия, в която гласът на народът придоби особена сила и тежнина в последната своя народна скупщина, ще да влезе в пътят на своето призвание и ще да оправдае толкова годишните надежди и ожидания от страната на своите еднокръвни и едноплеменни братия. Разбира се, че в такъв случай проляната за свобода кръв ще да омие сичките племенни вражди и неудоволствия, а братският съюз на освободените племена и народи ще да даде на всеки един свой член надлежащото му място на Балканският полуостров.

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

[ЕДИНСТВЕНОТО СПАСЕНИЕ НА НАШИЯ НАРОД Е В РЕВОЛЮЦИЯТА]

Б у к у р е щ, 4 я н у а р и я

Дивият, варварският и безчовечният турски ярем, който в продължението на цели почти пет столетия е висял, и днес даже с още по-голяма тежнина виси на вратът на нашият потъпкан, западнал, но жив и неразвален още народ, е довел тоя народ до такава ниска степен на гражданственост между другите европейски народи, щото мнозина от нашите, може би и искрени, патриоти са дошли до робското и несъвременното вече убеждение, че и на нашият народ преди сичко е потребно да се даде наука и образование, знание и развитие, пък тогава вече да се мисли за неговото политическо освобождение, пък тогава вече да му се дава място в историята на човечеството.

Ако тоя вопрос и да е разглеждан в продължението на цели 6 или 7 години от нашата емиграционна журналистика и ако отдавна вече да е решен както от съвременните двигатели на човеческата свобода, така и от стремленията на самите народи за ползата на здравият разум и за ползата на оная част от угнетеното човечество, в която е невъзможно да проникне никаква здрава и истинска наука, но защото това мнение е приняло вече такива широки размери, щото е готово да препречи път на революционните у нас идеи и да им обяви жестока и решителна война, то ние се решихме да преварим ударът и да изнесем колкото е възможно по-навидело неговите слаби и несъвременни страни.

В първият брой на вестникът си ние бутнахме тоя вопрос и казахме, че «както за една личност отделно, така и за цял народ въобще — за да може той да се развие и да достигне до известна степен в своето нравствено и материално благосъстояние, — преди сичко е потребно такова едно условие, което се

нарича свобода, а защото това условие не съществува у нас, то и никакъв прогрес, като-речи, е невъзможен». Но ето чегато за да покаже сичката неоснователност на това наше убеждение, под самият нос на нашата емиграция се появи обявлението за литературно-научният вестник «Знание», в което «Дружеството за разпространение полезни знания» ни учи просто и ясно, че дордето един народ се не развие, не образува и не придобие известен капитал знание, дотогава той не заслужава даже вниманието като народ, или с други думи за него е непотребна и невъзможна никаква свобода. Ние ще да се съгласим на минута с делната¹, ясната и убедителната проповед на науката и ще да попитаме самото «Дружество» как ще то да разпространи между нашият народ науката и образованието, когато за това дело у нас съществуват съвсем неблагоприятни и противни условия? Възможно ли е, щото при тоя варварски деспотизъм, при тие страшни преследвания, гонения и притеснения да може нашият народ да възприеме нещо из здравата и полезната наука и чрез нея да добие какво-годе облекчение в своето положение? Възможно ли е, щото сичкото това да стане, преди да се унищожат тие условия и преди да добие народът пълна политическа свобода?

Ние виждаме, че още от началото на неговото възраждане и до днешният ден той е преминал доста значително временно пространство в своето образование, но ако разгледаме по-отблизо неговото економическо състояние и неговът робски страдалчески живот, то ще да помислим, че или какво образование не е съществувало и не съществува днес у нас, или ако и да съществува, то това образование е непотребно, защото не принася никаква съществена полза на народът. Наистина, у нас има и училища, и читалища, и вестници, и книжарници, и литература, но сичкото това е довело тоя народ до такава степен на човеческото щастие, щото той умее вече доста правилно да запише кога е станало в Турция глад, кога мор, кога пожар, кога са минали царските войски, кога са дошли черкезите, кога е наложен данъкът и на пеленачетата, кога... Но кажете ни, молиме ви се, сичкото това прогрес ли е за един народ, който има такова също право за съществуване и за развитие, каквото имат и сичките други народи по светът? Нека говори кой що ще, а ние ще да кажем, че ако би да се продължи и занаяпред

¹ Сериозна, разумена

тоя прогрес, то съществуването на нашият народ е немислимо. Турция е простряла вече своята мъртва ръка връз сичките негови жизнени сили и нищо друго не ще може да я възпре, освен огън и меч.

Но да предположим, че европейският Китай ще да бъде в състояние да влезе в пътят на прогресът и че и на нашият народ ще да се даде такава барем сянка от свобода, за каквато мечтаят нашите чревоугодни и сити дуалисти, то и в такъв случай ние пакъ ще да попитаме: осигурява ли се с това съществуването, развитието и бъдъщото на българският народ? Както щете, но ние никога не би пожелали на своят народ прогресът на чехите, бъдъщото на поляците и щастието на хърватите. С тие народи ние не можеме да сравняваме българският народ, който е забравил вече своето прошедше, който ненавижда своето настояще и който полага сичките свои надежди на едно твърде недалечно бъдъще. Тоя народ се е събудил преди половина столетие и сичката негова деятелност се е заключала досега в стремлението да се избави от онова безчовечно двойно иго, което го беше довело до положение да заборава даже и своето собствено име. Той ритна калимавката, под която беше скриен от влиянието на сяка една нова човеческа идея и която беше намразил до такава степен, щото тя и сега се не ползува с никакво особено от него уважение, видя в какво нещо му не достига, за да излезе съвсем из своето робско положение и дойде до пълно убеждение, че за да може да съществува, нему е потребно да си отгърси яката и от варварското турско зло.

Разбира се, че за да направи това, то и науката, и литературата, и поезията, и журналистиката, с една дума, сичката духовна деятелност на неговите водители би трябало да земат характер на политическа пропаганда, т. е. да се съобразят с животът, със стремленията и с потребностите на народът и да не бъде вече науката за наука, изкуството за изкуство, а журналистиката за преживяние старото, изгнилото и отдавна вече изхвърленото европейско гюбре. Но тука може някой да ни каже: науката, литературата, поезията и т. н. са произведение и отражение на самият живот на народът, следователно, ако тие имат такова направление, то това показва, че потребностите и стремленията на самият народ са такива. — Да, това би имало смисъл за назе, но само в такъв случай, ако да би и нашият народ се ползувал барем с такава сянка от свобода, с каквата се ползват в настоящето време чехите, хърватите, сърбите, поля-

ците, ирландците и т. н. — Тогава да чакаме и ние да добиеме тая свобода? — Чакайте, господа, чакайте и водете народът из пътят на вашият глупав мирен прогрес, и той скоро ще да заприлича на оная знаменита карикатура, с която светите отци на втората французка революция се присмяха на своето собствено дело. Тие изобразиха онова животно, което се нарича магаре (да ни прости народът за това изражение) и прекараха от самарят му до пред самата му глава едно дърво, за което вързаха един наръчник сено така, щото муцуната на животното да не може да го достигне. Магарето се стремеше да хапне от сеното и гладно, жъдно и излъгано пристъпяше напред и вървеше в пътят на прогресът. Такъв смисъл има за нас и онзи мирен прогрес, който се проповяда днес в нашият народ, по тая само разлика, че французкото магаре е вървяло само, а нашето върви възседнато от босфорският идиот, водено от екзархията и карано от нашите свободолюбиви и прогресивни робове. Но стига толкова.

От сичкото това, що казахме дотука, ние не можеме да направиме друго никакво заключение, освен това, че единственото спасение на нашият народ се състои в революцията. Който има уши, той нека чуе. Нашата революционна партия скоро ще да покаже де е, какво е и какво иска.

[Знаме, г. 1, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

[ДА ДРАСНЕМ КИБРИТА НА ВЪСТАНИЕТО]

Б у к у р е щ, 11 я н у а р и я

Редът е сега да поговорим за самата наша емиграция и да кажеме своите две думи за характерът и за направлението на оние революционни идеи, които са хванали вече корен в животът на нашият народ и които твърде скоро трябва да дадат други бои на картата на Балканския полуостров и твърде скоро да притурят нови и светли страници в историята на южните славяни. И ние така също, както и по-голямата част от нашите предшественици емиграционни публицисти, сме били сякога с такова убеждение, че колкото повече се увеличава числото на нашата емиграция отсам Дунавът и колкото повече в тая част от народът ни се появяват развити, здрави и способни личности, толкова повече се увеличава силата на нашият народен протест против робството, толкова повече се осигурява началото на нашата политическа свобода и толкова повече шансове за успех придобива нашата свята и необходима народна революция.

Ако това убеждение и да е право теоретически, т.е. ако и да е основано на сичкият здрав смисъл на народните революции или, по-право да кажем, на народните освобождения, но скръбните факти, които се случиха през последните няколко години в нашият скитнически живот и които чегато със свинец обляха множество изкуствено разпалени сърца и множество изкуствено раздразнени мозъци, успяха донейде да изменят това почти общо убеждение и да докажат на тие същи сърца и мозъци, че това убеждение е непрактично, безумно и даже вредително за народът ни. Секи, който е следил колко-годе за развитието на нашата емиграция, трябва да помни в какво утешително¹

¹ Обнадеждаващо.

настроение бяха нейните духове в 1867 и в 1868 година и какво благотворно влияние има това настроение на сичката маса на нашият народ. Хайдушките революционни чети, които възвестиха могъществена дума свобода в самата негова среда и които показаха какво може да направи българинът с оръжието в ръцете си; Централният таен революционен комитет, който хвърли прах в очите на Турция и който помисли, че от това непременно ще да излезе душата на болният човек; най-последно песните в букурешките и в браилските кръчми, които се пееха от нашите голи и гладни майчини и бащини синове — сичкото това се отзоваваше в народът с пълен пулс на нова енергия и с пълна надежда на едно близко и всеобщо въстание. Видеше се, че турският китап¹, в който са записани нашите безчовечни страдания и меденият месец на османлиите, беше преброен до последното свое листо. Но ето, после Петрушанското събитие и после множество други маловажни демонстрации от страната на нашите улични херои, румънското правителство изведе «колективната плесница» от хер Байста, хвърли своето червено знаме и постъпи на полицейска служба у агите. То премести няколко души от нашите по-главни деятели из кръчмите в полицията, из редакциите в пушкарията и из един град в други и сякаш чегато с волшебен жезъл махна и унищожи освобождението на българският народ! Какво произлезе от това? Печални, скръбни и възмутителни последствия! Петрушанският херой загина със слава и с отворени очи; останалите негови другари наведоха глава и уловиха се за мотиката; а оние пламенни и щедри патриоти, които се приготвяха за министерски портфейли и които бяха готови да пожертвуват даже една част от греховете си за България, уплашиха се от бялата шапка на Когалничановото министерство, с което мислеха да водят дипломатически преговори из престолният град на своето отечество, скриха се в своите миши дупки и не пропуснаха срокът ни на една подлица.

Така се свърши дейността на нашата емиграция, а с нея заедно политическата и журналната дейност на множество безцветни и спекулативни личности, според понятията на които патриотизмът е бил средство за прехрана, революцията средство за обогатяване, а свободата средство за достигане до високи почести и слава. Разбира се, че после сичката тая кървава коме

¹ Книга.

дия духът на новото време и идеята за революция трябаше да остави левият бряг на Дунавът и да се пренесе на богатата и плодородна почва на Балканският полуостров. Така се и случи. От 1868 година, т. е. от онова време, когато българският народ видя така доблестно проляната кръв на своите синове и когато се увери, че Турция си носи душата в зъбите, сичката дейтелност на неговите честни и искрени патриоти се ограничи само в пропагандирането тая идея и в приготвянето духовете за наступащите нови събития; такащото в продължението на 7—8 години ние виждаме, че от една страна естествената, но неорганизираната както трябва пропаганда, а от друга— безчовечните мъки, неволи и страдания, които са довели народа до отчаяние, са постигнали донейде своята цел. Народът е готов да захвърли своето робско рало и да се залови за решението на своята крайно неспособна съдба; но нему, както и на всеки един народ, който се би намирал в подобно положение, не достига онака солидарност между неговите части, която е необходима, за да събере силите му в едно цяло и да произведе желаното действие.

И наистина, в продължението на последните няколко години ние видяхме, че както народът, така и неговата емиграция не можаха да направят нищо отделно. На емиграцията не достигаше помощта на народа, а на народа не достигаше помощта на емиграцията. И така от сичкото това се ражда въпрос, който ние няма никак да сбъркаме, ако го наречем въпрос за нашето бъдеще и въпрос за нашето съществуване по лицето на земята. Да разгледаме тоя въпрос и да видим де лежи неговото решение.

Секи вече знае, че българският народ се намира под игото на едно до такава степен варварско и подозрително правителство, щото не само едно свободно или човеческо проявление в неговият живот, но и самото негово съществуване се счита за бунт, за престъпление и за посягание връз живота на Османовата империя. Разбира се, че при такова положение на работите, за да може да се излезе на край, т. е. да се пригответи по-скоро денят на нашето освобождение, то е необходимо нужно, щото извън тоя европейски Китай да се намери или, ако не съществува, то да се създаде такава една корпорация, която да покрие Балканският полуостров с мрежата на революционната пропаганда, да прибере нейните жици в една галваническа батерия и по тях, като по психически телеграф, да дава тон и направление на всяка една обмислена народна демонстрация и на всяко едно разум-

но човеческо стремление по пътят на истинната свобода. Тая корпорация трябва да събере в едно цяло разпръснатите и разединените сили на народът, да ги подложи под точна и вярна сметка в паралел със силите на притеснителите и когато вече види, че тие сили са цели, здрави и достатъчни, за да строшат петивековните ръждясали вериги на робството, изведнаж да драсне кибритът на въстанието и да осветли свободата на Балканският полуостров. А ние какво правиме? За тоя кибрит и за стремленията на нашият народ отдавна вече е захванал да говори почти сичкият свят и отдавна вече даже и самите европейски дипломати са се убедили, че само тоя кибрит е в право и в състояние да запали и да изгори Турция и само той ще може да даде край на трънливият, на опасният и на нерешимият другояче Восточни вопрос; а ние, т. е. нашата емиграция и така наречените водители на нашият народ, слушаеме с особено целомъдрие тие химни, благодарни сме, че и назе хората захванаха да считат за народ и за човеци, и чакаме то Русия да се умилостави и да дойде да ни избави, то Сърбия да се реши и да ни помогне, то Гърция да се убеди и да ни придружи, то сам бог да слезе от небето и да ни даде ум и разум и печени прасци.

И така, ако ние и да сме уверени, че както после денят на става нощ, а после нощта ден, така и нашият народ скоро ще да се реши да излезе на видело и да разреже възелът на своето съществуване, но като виждаме, че ние, т. е. пак нашата емиграция, се не простираме по-надалеч от едно просто желание да му се помогне и за това употребяваме различни диети, микстури¹ и слабителни, то не можеме да не кажем, че успехът на неговото възбунтувание е твърде съмнителен и че в такъв случай сичката отговорност пред историята ще да се струпа на нашите умни и разсъдителни глави. Ще да повториме: идеята за твърде близко въстание против европейските диваци е проникнала вече в сърцето както на нашето младо поколение, така и на оная маса от народът, която при днешното свое положение не очаква друго нищо, освен глад, мор или крайна сиромашия. А гладът морът и сиромашията са такива страшни двигатели на революцията, щото за един залък хляб или за една крачка напред човекът не жалее ни жената си, ни децата си, ни имотът си, ни животът си; а у българинът сичкото това е вече отнето, погазено, продадено и осквернено. Още една безплодна година, и той ще

¹ Течно лекарство от няколко вещества.

да издигне косата против причините на своята смърт, пък — или загинал, или оживял — той ще да турне край на своите воловски теглила. Какви последствия ще да произлязат от това? При днешният прогрес на цивилизацията както в изстребителните оръдия, така и в онова човеколюбие, което показаха европейските народи в последните войни и с което особено се отличава полудивото турско племе, Балканският полуостров ще да се преобърне на касапница и може би ще да запустее още веднаж така също, както езапустявал във времето на римското владичество и във времето на великото преселение на народите.

Пред очите на нашият народ лежат две злини: или да остане под игото на турците и да достигне до такова състояние, в каквото се е намирал например израилският народ във времето на инквизицията, или да прегърне революцията и да излезе на неравна борба против своите угнетители. От тие две злини той ще да приеме последната и ще да се бори или за смърт, или за живот. «Но какво можеме ние да направим?» — ще да попита някой от нашите действително родолюбиви емигранти. Ех, господа, вие видяхте какво можеха да направят нашите една шепа юнаци при Кара Исин и видели би какво може да направи сичкият наш народ, ако да би имал той добро оръжие, добри водители и оная малка помощ, която той не можа да посрещне в 1868 година! Знаете ли сега какво иска и какво очаква от нас нашият нещастен и поробен народ? Ако знаете, то ние трябва да бъдем готови секи ден, сяки час и сяка минута да поднесем своята лепта пред олтарят на неговата свобода, защото страшният съд е вече близо и робът не ще да търпи.

[Знаме, г. I. брой 5 от 12 януари 1875 г.]

[ТУРЦИЯ ЩЕ СЕ НАМЕРИ МЕЖДУ ТРИ ОГЪНЯ]

Б у к у р е щ, 18 я н у а р и я

От Восточната война насам, т. е. от онова време, когато Турция влезе в прикосновение с европейските държави, това въртоглаво господарство е захванало сѐ повече и повече да се разлага както вътрешно, така и вънкашно и сѐ повече и повече да задава страх и грижи на своите доктори-кредитори. В продължението на това време разваленият стомах на «болният дембелин» не е можал да смели ни една здрава човеческа храна, мозъкът му не е можал да разбере и да усвои ни една политическа диета: а оние зловещи кървави петна, които са се появявали периодически по кожата на неговият организъм и които днес с още по-голяма ясност са се очертали във въпросът за Зворник и за Сакра, в стремленията на Румъния към пълна самостоятелност, в озлоблението на Черна гора за зверствата при Подгорица и в намеренията на Персия да си отмъсти за сторените ней от турските държавни чапкъни стари и нови обиди — говорят твърде красноречиво, че последният час на Турция е вече настанал и че първата пушка, която ще да пукне на нейните граници — било на север или на юг, на запад или на изток — ще да бъде начало на оная знаменита катастрофа, която ще да очисти Балканският полуостров от старото и гнилото гюбре и която ще да даде място на южно-славянската чиста братска и човеческа свобода.

И наистина, като погледа човек с по-внимателно око на онова брожение, което произлиза както в империята на османлиите, така и в животът [на] оние млади елементи, които са повикани от самата природа да хвърлят жребие връз нейните ризи, то тутакси ще да се убеди, че тоя час е тропнал вече на вратата на агите и че с нетърпение чака техният положителен или отрицателен отговор, т. е. отговорът на следующите две думи: *война*

или мир? Разбира се, че в първият случай «болният човек» ще да покаже, че той се е решил и приготвил да умре доблестно, както въобще е умирал и умира секи безразсъден деспотизъм, а във вторият ще да ни увери, че той желае да си издъхне тихо, спокойно и на ръцете на своите човеколюбиви лекари. Но ако вярваме известията, слуховете и предположенията, с които са пълни в настоящето време стълповете на една доста голяма част от европейската журналистика, то ние трябва да се убедим, че и лекарите вече виждат, че техният непоправим пациент бере душа и че ако се продължи още за някое време неговата предсмъртна агония, то от заразителното дъхание на смъртта твърде лесно може да произлезе такава страшна епидемия, която ще да се простре връз организъмът даже и на Австрия, и която ще да поиска може би много по-големи жертви, нежели оние, които поиска Севастопол или Садова, Солферино или Седан. Но да оставим известията, слуховете и предположенията настрана и да видим как стоят работите в нашата обща южнославянска къща и до каква степен тие допират до кожата на нашият народ.

Секи вече знае, че Турция със своята варварска и дерзко-надменна постъпка с Черна гора и с другите свои съседни, малки, но силно организирани държави, които тя и досега счита за свои васали, е въоръжила против себе си не само своите исторически неприятели, но и своите даже традиционни защитници. Тие ясно вече виждат, че без решението на Восточният въпрос тие са длъжни постоянно да проповядват мир и да лъжат себе си и постоянно да се въоружават и да изнурават своите сили. И така, ако Европа и да е защищала досега Турция, тоя укор на съвременното човечество, и ако да е проливала своята кръв за някакво си ефимерно политическо равновесие, то тя е правила това по убеждение, че славянските племена на Балканският полуостров не са давали никаква гаранция за самостоятелен политически живот и че нейните банкери и промишленици са извличали голяма материална полза от неспособността на полуdivото азиатско племе. Но времената се измениха. Турция достигна до банкрутство и заболя от болестта на своята естествена неподвижност; а славянските племена и Румъния, които се ползуваха едвам с една малка сянка от свобода, в късо време достигнаха до такова завидно положение, щото днес са вече в състояние да решат съдбата на своята силна някога си и надменна притеснителка, пред която е треперил, като-речи, и Запад, и Восток. Днес малката оная страна, която се нарича

Черна гора и която в продължението на сичкото свое съществуване е хвъргала камъни връз голата глава на тиранинът, се е решила да хвърли своята ръкавица в очите на граховският херой и да покаже на Сърбия, на Гърция и на Румъния, че правото за тяхното съществуване и бъдеще развитие зависи: 1) от смъртта на Турция, 2) от освобождението на поробените от нея славянски племена и 3) от онзи свещен и лоялен южнославянски съюз, който би бил в състояние да ги свеже в едно политическо цяло, способно да се удържи против сяко едно насилие или нашествие. Разбира се, че ако Турция повдигне тая тежка ръкавица, т. е. ако не удовлетвори напълно исканията на черногорският народ и предприеме война със своите «вековни приятели», то славянската героиня няма да остане сама. Сърбия, която е претърпяла в последното време такова множество дипломатически несполуки и която в това също време е обружена¹ от главата до петите, ще да премине Дрина и Тимок и ще да удовлетвори исканията на своят унижен народ; Румъния, която е в състояние да прехвърли повече от 50 хиляди добре обучена войска отвъд Дунавът, и която се е убедила вече, че Турция няма да ѝ прости никога претенциите за правото да сключва търговски и политически конвенции с другите държави, ще да придружи своята приятелка Сърбия и ще разедини силите на своята противница: Гърция, на която не е още изстинала кръвта в Кандия и на която правителството не ще да може да се удържи, ако не разшири пределите на държавата си с Епир и с Тесалия, ще не ще, ще да земе живо участие в кървавата операция и, ще не ще, ще да поведе народът си на отмъщение.

И така, Турция ще да се намери между три, а може би и между четири огъня — ако притурим, разбира се, и Персия — и ще да бъде принудена или да премине Босфорът и да се запре в своята първа столнина, или да се бори до крайност и да се затрие съвсем от лицето на земята. Тая е нейната настояща или бъдеща участ, която тя не ще може да отвърне; тие са близките и неминуемите събития, които ще да произлязат пред нашите очи! Да, пред нашите очи и в средата на онзи нещастен и поробен български народ, който има и сила, и средства, и патриотизъм, и случай, за да излезе из своето гнуснаво положение, но който не е имал досега само едни водители, които да му возвестят близката минута на страшния ден и които да го поведат към

¹ Вържана.

неговото спасение. Днес тая минута вече настава, и ако не ни
лъжат симптомите на това, че Черна гора, Сърбия и Румъния
са готови вече да решат задачата на Восточният въпрос, то,
питаме, каква роля ще да играе нашият народ в тая опера,
какво участие трябва да земе в нея нашата емиграция? — Бъл-
гарският народ съставлява главното население на Европейска
Турция, следователно неговата роля трябва да бъде първостепен-
на; нашата емиграция знае силите и стремленията на народът,
следователно тя трябва да го изведе на тоя път.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

[КАКВО МОЖЕ ДА НАПРАВИ НАШЕТО ДУХОВЕНСТВО]

Б у к у р е щ, 25 я н у а р и я

Разбира се, че като сяка една разумна личност, така и всеки колко-годе събуден народ, който е повикан да земе участие в нравственото и умственото развитие на човечеството, преди сичко е длъжен да си избере една каквато и да е определена цел за своят живот, пък тогава вече да търси средства за нейното постигане, пък тогава вече да избира тоя или оня исторически път. Право ли е това наше убеждение или не е, ние не можеме тука да се разпространяваме и да разсъждаваме, но като погледаме в какво положение се намира нашият народ, какви са действията на неговите предводители, пастири и учители и какво направление имат стремленията на нашето така наречено младо поколение, то дохождаме до убеждение, че у нас не съществува нито определена цел, нито честни и искрени действия, нито пък разумни и съвременни стремления.

Секи, който познава по-отблизо българският народ и който не е привикнал да гледа на страждущето човечество през призмата на дипломатическото благоразумие и от върхът на днешният политически разврат, то от първият още поглед ще да се убеди, че такъв щастлив и безопасен живот, какъвто живее тоя нещастен и полуубиен народ, не живеят даже и домашните четвероноги в Европа. А при сичкото това ние виждаме, че нашите предводители, пастири и учители имат съвсем противоположно мнение за своят народ. Тие са се обесили на неговата шия в името на науката, на образованието и на неговите даже свещени исторически и човечески права, ласкаят го с някакъв си напредок в просвещението и в цивилизацията (в робството и в теглилата) и мислят, че с това тие решават задачата на неговото бъдеще политическо съществуване, или ако не, то барем че го

приготовляват за едно по-отраднo и по-щастливо положение. Екзархията, за осъществлението на която българският народ прекара, или по-право да кажем, изгуби цели 20 години в борба с двамата заклети свои исторически врагове, и съществуването на която и днес даже поглъща сичката негова деятелност, е принесла такава полза на тоя народ, каквато му са принесли различните хатихумаюни, хатишерифи и гюлханета, и е имала такова влияние на неговият мъченически живот, каквото има например пречистението на умирающият скептик, молитвата — на промененията в атмосферата и заклинанието — на тежките и смъртоносните физически рани.

И наистина, ако нашето духовенство и да би искало да бъде малко по-човеческо от разбойниците на Фенер, т. е. ако то и да би искало да върне барем сѫщата¹ част от оние громадни пожертвования, които е направило и прави «стадото» за земното блаженство на своите пастири, то и това предполагаемо желание е немислимо да може да се осъществи под варварските пети на нашите притеснители и при оние общи ретроградни убеждения, с които е въобще надъхано сяко едно духовенство по земната кора. А какво би могло да направи нашето духовенство за своето потъпкано, оголяло и блеюще стадо? Секи разумен и честен човек, който не може да гледа равнодушно на страданията на брата си, който има в главата си достатъчно количество здрав смисъл и на когото в мозъкът и в сърцето не пъпли кръвта на присмикающите² се — той се би погрижил да облекчи тие безчовечни страдания, помогнал би на народът си, които го храни, пои и облича, да смъкне от себе си оковите на своето политическо робство, а с това заедно и оковите на произходящото от него нравствено и умствено невежество; подействувал би да изчезнат из средата на работящият и производителният клас на народът онова множество религиозни глупави суеверия, които са убили и убиват постоянно неговите нравствени, умствени и физически сили; най-последно, в името на човечеството и на свободата, въстанал би против сяко едно лъжливо политическо или религиозно учение, което се стреми да разедини силите на народът и да отложи денят на неговото нравствено и политическо освобождение.

А нашето духовенство, което се счита за защитник на народът и в което между наследниците на фанариотите, т. е. между доволно калните личности се намират няколко млади и образовани хора, какво е направило за своят народ? Нашите слепо-

¹ Стотна.

- Влечугите.

рождени оптимисти искат да ни уверят, че екзархията е начало на нашето освобождение, че тя ще да извади народът ни из тинята на робството и на невежеството, че тя ще да прибере под своите опципани крила отдалечените части на народът и ще да огради своето стадо от всяка една чужда и вредителна за неговото единство пропаганда и че ще да положи основният камък на неговото бъдеще щастие и благоденствие; но ние, които имаме твърде малко вяра в калимавката, т. е. които се не надеем за мляко от козлите и които нямаме особена любов към всемирните паразити на човечеството, не можеме да видиме онова, което не съществува, и не можеме да предположиме това, което и самата история опровергава.

Наистина, ако ние да би могли барем на минута да забора-
вим, че и нашето духовенство е такова също, каквито са били и
ще да бъдат, като-речи, сичките духовенства по светът, то би
помислили, че дебелите чувства и копринените антерии би
могли в кръгът на своите действия да направят барем следую-
щите няколко услуги на народът: 1) като хора, които предста-
вяват българският народ пред неговото «отеческо прави-
телство», тие би могли да бъдат енергически протест против
неговите скотски теглила, т. е. тие би могли да го защитят от
безчовечните притеснения, даноци, кражби и убийства, които
произхождат на всяка една крачка в държавата на разбойниците
и които се произвождат на само от пиените сатрапи на нетрез-
ният идиотин из Долма бахче, но и от всяко едно краставо псе,
което е завило чалма на главата си и което носи название пра-
воверен мюсюлманин; 2) като хора, които считат себе си, че стоят
по-високо в образованието от средата, която ги окружава,
тие би могли да подкрепят и да защитят нашите народни учи-
лища, връз които министерството на заслепението и на дър-
жавният турски шарлатанизъм е простряло вече своята рефор-
маторска ръка, за да ги преобърне на текета¹, и в които разпро-
странителите на науката се не занимават с друго нищо, освен
да приготвяват нови робове за държавата, нови паразити за
народът и нови подобия на себе си; 3) като хора, които познават
доколко са свети догматите на фанариотските св. безумци —
които догмати и тие сами днес не изпълняват — тие, вместо
да запрещават различните народни обичаи, като сборовете, чер-
ковищата, кукерите и др., които са останали като единствено

¹ Обиталище на дервиши (членове на мюсюлманска религиозна секта).

утешение на народът, тие би могли да унищожат постите, които са убили енергията и физиологическите сили на по-голямата част от народът и които са довели този народ, като-речи, до степента на тревояните, и 4) като хора, които се ползват с известни права и влияние над полуубиената рая на н. и. в. шефит на разбойниците, тие би могли да приберат разпръснатите части на народът в едно цяло, до въодушевят и да управят това цяло в пътят към неговото земно, а не небесно спасение; с една дума, тие би могли да направят сичко, което би трябало да направи сяко едно либерално и човеческо духовенство, което не живее само за щастието на своите корми и на което целта не е да злоупотреблява само простотата на своето стадо.

На нашето духовенство отговорило ли е или пристъпило ли е да отговори барем на една от надеждите на своите духовни чада? Какво добро е дочакал и каква полза е видял нашият народ от това духовенство? Това ли, дето наместо да слуша християнската добродетел «търпи, за да се спасиш» из устата на едни чужденци шарлатани и на един съвсем непонятен за него език, той слуша тая съща добродетел из устата на свсите искрено желани някога си пастири, с придобиванieto на които той виждаше верни шансове за едно по-щастливо бъдъще? Ние би желали да ни докаже някой, че сме даже слепи в това отношение; но дотогава ние няма да престанеме да проповядваме, че при светлината и топлината на полумесецът ни едно наше климатическо растение няма да вдигне връх и няма да принесе плод и че рясата е потребна за който и да е народ не да стои при неговата люлка и да го възпитава в детинството му, а за да го опее и да стои над гробът му после неговата политическа смърт. Попът е на своето място при погребението, а не при рождението. А нашият народ се намира в оная преходна епоха на своят младенчески живот, в която преди сичко му е потребна свобода, за да може да се развие неговият млад организъм, за да може да се очертае неговият характер и за да може да напакне неговият мозък. Наистина, в тая епоха е потребна за него и наука, и възпитание, но новата политическа педагогия за народите ни доказва, че гладният се не учи, че вързаният се не възпитава и че битият не може да пее. Нашите учители и нашето младо поколение трябва да разберат това и да не бъдат барем тие като своите духовни отци. Българският народ не е в гробът на своето преминало, а в люлката на своето бъдъще. А, ако това така, то помогнете му да отърве от робството!

[ТУРЦИЯ ОТИВА КЪМ ПРОПАДАНЕ]

Б у к у р е щ, 1 ф е в р у а р и я

Намират се още по светът такива Христа ради юродави политици и дипломати, пророци и апостоли, които не само мислят, че Турция е в състояние да проживее още цели столетия в семейството на европейските народи, но които са готови даже да ни уверят, че тоя безжизнен труп, който се поддържа вътрешно само от галванизацията на военният деспотизъм, а вънкашно от политическият кеф на няколко приятели на робството, е близо вече да влезе в пътят на един нов живот, да придобие симпатиите на сичкият образован свят и да ни докаже, че неговото съществуване е основано на здрави и прогресивни начала и е необходимо за равновесието на Европа и за мирното развитие на трудолюбивите южнославянски племена. Да доказва човек сичката безопасност на това крайно глупаво и варварски безчовечно убеждение е сѐ едно да доказва, че умрелият не може да възкръсне, че историята не върви назад и че човекът не е създаден само за мъки и за неволи. За здравият разум тие свети и неизблеми истини отдавна вече са доказани и приемени за аксиоми, а за сакатите мозъци тие и досега служат за предмет на двоумения, на идиотически разсъждения и на безсмислени пречки в проповяданието истината и свободата.

Ако това убеждение относително «болният човек» — който е станал вече нещастие не само за поробените от него млади прогресивни сили, но и за цяла въобще Европа — и да не е чудно от страната на оние щастливи човечески подобия, на които е твърде широко около шията, за да виждат, че сичко по земята върви по мед и по масло и че днешното положение на народите както на Запад, така и на Восток, е едно от най-удовлетворителните; но то е крайно чудно и почти необяснимо от страната на

нашите полуубиени робове, над главите на които виси като Дамоклев меч ятаганът на азиатските варвари и пред очите на които преминуват цели милиони живи същества, обковани във вериги и карани като скотове на заклание. За назе не е чудно това, дето различни дипломати, политици, банкери, експлоататори и множество журнални шарлатани са готови да вдъхнат душа на умиращата Турция и да ни уверят, че нейното съществуване е необходимо даже и за нашият исторически живот; за назе е чудно и даже срамотно това, дето между нашите журналисти и така наречените патриоти са се появили и такива сакати мозъци, които са готови да обърнат историята наопаки и да ни докажат с примери из последните събития в Европа, че човечеството е длъжно да стъпи изново в пътят към феодалното право и че смъртните симптоми на Турция не са друго нищо, освен стремление да върви и тя по дирите на Европа. Наистина, ние не можеме да кажем, че правителствата на европейските народи се грижат само за щастието на своите поданици и че по-голямата част от тие народи се не намират в едно твърде несносно положение: ние видиме, че човечеството даже и в оная обетована земя, в която европейецът отива, за да избегне от преследванията на създадената от него цивилизация, «че и в нея милиони хора живеят в оковите на сиромашията и под натискът на капиталът; но ние не можеме да сравниме Турция нито с една от европейските държави и не можеме да помислиме, че тя ще бъде някога в състояние да се възроди, ако предположиме даже, че ще да просъществува още цели хилядолетия. Турция е захванала да пада и да се разнизва именно от онова време откогато нашите слепци виждат в нея някакъв си «творчески дух, който с изкуство и енергия си пробива нов път и се преобразява и възражда». Ако тоя азиатски военни лагер и да е бил в състояние преди няколко столетия да задава страх и трепет на цяла Европа, то и това негово преимущество не е било основано на някаква си здраванравствена сила, а просто на един извънреден религиозно-войнствен фанатизъм, който, разбира се, тутакси трябаше да падне, щом влезе в съприкосновение с новият европейски живот. От Махмуда и досега Турция е вървяла с гигантски крачки към своята пропаст, а от времето на Восточната война тя се е държала само чрез милостта и интересът на Западна Европа. А в продължението на това доволно дълго време (даже за животът на един народ), тя, освен че не е изработила нищо човеческо в своят административен или юри-

дически живот, но не е възприняла даже и оние прости съвременни държавни форми, с които европейските правителства покриват донейде робското състояние на своите народи.

Наистина, според думите на в. «Напредок», в продължението на това време Турция създаде редовна войска, съсила еничарите, придоби симпатиите на европейското обществено мнение, удуши въстанията в Босна, в Сирия, в Албания, в Херцеговина, в Черна гора, в Крит и в България, покори независимите доскоро племена в Кюрдистан и в Аравия, преобрази войските си и ги приближи до европейските както по число, така и по качество, и създаде една силна и страшна флота; но сичкото това са такива грамадни успехи в животът на една държава или на един народ, които не струват нито една лула тютюн при онзи успех във финансовото банкрутство, в онази административна неспособност и в оная нравствена неподвижност, към които «с изкуство и с енергия» се е стремил Турция в продължението на сичкото свое съществуване от Махмуда и до Азиса. От 1854 г. досега тя е направила някакви си 13 заема, с които е изгубила не само симпатиите на общественото мнение в Европа и симпатиите на своите банкери-арендатори, но и на оние даже свои традиционни приятели, които сякога са седели до главата на «болният» и сякога са били готови да защищават неговото съществуване. За примери ние няма да ходиме надалеч, а ще да се спрем на това последно явление в отношенията на босфорските идиоти към техните въображаеми васали, в което нашите слепци виждат, че дипломатическата победа е от страната на Турция, и ще да попитаме: «вехтият ли ред на работите ще да се повърне на Восток», или и тука, както насякъде в Европа, свободата ще намери свои защитници и херои и ще да избави прекрасната и плодотворната страна на Балканския полуостров от прогресът на робството и от «успехите» на азиатските варвари? На тоя въпрос ние ще да отговорим до неделя.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 Февруари 1875 г.]

БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД
ГРЯБВА
САМИЧЪК ДА ПОТЪРСИ
СВОБОДАТА СИ]

Б у к у р е щ, 15 ф е в р у а р и я

Минуват дни, години тежки
пъшка в неволя нашият народ;
там падат живи жертви човешки,
там няма, братя, свободен живот!

Мрачна и гнуснава е била историята на нашият народ, тежко и горчиво е неговото съвременно положение. Притиснат от едно варварско и крайно безчовечно иго, обиколен от враждебни на неговото съществуване елементи и водим от балдевските, битолските и добруджанските просяци на нашата калпазанска политика, литература и журналистика, той е достигнал нравствено до положението на скотове, материално до положението на класическите илоти, економически до просяшка торба, а умствено до оная степен на историческа глупост, против която духът на новото време, пророците и апостолите на социалният преврат в Европа и здравият човечески разум се борят още от началото на първата французка революция.

С други думи, българският народ е роб на турците, роб на себе си, роб на металът и роб даже на своето образование и просвещение. Погледнете на неговът воловски труд, на неговите безчовечни страдания и на неговата даже физиономия, и вие тутакси ще да се уверите, че той действително «работи като вол, събира като пчела и живее като свиня». Разбира се, че това негово положение може и да се харесва на оние негови паразити, които се не срамуват и да се наричат патриоти и на които е твърде широко около шията, за да доказват, че преди сичко друго нему е потребна наука, образование, знание, просвещение

и азбука в свободата, но в катехизисът на страждущите и на недоволните тие земен назаем думи нямат никакъв смисъл, никаква правда и, ако щете, заключават в себе си даже отрова за неговото бъдеще съществуване на Балканския полуостров. Наистина, доста много се е писало и се пише от чужденците за нашият характер, за нашето трудолюбие, за нашите способности и за нашият прогрес в културата, но почти всеки един от тие писатели е доказвал и доказва математически, че за да се развият нашите небухнати сили и за да достигнеме ние да бъдеме действително «немци на юг» или «англичани на изток», то трябва да строшим варварския турски ярем, да отърсиме яката си от това безчовечно робство, което посяда сичката производителност на нашите сили, и да издигнеме на босфорския булевард зданието на свободната южнославянска конфедерация.

Такива са почти заключенията на сичките приятели на нашият народ, такава трябва и да бъде програмата на неговите действия и стремления. Но кажете ни, молиме ви се, кой от нас е разбрал неговото печално и страшно положение, кой е усвоил съветите на истината и на свободата и кой е казал барем две честни и искрени думи на народът си, т.е. да му разкаже що мислят за него чужденците и що е той длъжен да прави, за да излезе из своето робско състояние?

Освен из лагерът на нашата емиграция, в която сякога са се намирали честни и праведни души, и освен от бесилниците¹ на турското безчовечие, ние не сме чули никого другия да каже на нещастният български народ: «Чуеш ли? Турция вече умира, и ако ти не срутиш сам зданието на нейния деспотизъм, то то ще да [се] струполо само връз тебе и ще да те погребее на веки веков!» Наистина, в продължението на последните 40 или 50 години българският народ няколко пъти е дохождал инстинктивно до това убеждение и няколко пъти се е улавял за своето ръждясало оръжие, а в последните десет години неговата емиграция направи доста решителни опити, за да запали огъня на Балканския полуостров, но сичкото това е посрещало спънки не само от страната на европейската дипломация и от страната на съседните с нашето отечество малки държавици, но и от страната даже на нашите така наречени шарлатани дуалисти. А това скръбно и отвратително състояние на работите не можеше да не заблуди някои и други плиткоуми мозъци даже и между нашата емиграция и да ги накара да мислят, че дори Турция

¹ Бесилките.

не влезе в кърваво състълкновение с някоя от европейските сили (тука сякога се е предполагала Русия), или дори Сърбия, Черна гора, Румъния и даже Гърция се не съгласят и не споразумяват помежду си, за да подадат братска ръка на българският народ, то Турция дълго време още ще да бъде язва за Европа и дълго време още ще да пие кръвта на своите беззащитни робове. Никой тука не земаше в сметка нейното финансово банкрутство, никой не виждаше нейната вътрешна ленин и неподвижност и никой не вярваше в нейната политическа и административна неспособност. Секи считаше държавата на Абдул Азиса за доволно силна да поддържа своето достолепие пред враговете на нейното съществуване, и секи (освен оние, които я познаваха твърде отблизо и които имаха няколко грама здрав смисъл в главата си), мислеше, че тя ще да бъде в състояние да се възроди и да завземе почетно място между европейските държави. Така са мислили и мислят изветрелите дипломатически мозъци и това са проповядвали и проповядват шарлатаните на днешната политическа наука. А Турция? — Турция чегато за присмех на сичките тие идиотически убеждения с гигантски крачки е следвала пътят към своята пропаст и с удивителна бързина е достигнала до точката на своето назначение. В продължението на едно твърде късо време тя пропи и изяде, като рече, сичкото свое бащино имане по чапкълък¹ и по моди, и с това изгуби почти сичкият свой кредит у европейските чифути; тя съблече и последната риза от гърбът на своята обрана и одрана рая и захвана най-после да смучи даже и кръвта из нейните жизнени жили; тя захвана на старо време, като сяка погрознала, пияна и презряна публична жена, да лъже, да краде, да псува и да се кара със своите млади съседки; тя най-после захвана да кълне и да укорява своите едновременно съдържа-тели и куртизани за това, че тие са я оставили без никаква сладка дума и без никаква протекция, и обяви на сичките дипломатически евнухи в Европа, че тя никога няма да се остави да я подиграват старите чапкълъци, с които тя някога си е пила, яла и развратничала, и никога няма да допусне да я дърпат за полите уличните пичове, които едвам вчера са излезли из нейните мръсни и задушливи обятия.

Такова е положението и състоянието на Турция, т. е. на тая наша господарка, с която дървените умове искат да свържат съдбата на българският народ, и такива са нейните отноше-

¹ Разврат, п оквара

ния към Европа и към малките оние държавици, които тя и досега счита за свои васали.

Но Европа — а особено трите северни сили Русия, Прусия и Австрия, които са се засрамили вече от своето поведение към старата публична развратница — не желае вече да хвърля бисерът на свинете и няма намерение за процентите на своите златни телци да поддържа тоя срам и укор на съвременното човечество. Малките, но доволно яките сили, Сърбия, Румъния и Черна гора, които не са гъби, за да могат да живеят при вонещото купище на Османа, не желаят вече да слушат любовниците на Турция, да се свиват в пелените на днешните свои граници и за най-малкото право на съществуване да тропат на чуждите врата и да плачат над гробът на Наполеона или на Палмерстона. А раята, т. е. нашият беззащитен и полуубиен народ, на плещите на когото тежи сичкият товар на робството и който по своето природно, човеческо и историческо право е законен владетел на България, Тракия и Македония, не може да търпи това унижение, което са търпели само гладиаторите в Рим и евреите във времето на Тита и Навуходоносора, и с пълна вече вяра в своите мишници чака удобна минута и своят Спартак, за да преобърне Стара планина на вулкан и да покаже, че той не вярва вече на никакви и ничии обещания и че може и сам да подири и да придобие своята продадена и потъпкана свобода.

Но на сичкото това, що казахме дотука, «скопените мозъци» могат твърде лесно да ни отговорят с изтърканите свои фрази, че Европа желае мир, че малките държавици около Турция са в несъстояние да премерят силите си със силите на своята войнствена съседка и че българският народ, ако и да е твърде многочислен, но той няма онзи войнствен дух и оная тясна организация, които са два необходими атрибута, за да може един победен и съсипан народ да въстане против своите угнетатели. А за доказателство на своите убеждения нашите куртизани ще да ни приведат примери из последните събития в животът на «болният харсъзин» и ще да ни покажат, че днешните отношения на Турция към Черна гора (за зверствата при Подгорица), към Сърбия (за въпросът на Зворник и на Сакра) и към Румъния (за правото да заключава търговски конвенции) са такива, които показват, че първата е в състояние да накаже своите «васали» и е близо «да повърне на възток вехтият ред на работите».

Ако тоя възглед на последните дни на Турция и да заслужава

пълно презрение от страната на всеки един честен човек, който е запознат с животът и със стремленията на гореказаните малки държавици и с изработеното досега убеждение у една част от нашето младо поколение и у сичките почти класове на нашият народ (освен у духовенството и у чорбаджиите), но ние обърнахме на него внимание само затова, за да покажем, че ако европейската дипломация и да отклони и тоя път смъртоносният удар от Турция, то направи това по причина, че тя не желае да види още едно запусвяване на Балканският полуостров и че иска да употреби упойтелни средства пред последното издихание на болният. А право ли е това общо мнение на славянските патриоти, ние няма и да доказваме. Ние знаем само това, че ако тие упойтелни средства и да отклонят катастрофата още на няколко години, то първият акт на драмата ще да се захване на Балканът и първата роля ще да се падне на нашият народ. Какъв ще да бъде неговът дебют и неговът талант, това скоро ще да види европейската равнодушна публика. Финалът на тая драма е смъртта на Турция!

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

[В КАКВО СЕ СЪСТОИ БОЛЕСТТА НА НАШИЯ НАРОД]

Букурещ, 1 март

«Да работиме, да работиме, трябва да работиме!» — се чуват гласове от сичките краища на нашето отечество, а народът ни, който и досега още не е можал да разбере разликата между думите *работя* и *робувам*, озърта се около себе си и пита: «какво да работя, как да работя и защо да работя? В продължението на цели пет столетия аз съм заприличал на скот от работа, а вие се още ми пеете старата песен, се още ме карате на робувам и се още ме подканяте като вол. Кажете ми какво да работя и аз ще да послушам вашите искрени гласове; само, знаете ли, аз искам такава работа, която да облекчи моите страдания, която да възнагради моят труд и която да ме извади из това гнуснаво робско състояние.» — «Работи! — отговарят нашите хористи, — защото твоите потреби са огромни, твоите обществени болки са безбройни, твоите учебни заведения са неуредени, твоите ученолюбиви заведения са презрени, твоите общини са разнебитени, твоето економическо състояние е лошаво и сичко у тебе е подложено под произволът на една неспособна и проклета съдба. Работи, за да достигнеш до точката на своето умствено, нравствено и веществено възвишение, и ти ще да заприличаш тогава на народ и ще да бъдеш достоен за почит и за уважение.» Колкото и да е глупаво и безсовестно да отговаря човек на **■**рави¹ и искрени вопросы с голи и изтъркани фрази, ние виждаме, че почти сичката наша журналистика и днес даже се не занимава с друго нищо, освен да приглася на плачевната песен на народът, да му казва какви са симптомите на болката му и да му говори: «Потърпи, то ще да ти премине.»

¹ Преки.

За да се убеди човек, че тая манера на убеждения и тая метода на лечения не принася никому никаква полза, то е достатъчно да хвърли един кратък поглед връз днешното състояние на народът, да преброи годините, откакто той е влязъл в пътят на прогресът, и да направи аналогия между неговото проше¹ и настояще. Никой не може да откаже, че в продължението на няколко десетки години той не е преминал едно доста голямо разстояние в своето нравствено и умствено състояние, че не е работил, за да развие своите материални сили, и че не е направил жертви, за да излезе из положението на робите; но никой не може да ни докаже, че неговият живот и неговото економическо състояние не са днес още по-безотрадни и още по-плачевни, отколкото са били преди десет или петнайсет години, и че той не върви от ден на ден с по-бързо и по-бързо към своето свършено изпадане. Коя е причината на това?

Болестта сама на себе си не може да бъде причина на своето развитие и тя се не лекува и не спира нито с баяния, нито с плачове, нито с молитви, а с унищожението на оние причини и обстоятелства, които са я родили и които ѝ помагат да се развие. Ако е възможно да унищожите или да отстраните тие причини, то организъмът на личността или на народът ще влезе в пътят на своя естествен и нормален вървеж, а ако ли не можете, то наместо да губите време и да плачете над развалините на своите надежди, изкопайте гробът на Товия и зарове в него това, щото ви е така мило и драго. Но преди сичко попитайте: каква е болестта на нашият народ, кои са причините на нейният прогрес, излечима ли е тая болест, коя е методата, която се командва от здравият човешки разум? Ето въпроси, от които би трябало да се не боят нашите литературни синигери и нашите политически врабци и които би трябало да се решат колкото е възможно по-скоро. Ние казваме по-скоро, защото знаем, че колкото по-дълго време се продължава една болест, толкова повече тя става опасна и неизлечима.

Но да пристъпим ние да отговорим на гореказаните няколко въпроса. Болестта на нашият народ се заключава в онова състояние на работите в Европейска Турция, което е докарало поробените от нея народи до такава висока степен на сиромашия, която не позволява човеку да мисли за друго нищо, освен

¹ Минало.

за начинът, с който в поте лица да изкарва своят оскуден насущни хляб. Българският народ се намира под натискът на едно такова неосносно и безчовечно иго, което му не позволява да се развие нито в умствено, нито в нравствено, нито в материално отношение. Неговите училища не отговарят на обществените му потребности и на своето назначение затова, защото по причина на лошавото економическо състояние на населението, тие нямат и не могат да имат достатъчни материални средства за поддържане и защото освен варварските преследвания от страната на турският деспотизъм тие страдаят още и от това, че оние, които добиват своите познания в тях, не могат да употребят тие познания за никаква и нечия полза. Търговията в Турция не може да прави конкуренция със систематическото разбойничество на правителството и не може да съществува и да се развива при не сигурността на животът и на имотът, при баснословните мита и данъци връз произведенията на страната и при оние неразбрани права и привилегии, които се дават на чуждестранните експлоататори пред производителният труд на робовете. Разбира се, че при такова състояние на търговията или, по-правилно да кажем, на разменението на трудът и на услугите, никакъв занаят, никакво изкуство и никакво материално благосъстояние е немислимо и невъзможно в Турция. Даже земледелието и скотовъдството, които според плодородието на земите на Балканският полуостров са главният поминък на нашият народ, са много в по-лошаво състояние, нежели дето и да е в Европа. У нас то е станало символ и емблема на робството, а думата «хора» или «хориати» има еднакъв смисъл и равно значение с думата илоти¹. А там, дето на човекът са вързани и ръцете, и краката, и дето той не намира в какво да употреби своите знания и познания, то образованието, което въобще служи за ричаг² на човеческото щастие и благосъстояние, не преминува през границите на една проста и безполезна грамотност и не служи за друго нищо, освен за това, за каквото служи сяка една мода и сяка една розкош.

И наистина, кажете ни, молиме ви се, каква кариера може да има един образован и развит човек у нас? Но преди да ни отговорите на тоя въпрос, ние ще да укажем на нашите учители журналисти, литератори, попове и на нашето младо поколение

¹ Безправен слой от земеделското население в древна Спарта.

² Лост.

и ще да ви попитаме: не висят ли сичките тие господа на шията на народът така също, както висят гирите на часовникът, които ако и да го карат да върви и да се движи, но не могат да го изведат из състоянието на машината и из колеята¹ на робството? Каква полза са принесли и могат да принесат на народът ни голите думи: наука, знание, образование и просвещение при онова диво угнетение и при онзи безчовечно варварски деспотизъм, който е обградил нашето отечество от влиянието на сяка една здрава и нова човеческа идея и който, като вампир в темнината, смучи нашата топла кръв, нашият живот и нашите даже мозъци из главата? Ние виждаме, че резултатите на нашият 50-годишен прогрес са сиромашията, пиянството, развратът и сичките други атрибути на прехласнатата европейска цивилизация. А това не е ли болест? За да отговорим по-нататък, ние ще да продължиме своето скръбно, неприятно, но нужно и интересно за нашата партия обзрение.

[Знаме, г. 1, брой 10 от 2 март 1875 г.]

¹ Врязана из пътя дия от коле ла.

[ИЗЛЕЧИМА ЛИ Е НАШАТА БОЛЕСТ]

Букурещ, 15 март

В преминалият брой на вестникът си като говорихме за безотрадното положение на нашият народ, ние с няколко думи дойдохме до заключение, че тоя народ е болен и че болестта му от ден на ден зема по-страшни размери. За да потвърдиме думите си, ние казахме, че здравата и истинната наука е неприемима¹ в нашият робски живот, следователно не принася никаква полза, че трудът, по причина на баснословните данъци, кражби и разбойничества, се не ценят и не може да се развие, следователно търговията е невъзможна, и че следствие на сичкото това е сиромашията, която ни убива и нравствено, и физически. Да продължиме сега своето обзрение и да видиме доколко сме били ние прави в разсъжденията си.

Ние казахме, че народът ни е болен, а това може да се покаже някак си остро и обидно за оние гладички мозъци, които са привикнали да четат даже и в иностранната литература химни за нашият напредък, но ние ще да оставим настрана възгледът на оптимистите и ще да побързаваме да попитаме излечима ли е нашата болест или не е? За да утешиме и тях, и себе си, ние ще да отговорим, че е излечима, и за да докажем това, ще да захванем от край.

Секи един народ, който, ако и да е преминал голямо временно пространство в историята на своето съществуване, но който по причина на своите вехти исторически и политически грехове е бил длъжен да достигне до такова положение, щото да проспи почти сичките фази на общественият европейски живот — като се събуди от своят летаргически сън, се счита вече за народ

¹ Неприложима.

млад, здрав и способен да се развива. Такъв народ е и нашият. Още от началото на своето съществуване на Балканският полуостров той е бил народ трудолюбив, енергичен и възприемчив, но историческият ход на работите, който го хвърли в съседство и в борба с разлагащият се тогава стари мир, го доведе до такова положение, щото с приемането християнството той беше принуден да се зарази и с болестта на гнилата и развратната в онова време Византия. Постоянната борба за съществуване, сродяването на българските царе с византийските императори и приемането на тогавашната православно-идиотическа култура на Византия, от една страна не дадоха на нашият народ време да развие своят национален характер и да изработи здрави основи за своето бъдеще, а от друга страна отделиха една част от него и съставиха известната по своята разточителност и развратност българска аристокрация. Народът се затвори със своите язычески богове в семейният си живот, ходеше подир царете си да се бие с византийците и с другите околни народи само из омраза към чужденците и из любов към техните богатства, и твърде малко се грижеше за това, що произхождаше в неговите по-горни пластове. Политически живееха само дворът, аристократията и духовенството, на които сватбарските борби с Византия приготовиха смъртта на България. Във времето на Симеона, т. е. във времето на златният български век, България беше достигнала не само до върхът на своята слава и могъщество, но и до апогея на своята смъртоносна болест. Право казва Енгел, че после смъртта на полугръкът неговата държава се е намирала в такова положение, в каквото се намери Франция после смъртта на Людовика XIV. И наистина, когато «славата и могъществото» дотегнаха твърде много на българският народ, то той изяви своята воля в лицето на Шишмановците, а особено на Самуила, и енергически протестува против духовният и политическият разврат на византийските кръшелници; но заразата, която беше пуснала дълбоки корени даже и в семейството на тоя юнак, не допусна народът да изплува из пролеяната от него кръв, и протестът на Самуила отстъпи пред превъзходството на грубите византийски сили. После Самуила България падна.

Ако във времето на Асеновците тя и да придоби изново своята независимост и ако да достигна до още по-голяма степен на политическа сила, но умореният народ не можеше вече да възкреси в себе си първата енергия и не желаше вече да поддържа

своите паразити. Разбира се, че после сичкото това като свършено естествено нещо се явява нашествието на турците и едновременно смърт на България и на нейната достойна учителка Византия. Дивото и войнственото турско племе като светкавица премина из Азия в Европа и в едно твърде късо време изтребих сичко, с което се гордееше тогавашното общество. Една част от българската аристократия остави отечеството си и отиде да подкрепи чуждите елементи, друга загина в отчаяната борба за смърт или за живот, а третя остана, за да бъде изтребена постепенно от двойното духовно и политическо иго. За народът настана дълга и безконечна страстна неделя, той посипа главата си с пепел и се затвори в къщи, за да запази барем своите патриархални нрави и обичаи и да пее своята монотонна елегическа песен. Така се изминаха цели 450 години и когато духът на новото време повея и над неговото легище, той си подаде главата из къщи и извика: «Съмнало вече! Хората излезли на работа, пили, яли, веселили се, а аз лежа като в гроб и чакам второ пришествие!» В това време старците се закръстиха, жените заплакаха, а децата захванаха да ходят в училището и да се учат и на ум, и на разум. «Видите ли — говореха образованите вече школари, — видите ли? Другите народи живеят щастливо и богато, издигнали са храмове на науката и на изкуствата и блаженствуват под дебелия сянка на своите царе и императори. А сичкото това е направило образованието, науката и цивилизацията. А вие? Отворете и вие тук-таме училища, преведете няколко книги, захванете да издавате всевъзможни вестници, и вие скоро ще да стигнете Европа.» А между това у нас никой не виждаше, че народът при сичките теглила и мъки не беше още достигнал до такова състояние, до каквото достигна, като се пусна да гони Европа. Тогава той имаше барем що да яде и, прекаран през всевъзможните митарства на робството като през горнило, се беше очистил от византийската болест. Той нямаше вече аристократия и беше равен пред ятаганът на турският фанатизъм. Но достигнатата европейска цивилизация ошастливи и робите, и господарите. Турците постигнаха това, щото им трябаше, за да заемат мястото на Византия, а ние възприехме сичко, което ни трябаше, за да се намериме в това също положение, в което сме били преди 4—5 века. Както с приемането византийската култура ние се показахме маймуни и достигнахме да бъдем робове на азиатските варвари, така и със същото поддържане на Европа ние ще да достигнем да бъде-

ме робове сами на себе си. — Когато е така, то какво трябва да се прави? — Преди сичко ние трябва да влеземе в самуиловска борба с новата Византия, пък тогава вече да заемем от Европа това, щото ни е потребно, щото ни не достига и щото е признато за полезно на човекът. В противен случай с нашият живот е неприменимо нищо човеческо и ние твърде лесно можеме да загинеме.

[Знаме, г. 1, брой 11 от 16 март 1875 г.]

[РАЗДОРИТЕ МЕЖДУ БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ]

Букурещ, 27 март

Сега ние сме вече в състояние да поговорим за онзи въпрос, за който нашата журналистика е говорила твърде малко, или ако и да е говорила, то сичко, щото е изказала досега, е било повърхностно, косвено и понякога даже и пристрастно. Думата ни е за положението на нашият народ относително оние малки държавици, които се приготвяват да бъдат наследници на Турция и които историята призовава да съставят на свободни демократически начала желаната и необходимата дунавска конфедерация. За да бъдем последователни в разсъжденията си, ние би трябало да направим кратък един обзор върх сичкото онова, щото се е казало досега за тоя въпрос, но ние не пишем история, следователно можеме да оставим това за друго по-удобно време и да преминем право на самият предмет.

Идеята за южнославянското единство е приняла гражданственост у сичките почти народи на Балканският полуостров (с изключение само на турския) и малко по малко се е простряла даже между враждебните един на други елементи. Европа е забележила това отраднo явление в нашият общи живот и полека-лека е дошла до убеждение, че секи един от тие народи е в състояние вече да бъде господар в своята собствена къща и може да води делата си самостоятелно както в нравствено, така и в политическо отношение.

И наистина, в последното време Восточният въпрос е влязъл вече в пълната своя сила и чака само първият сигнал на революцията, за да дойде на дневни ред. Даже и нещо повече: и без тоя сигнал ние виждаме, че Европа е захванала да прекарва географически линии през нашите земи и, като-речи, опре-

деля границите на сяко едно от интересующите се племена. Почти сичкият европейски печат е съгласен в предположенията си, че Русия, Прусия и Австрия са се споразумели вече помежду си да съставят третейски съд и да разделят имането на умирающият между отдавна вече пълнолетните наследници. Разбира се, че ако от една страна съдиите не пожелаят да приемат рушвети (а това е твърде съмнително), т. е. ако се не полакомят за Босна, или за Херцеговина, за Цариград или за устието на Дунавът, и ако не обърнат внимание на естествените права и граници на интересующите се племена, т. е. ако оставят Сърбия да осъществи своите патриотически мечтания за Душановото царство, Гърция да усвои Албания и Македония, а Румъния да търси Траянови потомци даже и в габровските колиби, то се разбира, че Восточният вопрос ще да се реши неправилно и това решение ще бъде второ начало на оная страшна, безумна и вредителна историческа борба, която доведе турците в Европа и която твърде лесно може да доведе на Балканският полуостров други някои незвани гости, или по-право да кажем, друга някоя цивилизована орда откъм север или откъм възток. «Завещанието на Петър I» и немското «Drang nach Osten» имат в това отношение голям смисъл за назае. Но види се, че на историческите уроци държавните мъже на Сърбия, на Гърция и на Румъния не обръщат почти никакво внимание. Сърбия със своята идиотическа пропаганда в северозападните страни на нашето отечество — която пропаганда за срам и укор за сръбският народ се продължава и до днес — в продължението на десет години ни е уверила, че под булото на южнославянското единство тя иска да оплете своята собствена кошница и не иска да знае за съществуването на българският народ. Гърция, тая традиционна неприятелка на сичко, щото е славянско, при сичката своя неспособност за държавен живот, употреблява твърде низки средства, за да простре своята народност чак до Балканът, и прави в това отношение доста успешна конкуренция на сръбските патриоти. А Румъния, която в продължението на сичкото свое съществуване е хранила и подкрепяла своята народност чрез румънизацията [на] чуждите елементи, а особено българският, днес още по-голяма енергия извършва това свое «назначение на Восток». Тя гони и преследва българската народност в Бесарабия, препятствува на нашата емиграция да помогне на своето потъпкано и поробено отечество и систематически прелива сичко, щото е чуждо (освен немско), в гърнето на своята дако-ромейска

цивилизация. Колкото за последните две държавици, тяхното поведение относително «робовете в Турция» е простително донейде, ако земем във внимание това, че тие и досега още се боят от панславизмът; но за Сърбия — нейното поведение относително «браћа бугарима» е глупаво, отвратително и даже необяснимо за свободната дунавска, Балканска или южнославянска федерация. Затова при подробното разглеждане отношенията между народностите на Балканският полуостров, ние ще да обърнем особено внимание на Сърбия и ще да се постареем да определим, колкото е възможно по-безпристрастно, нейните отношения към нашият народ. Засега ще да кажем само това, че дордето се не обяснят и не изравнят тие отношения, то никакво споразумение и никакво съединение е невъзможно между двата братски, съседни и едноплеменни народа.

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

[СЪРБИЯ И НАШЕТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ]

Б у к у р е щ, 3 а п р и л и я

На Балканският полуостров живеят две главни племена, в ръцете на които се намират двата края на онзи гордиев възел, когато ние сме привикнали да наричаме Восточен въпрос. Тие племена са българският и сръбският народи, които, както по географическото свое положение, така и по своята уважителна многочисленост са обърнали вече на себе си вниманието на Европа, а със своя характер и трудолюбие са спечелили общественото мнение и симпатиите на сичкият почти образован свят. България и Сърбия са прави¹ и законни наследници на европейският Кашемир, а тие две сестри отдавна вече са в състояние да кажат на своите белисани и червисани стари съседки, че тие са двете хубавици, които трябва да разделят ябълката на раздорът и отдавна вече би трябало да плеснат с ръце и да се прегърнат в името на братството, на свободата, на равенството и на оние демократически начала, на които е основан животът и на българинът, и на сърбинът. Но причината, дето тие две млади и прекрасни сили стоят и досега една срещу друга и не вършат почти нищо друго, освен това, че обтягат краищата на възелът и с това още повече затрудняват неговото развезване, е онова тайно и кокетливо недоверие, което е посеяла между тях историята на тяхното гнуснаво преминало и което и днес даже се възбужда от женихите и на едната, и на другата сестра. Разбира се, че ако това положение на младите хубавици и това безумие на техните филологически куртизани-политици се продължи още няколко време (да не казваме няколко години), то твърде естествено нещо е, че ще да се намери някоя стара и умна държава,

¹ Преки.

която да раздели черупките на орехът между препирающите се и за своята услуга да изяде сама ядката.

Наистина, скръбно нещо е да погледне човек на положението, на антипатиите и на неискрените стремления и отношения на двата братски народа, но сичкото това е станало вече факт, когото ние не можем да оставим да избегне вниманието на нашата революционна партия и на оние наши братия, които твърде много нещо очакват от Сърбия. Защо да си закриваме очите пред истината, когато оние, които разделиха нещастната Полша, се приготвяват да извършат тая съща операция и над трупът на Турция? Защо да мълчимо и да скриваме своите слабости, когато вътрешните наши нещастия се умножават от ден на ден и когато за изходът из това страшно положение у нас не остава друго нищо, освен с огън и с меч да разчистиме пътят към своето спасение? Ние сме казвали и казваме, че дордето се не обяснят и не изравнят отношенията ни със Сърбия, то никакъв съюз и никакво споразумение е невъзможно между южните славяни. Ние ще да се лъжеме и ще да лицемерим един пред други дотогава, дордето настане часът на нашето окончателно унищожение. На кого ще да се обрушат¹ тогава проклятията на свободата и на човечеството? Кой ще да бъде отговорен пред съдът на историята?

Още от началото на своето съществуване и досега Сърбия е била неискрена към българският народ. Нейните всевъзможни правителства от Милоша и до Милана, освен че не са желали никога да ни помагат, за да смъкнем от шиите си варварският турски ярем, но сякога почти са се старали да възпрепятствуват на нашето освобождение и сякога почти са гледали да се възползват от нашето доверие, от нашите сили и от нашата кръв. Във времето на частните български въстания в 1838, 39, 40 и 41 години Милош се е отнесъл твърде подло към нещастните наши въстаници. Въстанието при Шаркьой, което е броило в себе си повече от 20 000 бунтовници, е било усмирено от «освободителят на Сърбия». От една страна, той възбрани сяка една помощ от страната на сръбският народ, а от друга страна, изпроводи своят министър Петрониевича да убеди въстаниците да се разотидат по къщата си. После това Петрониевич и един представител от въстаниците отидоха в Цариград да се молят на султана да облекчи робското положение на раята, но това ходене

¹ Стоварят.

нема никакъв успех. «Българите би издействували за себе си нещо повече, говори руският генерал Липранди, ако да не би било вмешателството на Милоша, на което се тие довериха така сякаш. Милош е гледал да угоди повечето на султанът, нежели на българите.»

Това същото ние видиме и в Нишкото въстание, при което в онова време се присъединили въстаниците из Видинският пашалък, из Шаркьой и из Враня. «Когато въстанието стана страшно, говори пак генерал Липранди, Мустафа паша Нишки се обърна с най-убедителна просба към Милоша да уговори българите за неговата полза. Милош тутакси събра сенат и, ако мнозина искат да кажат, че той е покровителствувал това въстание, сръбското правителство реши да пази пълно невмешателство. Милош обнародва един указ, чрез когото запрети всяко едно намисание в работите на българите и, за да прекъсне всяко едно сношение с въстанието, огради границите си с войска.» В това време свирепите турски войски изгориха повече от 150 български села и произведоха такива страшни и отвратителни зверства, каквито се не срещат даже и в най-черните страници на нашата история. И сичкото това е произлязло из благодарност към свята кръв на нашите «бекари», която тие така юнашки проляха за свободата на Сърбия! А историята мълчи за това!

Още по-неискрена роля е играл в това отношение синът на Милоша, когато Сърбия и до днес оплаква. «Великият Михаил» е правил това същото, което е правил и баща му, с тая само разлика, че от нашето глупаво доверие той е можал да извлича полза барем за себе си. За нас са паметни годините 1862 и 1867, в които Сърбия се подигра така небратски с нашите най-светли чувства. Правителството на Михаила събра в 62 година няколко хиляди българи под предводителството на Иля и на Раковски, обеща им се да им даде помощ и оръжие и да ги пусне да преминат през границите, за да произведат въстание на Балканският полуостров; а всъщност неговите намерения бяха да уплаши само Турция и без капка кръв да придобие белградските крепости. Като извърши тоя свой знаменит подвиг, тогавашното правителство се постара да скара българските предводители и, за да изпълни желанието на Турция, проводи своите «браћа бугаре» да си оплакват дните и годините. Това същото произлезе и в 1867 година.

Когато Сърбия видя, че българските патриоти се пригото-

вляват вече сами да вдигнат народът на въстание, и когато нашите юнашки чети ѝ известиха това с връщането си от Балканът през нейните граници, то правителството на Михаила науми да се възползува и от това сгодно обстоятелство. То влезе в споразумение с българските патриоти в Букурещ, събра и състави знаменитата българска легия и захвана изново да плаши Турция с всеобщо въстание на Балканския полуостров. Секиму е вече известен печалният изход на тая смешна комедия. Сърбия изгони турците из Белград, но с това заедно изгони из себе си и българското доверие. Оттогава и досега тя се не е погрижила никак да поправи своите погрешки, а напротив, в сяко едно отношение е показала своята неискреност към нас. После катастрофата при Топчи дере регентството, а особено Блазнавац, който искаше да играе в миниатюрен вид ролята на Бисмарка и който считаше Сърбия за Пиемонт на южнославянското обединение, употребляваше твърде гнуснави средства за постигането своите цели. От една страна, той лъжеше и подкупваше нашите «патриоти», т. е. хвърляше кости на оние псета, които в противен случай би лаяли против него, а от друга страна, с помощта на идиотическата и шарлатанската Милош Милоевичева компания разшири и усили до такава степен пропагандата на сърбизмът в западните краища на нашето отечество, щото при сичките прикрития от страната на подкупените, българският народ, а особено неговата емиграция, от която мнозина познаваха Блазнаваца още от времето на легията, с ужас забележи подлите стремления на мечтателите за Душановото царство; така щото това, което доскоро беше само едно просто предположение, една проста проблема, днес стана вече факт и аксиома, която не могат да не забележат даже и искрените и честните патриоти на сръбската Омладина.

Ако белградската журналистика и да се занимава по-вечето с Китай и Япония, отколкото с делата и със страданията на своите поробени братя, и ако и очевидно и да избягва въпросът за отношенията на Сърбия към българският народ, но последната народна скупщина изяви негодуванията на сръбският народ към досегашната политика на неговото правителство и това ни дава право и надежда да мислиме, че при такава една скупщина и при едно либерално, активно и патриотическо правителство Сърбия ще може да поправи своите исторически погрешки и сближението на южните славяни ще да влезе в своят естествен път. Дотогава сяко едно обещание от страната на сръбските

патриоти ще да бъде за назе лъжа и лицемерие, а сяка една дума за съжаление — присмех на нашите страдания.

Дотука ние свършваме своите обвинения към Сърбия за нейните неискрени към нас отношения, а допъти ще да се повърнем да видим на какви основания тие би могли да се изравнят. Вопросът е важен и ние се надеем, че няма да дотегнеме на читателите си.

[Знаме, г. I, брой 13 от 4 април 1875 г.]

[САМО РАЗУМНИЯТ
И БРАТСКИЯТ СЪЮЗ
МЕЖДУ НАРОДИТЕ
ЩЕ УНИЩОЖИ ТЕГЛИЛАТА]

Б у к у р е щ, 1 м а й я

Само разумният и братският съюз между народите е в състояние да унищожи теглилата, сиромашията и паразитите на човеческият род и само тоя съюз е в състояние да въдвори истина, свобода, братство, равенство и щастие на земното кълбо. Дордето народите бъдат разделени помежду си с машинациите на своите всевъзможни империи, конституции и републики и дордето тие, из сляпо едно низкопоклонничество към божииите помазаници, гледат един на други като на врагове, дотогава не ще да има щастие на земята, не ще да има бял ден за човекът. Правителството и привилегированите класове у всеки един народ ще мъчат и притесняват сиромашът, ще да поядат неговът труд, ще да го държат в невежество, ще увеличават в квадрат и в куб неговите исторически глупости и в заключение на сичкото това ще да го изпровождат да бие и да изстреблява брата си или да бъде бит и изстребен от него. Разбира се, че ако да би могли народите да разберат веднаж за сякога де лежат изворите на техните страдания, то тие тутакси се би убедили, че главните и единствените техни врагове са самите техни правителства и онзи клас паразити, които, за да могат да прекарват своят празен и вредителен живот, са станали душа и тяло с тираните и под покровителството на «законите» упражняват принципите на лъжата и на кражбата. Основата на сяко едно господарство е кражбата, лъжата и насилието. «Divide et impera» е била девизата на оная приснопамятна империя, която е станала идеал на сичките почти коронясани глави; «divide et impera» е и сегашната девиза на сяко едно господарство.

«Разделяй и владей!» Но кого? Ето главният въпрос, когото не разбират или не искат да разберат оние, на които е широко

около шията им и на които е почти сякога пълен стомахът. Разделяй народите, разделяй поданиците си, разделяй семействата, разделяй брат от брата, баща от сина и мъж от жена, и ти ще да бъдеш пълен господар над милиони живи същества и ще да плуваш в техните сълзи и кърви като сирене в масло. И наистина, в коя държава силните не държат слабите в ръцете си, богатите — бедните, а управителите — сичкият народ? Преминете сичките меридиани и успоредни кръгове и вижте ще можете ли да намерите изключение из това общо правило, а ние нека укажем мимоходом на един факт, който днес произхожда пред очите ни и на когото авторът е днешното румънско правителство, и после вече да преминеме на самият си предмет.

Какво прави днес румънското правителство в своите парламентарни избори? За да остане и занапред на шията на народът и за да може да зема от него сичко и да му не дава, като-речи, нищо, то употребява такива грозни насилия против неговото право и воля, щото не можеме даже и да помислим, че буквата на техните буржоазно-конституционни закони има какъв-годе смисъл за силните и богатите «от мѝра сего». И наистина, съгласно ли е днешното поведение на румънското правителство не с човешината и със здравият разум, но с конституционният закон? Кой член или параграф от тоя закон дава право на правителството да бие с ръцете на «чомагашите»¹ и полицейските банди секиго, който би гласоподавал против неговото желание и който би поискал да бъде свободен барем в симпатиите си към известни свободолюбиви личности? Чомагите и байонетите показаха, че законът е напечатан само за робовете и ние имаме пълно право да кажем заедно с Прудона, че сяко едно правителство е заговор, съзаклятие против свободата на човечеството. Но да оставиме Румъния да прелива своите глупости из чувал във вулгия² и да преминеме на машинациите на онова правителство, което и досега още има безобразието да се хвали със своите симпатии към нашият народ, но на което народът е повикан да раздели с нас бъдъщото на Балканския полуостров.

Кой не знае, че от разумното споразумение и съединение на двата братски народа, сърби и българи, зависи продължението на тяхната история; кой не знае, че за това споразумение и съединение са правени вече няколко пъти опити и че съществу-

¹ Сопаджните (от чомага — сопа).

² Торба.

ват вече сичките почти необходими за това условия? Но в това също време кой не знае, че освен една малка част от по-развитите личности на тие народи, масата и с нея заедно нейните официални предводители са захванали вече да питаят тайна, недостойна и вредителна омраза помежду си? Кой е причината за това? За да отговорим на тоя скръбен въпрос, ние би трябвало да преброим сичките оние фактове, чрез които сръбското правителство се е показало небратско, неискрено и неблагодарно към българският народ, но тука нашата цел не е вече да обвиняваме тие или оние, на които дебелите кожи не земат от никакъв камшик, а целта ни е да покажеме на какви основи могат да се изравнят отношенията ни със сръбският народ.

С 30 и 34 брой сръбският вестник «Исток» иде с една дописка, подписана от един учител, да ни покаже, че шарлатанствущата партия на Милош Милоевича не е вече партия само на няколко филологически души безумци, но е партия на самото правителство и действително се поддържа от него с едни твърде рутинни и убийствени политически цели. Ние оставяме «Исток» да лакействува пред своето правителство и да клевети българският народ с това, с което последният би трябвало да обвинява него и неговите патрони, и обръщаме се със своите няколко думи към оние истинни сръбски патриоти, които стоят като кост в гърлото на своето правителство, но които рано или късно ще да дойдат в сила и ще да поведат своят народ към неговото честито историческо назначение

Както нашата революционна партия, така и сичкият почти български народ (освен неговите предатели и изедници), се е убедил вече, че онзи, който по своето положение е естествен враг даже и на онзи нищожен либерализъм, с който така наречените прогресисти вървят подир развитието на общечеловеческата свобода, не може да бъде доброжелател на тогава, който мисли да турне своят живот на широките основи на тая свобода и който не желае да бъде слуга или роб нито на чужди, нито на свои някои притеснители. Днешното сръбско правителство е такова също, каквито са сичките правителства в Европа, и със своите традиции и тенденции е показало вече, че то и за назе ще да бъде дотолкова полезно, доколкото е полезно за своят народ. Ние знаеме това и затуй с особено недоверие гледаме на «балканският Пиемонт». Единствените наши надежди за конфедерационният съюз със Сърбия ние възлагаме на оная част сърби, която се преследова от белградските великаши в лицето на

«Рад» и на «Будућност», и ней ние вменяваме като първа обя-
вност към нейният народ и към човечеството да популяризира
у дома си идеята за споразумението и за съединението на южни-
те славяни, и то, разбира се, на такива начала, на каквито трябва
да се основе свободата на народите, свободата на личността и
свободата на трудът. Тая партия от честни и умни хора трябва
да въстане против козните на своето правителство и против
подлостите на неговите клевети¹ относително българският на-
род, т. е. трябва да преследва и да убие оние убийствени раз-
дори, които то сее чрез своите всевъзможни Милош Милоеви-
чеви и чрез своите а ла «Исток» доброжелатели в името на нау-
ката, на образованието и на свято то чувство на патриотизъм,
и най-после тя трябва да разкаже на своя народ, че свободата
и съюзът между южните славяни са възможни и осъществими
само тогава, когато всеки един народ от тях запази своите етно-
графически граници и когато всеки един остане свободен в своята
собствена къща. Ако Сърбия или сръбското правителство не
желае да ни помогне да поринеме турците из Европа, то нека
ни барем не препятствува да вдигнем сами знамето на свобо-
дата и нека не нарича шпиони и предатели оние, които искат да
запазят народността си, името си и своите свещени права на
земята, на която живеят. Ние мислиме, че дордето сръбският
народ и сръбската журналистика се не въодушевят с оная съща
любов и искреност към българският народ, с която последният
се отличава към своите братия, дотогава никакво споразумение
и никакво съединение между сърби и българи е невъзможно.
Прави ли сме в това свое убеждение, ние скоро ще да видиме

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

¹ Сляп угодник, привърженик.

[ПРАЗНУВАНЕТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ]

Б у к у р е щ, 8 м а й я

В историята на сичките почти европейски народи се срещат такива личности, на които дейтелността е имала общочовечески характер и затова по своето всемирно значение заслужава почит и уважение от страната на всеки един човек, който не е дотолкова безсовестен, за да каже: «Аз изпълних вече длъжността си към отечеството, което ме е родило, и не дължа вече нищо на човечеството, което ми е дало средства да живея.» И в историята на нашият потъпкан и поробен днес народ се срещат страници, в които българският гений е записал такива важни и знаменити събития, които ни дават право да се гордеем, че и ние сме внесли някога си нещо в историята на общочовеческият напредок, и които, разбира се, трябва да възбуждат почит и уважение не само в душата на нашето младо поколение, но на всеки честен, искрен и признателен славянин.

Едно от тие събития, без съмнение, е кръшението на българският народ, т. е. приеманието на онова хуманно човеческо учение, което от една страна, ако и да пренесе заедно със себе си из Византия заразата на нашето политическо падение, но от друга страна, турна начало на оная знаменита в старо време славянска култура, за която възпоменанията днес сближават и въодушевяват с взаимни симпатии почти сичките славянски племена. Днес почти сичкият славянски мир празнува денят 11 майя и днес всеки славянин въздава чест и хвала на двамата наши солунски братия Кирила и Методия. Тие са гениите, които са записали знаменитото събитие в нашата бурна история, и тие са представителите пред богът на славянският братски, равноправен и свободен съюз. Като българи и проповедници на свободата, на братството и на сближението между славяните,

наша длъжност е да видиме какво значение има и трябва да има за нас денят, в който ние празнуваме паметта на нашите равноапостолни братия. За нас не е важно дотолкова тяхното значение в историята на християнството и на православната източна църква, затова ние оставяме в мир и покой епохата на тяхната дейтелност и обръщаме се към съвременното значение на празникът 11 майя.

В продължението на страшните и нечуените исторически страдания на нашият народ паметта на Кирила и Методия се избърса из мините¹ на фанариотската църква и достигна до такова забвение, до каквото беше достигнало и съществуването на българският народ. Няма повече от 20 години, откакто тая памет се поднови изново чрез борбата, която пламна между българският и гръцкият елемент и която направи 11 майя празник за победа над православно-разбойническият разврат, празник за освобождението ни от фанариотските дългополи тиранни и празник за нашето историческо възрождение. Така 11 майя стана празник народен, празник, който ни напомня нашето преминало и настояще, и празник, който трябва да ни въодушевява с идеята за пълно духовно и политическо освобождение.

Но как празнуваме ние тоя знаменит и свещен за нас празник? Ето стават вече толкова години, откакто ние сме смъкнали от шиите си фанариотският ярем и откакто живееме самостоятелно в църковно отношение; а събираме се да празнуваме паметта на това освобождение само затова, за да се понапием, понаядем и повеселим и за да покажем, че от 365 дена в годината ние само тоя ден посвещаваме на народът си и само в тоя ден биваме патриоти. Да! патриоти сме ние, дордето сме пиени, народни сме, дордето робът има още с какво да ни храни! У нас на тоя празник патриотите четат слова и речи, разказват за заслугите и дейтелността на светите мъже, предъкват и кълчеват историческите и съвременните истини, играят народни игри, пеят «народни» песни, пият, ядат и се веселят; а в това също време пред тежките и безчовечните страдания на народът дигат тостове за здравието на тирана, за дългоденствието на робството и за щастието на глупците. На тоя свещен и тържествен за нас празник вне ще да чуете, че патриотите реват: «Да живее робът! Да живее нашият милостив тиранин! Да живеят нашите кали-

¹ Църковни книги.

мавки! Да живеят пиевиците на народът! Да живее нашата всеобща подлост!» Какъв срам и присмех за паметта на оние, които така пламенно и искрено са обичали човечеството и които така енергически и самоотвержено са работили за ползата и за свободата на своят народ! «Но да живее всеобщата славянска глупост!» — ще да извикаме ние и ще да се обърнеме към нашата емиграция.

И тука, както в поробеното отечество на Кирила и Методия, народният празник е тържество само на пиянството и на виковите, и тука, както в нещастна България, свободните робове празнуват 11 майя само затова, за да покажат особеностите на своята славянска натура. Служба в черковата, слова и речи пред чужденците, музика и пиянство на банкетите, тостове за свободата на България и най-после сън, като настане вторият или третият час на нощта. На другия ден българското «аз» — е съществува: пресипналите патриоти се хвалят един пред други, че ги боли глава, че яли повече, отколкото заплатили, и че останали твърде доволни от «разпазените» тостове на патриотическото вино. Иди после това при изтрезнелият патриотин, който вчера е бил готов да се бори с Голната и да даде даже и джигерът си за пилав на революцията, и помолни му се да изпълни барем едно от вчерашните свои тържествени обещания, и ти ще да видиш, че политическият Лесепс ще да ти каже, че си луд или че не си още изтрезнял. Видите ли кои сме ние?

Тъй е изминала нашата емиграция своят десетгодишен живот във Влашко; тъй ние от година на година на секи 11 майя освобождаваме своето нещастно отечество. Гладните и голите седят на бреговете на Дунавът и оплакват България, а ситите и затлъстелите ни учат, че по-напред човек трябва да бъде полезен на себе си, пък тогава вече на своето отечество. О, патриоти, патриоти! О, хамелеони, хамелеони! Де е българският Нарушевич, за да падне пред вас на колене и да извика: «Воле, осле и всякий скот, хвалите господа!»

Но като казваме тие думи, ние се обръщаме към оние, които не могат да пеят песента на Сиона в чужда страна и които плачат за Ерусалимът на Кирила и Методия със следующите думи: «Братия! Не сядем мы на совете злых и нечестивых и с подлецами не пребудем, а примкнем к свободным и окружим олтар бога нашего!» 11 майя скоро ще да бъде празник на нашата революция и на нашата свобода.

[З наме, г. 1, брой 15 от 9 май 1875 г.]

[НАРОДЪТ И ДУХОВЕНСТВОТО]

Букурещ, 16 май

«Не вървят добре нашите черковни и народни работи! Екзархията ни страда от безсилие и няма почти никакво значение, народът не слуша и не подкрепя своите пастири; пастирите не отговарят на своето назначение и се ограничават само в това да грабят, да съблагат и да затъпяват своето стадо; стадото блее и вика: «аман от сиромашия, от притеснения и от злодейства»; ние пропадаме, ние се изгубваме; а различни интриганти, спекуланти и шарлатани, «проникнати от чувство на патриотизъм», се събират самозвано в името на народът, плачат с крокодилски създи над неговите нещастия и викат: «Турнете ни начело на екзархията, дайте ни сила и власт, пари и почести и ние тутакси ще да промениме декорацията, ще да утешиме стадото и сичко ще да тръгне по мед и по масло.»

Такава е картината, която ни рисуват нашите цариградски събратия относително положението на нашите обществени работи, и тая картина възбужда в тях скърби и печали и кара литературните и журналните вдовици да плачат, да въздишат и да думат: «Не ни бива, и пак не ни бива! Не сме народ и няма да бъдем!» — чегато тия, които днес размъщат повърхността на блатото, са били някога си хора и имат днес нещо общо с народът! Като публицисти ние ще да се запреме на минута на тая картина и ще да видим до каква степен тя може да плаши не въображението на нашите мозъци, а здравият човешки смисъл относително историческият ход на работите.

Ние и друг път сме имали случай да кажем, че черковният въпрос, около когото сме се въртели в продължението на цели 20 години, е за нас и за българският народ вече анахронизъм, а екзархията е такова учреждение, което има смисъл само за

оние епархии, които не са още смъкнали от шиите си ненавистното фанариотско иго и които се раздират от убийствените пропаганди на гърцизмът и на сърбизмът. Екзархията, повтаряме ние, е потребна само затова, за да прибере разпръснатите части на народът и да ги свърже в едно цяло; а сичкото друго — не е за нейните уста лъжица. Като учреждение, което е основано на власт, на лъжа и на насилие, тя не може да привлича симпатиите ни на един свесен човек; а ако нашият народ е захванал още отсега (т. е. преди да извърши тя своята мисия) да ѝ не съчувствува и да я не подкрепя, то това не показва, че този народ е мърша и че той пропада и се загубва, а показва, че сяко едно гнило, безумно и несъвременно учреждение е осъдено рано или късно на смърт, и смърт толкова по-позорна и по-безчестна, колкото повече и по-дълго време е вредило то на свободата и на истинният прогрес на човечеството. Един от най-главните врагове на прогресът и на свободата са били, а може би още дълго време ще да бъдат, духовенството и религията. Ако тие и да са имали какво-годе значение за човечеството, то то е било в епохата на християнството, т. е. в оние близки времена, когато учениците на Христа, заедно с чистото, но идеалното и неземното негово учение, са проповядвали някакъв си комунизъм в обществото. Но оттогава и досега човечеството е преминало цели 19 века и в продължението на това време християнството е изгубило своята чистота и е станало анахронизъм, религията е изгубила своят смисъл и е заприличала на орех без ядка, а духовенството, на което принципът е било изречението на апостола Павла — «раби, покоряйте се началникамъ вашимъ, ибо нѣсть властъ яже не от господа» — полека-лека е преминало в лагерът на враговете на човеческият род. Наследниците на изменникът Петра и на духовният предател на Христа, Павла, направиха такъв прогрес в своето учение, щото показаха, че човекът може, като се моли — да убива, като причестява — да трови, и като проповяда чистота на нравите — да развратничи с дъщерите си и със сестрите си. Но за това тие се осъдиха на смърт; изгубиха своето положение и станаха за народът «притчи во езицех».

Погледнете на Фенер и на Ватикан, и вие ще да се уверите, че ние не преувеличаваме истината. Разбира се, че послесичкото това ние, като сме при смъртта на едната и на другата, не е чудно, ако и нашата екзархия страда от болестта на самоунищожението. Религията пропада и дава място на по-новото

и научно миросъзерцание, духовенството слазя от сцената и дава място на свободата и на равенството. «На свободата и на равенството, казвате вие, а не видите, че нашите «русси милет»,¹ т. е. нашите шарлатани и политици, ни доказват противното и искат да търколят камъкът въз баирът» — ще да каже някой от нашите скептици читатели! — Не бойте се, господа, ние сме съгласни с това, че и у нас в последното време са се появили паразити, които искат да седнат на вратът на народът и затова употребяват всевъзможни средства и усилия, за да земат в ръцете си екзархийските работи и да направят някаква си коалиция против свободата: но народът познава тие шарлатани и няма да се остави да го водят за носът. Той отдавна вече е вдигнал своите надежди от екзархията и я търпи от немай-къде: ела зло, че без тебе по-зло; но за да се остави да го ядат и експлоататорите — подобни личности като Михайловски, хаджи Николи, Балабанов и Търчилешовци, това ние не вярваме. Прочетете дописката из Пирот, която ние поместяме по-надолу, обърнете внимание на оплакванията из епархиите против владичите и чорбаджиите и вие ще да се убедите, че народът гледа и на тях така също, както и на турците.

Верни ли са нашите заключения или не, ние оставяме да реши времето; ние знаеме само това, че ако народът е оставил екзархията и своите нерязани турци да се борят сами с болестта на своето самоунищожение, то това показва, че той не е мърша, фанатик и средновековен дивак, а е народ от новата история и с твърде завидно бъдъще.

[Знаме, г. I, брой 16 от 17 маз 1875 г.]

¹ Водачи на народа.

[ЖЕЛЕЗНИЦИТЕ СА ВРЕДНИ ЗА НАС]

Б у к у р е щ, 22 м а й я

Сяко едно откритие и усъвършенствование в науката и в индустрията, ако то не може да се приложи на практика от секиго-и да принася еднаква полза както на богатият, така и на сиромашът, е вредително за прогресът на свободата, а следователно и за щастието на човечеството. Наистина, в последното столетие естествените, физическите и математическите науки са направили големи успехи в своето развитие, но от сичките техни резултати ние видиме, че се ползува само оная част от човечеството, която и без това сякога е живяла добре, и без това никога не е работила нищо, и без това постоянно е пила кръвта на милиони нещастни човечески същества. Погледнете на сичките цивилизовани страни в Европа, прислушайте се на оние вопли и страдания, които се чуят зад официалните ширми¹ на човеческият напредок, обърнете сериозно внимание на отчаяната борба между трудът и капиталът както в Европа, така и в Америка, и вие ще да се уверите в истинността на нашите думи и ще да кажете заедно със здравият разум, че при днешното обществено и политическо устройство на човечеството сиромашът е насякъде роб, а робът е насякъде сиромаш.

Никакво умствено развитие, никакви открития в науката и никакви съобщения и улеснения в търговията не са в състояние да изменят това скръбно и възмутително правило. Жив пример на това е Англия, в която, при сичките свои машини и железни пътища, по-голямата част от народът е роб и слуга на привилегированите класове. — «Но защо ни разказвате вие това, което е толкова далеч от нас?» — ще да попитат някои от нашите чи-

¹ Паравани.

татели, които твърде малко се интересуват от това, що става в другите страни, и на които са по-близо до сърцето страданията на нашият народ, нежели страданията на цялото човечество. — Имате право, господа. Но ние ви разказваме това, защото и у нас, както у другите народи, е близо вече да се повтори това също явление, което днес за днес плаши умовете, а може би и положението на сичките почти тирани и експлоататори.

И у нас, както и в другите страни, се ввожда вече европейската цивилизация, отварят се учени и учебни заведения, разпространява се образованието и просвещението, улучшава се земледелието и търговията, и железници кръстосват вече нашата прекрасна татковина и ни сближават с европейците; с една дума, и у нас прогрес в сичко, и ние вървим бързо към своето щастие и благоденствие, и ние достигаме Европа. Но не бързайте, господа! Заедно с цивилизацията у нас се ввожда правственият, умственият и телесният разврат, модите, пиянството и сифилисът; образованието, или с едно, науката, училищата и читалищата отвъждат нови паразити и експлоататори за народът и дават средства за живот само на богатите; олущението на земледелието и развитието на търговията ще да отнемат земите и техните произведения от ръцете на трудящият се и ще да ги дадат в ръцете на капиталистите; а железните пътища ще да ускорят сичкото това и ще да принесат такава вреда за народът, каквато полза принасят на своите постронители и покровители. Да оставиме сичкото настрана, като отдавна вече припозната истина, и да поговорим за въпросът на железниците.

Преди сичко да попитаме: полезни ли са за нас железниците? На тоя въпрос ние отговаряме решително, че не са. Като откритие, което съкратява времето и пространството и което служи за бързото разменение на продуктите и на човеческите услуги, и като усъвършенствование, което заменя физическите сили на човекът и на животните, железниците би били полезни за всеки един народ, ако само тие да би били направени от него сами, и ако от тях да би се ползувал еднакво всеки един член от обществото. Но защото железниците се правят само от правителствата (а техните отношения към народите са еднакви с отношенията на разбойниците към мирните жители) и от известни частни крадци и разбойнически компании, и защото служат изключително само на техните интереси, то тие са вредителни за всеки един

народ, а особено за такъв, който се намира в пълно политическо и економическо робство.

За нас железните пътища са вредителни в сяко едно отношение. Економически тие са вредителни затова, защото ще да увеличат износната и вносната търговия, от които първата, като състои само от сурови произведения, ще да изтощи и осиромаша земята ни, щото не след много време тя ще да заприлича на Палестина, а втората ще да убие нашите занаяти и промишленост. И така, едната и другата ще да ни направят безусловни робове на различни официални и неофициални крадци и дойни крави на сичките европейци. Из нас ще да се изнасят с никаква цена нашите произведения и, преработени, ще да се внасят с тая съща цена, умножена само няколко пъти на себе си; с други думи, нашият производителен труд ще да отива на вятърът, а европейският, почти непроизводителен, ще да се плаща стократно. Ние имаме множество исторически и съвременни примери, които доста красноречиво би доказали вредът от подобен род износна и вносна търговия, но обемът на статията ни не позволява да ги приведеме. Ние ще да кажеме само това, че даже и в Южна плантаторска Америка народонаселението е захванало вече да се преселява по причина, че земята се е вече изтощила. Кой може да ни докаже, че и нас няма да ни постигне такава съща участ, каквато постигна народонаселението в Палестина? Правителството и иностранците ще да ни доведат до това положение. А колкото за нашата промишленост и занаяти, ние ще да попитаме, кой уби нашите платнари, за които прочутият социолог Кери в своята социология говори така: «Само в Търново преди 100 години е имало до 1000 фабрики за платна» (това ще да са астарджиите, от които сега не съществува ни един)? Кой уби нашите табаци, които са носили сахтияни даже и във Виена? Кой уби нашите шаяци, нашите гайтани, нашите дървени и сребърни изделия?

Железните пътища са вредителни за нас и в политическо отношение. Тие са такова оръжие в ръцете на нашите тирани, щото чрез тях тие ще да бъдат в състояние да осредоточават бързо в известни пунктове своите войски и с това да удушават сяко едно наше частно въстание. Освен това във времето на турското падение тие ще да бъдат отворени врата за лакомите европейци, а особено за Австрия и за нашата сестра Сърбия. Не е чудно ако тия последните земат относително нас ролята на турците.

Още по-вредителни за нас са железниците и в морално отношение. Различни авантюристи, вагабонти и развратни личности, чрез сношението си с нашият народ, ще да предадат своят нравствен сифилис на нашата непобутната още почва и по причина на своето презрение към славяните постоянно ще да се обръщат с назе като [с] робове и ще да ни предават и клеветят пред турското правителство. За пример припомнете си само шуменското приключение и кажете ни — имаме ли ние право на следующето заключение: че с железниците у нас ние умножаваме своите нещастия и врагове? Но ние казахме, че железниците са вредители за нас в сяко едно отношение. Следователно, за да приключиме статията си, ние ще да резюмираме въпросът със следующите няколко думи: за да запазиме земята си, трудът си, характерът си и самото си съществуване, ние трябва да се възпротивиме против тие убийствени нововъведения. «Но това е невъзможно» — ще да кажете вие. — Не, господа, възможно е, но за това са потребни съвсем радикални мери. Ако не видим сметките си със своите цариградски тирани, ако не изринем враговете си из своята земя и ако не наредиме своят живот по принципите на най-новата наука за свободата, то ние сме изгубен народ. От година на година ние вървим към страшна пропаст. Какво да се прави? За нас е отдавна вече ясно какво трябва да правиме, но кажете и вие, г-да разпространители на просвещението и г-да защитници на мирното развитие — кажете, какъв е вашият цяр?

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

[ТУРСКОТО ПОСЕГАТЕЛСТВО ВЪРХУ НАРОДНИТЕ НИ УЧИЛИЩА]

Букурещ, 29 май я

Още една навуходоносорска варварщина от страната на турското правителство, още едно нечуено злодеяние от страната на нашите тиранни, още едно нещастие за нашият поробен, убит и осиромашал народ! Не стигат тежките и безчовечните данъци, които са ни довели до просяшка торба, не стигат официалните кражби, обири и убийства, които смучат даже и мозъкът из костите ни, не стигат петивековните мъки и страдания, които са ни хвърлили в мизерията на скотовете — не! за да бъде пълно нашето безчестие и унижение и за да бъде вечно и сигурно нашето робство, трябаше да се нанесе удар и на онова наше народно достойнство, което поробеният народ с кървав пот е поддържал досега с надежда за някакво си облекчение в своят многострадален живот. Да! За да се убие окончателно тоя народ и за да се строши и последният якор¹ на неговите надежди за съществуване, трябаше да се отнеме от него човеческото право да се учи и образова, трябаше да му се отнемат училищата и да се преобърнат в заведения за дресируване различни робове, шипиони, предатели, блюдолизци и сякаш вид презрени същества. Нашите народни училища са, като рече, вече в ръцете на турското правителство! Нито глад, нито мор, нито чума, нито холера, нито война — нищо не може да се сравни с това нещастие, което с такава нахалност тропа на нашите обществени врата.

Още във времето на разделението турската държава на вилаети нашите тиранни забележиха прогресът на българските училища сравнително с турските и още оттогава, уплашени от

¹ Котва.

тоя прогрес, те се решиха да го убият, като отнемат доходите на тие наши общински заведения, като ги съединят с идиотическите медресета¹ и като предадат управлението им в ръцете на своите невежествени, развратни и фанатически чиновници. Идеята за тоя смъртоносен удар е зреяла в главите на босфорските разбойници в продължение на цели десет години и, подпомагана и хранена с подлостта на няколко души наши изроди и ренегати (о, г-не Михайловски, вие сте първият номер от тие нерязани турци), е влязла вече днес във времето на честитото везирствование на «образованият» Есада в своите страшни и отвратителни форми. Чрез едно окружно писмо, отправено преди няколко време от предшественикът на Есада до валиите в Европейска Турция, граховският пехливан и назърин на девлетът заповядваше да се пристъпи вече до «урежданието» на българските училища. Когато ние прочетохме това писмо, то си помислихме, че то е само един прост фарс от страната на банкротите, с когото те искат да покажат на Европа, че и те вършат нещо, т. е. че и те се грижат за образованието на своите робове; но днес, когато цариградските вестници са захванали вече да си шепнат помежду си и да пущат своите сапунени бомби против навуходоносорското решение, и когато са се появили вече туктаме оплаквания из нашето отечество против това решение, то ние се убедихме, че съсипването на българските училища е вече факт, пред когото никой не може да си затвори очите. Нека нашите цариградски смиреномъдри кратуни разказват на Есада, че неговото отеческо решение е неприменимо при противоположните религиозни начала на турци и българи; нека нашите общини апелират на това, че ако се погази религиозното чувство (а, страх ви е да кажете народното!) на българите чрез съединението на техните училища с турските, то «ще да им изстине сърцето към учението» (чегато не това искат нашите тиранни!). Нели смиреномъдрите патриоти се боят да изкажат истината, а робовете не смеят да покажат никаква сериозна опозиция или протестация против насилието, то е ясно като ден, че нашите училища ще да се съсипят и на нашето развитие ще да се турнат тежки и убийствени окови. Разбойниците ще да приведат в изпълнение своето варварско решение, деспотизмът ще да съедини несъединяемите елементи, ние ще да преклониме главите си под двойният нравствен и материален ярем, а екзар-

¹ Турско духовно училище.

хията, нашата защитница и покровителка, ще да благослови това наше историческо безбожно и скотско търпение. Доходите на нашите училища ще да влязат в ръцете на правителството и то, разбира се, ще да се разпорежда с тях тъй, щото ходжите, чиновниците и медресетата ще да поглъщат сичко, а ние, при сичкият наш труд и пожертвования, ще да изпровождаме децата си да висят над празните ясли на науката и да се учат само на разврат, на робство и на покорност; програмите на училищата ще да се нареждат от местни правителствени съвети, съставени от различни ефендиета, челебии и чорбаджии под председателството на градският управител или представител на невежеството и не ще да пропускат ни една здрава човеческа истина в храмовете на Минерва; учителите ще да се избират, изпитват и назначават от тие съвети, следователно за възпитатели на нашето бъдеще поколение ще да се приемат само лакеи, подлещи, шарлатани и сякакъв вид присмикающи се. С една дума, наместо полза от училищата, ние ще да имаме от тях такава вреда, щото няма да се мине много време и нашият народ ще да се намери на оная точка на робството, за която няма пример нито в преминалата, нито в съвременната история на човечеството. Единствените наши надежди бяха досега училищата, но и те отсега нататък ще да бъдат ново средство за убиванieto на сяко едно стремление към свободата и оръжие против сяко едно опитване за самостоятелен живот.

Но... свърши се вече! Надеждите на нашите защитници и разпространители на просвещението се разбиха вече и ние имаме пълно право да им предложиме следущият въпрос: Какво трябва, господа, сега да правиме? Какъв път трябва да заловиме и какви средства да употребиме, за да излекуваме нашият болен народ и да го извлечем от тинята на това страшно и безвиходно положение? Образование и просвещение ли, работата на двойното поле на науката и на занаятите ли, разпространение полезни знания ли, или други някакви решителни и радикални средства? — Но мълчете, господа, не клатете с глава! Ако сте неспособни да разберете, че в Турция, под натискът на робството и на ятаганът, е невъзможно никакво образование, никаква наука и никакъв прогрес; ако не сте се убедили даже и после посегнованието връз нашите народни училища, че животът и бъдещето на нашият народ са съмнителни и невъзможни, то при робството сгърнете ръце, насядайте покрай дуварите на деспотизмът и плачете, когато петлите за-

лианат да ви кълват сополите. Ние имаме достатъчно сила и средства да докажем на народът и на неговата емиграция какво трябва да правиме. А ако сте се вразумили и сте разбрали нече тая необорима аксиома, то помогнете ни да докажем на народът, че само огън и меч, кръв и революция ще да ги избавят от смърт и пропадание.

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

[ИЗЧАКВАНЕ ИЛИ НЕЗАБАВЕН БУНТ]

Б у к у р е щ, 21 ю н и я

Като хвърлиме кратък един поглед върху вътрешното и външното положение на Турция и като надникнем над нашето народно стоение (както се изразява «Ден»), то нашите «размишления за империята» би имали един твърде черен и жалостен колорит. Нека защитниците на деспотизмът и продажните коматановци на турското правителство проповядват, че племето, което в продължението на цели четиристотин години е било яд и отрова за цяла Европа, днес, чрез приемането на европейската цивилизация, се възражда изново и неговите учреждения скоро ще да се сравнят с учрежденията на Русия, на Франция и даже на сама Англия. Нека така също нашите лъстци журналисти разказват на народът, че ако «синът на отважната¹ българка се приближи до тронът на султаните» и ако той прегърне с две ръце европейската култура и образование, то неговото бъдъще е вече осигурено и той не трябва да се бои, че ще да изгуби някога своята несъществуваща земя и воля. Първото прилича на възкресението на мъртвите, а второто на оние вълшебства и магии, с които свахите женят 90-годишните моми за ергени на 20 лазарника.

Да отговаря човек на сяка една подобна глупост, изказана от водянистите мозъци на нашите дълбокоумни политици, би било и утомително², и безполезно. Хора, които не вярват на очите си и на ушите си, хора, които не виждат фактите и не чуват страданията на брата си, твърдемъчно може да подеиствува на тях камшикът на историята и на логиката. Сичкият свят се е убедил, че Турция пропада, че Турция се изгубва, че

¹ Смелата.

² Уморително.

Турция е в несъстояние да прескочи своят исторически гроб; и най-горещите нейни приятели и защитници съветват днес нейните доктори да не харчат вече парите си и трудът си за лечението на неизцелимото, а да употребят ножът на дисекцията и наместо гнилият труп да дадат място на други нови, живи и млади организми; а нашите доморождени политици и патриоти сѐ още не престават да вярват в някакъв си дуализъм и във възможност да се живее на един ред със заразителната живеница.

Нашият народ от ден на ден сиромашее и се парализира както нравствено, така и физически, защото управлението, което той търпи на себе си, е основано на кражби, на обири, на насилия, на убийства и на всякакъв вид разврат; у нас не съществуват нито училища, нито наука, нито образование, защото сичкото това е запрещен плод в Турция; ние не можеме да се ползуваме нито от природата, нито от трудът си, нито от своите дарби и способности, защото над назе виси ятаганът на демселите, който псяда сичко, щото произведе нашата трудолюбива ръка; най-после ние сме робове, ние сме добитъци, ние не можеме да кажеме, че даже и главите, които носим на плещите си, са наши. Какво по-гнуснаво положение искате от това? Но, повтаряме, да разказваш на слепите за цветята, на глухите за музиката и да караш сакатите да ловят зайци е нещо смешно и безполезно. Ние преминуваме с презрение и със съжаление нашите дуалисти и защитници на невъзможното мирно развитие и бързае да се обърнем към едно твърде интересно явление в животът на самият народ и в стремленията на неговата емиграция.

Както в средата на народът, така и между неговата емиграция са се появили, после несполуката да се произведе въстание в 1867 и 1868 година, две различни мнения за освобождението на нашето нещастно отечество. Ние казваме две мнения, а не две партии, защото както едните, така и другите са въодушевени с повече или с по-малко истински патриотизъм и както едните, така и другите са се убедили вече, че е невъзможно да се свърже съдбата на българският народ със съдбата на турският. Едното от тие мнения или убеждения, което принадлежи на така наречените *стари* и което е основано на известна част действително старческо благоразумие, се заключава в следующите няколко думи: «Да се остави Турция да падне сама или да се заплете в някоя европейска война, и тогава вече да изявиме чрез бунт или чрез дипломация своите права за свобода и съществуване

на Балканският полуостров. А дотогава да дадем време на народът да се развие, да се образова и да отвъди опитни и способни хора, които да поддържат и да наредят придобиеното.» Второто мнение, което се представлява от сичкият почти угнетен народ и от неговите млади и здрави сили и което, разбира се, не търпи никакво логическо или историческо противоречие, е основано на следущият афоризъм: «Турция трябва да погине, за да живеем ние.» Сяко едно отлагание на бунтът е за наша вреда, защото дава време на неприятелят да убие секи един нравствен или умствен зародиш за нашето бъдъще и защото, ако оставиме Турция да падне сама или да я съсипе други, то нашата печалба ще да бъде тая — да променим едно робство на друго и да изгубим и името си, и народността си от лицето на земната кора.

Кое от тия две мнения е по-право, по-практично и по-полезно за нашият мъченически народ, ние ще да разгледаме в идущият брой на «Знаме», а сега ще да кажем само това, че ние още отсега се произнасяме за ползата на последното. А за да потвърдиме това, ние ще да разгледаме ходът на развитието на нашият политически вопрос, ще да проследиме историята на нашата емиграция в последните 7 или 8 години и ще да укажем на по-главните аргументи и на едното, и на другото мнение.

{Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.}

[РОЛЯТА НА РАКОВСКИ В БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ]

Б у к у р е щ, 28 ю н и я

Било е време, и то не твърде отдавна, когато нашият политически въпрос, или сѣ едно — въпросът за нашето съществуване се е заключал само в това: да се отървеме от ненавистното фанариотско иго и под управлението на едно свое народно духовенство да влеземе в пътят на нравственият, умственият и материалният човечески прогрес. Това време се вече мина. Ние отърсихме яката си от фанариотите, сдобихме се със свое народно духовенство и, под влиянието на първият ентусиазъм, достигнахме до известна точка на своето развитие. От тая точка по-нататък е невъзможно да се пристъпи. Ние няколко пъти сме рисували картината на нашият съвремен живот, няколко пъти сме показвали на нашето безвиходно положение, и секи, който е можел да погледне на народът не през призмата на своят скотски рахатлък, а с простото око на съвременната социология, убедил се е, че това положение е много по-грозно и по-страшно, нежели каквото е било то преди 50 или 60 години. Да повтаряме това и тука е излишно. Само по себе си се разбира, че за да не върви човек към своята пропаст или просто за да не стои на едно място, което е противно на природата на секи един жив организъм, то трябва да свърне от безвиходният път, пък или да се върне назад, или да пробне други прелез за своето развитие, за своята цел.

Така трябаше да постъпи и нашият народ. Като народ млад, жив и достатъчно силен, за да върви напред, той бутна отсам, бутна оттам и най-после намери изходната точка към своето бъдъще. Тая точка е разбиванieto на безчовечният турски ярем и съсипванието на оние рѣждясали петивековни окови, на които даже при звукът съвременният човек би настрѣхнал и би се

потрещил на мястото си. Така, разбира се, се е появил въпросът за нашето освобождение, т. е. онзи политически въпрос, който е толкова по-стар от черковният, колкото е по-старо едното робство от другото. При разглеждането на този въпрос ние няма да преброяваме сичките оние частни, но отчаяни въстания, с които са пълни страниците на нашата последна история, а ще да преминем на оние важни за нас събития, които са се извършили в последните 10 или 15 години.

До 1862 г. сичките наши опити за въстание са носили на себе си частен характер и не са били следствие на една узряла и разпространена вече идея за свобода, а просто едни въоружени протести против нетърпимите турски насилия и оскърбления. А такъв протест е било и нашето знаменито хайдучество. От 1862 г., т. е. от онова време, когато тая идея излезе из пределите на народното предание и образува особена политическа литература, тие протести приеха съвсем други характер и колорит. Деятелността на Раковски е означавала този период. Наистина, преди този период нашите въстания и съзаклетия са били по-големи и следователно по-силни. Но тие, освен добри и развити предводители, не са имали още и ясно начертана програма и напълно изработена идея. Заслугата на Раковски се състои в това, че той обобщи и разпространи тая идея, и из число то на нашите народни хайдути създаде няколко души народни предводители и пламенни борци за свободата. Семето, което посея този незабвен за нас мъж, даде доста добри плодове, но ние, или неговите наследници, не можахме да се възползуваме вовремя от тях. Раковски като политик и организатор е применявал сичко на практика, но неразбирчив на средства, той се е мятал ту в една, ту в друга крайност. И той, както и сичките почти негови съвременници са мислили, че Сърбия или Русия, Черна гора или Румъния ще да ни помогнат в неравната борба за свобода. Но както той, тъй и неговите съвременници горчиво са се лъгали в това. Въстанието на Лука Вукаловича, бомбардирането на Белград, а после и излъгването на знаменитата българска легия бяха достатъчно поучителни уроци против това неоснователно вероизповедание относително Сърбия. А епопеята на българските преселения в пустините на руска Бесарабия, фанариотските преследвания [на] българските патриоти в Румъния и крайно предпазливата политика на несамостоятелната дипломатически Черна гора убедиха всекиго от нас, че свещената борба за нашата свобода се заключава в силата на

нашите собствени мишици. Но и тука Раковски и съвременният с неговата смърт Централен български революционен комитет се вдадоха в друга крайност. Тие помислиха, че само с едните хайдушки чети и само с едното извикване: «ставайте, братя!», Дарданелите щяха да бъдат в нашите ръце и нещастният български народ щеше да възкръсне от мъртвите. Но нито Раковски, нито комитетът оживяха, за да могат да видят последствията на това свое погрешно убеждение. Петрушан и подвигът на караисинските херои е жив още пример в нашата памет, и доста красноречиво заключава несполуките на първият период на нашата борба за освобождение. После тоя период на сцената се появяват нови личности, нови убеждения и нашият политически въпрос влиза в друга фаза на своето развитие. Ние сваляме шапката си пред жертвите на това близко преминало, благославяме с благоговение смъртта на падналите за свобода юнаци и, като земаме сичкото това като введение за своите по-нататъшни разсъждения, пристъпваме в идущият брой на «Знаме» да разгледаме и вторият период на нашата свещена човеческа борба. Дано третият период бъде всеобщо българска революция на Балканският полуостров и дано в него се заключава победата на правото, на истината и на свободата.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

[НАСТРОЕНИЯТА ВСРЕД ЕМИГРАЦИЯТА ПРЕЗ 1868]

Б у к у р е щ, 5 ю л и я

На секиго от нашите читатели са паметни годините 1867 и 1868. Но трябва да е живял човек в онова време в Румъния, трябва да е бил участник или свидетел на онзи революционен възторг и на оние трогателни надежди, които въодушевяваха тогава нашата емиграция, за да може да си представи какви буйни сили загинаха, за да заключат първият период на нашите революционни стремления и за да оправдаят погрешките на Раковски и на съвременният с неговата смърт Български революционен комитет. Това време не е било отдавна, но оттогава и досега нашата емиграция е прекарала цял един ред нещастия и несполуки, които са затемнили възпоминанията за тая светла минута и които са ни довели до положение да скърбиме за пропуснатият изгоден случай — да се произведе всеобщо въстание на Балканският полуостров. Кой не знае в какво положение беше Турция и нейната войска във времето на Критското въстание и в какво настроение бяха духовете на нашият народ после издаването на знаменитият мемоар към султанът. И тогава Турция беше заплела конците на своите финанции, и тогава тя имаше войска гола, боса, неплатена и при това без никакво ново оръжие, която трябаше да се трупа в Кандия и на границите на Гърция; а българският народ при първият ентусиазъм, който му вдъхна мемоарът и четите на Панайота, на Желя и на Филипа Тотя, беше готов вече да скочи и да поддържа исканията на Комитетът. Но Комитетът или не знаеше какво искаше, или се уплаши сам от своите искания. Когато четите бяха вече в Балканът и когато тираните, после катастрофата при Върбовка, бяха захванали вече да бесят нашите комитетски мъченици, отсякъде из балканските села и градища се готвеха чети от 50—60 души и отсякъде

тие чети искаха да се присъединят с «въстаниците» и да излязат на открита борба. Но войводите, които, според техните думи, нямаха инструкции от Комитетът да вдигат бунт, а считаха своите подвиги просто като едно заявление против неизпълнението на мемоарът, връщаха тие самоволни жертви на народът и се ограничаваха само със защита на своят път към Сърбия и към Дунавът. Четите се върнаха и Румъния, в която българският народ търсеше своите месии, се напълни с хиляди самоволни и несамоволни изгнаници, които всеки час и сякаш минута бяха готови да прецапат Дунавът и да потърсят своето щастие. Но Раковски, който в подобни случаи знаеше да се възползува, беше вече отишъл при обесените; Комитетът, който така ясно блясна на нашият политически хоризонт и който беше готов да се срещне с безжизненият полумесец, свърнал беше от орбитата си и, пръснат, съществуваше само в няколко самосветни останки, които и даваха направление на нашите млади и жъдни за деятелност сили.

Една част от изгнаниците се изпроводи в Сърбия, за да съставят Българската легия, за да бъдат бити и изгонени и за да послужат на Михаила да изпъди турците из Белград; а другата, която предпочете да работи с наднина и да пее своята марсилеза по кръчмите, остана в Румъния и, групирана около своите войводи, чакаше денят на народното отмъщение.

Настана пролетта 1868; войводите захванаха да се съвещават помежду си, пуснаха се да търсят средства за въоръжаване и да сортират своите отбор решителни юнаци; възторгът беше в своят апогей, силите бяха грамадни, обстоятелствата благоприятни, границите и от двете страни на Дунавът незапазени. . . Не достигаше само едно: нямаше Раковски да изкове от камък или от дърво пари и да оправдае своето мнение, че и с вънкашни чети само може да се произведе революция в България; нямаше и Комитетът да приложи на практика барем тоя параграф от своята универсална програма. Като наследници на единът и на другият, в челото на емиграцията се въртяха няколко души подозрителни и неспособни личности, които бяха или политически, или литературни спекуланти. Касабов и Войников издаваха в онова време — първият «Народност», а вторият «Дунавска зора», но и единът и другият бяха чужди на емиграцията, чужди на политическият въпрос. Единствени дейтели бяха тогава войводите Хаджи Димитър, Караджата, Жельо и Филип, от които всеки един имаше около себе си по 200 или по

300 души юнаци. Не оставаше друго нищо, освен да се въоружат да минат и с бързината на светкавицата да изведат народът из леглото на робството. Три-четири чети с по 200—300 души можеха да направят това. Но срам и укор на нашите богати патриоти, срам и укор на сичката наша емиграция, срам и укор на сичките оние, които така пламенно и самонадеяно захванаха делото и които така прозаически и така безславно извикаха: «пасо!»¹ Филип не можа да намери пари да въоружи четата си и, преследван от румънското правителство, принуди се да бяга из Румъния и да търси пенсия и земя в Русия; Жельо биде излъган от одеските просяци-патриоти, от болградските безчувствени философи и от бранлските щедри на думи спекуланти и, задържан от румънската полиция, не можа да премине и да отдаде последният дълг на отечеството си. «Цели 20 години — говореше тоя осакатял от рани юнак — аз не съм прекарал лято под керемидата, а сега, по причина на нашите патриоти, трябва да лежа във влашките хапсихани»²! Ако ме не бяха излъгали тие патриоти, че ще да ми дадат пари за оръжие, то аз щях барем с 20 души хайдуци да премина!» Един само Хаджи Димитър, «Черното хлапе» и Ванката можаха да намерят пари и без ничия помощ, а напротив множество завист и преследвания, да преминат Дунавът и да осъществят идеята на Раковски, идеята на своите решителни юнаци и идеята на сичкото свое собствено съществуване. Тие изгинаха като левове, но после ураганът, когото произведоха от Русчук до Хаинбоаз, настана мъртва, глуха и страшна тишина, както отсам, така и оттатък Дунавът. «Да чакаме — извиках нашите патриоти. — Видите ли, не било още време за бунт: народът не въстана. Чакайте да го просветиме и да го образуваме, пък той сам ще да усети какво му не достига и какво трябва да прави.» И чакахме ние цели седем години, а в това кратко време народът и неговите изгнаници страдаха, плакаха и преброиха още няколко стотини свои жертви. Идеята на Раковски и на комитетът се показа несъстоятелна. «Трябва отсреща да се работи, а не тука» — казаха едни и захвана се вторият период на нашите революционни стремления. Ние ще да разгледаме и тоя период.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

¹ Отказ при игри на карти.

² Затвори.

Ханът на братя Чапърови в Браила

Сградата, в която е печатан в. „Знаме“

Печатарската машина на Христо Ботев .

Членска карта на Хр. Ботев за дружество „Славянска дружина“

Визитна картичка на Хр. Ботев като редактор на в. „Знаме“

A black and white photograph of three people (two men and one woman) in a dark, oval-shaped frame. Above them is a banner with the text "БРАТЯ ПОСЛАНИЕ" (Brothers, Message) and "ОСНОВЫ" (Foundations) written in Cyrillic.

ВНЕШНЯЯ ПОЛИТИКА И ДИПЛОМАТИЯ

[illegible]

800-445-0000

—

11/11/2011

100

ПОЛИТЕХНИКА

RECOMMENDATIONS FOR FURTHER RESEARCH

EVALUATION

11

Abstract

1

Брой първи на в. „Нова България“

[ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ]

Букурещ, 12 юли

После 1868 година, т. е. после подвигът на Петрушанският герой, политическата атмосфера в Румъния се промени и термометърът на нашият революционен дух захвана от ден на ден да спада. Най-напред студеният вятър, който повея от страната а румънската консервативна или така наречена *бяла* партия (и който, да кажем в скобки, беше начало на днешното безотрадно положение на румънският народ), има твърде лошаво влияние на мозъците и на нашите хамелеони-патриоти. Едни от тях, разочаровани от това, че народът не посрещна своите синове с такова също самоотвержение, с каквото тие отиваха на закление, заключиха, че народът още не е готов нито за бунт, нито за свобода; други, доволни от това, че святата кръв на нашите мъченици реши черковният въпрос и даде повод да се пръсне слух, че на българският народ ще да се дадат някакви си дуалистически правдини, повярваха, че само чрез просвещението или, по-общо да кажем, чрез мирният прогрес ще могат да извлекат народът из тинята на робството; а трети, на които и съвестта, и убежденията в много отношения приличат на гол кожух, който в дъждовно време се обръща с козината навън, уплашени от преследванията на румънското правителство, което можеше да им побърка алъш-веришът, скриха се в своите кантори и дюкяни и с ендезетата¹ в ръка захванаха да приклизват за своят преминал патриотизъм.

Така числото на нашата революционна партия отсам Дунавът се ограничи само с «вагабонтите», които, обречени на доброволна нищета, не продадаха своите страдания, за да забравят

¹ Аршин 65 см.

страданията на своето отечество! Тие, които дадоха четите на 1867 год. и които напоиха караисинските полета с кръвта си в 1868 г. — тие само не измениха своите убеждения и тяхното само знаме не избеля от дъждове и от ветрове. Едни от тях останаха в Румъния и с вяра, надежда и любов чакаха и чакат денят на народното отмъщение, а други, като апостоли на новото учение, тръгнаха из България и захванаха да проповядват словото на техният бог свобода. Кръвта на техните другари не беше още изсъхнала, и те, като показваха на нея, твърде скоро се увериха, че народът не посрещна своите синове не затова, «че Хаджи Димитър се не появи извътре, а дойде извън», както казва «Българският глас» на вторият български революционен комитет, а затова, че тие, които освободяваха тогава България в кафенетата и в механите, се не погрижиха, ако не да приготвят, то барем да известят народът за това както трябва.

Лесно е да каже човек, че подвигът на Хаджи Димитра не намери съчувствие между народът, но невъзможно е да потвърди това с факти. Напротив, ние виждаме, че тутакси после 1868 г. апостолите, като Левски и като Ангела Кънчов, в късо едно време покриха България с цяла мрежа революционни комитети, които бяха следствие на съчувствието към революцията и с които народът указа на погрешните убеждения и на Раковски, и на първият революционен комитет, и на техните политически пигмеи-наследници. Народът показва, че без вътрешна организация е невъзможно всеобщо въстание с една или с две незначителни чети. Но и това убеждение на народът по-последните наши политически дейатели в Румъния го разбраха твърде изключително и погрешно. На основание на това, че народът се не обади на отчаяният позив на въстаниците в 1868 г., те заключиха, че всеки един опит за въстание извън е не само безполезен, но и вредителен за народът, и затова дейността на вторият български революционен комитет се беше ограничила само в една пропаганда между народът, която ако и да имаше от началото добри и здрави основания, но диктаторските стремления на някои си и тяхното безмерно славолубие и немарение я опошлиха и в късо едно време я доведоха до печалната софийска и хаскьоска катастрофа.

И действително, тая епоха е печална, защото освен загиването на най-добрите народни дейатели и освен многочислените скъпи и достойни за оплакване жертви, тука загина плодът и дейността на такива личности, които по своята активност

и самоотверженост са апостоли редки на революцията не само в нашият народ, но и в другите много по-напреднали народи. Тая епоха заслужава особено внимание и ние ще да се повърнем да я разгледаме колкото е възможно по-безпристрастно.

[Знаме, г. 1, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

[РЕВОЛЮЦИЯ НАРОДНА, НЕЗАБАВНА, ОТЧАЯНА]

Букурещ, 26 юлия

В последните бройове на вестникът си ние бяхме пристъпили да разгледаме течението на нашият политически въпрос и да покажеме на читателите си, че единственият изход из това грозно положение, в което се намира народът, е революцията, и то революция народна, незабавна, отчаяна; революция, която да изчисти Балканският полуостров не само от турците, които ни считат за стока и за добитъци, но и от сичко онова, което може да вреди на истинните наши стремления за пълна и абсолютна човеческа свобода.

За да покажеме, че тая революция е вече на вратата и че тя трябва да се посрещне от всеки патриот като някакво си откритие, ние поддържахме, че българският народ е бил сякога готов да се реши на този велик подвиг — само тие, които са водили неговите дела, не са могли да свържат неговите сили наедно, не са могли да създадат пълна и необходима революционна организация и не са умели да се ползват от обстоятелствата. Едни са мислили, че само с инсurreкционни¹ чети ние ще да можем да запалиме Балканският полуостров и да принудим Турция да ни даде някакви си правдини; други са мислили да придобият това чрез дипломатически сълзи и коленопреклонения, а трети са се старали да поведат народът на касапница без никаква вънкашна помощ и без никакви чети, а само с неговите сопи, коси и топори — и сичките, после техните несполуки, са се разочаровали и са дохождали до заключение, че народът не е готов, че народът не желае да бъде свободен и че дълго време трябва да се чака, дорде се той образова и дорде

¹ Въстанически.

дойде до съзнание какво му нему не достига, за да бъде народ. Хероите на тие убеждения са пред очите ни и тям ние искахме да посветиме своето обзрение и да им докажем, че петстотин-годишният турски роб е в състояние вече сам да реши своята съдба и своето бъдеще. Но днес ние прекъсваме това обзрение. В тая глуха нощ, в която ние брояхме дните на нашата безко-нечна страстна неделя, на северозапад от нас, в отечеството на Лука Вукаловича, угнетените наши братия херцеговинци вдиг-наха знамето на свободата и без никаква вънкашна помощ из-лазят на борба против нашият общ тиранин.

Кое южнославянско сърце няма да затупа при тоя сигнал на революцията? Кой юнак няма да засучи мустакът си и да се хване за своят ръждасал ятаган? Кой българин, кой патриотин няма да се замисли и да попита себе си: «Какво трябва ние да правиме?» Не са се изминали бог-зна колко години от онова време, когато Лука Вукалович — на когото юнаците никога не са били повече от 5 хиляди и който в продължението на 5 го-дини, по верни статистически сведения, е съсипал до 100 000 турци — викаше сичкият славянски юг на революционен пир и когато, освен синовете на Черна гора, никой други се не при-тече на помощ, никой не раздели силите на тиранинът, а напро-тив, Австрия открадна от въстаниците няколко топа и с това даде възможност на Дервиш паша да влезе в центърът на дви-жението; Сърбия стоеше със сгърнати ръце и с идиотическо хладнокръвие гледаше на кървавите подвиги на своите братия; българският народ спеше и пъшкаше под петите на азиатските варвари; с една дума, не е отдавна онзи изгоден случай, когото ние, славяните, изпуснахме и оставихме азиатският звяр да стъпи изново и с по-тежка нога на гърдите на нашите братия херцеговинци.

Но минаха се 15 години; Турция с гигантски крачки е вър-вяла към своето политическо и финансово падение; Сърбия, Черна гора и България са се развили донейде както в умствено, така и в политическо отношение; Европа е успяла да изгуби и последната капка доверие към капъните¹ на своето равновесие и ето съсипаната, необразованата, но юначната Херцеговина въстана изново и възелът на Восточният въпрос, това плашило за боязливите дипломати, се обтегна и достигна или до развър-зване, или до разсичане. Херцеговина се бие, Черна гора се

¹ Везните.

е разпъплала по своите гори и тича на помощ, Сърбия е готова да турне своите сили на картата и да извика *va banque*!¹ Албания се волнува, Гърция е готова да обяви война, Румъния не ще да упати неутралитет. . . Има ли тука съмнение, че смъртта на Турция е вече над главата ѝ? Княз Милан оставя за няколко дена Сърбия и отива във Виена, княз Никола, княз Карол и цар Георги бързат да го пристигнат, и там, отдето се мислеше да е запален фитилът на въстанието — там «първият политик и дипломатин на изток», генерал Игнатиев, чака «представителите» на тие народи, които на основание на кулачното право са прави и законни наследници на умирающий босфорски деспот. Защо? Тука не е вече Парижката конференция на Наполеона за запазването на *statu quo*-то, тука се хвърлят жребии връз империята на Османа, тука се решава съдбата на поробените Балкански полуостров. Преди коронованият ареопаг да произнесе своята сентенция, едни от оракулите дават Херцеговина на Черна гора, Босна на Сърбия, Епир и Тесалия, и даже Албания — на Гърция; други делят орехът помежду си, а на децата дават черупките; трети съставляват някаква си Византийска империя, — и в сичките три случая избрисват Турция от картата на Европа. А назе, а 7-милионният български народ? Назе считат за стока, за стадо, а българският народ за неспособен да се радва на никаква свобода, на никаква самостоятелност. Чувате ли, господа дуалисти и просветители? Чуваш ли, нещастний български народе? Чувате ли вие, братия емигранти? Ако чувате, то помислете какво трябва да се прави. Турция е в несъстояние вече да ни даде никакви правдини и облекчения, защото тя няма вече право за съществуване, следователно дуализмът е мечта, утопия, безумие; Европа и политическите обстоятелства дават свобода и самостоятелност само на тогава, който сам може да я добие. Примерът е Херцеговина. Следователно, какво трябва да правиме? Да мълчиме, да чакаме, да оставиме българският народ на волята и на милостта на дипломатията? Това е безумно, безчестно и безчовечно до *non plus ultra*.² Тука се изисква протест, бунт, въстание, революция. — Но народът е неразвит, необразован, непригответен. — Лъже се тоя, който мисли така. Херцеговинците са много по-неразвити и много по-необразовани от нас, но това им не бърка да доведат Турция до

¹ Израз при игра на карти.

² До крайна степен.

пропаст, да изведат Сърбия и Черна гора из апатия и да накарат дипломатията да пристъпи до решението на Восточният въпрос.

Българският народ е показал през сичкият свой робски живот, че в него има доста жизнени сили, за да води постоянна и упорна борба против своите притеснители, а от 1867 г. и досега революционният дух е покрил, като-речи, сичкото наше прекрасно отечество. У нас не достигаше само едно: организация, която да свърже революционните сили на народът, да им даде направление и да им определи времето за избухване; но и на това е вече турнато доста добро и здраво основание. Следователно, народът е готов, обстоятелствата са благоприятни и подобра помощ от тая, която ни оказа Херцеговина и която ще да ни окажат Черна гора и Сърбия, е невъзможна и немислима. Ние не трябва да чакаме. Ако изпуснем и тоя случай, то сме изгубени. Или сичкият товар на турското иго ще да се стовари на нашите гърбове, или ние ще да промениме тоя самар на друг, още по-страшен и още по-унизителен. Ние трябва да въстанем и да дадем край на нашите гнуснави и безчовечни теглила, ние трябва да си видим сметките с тиранинът, да помогнем на Херцеговина и на себе си и да покажем на дипломатията, че ние не сме скотове, не сме стока, а сме народ, способен да живее, да се развива. Помислете върху това, братия емигранти. Зданието на Османа пада, и пада връз нашият народ! Елате да отблъснем това падание в Азия, защото в противен случай името българин се изгубва от лицето на земята . . . Ние живеем в свободна земя и никой не може да ни запрети да изпълниме дългът си към своето отечество. Няма власт над оная глава, която е готова да се отдели от плещите си в името на свободата и за благото на цялото човечество.

[Знаме, г. 1, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

[НЕОБХОДИМО Е БЪРЗО ВЪСТАНИЕ]

Б у к у р е щ, 2 а в г у с т а

Цели 10 или 15 години разумните хора са крещели, че Турция върви към пропаст, че болният човек е неизлечим и че за ползата на човечеството и за напредокът на цивилизацията това азиатско купище трябва да се порине и да се даде място на оние народи и народности, които са в състояние да се развиват и които могат да внесат нещо ново в общественият живот на престаряла Европа; но цели 10 или 15 години дипломатията, или по-добре да кажем притеснителите на човеческият род, са се отнасяли хладнокръвно и даже безчовечно както към тие справедливи възглasi, така и към страданията на нещастните робове на коранът.

Днес като че ли не е вече така. Истината, че Турция не е в състояние вече да се поправи и да се прероди, се е разпространила от единът край на Европа до другият и докторите на умирающият не намират вече друго средство в своята политическа наука, освен ножът на дисекцията. «Турция умира!» — говорят вече даже и децата по школите, и секи, който е само чул, че в Европа има 1½ милион варвари, които са запустили прекрасните земи на Балканският полуостров, с нетърпение чака да види кой ще да наследи обезумялата и издиhaющата бабичка. Дордето силите още не са изказали своята последна дума за «упокой души» на босфорският шарлатанизъм и дордето различните à la Фарлей фактори продават твърде евтино чуждото достойние, по-голямата част от европейската журналистика се е слисала какво да прави. Едни предлагат да се разреже «ябълката на раздорът» и да се даде по един резен на «алчните деспоти»; други съветват глухонемият босфорски идиот да даде «самостоятелно управление на провинциите и право на робовете да назначават сами, чрез свои народни представители, данъците,

които ще да плаща раята, и право да надзирават над държавните разходи»; трети харизват Босна и Херцеговина на двете сръбски княжества, които от своя страна са дотолкова скромни и деликатни, щото едното (Черна гора), при отчаяната борба на херцеговинците, не претендува друго нищо, освен непотребното признаване на неговата самостоятелност; а другото (Сърбия), при днешните сгодни обстоятелства да постигне своите велики цели, не желае друго нищо, освен да се даде Зворник като зестра за сватбата на великият представител на Обреновичите, а четвъртите, които така също не вярват в невъзможното, т. е. в това, че съществува какъв-годе лек за Турция, с мановението на перото унищожават силите на нашата притеснителка и с помощта на своята фантазия въздигат и Душанови царства, и Симеонови кралевства, и Византийски империи, и всевъзможни кули по облаците. С една дума, даже и днес, когато Турция се намира при последната стъпка към своя гроб, филантропите-политици развързват Восточният въпрос тъй също, както се е развързвал гордиевът възел до македонският юнак. Ни един от тях не ще или не смее да погледне с правилно око на работите на Балканския полуостров, ни един не ще да признае, че само ножът ще може да развърже Восточният въпрос и да доведе тая прекрасна и плодотворна страна, населена от 16 милиона трудолюбиви славяни, до надлежачето щастие и благоденствие.

Но да оставим ние журналистите да шарят картата на Европейска Турция с мастило и от трохите на официалните трапези да съставляват различни царства и империи, и да видиме какво можеме и какво трябва да правим ние в днешните критически обстоятелства на нашият тиранин — ние, на които ризата гори на гърбът и които сме главният елемент в решението на многошумният Восточен въпрос.

Секи от нас знае, че Турция се е поддържала досега от Европа, но главната причина на това е било туй, че ни една от западните сили не е могла да допусне да се увеличи Русия или Австрия със земите на Балканския полуостров и ни една не е желала да напусне своите комерциални интереси на Восток. С други думи, Турция се е задържала като необходимо рамо за капъните на европейското равновесие и като добър източник за обогатяването на западните търговци и банкери. Но после падението на седанският херой това равновесие се наруши и Турция, оставена на своите собствени сили и подпомогната от честите въстания на своите робове, твърде бърже достигна до

такова положение, щото е немислимо вече да може да съществува. Восточният вопрос стъпи на сцената със сичката своя голота и, подкладен от въстанието в Херцеговина, се резюмира в следующите думи: или Турция трябва да се раздели между Запад и Восток, или да се намери друго някое тяло, което да я замени и което да бъде в състояние да запази равновесието. Разбира се, че твърде лесно може да се случи първото, но Запад не ще може да вземе участие в това и Англия ще да употреби сичките си сили, за да отстрани разделението на Турция. Тя е вече изразила своето мнение пред европейският триумвират да се запази statu quo-то и иска пълно невмешателство от страната на Сърбия и на Черна гора в бунтът на Херцеговина. «Ако въстанието напредне, говори човеколюбивият Албион, то трябва да се състави във Виена конгрес, който да удовлетвори исканията на недоволните.» Какво влияние ще да има това предложение на политиката на триумвиратът, още не може да се знае.

Ако двете сръбски княжества и да са явили официално на Портата, че ще да пазят неутралитет и ако Австрия и да е успокоила своята едновременнона приятелка в подозренията ѝ, че тя подпомага въстанието, но симпатията на германо-славянският печат, помощите от страната на сърбите и на черногорците и надеждите на самите въстаници говорят доста красноречиво, че Англия ще да бъде твърде слаба, за да спре историческият ход на работите. Въстанието в Херцеговина е начало на краят на турският деспотизъм в Европа! Изборите в Сърбия и нежеланието на черногорският народ да слуша князът си твърде скоро ще да решат участва на нашият общи неприятел. Но в всеки случай, т. е. и при разделението на Турция, и при опазването на statu quo-то, и при удовлетворението на «недоволните», и при нападенията на Сърбия и Черна гора, нашето съществуване като народ е съмнително, ако ние не земеме участие в съсипването на Турция и ако се не погрижиме сами за своето бъдеще. И в един, и в други случай ние ще да бъдем потъпкани. Единственото наше спасение е да вдигнем ръка сами и като забием ножът в гърдите на своите мъчители, сами да поискаме това, което ни се пада и за което ние имаме и историческо, и юридическо, и етнографическо право. Сега е най-сгодното време да помогнем и на себе си, и на своите братия херцеговинци. Сега е време да покажем, че и ние сме достойни за свобода. Сега е време да запалим Балканският полуостров от единият край до другият. Бързайте, господа, защото народът не може вече да чака.

[Знаме, г. I, брой 24 от 3 август 1875 г.]

[РЕВОЛЮЦИЈАТА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ Е ВЕЧЕ ГОТОВА]

Букурещ, 23 августа

Революцията на Балканският полуостров е вече готова. Никога, може би, в продължението на петстотин години заробените народи в Турция не са били изложени на такава агитация, в каквато се намират днес, и никога болният човек не е бил дотолкова слаб, дотолкова побъркан и дотолкова дискредитован, както е днес при отчаяното въстание на нашите братия в Босна и в Херцеговина. Наистина, много пъти Турция е била обиколена от байонети и раздирана от въстания, но досега тя е била поддържана не само от Европа, но и от своите собствени военни сили, а нейните християнски поданици са били убити, погазени и затъпкани в калта. Днес и Европа, и военният фанатизъм на турците са оставили умирающий на произволът на съдбата, а историческият закон за унищожението на робството е довел робовете на полумесеца до положение да могат да се борят за своето независимо съществуване. Кой може да каже, че това не е така? Сляп трябва да бъде онзи, който не види, че Турция умира и че за да може да живеее ние, то ни не остава друго нищо, освен да извикаме и ние заедно със сичките южни славяни: «време е!» и да повдигнеме и нашият многострадален народ на оръжие. Това ние трябва да направим колкото е възможно по-скоро, ако не искаме да бъдем последни, а може би даже и заборавени в решението на Восточният въпрос. Въстанието в Херцеговина е обхванало тая страна от единят край до другият и с още по-голяма сила е пламнало и в Босна. Освен това няма никакво съмнение, че при днешното положение на работите сръбският и черногорският народ ще да принудят своите правителства да напуснат неутралността, а до онова време, т. е. до обявлението на войната, Турция не ще може да удуши началото на всеобщото

въстание. Кое ни, следователно, възпира да излеземе из ожаждащото¹ положение? Лъжат се оние, които мислят, че ние трябва да чакаме да захванат Сърбия и Черна гора, пък тогава да присъединиме и ние своите сили с тях. Напротив, твърде възможно нещо е, щото силите, като видят нашето отлагане и непомръдване, да удържат тие две княжества в границите на неутралитетът и за интересът на общият мир да оставят Босна и Херцеговина в изолирано положение. Ако ние захванем по-напред, то възелът ще да бъде вече развързан, и Сърбия и Европа ще да видят, че тука няма какво да се отлага, и ще да се притекат първата със своите организирани материални сили, а втората със своето човеколюбие: да не загинат милиони хора и да не запустят прекрасните земи на Балканският полуостров. И наистина, ако в самото сърце на Турция избухне въстание, то и да остане Сърбия неутрална, това твърде малко ще да повреди на общият ход на работите. Сичките въобще южни славяни ще да ни подадат съгласно своята братска помощ и никой не ще има право да се оплаква от някакви си вънкашни побуждения, и никой не ще може да се намеси във вътрешните работи на Турция. Даже и нещо повече: ако в тоя случай Сърбия подхвърга своята ръкавица на оголелите пехливани, то Европа ще да приеме това не като следствие на някакви си завоевателни претенции да покори сичкият Балкански полуостров и така да турне себе си в застрашително положение срещу Австрия, но като следствие на оная племенна политическа солидарност, която свързва и настоящето, и бъдещето на двата братски народа — сърби и българи. Както и да е, но въпросът за освобождението на Балканският полуостров — кой по-напред да захване — е въпрос второстепенен, който ние поставихме, и то за това, защото твърде малко доверие имаме към европейската дипломация, която, ако да е решила вече да не поддържа понататъшното съществуване на днешна Турция, но се пак държи на юзда стремленията на южнославянските слаби сили. Главният въпрос тука е освобождение. Или Сърбия захванала, или ние разровиме кратер на вулканът, то е се едно: главното е, че ние не трябва вече да чакаме. В продължението на цели 10 години нашият народ е можал да обработи своята многогодишна идея за въстание, пропагандата е работила енергически, хора и патриотизъм имаме, средства ще да намериме, за да до-

¹ Изчакващо.

пълните тие, които имаме, — остава само едно: да драснеме кибритът и под светлината на огънят да нагазиме в кървавата революция, която е единственият път към нашето спасение. Какво нямаме? Какво чакаме! От какво се боиме? Правото, силата и човечеството са на наша страна, обстоятелствата са благоприятни, хиляди юнаци на оръжие в Босна и в Херцеговина ни подават помощ и сичките почти южни славяни викат нас да дадем верният и смъртоносният удар на нашият общ неприятел. От какво, повтаряме, се боиме? Боиме се от това, че нашата борба за съществуване не ще може да намери съчувствие в Европа? Боиме се, че Сърбия и Черна гора ще да ни оставят сами? Боиме се, най-после, че дипломацията ще да се умеша за ползата на своите мюхлюзи и че някоя турскофилска държава ще да ни препречи път? Лъже се онзи, който мисли така. Европа отдавна вече се е убедила в неспособността на мюхлюзинът, че ще да може да продължи своят живот. Сърбия се е убедила, че ако и тоя път съгреси пред своите братия, то тя не ще може вече да играе никаква роля на Балканският полуостров, защото с предаността си на Турция тя ще да има сякога и отзаде си, и отпреде си враждебни елементи и с това ще да турне даже своето съществуване и бъдъще в съмнително положение; дипломацията не ще да пожелае и не ще да може да направи такава жертва, каквато направи в 1856 година, за да съсипе милиони и да не придобие нищо. Освен това Русия, която се е приготвила да нанесе и последният удар на Парижкия трактат, не ще да допусне, щото нито Англия, нито Франция, нито която и да е държава да се умеси във вътрешните дела на Турция. Нейният съюз с Австрия и с Прусия е следствие на нейните намерения да играе първата роля на Возток и да има пълно влияние на Балканският полуостров. От тая точка на зрението Русия не ще никога да компрометира себе си пред своите съвременни братия и сякога ще да предпочете да има пред вратата си една разумна и свободна славянска конфедерация, нежели гнилата, варварската и безчовечната Османова държава. И така, нам не остава друго нищо, освен да скочиме на оръжие и заедно със сичките южни славяни да решиме своята съдба и бъдъще. Братия, ние не трябва вече да чакаме.

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

СТАТИИ И ПРЕГЛЕДИ

БЪДЪЩНОСТТА НА ТУРЦИЯ

Под това заглавие в «Neue Freie Presse» е напечатана една статия, която окончателно иде да ни увери, че и чифутите вече захванаха да пророкуват за смъртта на Турция, а ние, които най-много би трябало да се интересуваме от това неминуемо събитие, вярваме още в магините на турските държавни мъже и сичките свои надежди основаваме на дуализмът, на милостта на Европа и на някакво си мирно умствено и материално развитие под дебелия сянка на босфорският идиот. За да дадем пълно понятие на читателите си за пророчеството на виенският израил, ние привождаме горещаната статия и задържаем правото си да направим своите бележки относително някои и други точки, които ни се показаха несъстоятелни за опелото на болният човек. Да послушаме пророчествата на едновременните турски приятели:

«Пет недели преди смъртта си (22 дек. 1869 г.) Фуад паша написа в Ница своя политически тестамент, когото адресира на султанът. Казват, че преди смъртта си човек може да предвижда бъдещето, а в тоя случай старото верование се потвърди. Завещанието на Фуад паша, пълно с най-тънки и най-уместни забележки, съдържа множество умни съвети за падишахът, но в това също време болният при смърт държавник е пълен и със смутни предсказания, които наскоро трябва да се изпълнят. «Османското царство, пише Фуад, е близо до своята погибел. За да отстраните тая страшна катастрофа, Ваше величество, сте длъжни да се простите с преминалото и да поведете народите си към нова бъдещност.» Турският министър при смъртта си дава даже следующето наставление: «Турция, говори той, трябва да стане модерна държава, ние сме длъжни да променим сичките наши установления, да стопиме християните и мюсюлма-

ните в един народ, да разпространим равенството пред законите, да отворим вратата на всеки един прогрес на европейската култура, да направим образованието задължително за всеки и да махнем абсолютизмът.» На края на своят знаменит акт Фуад паша призовава султанът да последва съветът на един човек, който притиснат от бремето на отговорността, оставя светът и като мюсюлманин предава душата си на най-висшият съдия, който е пълен с милост и милосърдие.

Бедният Фуад паша! Да би можал той сега да оживее и да види в какво положение се намира Турция, то той се би уплашил от историческият напредок, който е тя направила в последните шест години в пътят към своята пропаст. Приятелството на Англия, изгубването на което покойният министър считаше за по-голямо зло, нежели изгубването на няколко провинции, се преобърнало на студено равнодушие; с Франция произхожда това същото; Австрия е изменила съвсем своята възточна политика; Русия е усвоила Средна Азия и е усилила своето владение в Техеран; така щото Турция по причина на своите собствени погрешки няма вече нито един приятел. Царството на падишахът върви се повече и повече към задължаване и види се вече денят, когато бездната на банкрутството ще да погълне своята жертва.

В последното време финансовото положение на Турция е осветлено твърде остро из Англия. Това осветление толкова повече заслужава внимание, защото произлиза от един човек, който познава Турция, който е прекарал много години на изток и който отблизо се е нагледал на злото. Г-н Левис Фарлей, който преди малко време е обнародвал своят жалостен възглед на Турция, под заглавие «The Decline of Turkey», говори кратко и ясно: «Финансовата система на Турция, относително държавата е страшна гнусота. При това срамно дело сичкото почти богатство се поглъща от министрите и от банкерите, които се намират на мястото, а държавните дългове се умножават се повече и повече. Явният морал се подкопава систематически и имането на поданиците се обира съвсем явно. Ако на Турция е съдено да пропадне, то за своето разпадане тя трябва да благодари на това, че у нейното правителство няма ни чест, ни способност и че пропастта е зинала още от смъртта на Али паша. Коренът на злото, от което Турция пропада, е безграничната големина на цивилната листа . . . Оная година, когато в Цариград се появи монетна криза, султанът е дал или заел на дър-

жавната каса два милиона фунта стерлинги в консолидета. Отде е земал негово величество тие пари? Из джебът на турските държавни кредитори. Преди един месец султанът беше заповядал да се изгради на негова сметка една нова джамия на Бешик-таш, която ще струва приблизително около един милион фунта стерлинги. Отде зема Негово величество тие пари? Из джебът на турските държавни поверители.

Редовният доход на турското царство, според Фарлея, напълно се състои от 180 милиона фиорина¹ на годината. От тая сума султанът зема деветата част, т. е. двацет милиона, а с останалото не излазя се никак на край. 150 милиона поглъщат процентите на държавният дълг заедно с годишната сума за амортизацията (погасението); така щото от сичките други държавни разходи не остава нищо, и то решително нищо. По тая причина Портата постоянно прави нови займове, а дълговете растат със страшни размери. За двацет години, т. е. от 1854 до 1874 г., Турция е направила 13 заема, на които сумата прави 1624 милиона фиорина. От тая сума тя е земала за 11 години, от 1854 до 1865 г., само 250 милиона, а напротив, за пет години, т. е. от 1869 до 1874 г., цели 820 милиона. Откакто е умрял Али паша, Портата е правила сяка година нов заем, и то с по-малък курс емисия. В 1858 година Турция е могла още да емитира заем с 15 процента. В 1863 г. курсът падна на 72 процента, а в 1873 г. на 58 $\frac{1}{2}$ процента.

От тия громадни суми една част е земена за железниците, а с другата част не е направено нищо. А парите са се свършили. Фуад паша и Али паша умряха крайно бедни, първият даже като просяк, за погребението на когото трябаше да харчи султанът. Но от онова време турските държавници тръгнаха по друг път. Дауд паша, който само три години е бил министър на обществените сгради, остави на родът си около пет милиона фиорина наследство. Имането на Риза паша се смята около 30 милиона, ако той и да е захванал своята кариера като слуга в една бакалница. Мехмед Ружди паша някогашен велик везир, който преди няколко месеца е умрял като валия в Хеджас, оставил е несметни богатства. При това трябва да припомним, че един цял милион се загуби от държавната каса, когато падна Махмуд паша, а и до днес никой не е можал да узнае де са се денали тие пари.

¹ Монета на стойност 2,10 златни франка.

По бреговете на Черно море Турция има прекрасни пристанища, а зад тие пристанища такива плодородни и богати земи, които почти нямат равни на себе си. Но там няма никакви уредени пътища и затова е почти невозможно да приближи храната до тие пристанища. Така също е и с търговията в Трапезунд, в Самсон и по другите места, които са процъфтявали някога. От година на година тие падат, а в това също време руското пристанище на Пот постоянно се повдига. На брегът на Мала Азия произхожда това същото явление. Даже и сама Смирна, старият и славният търговски град със своята почти трихилядногодишна история, пада очевидно.

Турция е тежко болна: не е чудно, дето се измишляват отчаяни средства за нейното излечение. Нашият ингилизин, който с числа в ръцете си иска да докаже, че е невъзможно да се удържи още дълго време турското царство на днешните основи, предлага радикален лек. Той мисли, че на султанът не остава друго нищо, освен да продаде Европейска Турция на Австрия и на Русия. Тие две държави действително би заплатили добре и поданиците и мюсюлманите би били доволни от тая трампа, а турското царство, ограничено в своите азиатски владения, могло да тръгне в пътят на ново и природно развитие. Фарлей описва това развитие действително с одушевление: «Старовременното величие на халифът — пише той в края на своята книга — би оживяло пак. Търговията между Индия и Европа, която сега обикаля около мис Добра Надежда, би се върнала в своят стар и прав път. Тигър и Ефрат би орошавали пак такива градове, каквито са били Вавилон и Ниневия, които са стояли някога си на техните брегове. Новият Тамбор би се надпреварял със старовременната слава на Палмира. Оронт би носил богатствата в новоизградената Антиохия, «звездата на възток». Смирна би била пак един драгоценен камък за Азия и крайморските азиатски градове би обновили славата на Тир и на Сидон.» Тая перспектива е твърде приятна за четене, но ние се боиме, че за търговията няма да произлезе нищо добро от това. Султанът би пристанал най-после и на това нещо, когато потопът на дълговете му дойде до шията, но другите две държави малко ще да се възползват. Русия не би щяла да купи това, което се надее да придобие без никаква плата. А в Австрия никой не ще се реши да употреби няколко стотина милиони за едно съмнително дело. Ако се увеличи монархията на юговозток, то ние ще да придобиеме такава една стихия жители, която, за да възпи-

таме, би трябало да употребим страшни усилия. За такова едно придобиване да трошиме своите финанси действително не би било полезно. Следователно, предложението на г. Левиса Фарлея за купуването на Турция ние не можеме да земеме за уместно, но намираме в него голямо значение за разположението на Англия и за направлението, което британската политика зема относително източният въпрос.»

[Знаме, г. 1, брой 13 от 4 април 1875 г.]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА СРЪБСКИЯТ ВЕСТНИК «ИСТОК»

В статията си «Шпијунлуци и инквизиције бугарске» вие така нахално и гнуснаво клеветите българският народ, неговата екзархия и нас сами, щото никак не ще да бъде тактично от наша страна, ако ви заминеме само с едно просто презрение. Ние знаеме де ви стяга ботушът, знаеме какви побуждения са ви накарали да псувате и да клеветите българският народ, знаеме кои сте и какви сте, затова, като отговаряме вам, ние никак не имаме пред очите си само вашата редакция и вашият дописник, а сичката оная патриотическа сволоч, на която в кратуните се ритат конете на Душана и на която целта е да разиграе тие коне насякъде, дето само се чуе сръбското (Драгашевичовото) «помози бог». Ние твърде добре знаеме, че вие сте сляпо оръдие на тая «сволоч», но за да опазиме своето достоинство, ние ще да се обърнеме към вас, като към нейни представители, ако в това също време и строго да ви отделяме от сръбският народ и от неговите честни и искрени синове.

С вашият отговор на статията, писана от българските ученици в Белград и поместена във в. «Будућност», и в статията си «Шпијунлуци и инквизиције бугарске» вие искате да кажете, че българският народ, а особено неговата екзархия, се старае да побългари «нешастиите» сърби в Стара Сърбия и в Македония, и за това употребява шпионства, предателства, насилия и сякаш вид инквизиции: вие негодувате против своето правителство, т. е. против сами себе си (ние не виждаме никаква разлика между вашата политика и политиката на различни Ристичевци и Мариновичевци), затова че то харчи пари за възпитанието на няколко души българчета, които вие искате да направите последователи на Милоша Милоевича, а тие, напротив, стават ваши противници и преследват вашите добри наме-

рения; вие, най-после, казвате, че ние и «Източно време» в същия един брой сме писали пасквили против Сърбия и против нейната пропаганда, и че не искате да отговаряте на тие пасквили, защото нашите неприятели това и чакат — да видят раздор между нас, за да извикат, че ние сме неспособни за свобода.

На обвинението, което вие отправяте към българите и към екзархията, ние ще да ви отговорим, че то е безсовестна и умишлена клевета, която вие употребявате, за да заглушите роптащите ни против оная пропаганда, която е основана от самия Блазнавац и която вашето правителство поддържа и досега. Разбира се, вам е твърде неприятно да виждате някакъв си оплот¹ против тая пропаганда и някаква си неблагодарност към вашите братствени постъпки, но какво да се прави? И у българският народ се намират такива «шпиони», които мислят, че в Охрида и във Велес не живеят сърби, и че Видин и Кюстендил не влизат нито в географическите, нито в етнографическите граници на Стара Сърбия. А ако екзархията прави шпионлъци и насилва сърбите да приемат българизмът или, по вашему, татаризмът (пусти филолози!), то кажете ни, молиме ви се, от кога е тя захванала да прави това? Ако е захванала отскоро, то защо вие и вашето правителство я гледахте с лошаво око още във времето на нейното съставяне и съветувахте българските патриоти да се не карат с вожделените Видовданови елини? А ако е правила това още от началото на своето учредяване, то защо мълчехте досега? И в единът, и в другият случай се прозъбва вашата неискреност и вашите нечисти намерения. Вие и вашето правителство не съчувствувахте на екзархията, защото знаехте, че рано или късно тя ще да запази своя народ от безумните постъпки на шарлатанската Милош Милоевичева компания и ще да подреже крилата на оная паднала и гнусна пропаганда, за която вашето правителство е харчило и харчи такава огромна сума. Но вие мълчехте досега, защото екзархията беше още безсилна да направи това и защото на сичките наши оплаквания от вашите подлости имаше кой да отговаря вместо вас. На сяко едно оплакване противо вас чрез цариградският печат «Независимост» се отзоваваше или с мълчание, или с подобни сарказми: «Олеле, мамко, потурчиха ни! Олеле, мамко, погърчиха ни! Олеле, мамко, посърбиха ни! А сега вече, когато вашите клеши посрещнаха насякъде спънки и протести, то вие измених-

¹ Съпротива.

те и тоя си, и тактиката си. Наместо да продължавате тихо и мълчешката да си плетете кошницата на сметка на вашите посробени братя, вие се развикахте, разкряхтахте и обявихте война на оние, които ви разбраха вече кои сте и какви сте, така щото оние обвинения, които се падаха вам и на вашето неискрено правителство, вие ги обърнахте към своите «братя бугаре». Преди малко, т. е. преди «отвореното писмо» към Мариновича и преди да млъкне вашата «Независимост», вие ни пеехте съвсем друга песен — песента на братството и на единството; а сега ни наричате шпиони, предатели и инквизитори. Как да си обясниме тие хамелеоновски убеждения? Разбираме защо е твърде тежко да виждате, че даже и тие, които вие сте прибрали и сте им дали комат хляб и парче образование, разбраха вече вашите цели и намерения, излъгаха ви в надеждите да ги направите последователи на Милош Милоевича. Но кой ви е крив? Види се, че историята на тоя африкански сърбин, мъдрувания[та] на архимандрита Пелагича и етнографията на Костадин Драгашевича, т. е. учени на вашата официална наука, не са могли да направят ни едно българина до такава степен подъл и безумен, щото за комат хляб да продаде баща си и майка си и да стане орудие на своите неприятели. А не това ли вие искахте от своите български възпитаници и патриоти, като ги наричате шпиони и предатели на сърбизмът? Струва ни се, че това вие искате и от нас, като говорите, че «Знаме» и «Източно време» не пропускат брой да не напишат някакъв си пасквил против сърбите и против тяхната «права пропаганда». Срамота е, господа! Срамота е! Но ние и нашата емиграция ви познаваме кои сте и какви сте и ще да си повърнеме да ви докажем, пасквили ли ние пишем или гола истина. Но, молиме ви, барем нас недейте нарича шпиони и предатели.

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

ДО РЕДАКЦИЯТА НА В. „ИСТОК“

После отговорът ни на поместената във вашият лист статия, под заглавие *«Шпијунлуди и инквизиције бугарске»*, ние така и мислехме, че ще да млъкнете или ще да измените тонът на своите глупости. Това вие оправдавате с вашите няколко реда, поместени в 53 брой на листът ви и отправени собствено към нас. Но в своят отговор ние мислиме, че не сме «лупали по ветру», а сме «лупали» вас и вашето правителство, затова доста тактично ще да бъде от наша страна, ако и тоя път отговорим на вашите няколко реда. Ние не бягаме от разяснения и полемика: ние сме демократи, затова можеме да пагазиме калта и да видим какво правите вие там, затыпкани от общественото мнение на сръбската интелигенция.

Слушайте. Вие казвате, че в статията *«Шпијунлуди и инквизиције бугарске»* вие сте ни наводили факти, а ние сме ви псували и в също време сме нападали на Сърбия, на Русия, и на сичко онова, което сам народът желае. (Кой народ, нашият ли?) Нам ни не позволява мястото да приведеме сичките ваши филологически и етнографически бълвочи, с които беше пълна вашата статия, и сичките гнусотии и клевети, които вие отправяхте не само към екзархията, но и към сичкият български народ, и да ви покажеме кой от нас е псувал — вие ли или ние. Но ние приемаме на минута това обвинение, за да ви докажеме, че за горекананата статия вие заслужавате не само псувни, но даже и лудница. Вие ни наводите факти, в които обвинявате българите и тяхната екзархия в това, че употребявали шпионства и инквизиции, за да побългаряват нещастните сърби в Турция, и казвате, че ние ви не отговаряме на фактите, а ви псуваме. Добре, как искате вие да отговаряме на подобни факти,

конто вие сами основавате на филологическото безумие на Милоша Милоевича: че на Балканският полуостров от паметна ера още са живеели сърби, а само 200 хиляди българо-татари дошли, и в късо едно време побългарили тие сърби? Как искате вие да отговорим на тие факти, когато тяхното филологическо безумие е облечено във форма на политически тенденции, т.е. когато и вие, и вашето правителство се стремите, щото действително на Балканският полуостров да останат само 200 хиляди българи, или по вашему татари, а останалото да се посърби, т.е. пославянчи? На филологическото безумие умните хора отговарят със смях и с презрение, а на политическият шарлатанизъм ние отговаряме с исувни и с негодувание: българският народ няма още друго оръжие. Но и в това отношение ние се показваме много по-деликатни от вас. Ние не исувахме (както правите вие) нито сръбският народ, нито сръбската интелигенция, нито свестните сръбски патриоти, а нападнахме само на оная патриотическа *сволоч*, «на която в кратуните се ритат конете на Душа на и на която целта е да разиграе тие коне насякъде, дето само се чуе сръбското (Драгашевичевото) «помози бог». Ние не сме криви, че в тая патриотическа сволоч влазят и вие, и вашето правителство, и една доста голяма част от вашите «изображени мужеве». А това ние направихме затова, за да ви покажем, че нашата емиграция знае какви причини са ви накарали да повдигнете такъв шум против екзархията и такива клевети против народът. Вам беше твърде приятно да ни пеете от една страна медоточивата песен на братството и на съединението и да ни лъжете с добрите намерения на «южнославянският Пиомонт», а от друга страна да сеете прозелитизъм¹ в западните краища на нашето отечество и да плетете своята етнографическа и политическа кошница. Но екзархията, която вие още отначало гледахте накриво, ви препречи път, емиграцията, която вие експлоатирахте още в 1862 г. и досега, чрез дълъг и горчив опит ви позна кои сте и какви сте; а българският народ, когато вие сте лъгали още от началото на своето освобождение, отвърна от вас очите си, както отвърна и своите надежди.

Разбира се, че после сичкото това екзархията трябаше да стане за вас сборище от шпиони и от инквизитори, емиграцията — чета от бозаджини вагабонти, а народът (който по вашему не е повече от 200 хиляди) — татарско племе, което, за да се освободи

¹ Стремеж да се наложи собствената вира.

от турците, трябва по-напред да се посърби. Докажете ни, че вие и вашето правителство не мислите така. Тогава защо говорите, че ние ви псуваме и че не отговаряме на вашите факти? За да отговорим и опровергаем вашите факти, вие трябва да ни обясните до де именно се простираат вашите етнографически граници на юг и кои места влизат в границите на вашата Стара Сърбия; защото, по нашите географически и етнографически понятия, ние виждаме, че фактите, които ни наводите, говорят повечето за наша полза, т. е. че не екзархията насилва сърбите да приемат българизмът, а вие и вашето правителство правите това с българският елемент в Македония. Ето например, ние не можеме да си обясниме това ваше оплакване: «През май месец тая година владиката Дамаскин заедно с мюдюринът¹ е затворил училището (сръбското, разбира се, р.) във Велес и е изгонил учениците.» Велес сръбски варош ли е? Велес влиза в границите на вашата Стара Сърбия? Ние имаме глупост да мислим (тая глупост имат и Хилфердинг, и Каниц, и Григорович, и Липранди, и много други етнографи), че Велес е български град и че се намира в Македония; следователно, не вие трябва да се оплаквате, че владиката Дамаскин е затворил училището ви, а ние — че вашата пропаганда си е тикнала носът не в своя чорап. Не вие ли казвате, че «в интересът на сърбите и на българите е да се не прави насилие, а да се остави всеки да мисли, да работи и да се учи така, както мисли да му е най-добре»? Какви свободомислящи хора! Тогава какво търси вашата пропаганда във Велес? И защо вашите учители възбуждат народът да не припознава екзархията? Или и това е псувня? А скандалът в Тетово забравихте ли? Но дордето ни отговорите на това, ние ще да резюмираме и другите свои псувни в няколко вопроса. Кажете ни, молиме ви се, не съществува ли в Белград цяло едно дружество патриоти (това дружество ние нарекохме *сволочи*) под председателството на «филологическият осел» Милоша Милоевича и не изпроважда ли това дружество пари, книги и учители в чисто български села и градове в Македония и в някои северозападни краища на България? Ако изпроважда, то каква е целта на тие громадни жертви — да просвети своите братия ли, или да сее прозелитизъм между тях? Кажете ни, не е ли основано това дружество от Блазнаваца и не поддържа ли се то както нравствено, така и материално от вашето «пиемонтско» правителство? Ако е така, то

¹ Турски управител на селището.

неговата цел не ли да докаже на дело, че наистина на Балкан-
ският полуостров живеят само сърби? Отговорете ни на тие
важни за нас въпроси, и ние ще да ви докажем в следущият
брой на «Знаме» защо ние нападаме «на Сърбия, на Русия и на
сичкото онова, което сам народът желае», и ще да ви докажем,
че народът не желае това, което му правите и вне, и вашето
правителство, и не слуша вече оние, които са го лъгали до вчера.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875]

ОЩЕ ЕДНА ЖЕРТВА НА ТУРСКОТО БЕЗЧОВЕЧИЕ

Когато в Цариград българското население изпровождаше в гробът търновският митрополит Иларион и когато нашите вестници въздигаха до небеса заслугите на тоя архипастир, до нас достигна жалостната вест, че на 27 май в София се поминал и ловчанският епископ Дионисий. Коя е била причината на смъртта на тоя най-млад член от нашето архипастирско тяло? Настинка ли, охтика ли, възпаление в белият дроб ли, емофтизия ли или друга някоя причина? Докторите от София, от Търново, от Плевен, от Копривщица и от Ловеч знаят това, но мълчат! Покойникът е отровен! Като пастир и като човек о. Дионисий е бил един от оние характери, които твърде рядко се срещат между нашите владци. 35-годишен човек, той се не е грижил само да съблича народът, да трупа богатство, да прекарва животът си на постели, облени с потът и със сълзите на сиромасите, и да блести с вънкашна гордост и салтанат. Покойникът се е грижил да отвори училища по селата, да прибере в епархията си добри и достойни учители и в всяко едно отношение да бъде защитник на своя угнетен народ. Последното го лиши от животът му! Като патриот и пазител на народните интереси, той сякога се е противил и сякога е изобличал зверствата и злоупотребленията на софийският управител Маасар паша и на ловчанският каймакамин, изверг в пълен смисъл на думата. Преди няколко време о. Дионисий беше открил множество злодейства и насилия, извършени от тие турски администратори, и за да им даде какъв-годе край, той изобличил виновните пред техните покровители и ортаци в Цариград и поискал да се разгледа работата от една особена правителствена комисия. Правителството отредило и изпроводило подобна комисия, но «гарван гарвану очите не вади». Наместо да привика населението и да го разпита как-

ви злини тегли то от своите притеснители, тя (комисията) влязла в споразумение и в заговор със злодейците, посъветвала ги да напишат няколко мазмати¹ и да принудят раята да ги подпише в смисъл, че е благодарна от своите управители, а после подписването и приемането и тие мазмати оправдала обвиняемите пред централното разбойническо сборище, като прибавила, че обвиненията си нямат мястото и че тие са произлезли само от въображението на твърде безпокойният български владика. На правителството това и трябало. Комисията се разтуря. Маасар паша, заедно с ловчанският каймакамин, останаха пак пълни господари на животът и на имотът на нещастната рая, а о. Дионисий се турна в затруднително положение. Той трябаше или да млъкне и да подражае в това отношение на своите събратия в София и в Кюстендил, или да продължи работата и да докаже както насилственото подписване на мазматите, така и нечистите действия на комисията. О. Дионисий прие последното, но мщението на злодейците го предвари да изпълни своята обязаност. По съветът на комисията, Маасар паша и ловчанският каймакамин отровиха кроткият, но постоянният защитник на гяурите. Той умря от отрова, която е действувала на неговият слаб организъм в продължението на цяла една неделя. Ето така е загинал един от най-добрите и най-достойните наши владци, който с добрината си е правил своето положение и сносно, и полезно за народът. Вечная ти память, защитнико на народът! Мини и ти в числото на нашите мъченически жертви, на които имената ще да се осветят в денят на отмъщението! Амин!

Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

¹ Мазложения.

ЧЕРКЕЗИТЕ В ТУРЦИЯ

Едно от най-големите нещастия, които тегли нашият народ и което го убива и економически, и политически, са черкезите, които в последните няколко години са наводнили почти сичките краища на нашето отечество. Не стигат турските правителствени обири и убийства, не стига фанатизмът на полудивото турско племе, не стига тая грозна и възмутителна сиромашия, която от ден на ден зема сѐ по-страшни размери и която е следствие на едно управление, което няма на себе си подобно по сичката земна кора—не! За да бъде пълно нашето робство и за да можеме по-скоро да достигнеме до просяшки штап¹, то като за качул на сичките наши черни теглила, разбойническото турско правителство трябаше да прибере и хищните синове на Кавказ и да даде такава свобода на техните способности и таланти, каквато тие не са имали даже и във времето на своята независимост в Азия. И наистина, може ли да бъде нещо по-унизително, по-варварско и по-безчовечно от тоя присмех на човеческият труд и живот, който търпи българинът от правителството на европейските хотентоти с преселението на тие жадни крадци и кръвопийци? Доведат разбойникът в къщата ти, накарат те насила да му дадеш покрив, да го нахраниш, да го напоиш и да му направиш даже жилище за живеене, а когато той вече стане гражданин на османската империя, то да ти запали къщата, да ти отнеме добитъкът, да те обере, да те убие, да те язди! Де, в кой ъгъл на земното кълбо стават подобни несправедливости и насилия? Но иди и се оплаквай, иди и викай, доколкото ти държи силата на белият дроб — азиатската презрителна усмивка на тиранинът, неговата леност и хладнокръвие и неговата жажда за

¹ Гояга.

чуждият пот така ще и да ти отговорят: «Мълчи! Тие са наши братия; ние сме ги именно затова довели, за да подкрепят с жените си нашите хареми, с децата си нашата войска, а със себе си и със своите способности нашите принципи и начата, а със своите кражби, обирни и убийства да увеличат твоите мъки и страдания и да ти не дадат никога възможност да излезеш из колеята на робовете, на добитъците» . . . И сичко това са реформи в очите на Европа, и сичкото това е напредък в очите на нашите затъпели патриоти! За да покажем пример от тоя напредък на последните, ние им рекомандуваме следующата дописка из Оряхово, която привождаме така, както се тя намира в един от цариградските български вестници. Четете, господа, и вижте имате ли право да казвате, че ние с обвиненията си раздражаваме само турското правителство да притеснява и да мъчи повече българският народ. Четете!

«Ако погледне човек на злодействата, които непрестанно се случват в тукашното окръжие, той ще да забележи, че днес той не живее в просвещеният XIX век, но че се намира в оние темни времена, в които, както казват, хората били принудени да теглят сякакви злини. Види се, че царските закони (?) не са имали честта да пристигнат тука и да се прочетат; или са тие дотолкова темно написани, щото никой от управителите не може да ги разбере и да се съобрази с тях!

Чудно ще да се види на някои това, що казвам, но тие ще да се уверят, щом прочетат долните редове, които аз с разтреперана ръка се земам да опиша. «Черкезите! Олеле боже! Олеле горка на! Къде да се денеме от тие пусти черкези?!» Тие са жалните, от се сърце и всеки ден произнасяни думи от мало и голямо в тукашното окружие. Преди дохожданието на тие гости, всеки помни, че ходеше свободно и дене, и ноще, а някой даже и по цели месеци се не прибираще у дома си и пак се завръщаше живо и здраво; а сега и дене даже не смее човек да ходи надалеч или ако и да ходи, то с голям страх и трепет преминува през оние места, по които е ходил някога си свободно! Щом слънцето наближи да залязва, то ще да видиш, че орачите бързо впрягат воловете си и че всеки гледа да се прибере в селото. Забави ли се малко, то той непременно ще да остане без волове. Така също ще да видим и горкият овчар, който цял ден се е пекъл на горещото слънце — че и той бърза да се прибере рано в селото си. . .

Слънцето залезе; настане ли нощта — сичко става няма, като че ли се намира човек в африканските широки пустини; нарядко

ще да чуеш даже и грозното лаяние на кучетата. Секи се е за-
творил заедно с добитъкът си в бордените си и с голям страх в
безсъние очаква появяването на зората или пропяването на
петлите, за да се успокои и да си земе малко дремка. Но да
дойдеме на думата си за черкезите.

Тие злодейци, ако и да върлуваха досега, то рядко се чуваше
да убият някого; но от едно време насам тие захванаха не само да
убиват хора, но и *да безчестят булки и жени и да убиват дев-*
ствената незинност на младите моми. (Чувате ли, господа па-
триоти и просветители на българският народ? Това не говориме
ние, а хора, които никак не са недоброжелателни на турското
правителство!)

Това е накарало тукашното народонаселение (което се със-
тои от българи, от помаци и от власи) да дойде до отчаяние, па
и самите турци, защото и от тях ако отиде някой по кърът и
ако е без оръжие, то ще да се върне или без кон, или *обран* и
биен. Ако черкезинът мине покрай селото даже и посред пладне,
то той ще да си земе най-доброто ягне или овца, а ако овчарят
се възпротиви, то за него са готови вече или камата, или куршу-
мът! Като мисля, че не е възможно да се опишат сичките краж-
би и убийства на тие кавказки зверове, то аз ще да се огранича
да кажа само най-пресните, които са се извършили от два месе-
ца насам.

Дядо Петко из село Бурувин, богат един старец, като
дохождали няколко пъти черкезите да му крадат овците, добитъ-
кът и пр. смело ги връщал назад с помощта на двата си иглени
пищова. Това се продължавало няколко време и злодейците като
видели, че не ще могат да земат нищо от старецът, отишли де-
нем при него уж да пазарят нещо и сред село на самият ден Връб-
ница го убиват!!! Това се яви на местното правителство и *то*
даде надежда, че ще да издири убийците, но и до сега нищо!
Двама евреи, които ходят от село на село да продават мани-
фактура, посред пладне били обрани, като им оставили само
дрехите на гърбът! . . . На други двама са земали около 2000
гр., с които тие имали намерение да купуват гергьовски кожи .
Други двама, които ходили да купуват вълна, били така също
обрани; от тях земали по малко пари и два овна. На трима дру-
ги българе из Търновско, които ходили от село на село да про-
дават памук и сапун, нощем им земали конете заедно с товари-
те, когато тие се молили на злодейците да им оставят стоката,
че са сиромаси с жени и с деца, то добили такъв отговор: «И ние
сме сиромаси; идете се молете на каймакаминът (sic), той нека

ви съжали.» И тие хорица си отиват плачешком у дома си да оплакват своите черни дни! Това се случи в селото Мадан. В селото Соколаре, когато черкезите дошли нощем до обират къщата на чорбаджията, той сполучва да убие одного от тях, *но за това се затвори в темницата!* На 25 мая в село Букевица, 1¹/₂ часа югозапад от градът, обраха пет къщи и една воденица, която се намира 2 часа от градът по същото направление. Освен дрехи и други къщни неща, разбойниците са зели и 2200 гр [оша]; но тука момата на воденичаринът дяда Петка показала, че в нея тече юнашка кръв, като отбъснала с ръце двама от злодейците, когато тие дошли при нея да я мъчат и когато я наранили вече леко. Аз видях тая мома, когато дойдоха в Оряхово да се яват пред правителството. При сичко че ръцете ѝ бяха нарязани от ножовете, против които се тя бранила, но лицето ѝ и юнашкият ѝ вървеж я пак показваха за такава, каквато ви я разказвам. Мома 18-годишна, тя много пъти отбранвала баща си от злодейци. «Да имаше, казваше тя, при мене пушка или топор, то аз щях да им дам да разумеят, но случих се далеко от топорът.» В село Липница, 2¹/₂ далеч от Оряхово, а 1¹/₂, час далеч от гореказаната воденица, 4 къщи са ометени от сичко, така щото хората са останали само с дрехите на гърбът си. Някои си казват, че са уловил уж един черкезин и са го затворили в темница, но доколко е това истина, аз не мога ви каза. В селото Алтимир, 5 часа на запад от Оряхово, стана друго злодейство. През първите дни на юния секи излазя да си прекопае кукурузът, който е единствената прехрана тука; няколко черкези отишли при една по-богатичка фамилия копачи да откраднат хубавицата им мома, но тая мома с мотыката си ги отблъснала и наранила одного от тях. Тогава тие побеснели, изваждат кой нож, кой пищов и разпръсват изпоплашените селяни! Черкезите тогава сполучват и оттегляват момата на страна и от като я обезчестяват, отрязват ѝ косата и я пушат тогава да си гледа работата! Когато родителите ѝ дойдоха *да се оплачат на правителството, то им се отговорило, че ще се потрудят да издирят злодейците, но това си остана така и се заборава...* Същата съдба постигна и две помашки жени. Така също и жените на някого си Челеби бей бяха пристигнати на пътят, обрани, обезчестени и пуснати пак да си ходят спокойно. *Злодейците се сѐ дирят, но не могат да се намерят.* В *Кремени* на 26 мая са убити 5 души и три къщи са обрани. В *Мряморен* е обезчестена една мома и е отрязана косата ѝ с няколко гроша. В *Рашково* са обрани и убити трима души търговци. В *Пещени* — един врачанец, като се завръщал

после пътуването си у дома си, бил убит близо при Ново село. Преди няколко дена се научих от пътници, че в тие два месеца, освен дето зная аз, имало и още около 30 души убити.

За по-малките злоупотребления няма да ви кажа нищо, защото който пише за тях, той бива награден. Зимъс един от учителите беше писал нещо за злоупотребленията, но той знае само какво изтегли!»

Ние не правиме никакви коментарии на тая дописка, защото секи, който познава турците и тяхното правителство, ще може и сам да прочете между редовете на тоя съдържан протест на българинът други много по-страшни и по-безчовечни злодеяства. Тука слепият даже ще да види, че черкезите в Турция не са друго нищо, освен агенти на турската изпълнителна и законодателна власт. Думите на черкезинът, който е обрал търновските търговци и който им е казал: «Идете се молете на каймакаминът, той нека ви съжали», показват, че властите в Оряхово са ятаци и ортаци на черкезите в това окръжие.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

ВЪСТАНИЕТО В ХЕРЦЕГОВИНА

Новините, които ни донасят някои от европейските и от сръбските вестници, искат да ни уверят, че бунтът в Херцеговина няма никакъв политически характер, а бил просто един протест против притесненията и злоупотребленията, които тираните извършват над нещастната рая, а особено при събирането на тежките и безбожните данъци. Ние не можеме да си представиме защо официалната европейска журналистика се плаши така от думата бунт или въстание и защо се старае да смали значението на проляната християнска кръв. Или протест с нож и с пушка в ръка, протест окървавен от стотина жертви, не е още бунт, не е въстание? Но да послушаме какво говорят сръбските вестници.

«Видов дан» говори: «Причините на бунтът били безмерните данъци, които турците насила събирали. Осиромашалото народонаселение, докарано до отчаяние, скочило на оръжия и между него и тираните произлязло едно сблъскване, в което са погинали 10 души заптни.» «А за да видиме с какъв начин турските власти събират данъците, говори «Шлезвиг Цайтунг», нека послужи следущият пример. От повечето села са били събрани събирачите на данъците, за да ги пита властта — ще да приемат ли новите данъци доброволно или не. При отговорът, че те даже и досегашните данъци не могат да съберат, турците ги затворили в една къща, която се запалила, и те изгорели. Човек затреперва при такива зверства и не ще му се да ги вярва — дотолкова тие са безчовечни. Други пък говорят, че събирачите на данъкът не били запрени в къща, а в яхър, на когото турците махнали покривът и от време на време ги поливали със студена вода, като им не давали нито да ядат, нито да пият.»

Но стига сме говорили за турските зверства: кожата на нашите гърбове са запознати с тях. Работата е, че въстанието в Хер-

цеговина успява и че то твърде скоро ще да земе широки размери, ако само черногорците и далматинците се притекат на помощ на своите братия херцеговинци. А че черногорците са решени да ни помогнат, то показва следущият факт: княз Никола употребява големи усилия, за да възпре народът си в границите на неутралността, но мнозина непослушни юнаци са преминали вече тие граници и се намират в редовете на въстаналите. Според «Le Danube», който черпи известията си от верен източник, щом достигнало радостното известие в Цетина, че в Херцеговина въстанали, княз Никола е попитал непосредствено петербургският кабинет в какво положение да се държи, ако въстанието стане сериозно. Отговорът на тоя кабинет е бил следущият: «До нова заповед (!) — ожидающе положение». От това може да се заключи, че руското правителство сега желае да се не размирява Балканският полуостров. А колкото за другите сили, то ето що говори «Mémorial diplomatique»: «Европейските сили са се решили да не допускат никакъв бунтовнически очаг¹ нито в Румъния, нито в Сърбия, нито в някоя от провинциите на Турция, и вярно е, че ако стане нужда, то тие ще да се намесят в работите на Восток и ще да поддържат редът и политическото statu quo на страната.» С една дума, по-голямата част от европейската журналистика иска да докаже, че Европа още не се е решила да изчете отходната молитва² на болният и умирающият вече човек и с това да не даде особено значение на смутовете в Херцеговина.

Но при сичкото това, въстанието расте от ден на ден и известията, които ни донесе последната поща, са радостни за всеки южен славянин. Комисията, която Портата е изпроводила да издири причините на въстанието и да употреби съвети за усмирение, тие дни е телеграфисала в Цариград, че не е могла нищо да извърши. Бунтовниците са сполучили да повдигнат сичкото народонаселение между Мостар и австрийската граница. Те са заплашили със смърт и с огън всеки, който се е отказал да се съедини с тях. Те имат помежду си няколко души черногорци и мохамедани. Комисарите са се уверили, че е безполезно сяко едно увещание и че трябва да се изпроводят войски за усмирение. А из Зара явяват, че напразно турското правителство, после едно сблъскване при Невесинг, се е опитвало да накара хри-

¹ Огнище.

² Погребална молитва.

стиянското население да положи оръжието си. Спомагателни войски стигнали в Мостар на 16 юлия н. к. Но при сичко това въстанието не е така разпространено, а се ограничава само в няколко християнски села. А лондонският «Standard» публикува следующата телеграма из Виена: «Множество опитвания се направиха, за да се представи въстанието в Херцеговина като без никаква важност и като нещо невероятно. Но нито писма, нито телеграми се приемат вече из Херцеговина: така щото е невъзможно да се дадат никакви положителни известия. Но от следующите факти може да се заключи, че революцията се разширява: жителите от провинцията на северозапад от Нарента са се съединили с въстаниците и са викали: „*Да живее Франц Йосиф, кроатският¹ цар!*» Оръжие се е раздало на мохамеданите в Мостар, а една част от християните са побягнали в горите. Србското правителство е изпроводило обсервационни войски по бреговете на Дрина до боснянската граница. Пътници из Далмация говорят, че на въстаниците се е изпроводило оръжие из Катаро. Вестниците от Северна Славония настойчиво уверяват, че в едно сблъскване при селото Кракаро са паднали 60 души турци. Говори се, че Селим паша е ранен.»

Тия са известията, на които ние трябва да дадем по-голяма важност, като земем във внимание това, че както Европа, така и нейната журналистика се стараят сега засега «да не допускат никакво въстание и никакъв революционен очаг на Балканският полуостров», и затова смаяват важноста на християнската борба за свобода в отечеството на Вукаловича. Но, разбира се, че ако бунтът премине границата на тая юначна страна, то дипломацията ще да напусне своите палиативни средства и ако се не притече на помощ на отчаяните, то ще да признае барем борбата и ще да остави поробените народи в Турция сами да решат своята съдба и бъдеще. В такъв случай секи южен славянин трябва да си стегне цървулите и сяка една минута да бъде готов за общият пир. Ако се пропусне и тоя случай, т. е. ако се остави Херцеговина сама и въстанието да се ограничи само в няколко провинции, то нашите сили сякога ще да бъдат розединени и ние още дълго време ще да проливаме кръвта си напразно. В Белград се е съставил вече комитет, който ще да помага на въстаниците било с хора, било с оръжие; а от Черна гора, според една телеграма, получена из Рагуза на 21 юлия, черногорците

¹ Хърватският.

са направили едно народно присъединение в Завала и са се решили да противостоят на изпратените вече турски войски из Манастир. От сичкото това се види, че нито сръбският, нито черногорският народ ще да останат равнодушни зрители на кървавата драма. Като споменуваме това, ние не можеме да се не обърнеме и към нашата революционна партия и да ѝ наумиме, че тя е длъжна да последва примерът на нашите братия сърби и черногорци. Сега е време да присъединиме и ние своите сили и да пристъпиме до разсичането на гордиевът възел . . . Сега е време да извикаме народът на въстание и като разделиме силите на общият враг, да помогнеме и на себе си, и на своите братия! Сега! Но готови ли сме ние? Имаме ли нещо изработено, събрано и организовано? — Срам и укор на нас, братия емигранти! Срам и укор за нашата бездейтелност! Срам и укор на сичките наши смиреномъдри патриоти! Но народът е работил, а нищо друго не произвежда общата революция, освен общите страдания и нещастия. Идеята на свободата е всесилна и любовта към нея сичко може да направи. Помислете върху това, нещастни синове на България, и не губете удобната минута. . . Сега е време да покажеме, че и ние сме човечи, а не скотове.

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

ТУРСКИТЕ ЗВЕРСТВА В МАКЕДОНИЯ

За оплакване е положението на нашите братия в Македония тие теглят там и от турци, и от гърци, и от цигани, и от чифути. Наистина, сяко притеснение от страната на нашите тирани е за наша полза, за наше свестяване; но когато си гонен и притиснат отвред, когато си затъпкан в калта, когато сички, които те окружават, са насъскани отгоре ти като кучета и гледат на всяка стъпка да те спънат и да те предадат, върви тогава и работи и за турчинът, и за себе си, и за народът си. Чудно е, наистина, че нашите братия македонци не са дошли още до апатическо отчаяние при такъв мизерен живот, а сѐ пак работят явно и тайно за своето освобождение изпод турското иго. Това показва, че в нашият робски народ има неизчерпаем източник живи сили, които го поддържат в неговото до немай-къде лошо положение и които най-после ще да му дадат възможност да възвърне изново своята изгубена свобода. Това познават турците и затова техните патриоти, какъвто е софийският паша, българоубиецът Маасар, отровителят на владиката Дионисия, джелатинът на В. Левски, с особено едно диво и бясно остервенение гонят и мъчат народът ни на всяка крачка, без да помислят, че с това тие сами си копаят гробът. Молим читателите си да обърнат своето внимание на плачевните известия, които прочитаме в една дописка от Кюстендил до «Източно време», и ако на сякой от тях, който, като прочете тие жалостни и унижителни за народът ни известия, се не напълни сърцето му със силен и праведен гняв и не поиска да мсти на убийците на народът ни — той не е човек, той няма честно и благородно сърце. Послушайте, господа, думите на дописникът, пък ако ви дава сърце, порадвайте се на резултатите на мирният прогрес в Турция.

«Тука правителството хвана да гледа на българите, говори

дописникът, като на виновници на сичките злочестини и безредици, които тука стават или се случават. Из градът ни по разни улици були и турчета бият евреите. Кой е виноват? — Без съмнение българите. У народът пари няма, гладен мре, от което се спрял алъш-веришът. Кой е крив? — Българският владика, казват евреите, и каймакаминът телеграфисва на нашата. И пашата, разбира се, праша, за да изпитат работата, комисии, съставени от разни развратници и пненици, които само знаят да блудствуват и да пият, а да гледат давия — да те пази бог! Който даде по-много рушвет, той е и прав. Такава била комисията, пратена да разгледа работата и да издири убийците на детето, за което, ако помнят читателите, ние бяхме споменали в един от предишните броеве на «Знаме», че е убито от чифутските фанатици, за да му земат кръвта за своят варварски обред. «Бимбашията»¹ член от комисията от София, се е хвалил, че доколкото стоял в Кюстендил, вода не бил пил. Вино му се носеше от две места: сутрин с бенликът от едното, вечер със стомната от другото.» По-нататък говори дописникът: «Едно момче, като минувало през чифутската чаршия, натоварено със сено, биде мушната от едно турче.» Кой е виноват? Пак българите ли?

Четирмата българии от комисията, като видели, че с пристрастие се дирят убиецът на детето, направили някои бележки на комисията. Но за това намерили си белата в торбата. Те били повикани от управителя Маасар паша в София, дето той зел да ги съди за един отдавна вече забравен вопрос, защо народът не давал на гъркоманите да се ровят в черковата «Св. Мина». Пашата зле псувал четирмата комисари, като казвал, че те са, дето бунтуват народът, и не ги пуснал да си идат в Кюстендил, дорде не земал от ръцете им писмено обезателство, че ще предават лошите хора на правителството, ако такива има в Кюстендил. (Виждате ли ум и чудо! Виждате ли правосъдие? Ех, ти, ръка, ръка юнашка, кога ще се размахнеш надясно и наляво? . . . Но иде той, от синца ни многоочакваният час на кървавата сватба! р.)

Докато ние тука очакваме с нетърпение кога ще се върнат комисарите от София, гледаме един ден и дядо владика да се стяга за път. Някои казваха, че пашата бил писал на владиката и го бил мъмрал, дето е бил заповядал на радомирските свещеници да възпират народът да не търгува с евреите, и го бил подканял да иде да смири бунтът в Радомир. И така, старият ни

¹ Турски офицер.

дядо владика със старите си кости ходи и си дойде от Радомир. (Ох, бедният, кога ли и него ще да убие или отрови софийският втори Мидхад паша! р.) Ето каква е била радомирската размирица.

Някой си радомирски еврейн, който ходел със сергията си по селата да продава, отишел в едно село, дето му били излезли две мющерийки, снаха и свекърва, за да си купят телове и мъниста. В това време се връщал от нива мъжът — свекър, уморен, измъчен и с мотика на рамо. Жените зели да му искат пари за мъниста. Свекърът се разсърдил и казал: «Аз пари нямам да-нъкът да платя и хляб да ви купя, а вие ме задявате за нищо и никакво.» Жената, защото упорствувала в исканието си, яла лобут от мъжът си. Разсърденият еврейн, че не можал да продаде, отива в София и с още няколко други евреи подава жалба на Маасар паша, че кюстендилският владика бил заповядал на свещениците да гонят евреите из селата си. Пашата, без да земне във внимание незавидното положение на народът от тежките данъци, от голямата оскудност на храна, от нечутата сиромашия, които са спрели търговията, и без да изпита малко похладнокръвно работата, т. е. кой е именно свещеникът, който е изгонил евреинът, писал на владиката едно строго писмо, а на радомирският каймакамин пратил заповед да въдвори потребната тишина. Каймакаминът, преди да стигне дядо владика, затваря около 20 свещеници от селата и в денят на Вознесение и св. Константин черковите на много села стояха затворени. (В Турско има Танзимат и свобода на совестта! р.) Ще се каже Маасар паша и в тоя случай предпочете един еврейн от старият архнерей и митрополит и от 20 свещеници.

За удовлетворение на толкова злини, които станаха в градът в разстояние на една година, старият каймакамин се замести с нов каймакамин, който, като доде в градът, изпрати едного от българските ази¹ на мезлиша² в каазата Краище, на която от няколко села около 40 фамилии забягнаха в Сърбия, за да издири и изпита причината на това ново злощастие. Главната причина на това е самото правителство, казали останалите селяни, и ние, казали мнозина, ще бягаме, защото не сме си на нищо стопани, ни на честта си, ни на стоката си, ни на животът си. Безчестят ни сякъде и сякога. Никога не сме ексик от незвани

¹ Членове.

² Съвет

гости и тежко и горко, ако няма с що да ги гостим, или нямаме това, що искат да им дадем. Да не сеем — зле, защото не ще има с какво да живееме и да си платим данъкът; да сееме — още по-зле, защото няма изкупуване от илтизамджиите. Ако се оплачем нейде, то ще ни стане скъпо и прескъпо: няма само от конакът с хиляди укори и блъскания да се отървем; защото сме принудени секому и сякъде да се кланяме. Никога не са ни изпущали с надежда, че ще се послуша молбата ни, а по-често са ни изгонвали с думите гяур и кяфир¹. На, казали селяните от Горна Лисина, белиме корите на сухите плодови дървета, па ги тълчим, варим, сушим и ядем.

Селяните от Грусец изповядали как нихен един съсед близо до една седмица живял с децата си от трева.“

Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

¹ Неверник.

ДОПИСКИ

[ПОЛОЖЕНИЕТО НА БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ]

Болград, 2 декемврия

Позволете ми да посрещна първият брой на вестникът ви с оплаквания, които аз не отправям към никого другиго, освен към сами себе си и към своите съграждани-колонисти. Напразно се би аз оплаквал комуто и да е другиму: знаей, че никой други няма да ме чуе. Сичкият наш живот досега се е състоял от оплаквания или от робско мълчание; затова, види се, сме и достигнали до такова критическо положение, щото скоро ще да захванем да завиждаме не само на циганите, но и на отсрещните наши поробени братия. Румънското правителство скоро ще да стане за нас такова също отеческо правителство, каквото е и правителството на султанът за своята няма и беззащитна рая; с една дума, ние скоро ще да станем свършени и безусловни робове на влахофанариотският ненаситен чокоизъм.

Но кой ни е крив? Криви сме си ние и оная наша неспособност да пазим своето, която ни е придружала в сяко едно обществено дело и която ни придружава и днес в неблагодарната и в насилствената мярка на румънското правителство. Наистина, по светът има много по-деспотически държави, нежели Румъния, и много по-своеволни правителства, нежели днешното нейно правителство, но при сичкото това и там чуждите народности са могли да опазят своето име, своят език и своите свезани с международни трактати права. А тука? Румъния е претопила повече от два милиона българи, наумила е да претопи и нас, и ще да успее. В това отношение тя ще да надмине и Прусия. Но какви средства тя употреблява, за да постигне своята недостойна и неразумна цел? Нищо друго, освен нашата глупост, нашата неспособност и онова право на по-силният, което сме ѝ дали ние

в продължението на сичкият си живот под нейната деморализирана и деморализирующа административна власт.

Да видим какво е било това право и как сме ѝ го ние дали, т. е. нека разгледаме накратко историята на нашите страдания, ако тие страдания и да са изложени по-напълно в отделна една брошура под заглавие «*Suferințele locuitorilor după teritoriulul Bassarabia — România, județul Bolgrad*». Читателите на «Знаме» твърде добре знаят какви мъки и теглила са принудили нашите деди и бащи да оставят своята свещена и богата земя България и да се преселят в голите и пустинните бесарабски равнини; знаят така също с какви мъки и страдания е било придружено това преселение и какви нови и скъпи жертви са погълнали пепелищата на ногайските татари. Повече от 60 години са били потребни, за да може баснословното трудолюбие на българинът да обработи своята нова земя, да насади лозя и плантации, да изгради частни и обществени здания, школи и черкови, мостове и магазини; с една дума, да доведе тая пустиня до такова завидно положение, щото, вместо онова безбройно число вълци и жаби, които по-напред са изявявали своите наследствени права за тие места, днес тие същи права изявяват държавните и конституционните мъже на Румъния. Но защо да крием? От началото на нашето заселение по тие места и до Парижкия трактат в 1856 г., т. е. до онова време, когато една част от Бесарабия се хариза на молдованите, ние сме живели спокойно, занимавали сме се със своите мирни и трудни занятия и старали сме се да бъдем полезни и за себе си, и за държавата, която се отнесе така човеколюбиво към нас. Но после, Парижкия трактат, т. е. когато русите се теглиха зъди¹ своята нова граница и когато дойдоха у нас молдовските власти, нашето положение прие съвсем друг колорит. Бесарабия стана предмет на безумната влашка завист, нейното население стана млечна крава на всевъзможни правителства и министерства, и сичките свои привилегии ние трябаше да откупуваме с големи откупни, подароци, помощи и всякакви други контрибуции. Но сичко беше напразно! Нашата щедрост възбуждаше само жадността на министрите и даваше право на секиго да мисли, че ние не сме способни за друго нищо, освен да бъдем илоти. И наистина, после хрисовулът от княза Вогориди, който потвърждаваше сичките наши колоннални статутни и когото ние купихме (не князът,

¹ Зад.

а хрисовулът) за 30 000 рубли, не минаха се и две години, а правителството поиска да унищожи § 112 от тие статuti и да ни подложи под законът на рекрутацията¹. Това явно неуважение към хрисовулът и към нашите нещастни 30 000 рубли принуди повече от 2000 фамилии да оставят своята обляна с кървав пот земя и своето придобие в продължението на половина век имане и да се преселят в безводните места на Кримея. Това на-вуходоносорско решение за рекрутацията се унищожи от законодателното тяло в Яш, но не се мина много време, а правителството поиска да продаде и мушиите ни, които така също, както и другите земи, бяха потвърдени с друг един хрисовул от княз Куза за вечни владения на колониалните общини. А тоя хрисовул ни казваше ясно и просто, че нашите общински права няма да бъдат никога и от никого потъпкани. От благодарност към това княжеско обещание ние направихме на Румъния следующите услуги. Освен редовните свои данъци, ние ѝ дадохме 4500 рубли за направата на телеграфическите линии, повече от 4500 р., за да помогне на пострадавшите от наводненията в Молдова, 600 р. за два топа, 100 000 р. на заем с 5%, когато ни се даваха 10%; помогнахме на войските ѝ против поляците в 1864 г.; харизахме ѝ 30 000 р. годишна контрибуция за учредението на граничарите; подарихме ѝ 3000 р., когато турските войски безпокоеха границите ѝ, и сичкото това ние направихме само и само, за да ни оставят спокойно да се ползуваме от своето собствено добро. Но, повтарям, сичкото беше напразно. Нашите щедри пожертвования възбудиха още повече жадността на румънските министри и тие, без никакво угризение на съвестта си и без да земат във внимание нито един от потвърдителните актове на своето правителство, решиха се да ни отнемат земите, да ни ги продадат изново и с това да ни смъкнат и кожата от гърбът. Чрез един проект, изработен от министерството и поднесен в камарата на законодателното тяло, вишегласието на абсолютизмът утвърди желанията на своите покровители, и чудовищната идея да се убие окончателно българщината в Бесарабия се облече във формата на държавен закон.

С отнеманието земите ни от нас се отнима и правото да се наричаме българи. И така, после сичкото това, за нас не остава вече друго нищо, освен или да наведеме главата си под влашкият ярем, или да оставиме своите пепелища и да търсиме друга

¹ Закон за събиране на войнници.

обетована земя. И едното, и другото ще да бъде убийствено за нас; и в единът, и в другият случай потомството ще да ни проклина. Ако се решиме на първото, то освен че не ще да можеме никога да отплатиме земите си при такива едни кондации, каквито ни е наложило днес правителството, но в късо едно време ще да изгубиме и оная сянка от своята народност, която сме въздигнали с неимоверни трудове и усилия и която отдавна вече дразни апетитът на румънските патриоти. Аз говоря за нашата централна школа, която скоро ще да постигне такава също участь каквата е постигнала и по-голямата част от нашите колонистки училища. Освен това, кой може да ни осигури, че и най-малката отстъпка, която ни би направило днешното «великодушно» правителство, не ще да бъде така също потъпкана от друго някое ново министерство, както е това ставало в продължението на цели 18 години? Примерът е пред очите ни и ние имаме пълно право да се надеем за още по-големи нещастия. А ако предприемем последното, т. е. ако потърсиме своето щастие в друга някоя държава, то аз вярвам, че ще да плачем и там така също, както сме плакали на бреговете на Дунавът.

От пролетес насам по Бесарабия са захванали да сноват множество американски агенти, които обещават големи привилегии на нашите доверчиви колонисти, ако би тие да се преселят във възточните територии на северните Съединени щати, дето се и преселват нашите съседи, руските немци. Така например, тие им обещават: 1) че ще да бъдат пренесени безплатно до самото място, 2) че ще да им се дадат 40 £, за да се устроят, без никакъв процент за десет години, и 3) че в продължението на 40 години няма да плащат никакъв данък. Разбира се, че тие обещания произвеждат голямо волнение между нашите колонисти, така щото, ако законодателната и изпълнителната власт в Румъния не изменят донейде своите кондации¹ за продаването колонистките земи и ако правителството не гарантира съществуването на българската народност по тие места, то Бесарабия скоро ще да запустее. Множество колонии не са даже и орали тая есен.

И така, ето какво е положението на нашите колонисти в Румъния. Положение скръбно, нечовеческо и достойно за оплакване. Положение, за което българското потомство ще да благодари тая страна, която ние сякога сме считали за съща и

¹ Условия.

истинна майка, а тя, напротив, се показва зла и безмилостна мачеха. Ние ще да предадем своите страдания на съдът на историята, и дето и да бъдем — в Русия ли или в Америка, в Турция или тука, — ще да се надееме, че славянските народи, с които е обиколена Румъния, рано или късно ще да премерят и нея с тоя същи аршин, с който тя днес мери нашата от сяка една страна онеправдана народност.

[Знаме, г. I. брой 1 от 8 декември 1874 г.]

[ПОЛОЖЕНИЕТО НА ТУРЦИЯ]

Цариград, 10 декемврия

Нашите аги са полудели. От някое време насам министерствата на В[исоката] порта са усредоточили почти сичката своя мозъчна дейтелност връз финансите на държавата и секи ден почти подават рапорти на граховският херой, че банкротството е неизбежно, че източниците пресъхват, че на войската и на по-голямата част от чиновниците не е заплащано повече от 6 месеца и че европейските чифути не желаят вече да хвъргат капиталите си в морето. Но Хюсеин Авни паша, който отдавна вече е предвидял неизбежната катастрофа, за да се удържи още някое време на везирската столица, която се беше разлюляла после смъртта на Мехмед Ружди паша в Хеджас, уверява своят повелител, че сичко върви по мед и по масло и че «по-скоро земята ще да се завърти около слънцето», нежели Турция да достигне до такова положение, каквото ѝ пророкуват страхливите и твърде подозрителните гяури. Разбра се, че в това отношение турското «аллах-керим»¹ е всемогъщо и че «великият монгол» има пълно право да харчи нагабените чужди милиони за сякакви азиатски и европейски розкошества, т. е. да гради джамии и цели махали дюкени и текета² за разпространението на дервишката цивилизация, да харизва цели хиляди лири за сватбите на младичките и на хубавичките бейчета и ханъмки, да купува знаменитите произведения на г-на Крупа и на американските железарници и да се мъчи да постави своята велика държава на един ред по блясък и по могъщество с другите европейски сили; с една дума, да прави такива патриотически и народополезни

¹ Милостив е аллах.

² Обител на дервиши (членове на мюсюлманска религиозна секта).

кефове, каквито не е правил ни един от неговите полудиви предшественици. А знаете ли вие от какво произлиза сичкото това? Едни искат да кажат, че Хюсени Авни паша чрез влиянието си пред майката и пред децата на н. в. султанът е дал планът на тие царски глупости с намерение да повдигне кредитът на държавата и да покаже на нейните кредитори, че Турция е още твърде богата, за да се бои някой да се не обанкрути, и че само тазгодишните извънредни разноски на негово величество би могли да погасят една доволно значителна част от държавният дълг. Но аз мисля противното. Аз не мога да предположа, че мозъците, които трябва да съществуват в главите на турските политически и дипломатически михлюзи¹, са не в състояние да точат копринна, т. е. да мислят така натънко. Работата е тука съвсем дебела. Секи човек, когато сбърка конците и види вече, че няма друго спасение, освен да хвърли топът, то гледа колкото е възможно повече да краде, повече да харчи и повече да крне за своите недалечни черни дни. А Турция отдавна вече се приготвява да направи подобна финансовна тумба², после която, разбира се, ще да покаже нос на своите немилостивни кредитори от отвъдния бряг на Босфорът. Другояче аз не мога да си обясня тие громадни разноски, които прави нейният повелител, и оне баснословни кражби, които стават в нейните всевъзможни министерства с такава също ревност, с каквата стават насякъде, дето само съществува турски чиновник. Разбира се, че това мое мнение аз мога да подкрепя и с други още по-силни и още по-важни доказателства.

Вътрешната и външната политика на агите е приела в последното време съвсем читашки характер. Освен клането при Подгорица — което е произлязло от безмерно грубият фанатизъм на турските власти и за което цариградското правителство не мисли даже да даде някакво удовлетворение на така безчовечно обидените черногорци — агите в последното време са нанесли докачения и на руския, и на американския, и на инглизкия, на австрийския посланици при [Високата] порта. Първият е докачен с нападанието къщата на един руски поданик в Цариград по причина на някакви си неизвестни подозрения от страната на турската полиция; вторият — с варварските преследования американските мисионери в Сирия, които са дошли

¹ Фалирал търговец.

² Премятане.

с цел да повчовечат колко-годе дивото и фанатичното население по тие места: третият — с неудовлетворителният отговор на в[еликият] везир на съветванията да се прекрати унизителната за цялото човечество търговия с робове в турско-африканските владения, а четвъртият — с оние кървави и вероломни безчестия и убийства, които търпят австрийските поданици в Босна и в Херцеговина както от страната на свирепото турско население, така и от страната на тамошните още по-свирепи власти. Аз не зная дали има друга някоя държава в светът, дето животът, имотът и честта на човекът да се намират в такава несигурност и в такова презрение, както във варварската и в непоправимата Турция! А от Кримският бой особено, когато правителството на тоя европейски Китай повдигна глава и усети в себе си някакво си човеческо достойнство, тая несигурност и това презрение достигна с гигантски крачки до своя апогей. Злоупотребленията и насилията, които търпеше дотогава само нещастната рая на цариградските тирани, полека-лека захванаха да се простират и връз чуждите поданици, които дълго време още се ползуваха с особена защита против любезностите на своите азиатски приятели; така щото днес — когато Турция се е навела вече над своя гроб и когато нейното правителство се мъчи в предсмъртната агония на своята неизлечима болест — държавните дървиши на това гнило и безумно правителство са оставили сичко на произволът на полудивото свое население и за отмъщение на вкорененото вече в Европа недоверие към тях, решили са се да не дават никому никакво удовлетворение за даже и потъпкването международните договори. Но както и да е, а аз мисля, че европейските представители в Цариград ще да натъркат носът на граховският херой и че ще да го накарат да помисли, че ако «болният човек» е готов вече да отиде при блаженопочившата своя предшественица Византия, то никакви кървави жертви няма да го спасят от неминуемата историческа съдба. Едната само дрипава Австро-Унгария няма да направи това, защото тая традиционна защитница и приятелка на османлите поскоро ще да пожертвува своите три или четири хиляди поданици в Турция, които са славяни почти сичките, нежели да отиде на погребението на сестра си и да види своята собствена смърт. Ето защо Австрия не защитава днес своите поданици в Турция и ето защо тя никога няма да се произнесе за ползата на угнетените южни славяни. Но да оставим да поговорят за това дело самите факти. Хърватският в. «Обзор», като оплаква плачев-

ното състояние на християните в Босна и Херцеговина и като описва с праведно негодование злодействата на турската администрация по тие места, говори следующето за австрийските поданици: «Повече от 3000 австрийски поданици, работници и занаятчии из Далмация (славяни! р.) живеят в Босна и в Херцеговина и от няколко време насам са изложени на най-страшни притеснения и злоупотребления от страната на турците. Преди един месец са обезчестени посред Ливна на пазарът няколко далматинци пред очите на турските власти; а преди три месеца турците са откраднали малолетната дъщеря на австрийският поданик Матея Шимунович из Дубрава, отвели са я в Мостар и са я потурчили насила. Напразно австрийският консул из Мостар е искал назад малолетната и насила откраднатата девойка, която турците потурчили и оженили за един турчин, ако в[еликият] везир и да заповядал строго да се върне девойката. Мостарският наместник се отговаря, че добил повеление от сараевският валия, познатият кървопиец Дервиш паша, да не дава момичето. Освен това турците и сега поискаха да откраднат и друга една австрийска поданица, по име Мара Кулен. Турският золум дотолкова вече додеял на австрийските поданици, щото австро-унгарският консул из Мостар, като не можал вече да добие никакво задоволение и никаква правда от тамошното правителство, смъкнал, както пишат в «Народни лист», пандерата¹ на своето консулато² и прекъснал сяко едно сношение с оно-ва правителство, което така необмислено тъпче международните договори и извергава³ поругания и унижения против австрийските поданици и консулства. Една депутация от австрийски поданици из Мостар е дошла на 2 т. м. в Задар, за да се оплаче на наместникът, барона Родича, и да го моли да се застъпи за тях против турското кървопийство и нечуено преследование. Наместникът Родич е отговорил на депутацията просто, че той не може нищо да ѝ помогне и нищо да ѝ обещае, защото това било работа на дипломацията. После това хорватският лист продължава: «Депутацията мисли да се обърне с особено прошение до кралят и помолила е вече чрез една депеша застъпникът Павлиновича да поиска на държавният събор помощ за страждущите далматинци в Херцеговина. В противен случай тие ще да

¹ Знамето.

² Консулство.

³ Бълва (от рус. извергать—изригвам, изхвърлям).

бъдат принудени да се отречат от австрийското поданичество, ако държавата не бъде в състояние да им даде потребната защита.» А най-после, като преброява още един цял ред неправди и злодейства от страната на «банабаковците» и цял един ред малодушия и явно пренебрежение международното право от страната на Андрашия, заключава: «И наистина, тая слабост, или, по-добре да кажем, немощ от страната на Австрия, която е засвидетелствувала досега пред Турция, е главната причина, дето нейните консулства се не ползват с онова влияние, което имат другите власти, и дето нейните поданици са изложени често на най-страшното самоволие от страната на турците, които мислят, че Австрия или не може, или не знае да брани своите интереси. Освен това преминалото ни обещава още и това, че тя и тоя път няма да поддържа своя мостарски консул.» Разбира се, че сичкото това е гола и горчива истина, която още веднъж иде да ни увери, че единствените врагове на славянството са Турция и Австрия. Но аз се отдалечих твърде много. Аз захванах за лудостта и за финансите на агите и дойдох до безумието на графа Андрашия. А за нашето безумие и за нашата лудост кой ще да поговори? Ако и да стана дълга дописката ми, аз ще да си позволя да кажа няколко думи и за назе си и ще да задържа правото си да поговоря за нашите обществени дела до неделя по-напространно.

Вам е известна вече оная гнуснава постъпка на цариградските българи пред екзархията, с която тие принуждаваха последната да приеме в недрата си Гаврила Кръстовича, ако иска да се поправят нейните побъркани уж дела. Екзархията прие благосклонно това предложение и направи почти сичко, щото е потребно, за да удовлетвори желанията на нашите няколко души шарлатанствующи чорбаджии. А знаете ли отде произхождат тие желания! Нека в. «Напредок» не лъже българската публика, че агитацията за ползата на Кръстовича е станала без знанието на тоя православен полубългарин, полутурчин и полугрък. Няколко души балкапански плъхове, възползувани от безумието на чапкърите из Хамбарът и на пиениците из Галата, са се решили да покажат себе си за представители на народът и да тикнат муцуните си в коритото на Ортакьою, а друго средство тие не намират, освен да се затулят зъди безцветният патриотизъм на турския чиновник, чрез когото екзархията щяла да се помири с в[селенската] черкова, чрез когото тя щяла да добне потвърждение на своя органически

устав от правителството и чрез когото . . . Но стига вече! Само за първото престъпление аз би проклет не само Кръстовича и Балабанова, но и народът, и екзархията, и себе си. С гърците ние не трябва да имаме нищо общо! Тоя вопрос занимава от някое време насам нашата «кендихалъна»¹ журналистика, която скоро ще да постигнат нови нещастия, т. е. на която и тие вопросы ще да бъдат запретени да разисква. Писалището на печатът се отдели вече от министерството на външните дела и повери се на един патриотин грък. Радуй се, отче Марко Балабанов, радуй се, хатър² ще да бъде! — Тие дни се очаква паданието на граховският херой.

[Знаме, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

¹ Която е на себе си, в нормално състояние.

² Уважение, почит.

[ПЪРВИЯТ БРОЙ НА „ЗНАМЕ“ Е ГЛАС НА СВОБОДАТА]

Русчук, 11 декемврия

Ура-а-а! Свалям си шапката и благодаря бога, като виждам, че не сичко е още умряло в нашият нещастен и поробен народ! После няколко време мълчание от страната на нашите пламенни и искрени народни защитници, ние с радост посрещаме днес първият брой на «Знаме» и бързаме да присъединим своят глас с гласът на свободата, с гласът на истината и с гласът на нашето може би твърде близко бъдеще. И така, да живее българският народ! Да живеят неговите свободолюбиви синове! Да живее всяка здрава, честна и справедлива душа! Но да извинят читателите ви това мое възхищение, което аз изказвам в такова едно време, когато всеки от нас би трябвало да посипе главата си с пепел и в отчаяние да каже на своят народ: «Не! чашата на твоите страдания е отдавна вече препълнена, но ти, види се, не си способен за друго нищо, освен да бъдеш роб и да търпиш на шията си такъв унизителен хомот, какъвто не би търпели и най-мирните животни.» И наистина, като погледне човек на днешното наше положение между народът, то твърде лесно ще да се убеди, че на пътят на младите, на здравите и на надеждните елементи за нашето бъдеще лежат препречени такива обгорели и гнили кютуци, които дълго време са пречили, па и днес още пречат на нашите прогресивни движения в пътят на пълното народно освобождение. Освен оная варварска стихия, на която съществуването е основано на нашите народни нещастия и на която празителството всеки ден, всеки час и всяка минута увеличава сè повече и повече тия нещастия, ние имаме пред очите си, в лагерът на своите противници, почти сичката оная част от нашият народ, която, като е обезпечена материално, обезпечена е донейде и от оние безчовечни насилия, които търпи нашият

ограбен, полуубиен и беззащитен брат селянин, и която освен това е противна на всяко едно улучшение¹, което би избавило народът ни от нейните прави и косвени експлоатации. Да, вие сте казали право в първият брой на вестникът си, че «революционният дух е покрил вече нашата народна нива и че тая нива отдавна вече чака своя жътвар»; но аз мисля, че ако да не би били тие клапи, с които е спънат стопанинът на тая нива от своите всевъзможни мирски и духовни чорбаджии, то острата коса отдавна вече би разчистила България за други, още по-нови и още по-човечески идеи, нежели идеята за изстреблението на нашите диви и груби угнетатели. Но както и да е, а ако моята вяра в освобождението на народът и да не е основана на такива патриотически начала, на каквито въобще основават своите надежди нашите поклонници на цивилизацията, нашите апостоли на дуализмът и нашите пророци на мирният прогрес, то аз имам доста причини да вярвам, че силата на личната свобода, която е захванала вече да се разпространява между нашето младо поколение, при сичките «благодумерени» спънки от страната на нашите филистери-политици, не ще се забави да произведе онова желано и толкова години очаквано действие, за което европейският печат дрънка още от времето на Восточната война, но за което у нас е било невъзможно не само да се пише, но и да се спомене публично. С други думи, аз вярвам, че времето за нашата свещена и отчаяна борба за свобода е настъгнало вече и че денят за народното отмъщение тропа на вратата на разкапаната вече Османска империя, ако нашият народ видимо и да е твърде равнодушен към своята горчива съдба и ако нашите окати слепци и да не желаят да поддържат това утешително явление в средата на новото българско поколение. А това е скръбно и възмутително нещо. Ето защо аз, при сичкото свое възхищение към революционното у нас движение и при сичката своя вяра в искреността на нашите истинно-народни дейатели, не мога в това също време да не окая днешното страшно и отвратително положение на своя народ; положение, което аз не мога да срещна на страниците ни на една човеческа история; положение, което, най-после, аз не вярвам да е претърпявал когато и да е нашият народ. Оставете настрана оние явни и секидневни кражби, обири, насилия и убийства, които са станали занаят не само на всяка една турска краста, но и на

¹ Подобрене.

самото пияно цариградско правителство и които у нас са станали такова обикновено нещо, щото българинът е престанал вече и да се оплаква; оставете така също настрана и оная варварска система в управлението, с която това правителство е наумило в името на някакъв си закон да убие окончателно сяко едно човеческо проявление в нашият робски живот; оставете, най-после, настрана и оние наши неплатени и доброволни шпиони, предатели, убийци и експлоататори, които са стъпили на вратът на народът и които му не дават да вдигне глава и да строши веригите на своето унижително робско положение. Сичкото това е такова зло, което и ние, и народът сме в състояние да забележиме и да потърсиме лек за неговото унищожение. Но тук има друго едно още по-страшно и съвсем незабележено зло, което във вид на упонителен лек се появява у нас периодически, което потуля донейде болките и страданията на народът и което не произвежда никакво друго действие, освен [да] отлага окончателното наше оздравление на неопределено време. Това зло са били оние права и привилегии, които ни са се давали от цариградските шарлатани по побуждението на Европа в различни времена, но които решително никога не са били привождани в действие; това зло беше и онова недобросовестно решение на нашият черковен вопрос, което се извърши от правителството на иднотите, само и само за да потули и заячи отчаяното положение на раята и за да отстрани подвигите на нейните Хаджи Димитровци; това зло е, най-после, и днешният преднамерено пуснат слух, когото от някое време насам предъвкват нашите черни и бели чорбаджии и за когото аз тутакси ще да ви разкажа. Но преди да направя това, аз ще да ви се помоля да се не смеете. Пред тая безсовестна лъжа, пред това подигравание с най-свещените предмети на един народ и пред това низко, презрително и шарлатанско доброжелание от страната на нашите обезумели угнетатели секи един смях и сяка една шега трябва да млъкнат. Тука се не говори за някакъв си хатихумаюн, след наплизването на когото държавните шарлатани на Турция се уплашиха и го скриха под миндерите на своят миропомазан дембелин; тука се не дава някакъв си ферман на Българската екзархия, след обнародването на когото настана нова ера от страдания за нашият продаден народ; тука се говори за такива нови права и привилегии, които, разбира се, никога няма да се осъществят, но на които само единът слух ще да тласне няколко години назад нашето политическо освобождение. Да ви разкажа сега натурата на тоя слух.

В кръгът на нашите мезлишки¹ политици, пастири и чорбаджии се говори, че сойтариите² на н. в. султанът, по съветът на просвещена Европа, като се уверили вече във верноподанството на българският народ, са решили да възобновят неговото политическо съществуване на основите на вашият букурешки (?) дуализъм и да венчаят за български цар първородният син на Абдул Азиса. Тоя политически сън тие подкрепяват със следущето разсъждение. Султанът се е решил твърдо да остави след смъртта си престолът на своя син Юсуф Изедина, но защото го е страх да не възбуди с това фанатизмът на улемите³ и на дервишите⁴ и да не произведе някаква си читашка революция от страната на Мурадовата партия, то по съветът на европейските дипломати, а особено на генерала Игнатиева, е наумил да употреби за орудие в тая политическа операция претенциите и заслугите на българският народ. Тая операция ще да повдигне кредитът на държавата, ще да избави нейното правителство от финансово банкрутство и със силите на един 6-милионен предан и способен народ Турция не само ще да държи в ноктите си Сърбия, Румъния и Черна гора, но ще да «турне на респект» и Австрия, която е изстинала вече към своите стари аркадаши⁵, и Русия, «която рано или късно ще да поиска да напои своите казашки коне на Босфорът». Освен това, като се даде такава една свобода на българите, то Турция ще да бъде обезпечена вътрешно от всяка една революция, а вънкашно ще да добие голямо влияние в семейството на европейските държави. С една дума, дуализмът ще да възкреси Турция и мюсюлманството ще да доживее в Европа до Матусалови години. Разбира се, че сичкото това донкихотско блънуване не е нищо друго, освен един безосновен и безнравствен политически слух, който е пръснат само за «лаф олсун»⁶ по кафенетата но ако разгледаме начинът, чрез който се той разпространява между верующите идолопоклонници, и ако подириме изворът, отдето той води своето начало, то тутакси ще да се убедиме, че той е пуснат с цел и че в него се крият важни дипломатически намерения. Нека говори кой що ще, а аз ще да кажа, че турското правителство пред-

¹ От меджлис (тур.) — съвет.

² Шутовете.

³ Учените.

⁴ Членове на мохамеданска религиозна секта

⁵ Приятели.

⁶ Да се каже нещо.

вижда каква попара ще да му забъркат славянските народи на Балканския полуостров и каква роля ще да играем ние в това отношение, затова е пуснало по нашите места из устата на дунавският валия¹ тая подла и гнуснава подмама. И така, аз смело мога да кажа, че банкротите са наумили да си играят с назе като с деца, но че тие няма да излъжат другиго никого, освен сами себе си. Но да оставиме шарлатаните да проповядват свещените дуалистически лъжи и глупците да вярват благите намерения на сакатите цариградски мозъци и да ви разкажа за едно произшествие, което е за нас много по-важно, нежели въпросът за престолонаследнието в Турция.

Нешастиите и съвсем невинните мъченици Сава Геренов и Митьо Радославов се осъдиха вече от турските безчовечни закони и изпроводиха се на заточение: първият на 5 години в Ерзерум, а вторият на 3 години в Кютая. Когато тие два младежа се закарваха на железницата за Цариград, то бяха отвързани, защото, по причината на двегодишни мъки и изтезания в русчушката темница, тие не приличаха вече на хора, а на сенки, които, видеше се, се държат на краката си само и само за това, за да изпият последната чаша на своите страдания. Но дано черната съдба, която ги е преследвала в цветът на годините им, бъде барем сега дотолкова милостива за тие наши братия, щото да ги запази на чужбина дотогава, дордето достигне до тях гласът, че тяхната мила България е свободна вече. Друго аз не мога да пожелаая повече на тие нещасти наши мъченици.

За зверствата, които са се извършили в едно твърде кратко време в нашият благоденствующи Дунавски вилает, ще да ви пиша до неделя.

[Знаме. г. 1, брой 2 от 15 декември 1874 г.]

¹ Управител на вилает (най-голямата административна област в турската империя).

[ЗЛОУПОТРЕБИТЕ НА ВИШЕТО ДУХОВЕНСТВО]

Русчук, 18 декември

Има повече от 4 месеца, откакто съм се накарал да дам гласност на едно твърде важно произшествие, което премина незабележено в нашата домашна хроника; но аз пропуснах това време по следующите две доволно важни и извинителни причини. Първо, аз исках да видя н[егово] преосвещенство дяда Григория с нова корона на главата и, второ, исках да узная положително ще да отнеме ли руското правителство имотите на бесарабските манастири или не ще. — «Хайде де-е! Какво общо нещо има короната на дяда Григория с манастирският въпрос в Русия?» — ще да попитате вие и ще да помислите, че аз съм или луд, или искам да подиграя нашият достоен архиерей. — Не, да ме пази бог от подобна дързост. Мозъкът ми е на своето място. Ще да подиграя ли аз Мемиш паша, ако кажа, например, че после решението на черковният въпрос негово превозходителство окачи още две тенекии на гърдите си? Луд ли съм аз, ако кажа, че тие тенекии са награда за едни твърде важни господарствени услуги и че Стоил ефенди се храни из кухнята на дяда Григория вследствие на едно министерско падение? Не, господа, не! Дипломатията е такава наука, която се състои от множество тънки и побъркани житейски нишки; а човек трябва да има добър чекрък в главата си, за да може да насучи от нея калем и да си изтъче просяшка торба. Но слушайте вие да ви разкажа за важното произшествие, пък тогава правете каквито щете заключения за мене. Аз само дипломатин не съм.

Преди 4 месеца, в един прекрасен ден, пристигна в градът ни с двама телохранители едно важно духовно лице, на което приметите¹ бяха следующите: бой едър и наснован, брада дълга

¹ Бележите.

и широка като опашката на паунът, лице гладко и мазно, поглед мек и милостив, корем дебел и изпъкнал— с една дума, калугер, който е плувал в пълно блаженство на тоя свят и който е твърдо уверен, че ще да наследи това и на небето. Освен това на гърдите на нашият гост блестяха и множество медали, награди и кръстове, които показваха, че той има и някакви си светски достойнства. И така, щом това важно лице слезе в гостилницата, то о. Григория го призова в митрополията и прие го с такава чест и любезност, щото след малко време сичките апарати на владишката кухня захванаха да говорят за достойнствата на знаменитият гост. — «Кое е това лице? Отде иде? Какво търси тука? Владика ли е? Патрика ли е?» — питаше гладното от любопитство русчушко население слугите на дяда Григория и не добиваше никакъв удовлетворителен отговор. Кой се е надеял, че тая чест ще да се падне на мене! Гостът беше игуменът из Киприянският манастир и наместникът на сичките (български и гръцки) манастирски мушии в руска Бесарабия, негово боголюбие архимандрит Козма Зографски, българин и патриот, който е направил такива големи заслуги на своят народ, щото не само о. Григория, но и екзархията би трябало да му завиди и да го приеме с отворени обятия. Но знаете ли какви са тие заслуги? Той е ял, пил и и спал през сичкият си живот, мечтал е, че прави добрини на човечеството, сънувал е, че поддържа с манастирските доходи множество училища в България, че възпитава цели стада българчета по учебните заведения в Русия и че поддържа православието между българският народ, като му дава сяка една година по няколко души учени пастири, проповедници и писатели. А отде идеше тоя патриот? Той беше ходил в Цариград да се моли на екзархът да ходатайствува пред генерала Игнатиева, за да не отнима руското правителство мушиите на Зограф и на Киприян, т. е. да не убива пиянството, развратът и глупостта на тие тимархани¹; той излязъл сам пред г-на Игнатиева и доказвал му, че ако се отнемат доходите на гореказаните манастири, то училищата в България ще да запустеят, образованието ще хване митил и за православието ще да настане чумова година. Но, най-после, когато красноречието на тоя манастирски бик не подеиствувало на московецът, и о. Козма излязъл из палатът на г. Игнатиева със съвсем разбити надежди, то първият захванал да плаче от

¹ Лудници.

патриотизъм, да кълне Русия и еретиците и да търси каквото и да е друго утешение. И така, той дойде в Русчук при дяда Григория, поседя няколко деня при него и на тръгване му се обеща, че ще да му изпроводи една скъпоценна корона, само ако... ако Русия не отнеме имането на неговите блажени во Христе братия дембели. И ето, става вече повече от 4 месеца, а о. Григория се сè надее да получи знаменитият подарък и, види се, ще да го получи тогава, когато и о. Козма получи по-напрежният доход от отнемените вече мушии. Разбира се, че това никога няма да се случи, и аз бих имал пълно право да попитам знаменитият калугер де и кога е той похарчил пребиена пара за някое училище в България? Де и кога е той поддържал български ученици в Русия? Тежко и горко на българският народ, ако да би той чакал какво-годе добро от тие народни паразити, от тие всемирни просяци! Но както и да е, а аз мисля, че българският народ няма никога да заскърби за доходите на Киприянският манастир, които Русия е оставяла досега в ръцете на калугерите с уверение, че тие доходи са се харчили за християните в Турция. Напротив, той ще да благодари нейното правителство за тая човеческа постъпка и ще да се надее, че и отсега нататък, както и по-напред, вратата на сичките учебни заведения в Русия ще да бъдат отворени за българските младежи, без никакви манастирски помощи и без никакви просяшки шарлатанства. А короната на о. Григория?

[Знаме, г. I, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

[УВОЛНЕНИЕТО НА ТЕОДОСИАДИС]

Турно Мъгуреле, 19 декември

Известният вам фанариотски шарлатанин, русчушкият български кръвопиец, турският явен шписин, валийският, чрез своята жена, любимец, доландарджият¹ на русчушките бакали, хлебари и касапи, крадецът на четирите стотин лири из русчушката правителствена каса, и, най после, тукашният дипломатически пашпортчия и българският в сяко едно отношение изедник, т. е. благородният елин кириос Д. Теодосиадис, подвигче опашката си из нашият град и с наведена глава отиде да търси щастие по земята и мющерии за своята прекрасна и нежна половина. Да ви разкажа с какви главоболия успяхме ние да изринем това гюбре оттука, от което бяха проплакали цели стотини и хиляди сиромаси българи.

Когато това грубо, развратно и безочливо дете на Караказан открадна четирите стотин лири из правителствената каса в Русчук, то губернаторът на Дунавският вилает, който има голяма слабост към джелвелиите² фанариотки и който се топи като сняг пред погледът на м-те Теодосиадис, се умиловисти за нейният дражайши съпруг и наместо да го предаде, както се казва, в ръцете на правосъдието, назначи го за шпионин и за пашпортчия в Турно Мъгуреле. Като дойде той неспособен вече за оланин елин и като постъпи на твърде евтино спечеленият от жената му пост, то, като сяка крастава коза, захвана да вири и тука опашката си, т. е. да прави и тука такива низости, подлости и шарлатанства, каквито е правил в богатият в това отношение Русчук. Но като видя, че по положението си той не може

¹ Мошеник.

² Хубавите.

да повреди сяка една личност, която има щастие или нещастие да носи името българин, то обърна почти сичката своя фанариотска злоба само към оние наши нещастни братия, които с кървав пот на лицето си спечелват някоя и друга пара в Румъния и отиват в отечеството си да прехранят децата си и да заплатят данъкът за своите черни и скръбни дни. Какво правеше тоя безчовечен фанариотин? Като пашпортчия и като правителствен агентин той глобеше, обираше и съблачаше оние бедни хорица, които за да преминат отсреща, се принуждаваха да се яват пред неговите жадни очи и да го молят да им подпише пашпортите (но той ги не подписваше, а ги късаше насила и им даваше нови); като шпионин той клеветеше пред никополският каймакамин¹ съвсем невинните наши селяни за «комета» и за бунтовници и земаше една част от обирите, които извършваше над тях тоя официален разбойник; а като грък, и при това заедно най-низък шарлатанин и най-отчаяно враг на българите, той беше станал ятак на разбойническите чети отсреща, водеше с тях и с каймакаминът, като-речи, явна и официална кореспонденция и добиваше от тях достойна за това дело награда. Разбира се, че секи един колко-годе независим българин, като виждаше какви злодейства правеше едно леке, което вчера е било оланин, а днес чрез жената си е станало баджанак на Мохамеда, трябаше да възнегодува, за да го изрине барем от пред очите си. С тая цел аз обнародвах една дописка в «Независимост» и с тая цел писах и в цариградският французки вестник «Курне д'Ориан». И в двете си дописки аз с верни краски описах поведението на тоя протомайстор шарлатанин и дадох на валията да разбере, че ако очите на т-те Теодосиадис и да са твърде упителни, но раята не е никак крива и длъжна да търпи злодействата на тоя малък тиранин. Освен това аз доказвах, че Теодосиадис, като чиновник, който е прострял кражбите си и връз правителствените суми, ако и да не заслужава, по юридическите понятия на Асим паша, наказание само и само затова, защото жената на тоя изверг има голямо сходство с Мохамедовите гурни,² то валията можеше да го земе при себе си за чибукчия или за ахчия³, а не да му дава служба вън от държавата и да иска да го укрие от преследованията даже и на общественото мнение. С една дума, аз се отнесох до безпристрастната и прав.

¹ Турски управител на административен район (околия).

² Прекрасни д-вици в Мохамедовия рай.

³ Готвач.

долюбвата журналистика и в името на тукашните свои съграждани българи исках да се махне това зло оттука и да се избавят, нашите селяни от негова[та] враждебна народна ненавист. И така види се, че гласът на печатът е захванал да има и в Турция какво-годе значение, защото, щом се обнародваха дописките ми в гореказаните два вестника, то нашият кир Теодосиадис, през врат и през глава, побърза да отиде при мъжът на своята жена и да иска милост и оправдание. Какво е говорил валията на своят чирак и какви съвети и наставления му е дал, аз не зная; но после десет деня бавение в Русчук, той се върна като попарен и, щом стигна тука, захвана да продава покъщнината си. В това време (види се, по съветът на своят патрон) той напечата едно съвсем шарлатанско оправдание в браилската гръцка пачавра «Силоги» и напъваше се да докаже (чрез онзи вестник, който от никото почти се не чете!), че той не бил уж изпъден из службата си, но че си дал оставката сам и че за доказателство на неговата «честност» правителството щяло да го наградни и с някакъв си знак или орден. Аз отсега още зная, че тоя знак или тоя орден ще да бъде някаква кърфница или някаква муска за т-те Теодосиадис и че тоя знак ще да се даде от нашата за памет на една преминала вече любов, защото разказват, че Асим паша си е намерил вече друга любовница. А това е твърде за вярване, защото, както се научих от тукашните гърци, техният образovan пашпортчия щял да отиде в Цариград да си търси служба между своите еднородци-фанариоти. Види се, че горещият защитник на патриарханата и неуморимият дописник на «Неологос» от любов към българите ще да се подстриже [за] калугер и ще да поиска да стане владика на някоя смесена епархия. А жената му? О, тая целомъдрена Венера ще да стане член на светния фанариотски синод и тогава цариградските българи ще да направят още една постъпка пред екзархията, за да се помирят със светата майка тимархана¹. Разбира се, че в тоя случай не само балкапанските бекяри, но и секи един чапкънин ще да последва примерът на цанцугерът Марка Балабанова и на ученото теле Гаврила Кръстовича...

Но както и да е, а ние се избавихме вече от известният шарлатанин; затова нека ми бъде позволено да изразя искрената си благодарност към почтените редакции на «Независимост» и на «Курие д' Ориан», които и в тоя случай

¹ Лудница (става дума за Гръцката патриаршия).

послужиха на правдата, на истината и на нашият добър и признателен народ. А русчушкият валия аз ще да попитам: ако е справедлив човек и ако е изстинала вече любовта му към м-те Теодосиадис, то защо държи братът на нейният мъж, Ипокрита, като тескереджия в София, когато и той е такава също стока, каквато е и брат му? Не е ли той онзи чалкьнин, който гръмна с револвер и уби българчето в Русчук? Или оние хора, които са длъжни да лежат в темница, в Турция са достойни да заемат¹ правителствени служби? Браво, Турция! Аферим, Асиме!

[Знаме, г.1, брой 3 от 22 декември 1874 г.]

¹ Заемат.

[ПРОГРЕС, ПРОГРЕС!]

Цариград, 28 декември

Прогрес! Прогрес! В Турция днес произхожда такъв прогрес в сичките клонове на нейният държавен апарат, щото аз съм принуден да се откажа от своето убеждение, че това гнило, вонещо и старо «хоро» е преживяло вече своят последен ден. Турция най-напред се е считала за военен лагер в Европа, после е достигнала да бъде язва на Восток, а сега, най-после, употребява сичките свои сили, за да се изравни с другите европейски държави и да свърже своето съществуване със съществуването барем на нашата планетна система. И наистина, като погледне човек какви реформи и преобразования стават както във външната, така и във вътрешната политика на нашите «банабаковци», то твърде лесно ще да се увери, че политическото сумашествие¹ на XIX век и умственото развитие на умрелите скоро ще да направят от Турция втора германска империя. Турция не на шега се е запретила да реши своята велика задача във всемирната история и не на шега е наумила да разпространи европейската цивилизация в Азия, а азиатската политическа философия в Европа. Бисмарк и Настрадаин ходжа, Андрашия и хаджи Бекташ ще да играят важна роля както в бъдещите съдби на земното кълбо, така и в новата политическа религия на османлиите.

Вие трябва да знаете, че идеята за панислямизмът е захванала вече да се разпространява по Азия и по Африка и че пехливанската турска журналистика е открила вече мюсюлмани и в петте части на светът. Днес тая идея е завъртяла скопените мозъци на сичките почти наши държавни дервиши и не ще да бъде чудно,

¹ Лудост.

ако в един прекрасен ден вие чуете, че някой си нов турски Бисмарк ефенди е пристъпил вече да осъществи тая велика идея. Султанът и дене, и ноще сънува подобен политически пилаф. Освен това за тоя «пилаф» са се земали вече потребните мерки. Приготвеннията, които стават днес в Цариград, говорят довольно ясно, че денят на османската кабак геджеси¹ не е така далеч, както мислех аз. Новата джамия, която е захванал вече да гради н.в. синът на слънцето и на която само градината ще да бъде дълга и широка около 10 хиляди четвъртити аршина, ще да направи Цариград втора Мека на ислямизмът и турският Соломон ще да даде нови «притчи и премудрости» на глупавото човечество. Но за да се даде материал на панислямизмът, султанът е наумил да омъжи заедно с дъщерята си и няколко стотини млади ханъмки, за които министърът на кражбите Хюсни паша е упълномощен да похарчи такива грамадни суми, които, види се, ще да надминат даже и разносните за новата джамия. Идете после това и говорете, че Турция няма пари, че Турция ще да се обанкрути и че н.и. в. милостивият баща на раята не прави никаква економия. Това е даже грехота да се говори. Аз смело мога да кажа, че сичко, което днес харчи Турция, харчи го за своето знаменито бъдеще. Погледнете на сичките оние преобразования, които стават в нейните различни министерства, а особено в министерството на просвещението и на финансите, и вие ще да се уверите, че аз говоря гола и смела истина. Царският син Юсуф Изедин ефенди посети преди няколко дена Императорският медицински факултет и като остана доволен от непонятните за неговата безграмотност отговори на младите хеким башии², изказа следующите знаменити думи: «Баща ми и аз гледаме на образованието като на най-главна задача в нашият живот. Ние сме заповядали насякъде из държавата да се отворят първоначални училища и гимназии и вярвам, че скоро и у нас ще да се появят учени философи.» И наистина, само в Дунавският вилает са се събрали за тая цел повече от 20 000 чисти грошове, които ако и да са земени насила от раята, но говорят доста красноречиво, че нашето министерство на просвещението работи твърде енергически. А министерството на военните дела? — Преди няколко дена 12-годишният син на Абдул Азиса се възведе на чин вицеадмирал във флотата и, както казват

¹ Нощ на тиквите (религ.).

² Главни лекари.

някои си, след няколко месеца щял да завземе мястото на Хабарт паша, който отдавна вече е оставил турската флота на произволът на съдбата и на турските военни таланти. Да се обръсне сега Англия със своите знаменити морски сили! Други още по-важни преобразования са се извършили в министерството на юстицията¹. По заповед на цариградските държавни юристи в Пловдив се е съставил разбойнически комитет, на когото целта е да убива, да обира и да съблача богатите християни. С това средство министерството на правосъдието се е решило да стандардише² раята и да разпространи идеята за панислямизмът. Из достоверен източник се научих, че в тоя комитет участвуват, освен самото централно правителство, множество богати османлии, бейове, ефендиета, субаши³ и заптии, и че ни едно разбойническо дело в Турция не произхожда без знанието на тоя комитет. Той има членове по сичките краища на държавата. Освен това турската Темида е станала до такава степен справедлива, щото у нас е вече норма, щото ни един турчин да се не наказва даже и за най-страшното престъпление. А колкото за българите, то аз няма да излъжа, ако ви кажа, че не преминува нито един ден, без да се не изпроводят из Цариград по няколко иляма⁴ за бесение или за посичание на множество нещастни и даже съвсем невинни жертви. Преди няколко време в Пловдив са посочени 4-ма души българчета без никаква вина и тая участ щяла да постигне и петата жертва на турското безчовечие, ако да не би пристигнали руският и австрийският консули, които и избавили невинното момче от ножът. След три дена това момче се намерило убито в темницата.

Но да оставиме турският юридически и политически прогрес и да поговорим за своята собствена черга. Тая черга е екзархията, под която българският народ се намира в такова завидно положение, в каквато се е намирал и голият циганин по Васил, когато се е завил с рибарската мрежа. И ние така също, както и циганинът, си подаваме пръстът изпод мрежата и викаме «студено!» А вътре си трепериме и сечеме журнални, литературни и политически клинци. Тежко ни на кожата от тие неразбрани калимавки. Ако турското правителство и да е заповядало вече да се извършат истилямите в смесените епархии и ако и да е

¹ Правосъдието.

² Да унищожи.

³ Служители към общината.

⁴ Съдебно решение.

съобщило това свое допотопно намерение както на екзархията, така и на патриаршията, но аз мисля, че ползата за нашият народ и в тоя случай ще да бъде съмнителна. Вътре в екзархията се разиграват такива комедии, щото се не знае нито кой пие, нито кой плаща. Според решението на екзархиалният съвет и на нашият св. Синод, екзархът е изпроводил едно призователно писмо до Кръстовича, в което го кани да земе участие в екзархийските работи; но ефендието е отговорило, че тие работи са дотолкова побъркани и размътени, щото трябва да им се даде съвсем друго направление, за да може той да земе участие. Разбирате ли? Съвестта и убежденията на полугръкът, полутурчинът и полубългаринът са до такава степен заплетени в полите на неговата фанариотка, щото, дордето се не унищожи схизмата, Кръстович не ще да земе участие в екзархията, т. е. не ще да каже, че е българин. Ще да видиме, ще ли екзархията за хатърът на Кръстовича и на цариградските маслинари да измени на народът, или не ще. Видьовден е близо.

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875г.]

ИДА БЪДЕ ПРОКЛЕТ НАРОДЪТ, АКО НЕ ВЪСТАНЕ,

Търново, 1 януария

С радост посрещаме появляването на в. «Знаме», който се завзе да води българският народ към неговото освобождение и който ще да му покаже какви средства трябва той да употреби, за да смъкне от шията си безчовечният и нетърпимият вече турски хомот. От своя страна ние му желаем добър успех и вярваме, че нашите емигранти в Румъния и Русия ще да поддържат това единствено средство, чрез което ние можеме да изкажем болките и страданията на нашият потъпкан, продаден и раздран от враговете си народ. Ние твърде добре знаем, че само с едни оплаквания нашето скотско положение няма никога да се улучи¹, но ние ще да си изохкаме по български, ще да издигнем притиснатите си гърди, пък — дано ни поолекне. Сълзите и охканията са целителни донейде. Тука аз няма да ви описвам подробно сичките мъки и теглила, които са се струпали на главите ни в последните няколко месеци, защото това е невъзможно и защото книгата на нашите страдания трябва да се напише с човеческа кръв. Аз ще да спомена само за по-главните, и то твърде накратко. И така, слушайте.

Само в нашето търновско окружие в продължението на твърде късо време са се извършили повече от 10—15 убийства и повече от 150 обири. От виновниците на тие обикновени в Турция престъпления, като-речи, ни един не е уловен, защото нашият мютесарифин, както въобще и сичките почти по-главни турски чиновници, се не занимава с друго нещо, освен с пиянство, с разврат и с различни ухищрения как по-лесно да съблече раята, как да наложи и да събере новите данъци и как по-скоро

¹ Подобри.

да ги изпроводи в бездънната бъчва на цариградските ненаситни дембели. А в Турция днес за днес се държат на служба само такива чиновници, които се отличават с подобни способности и дарования. Който краде и обира повече и който изпровожда по-големи суми в правителствената каса, той е най-способният и най-любимият в Турция чиновник. Само нечуеното обирание на 40-те души градинари от 7-те турци-разбойници, което възбуди голям шум и ропот между тукашното българско население, можа да принуди нашият мюстесарифин¹, тая глупава и неподвижна азиатска фигура, да остави шилтето² си, харемът си и чибукът си и да отиде да гони разбойниците. Но улови ли ги? Да! Той улови няколко души от тях, които познаваше, докара ги в Търново и ги затвори, но не в хапусханата³, а в конакът⁴ си! Тие търговци ще да бъдат пуснати твърде скоро, защото ако би да се разгледат техните престъпления така, както се въобще разглеждат престъпленията на раята, то и нашият мюстесарифин и свищовският каймакамин⁵, и русчушките по-главни чиновници ще да се окажат съучастници в тоя официален разбойнически подвиг. Но да оставим тие обикновени неща на волята на агите и да видиме какви други средства употребява отеческото правителство на робовете, за да ни убие окончателно.

Новият данък, който се наложи на новородените деца, е захванал вече да се събира! Ако търновските граждани и да са подали прошение на мюстесарифинът, в което му казват просто и ясно, че са достигнали да такова плачевно състояние, щото не могат и вехтите си данъци да заплатят, а камо ли новите, и в което се молят на правителството да захване да зема войска и от българите — но на това прошение няма още никакъв отговор. Види се, че и това варварско турско решение няма да се измени. Новият бедел⁶ е воведен вече в повечето села и градове. Робовете мълчат и пъшкат като говеда. А знаете ли как се събира тоя безчовечен данък? На сяко едно село, което е плащало, да речем, 7000 гроша бедел, сега му се налага да заплати още 5000 гр. и тая сума се записва под вехтият бедел. Когато чорбаджият и

¹ Окръжен управител.

² Малък дюшек.

³ Затвор.

⁴ Правителствено учреждение (околийско управление).

⁵ Управител (на околия).

⁶ Паричен откуп (за военна служба).

азите¹ дойдат да земат правителствените хартии, то им се казва, че тая година тие ще да платят само 5000 гр. Селяните, обрадвани от това, че данъкът им се умалил, бързат да внесат тая незначителна сума в касата на разбойниците; но щом направят това, то държавната турска тояга ги принуждава да заплатят и останалата друга още по-незначителна сума; така щото, наместо 7000 гроша, тие плащат 12 000 гроша бедел парасъ², при които като притуриме берите³, десетоците, ангариите, емлякът⁴, кражбите (и тие са един вид правителствен данък), гюмрюците⁵ и хранението [на] чиновниците, солдатите и субашите⁶, то ще да видиме, че нашият селянин работи само и само за своите тирани.

Преди 5—6 години в Турция се воведе емлякът, и на сичките недвижими имущества се дадоха нови тапии⁷. Днес тия тапии не струват вече нищо, защото правителството ги е прогласило за батал⁸ и е наложило да се издадат други нови, на които само хартията продава по пет гроша едната; така щото, ако нашият селянин има 4—5 парчета ниви, една нищо и никаква къща и един или два уврата лозе, то за сичкото това е длъжен да си извади нови тапии и да заплати 60 или 70 гроша кюлле-парасъ⁹. Защо са се давали първите тапии, когато днес тие нямат никаква важност, и защо се дават нови, когато и тях утре ще да постигне такава също участ, нашите селяни не щат и да знаят. В противен случай аз би трябало да попитам не защо се дават тие тапии, а защо се приемат. Но нашият православен народ е достигнал до такова гнуснаво скотско положение, щото аз не зная какво още по-голямо зло може да съществува на светът, което да го накара да се стресне и да протестува против своите скотски теглила. Тука се подиграват с имотът ти, с животът ти, с трудът ти, с децата ти и с най-свещените предмети на твоето човеческо съществуване, а ти мълчиш като риба, търпиш като вол, молиш се богу като най-последният грешник и чакаш второто дохождане на Месия, за да добиеш награда за своите петивековни страда-

¹ Членовете.

² Пари за бедел.

³ Общински данък.

⁴ Недвижимо имущество.

⁵ Митница.

⁶ Служители в общината.

⁷ Акт за владение.

⁸ Негодни, недействителни.

⁹ Общо, сборно.

ния! Какво искате от подобен народ? Той е роб, и роб безусловен, и аз имам пълно човеческо право да го прокълна от сичкото си сърце и душа, ако той и занапред остане така равнодушен към своята горчива съдба. Проклет да е, ако той не въстане против своите кръвопийци!

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

[КОЙТО ЗАЩИЩАВА ОБЩИ ИНТЕРЕСИ, ПОЕМА СВЕЩЕНИ ОБЯЗАНОСТИ]

Болград, 27 декември

Hannibal ante portas!¹ Захващам с това изречение, защото от турянието в изпълнение новият румънски закон за колонии на земята отделят само няколко дена. Тоя чудовищен и убийствени за нас закон ще да се тури вече в действие и ни един от петлите на Атина няма да кукурикане и ни една от гъските на Рим няма да изкрюка. Аз говоря това, защото виждам, че и досега у нас не са се земали мерки да се отблъсне неприятелят, т. е. и досега не се е появила никаква сериозна опозиция против своеволието на новия вандалски закон. Ние мълчиме, търпиме и чакаме Месия да дойде да възвести нашето човеческо право.

Преди две или три недели се изпроводи от страната на колонии двамата депутати в Букурещ, но тие още от самото начало показаха колко драма мозък имат в главите си. Наместо да покажат себе си като хора самостоятелни, хора, които са земали на себе си свещената обязаност да защитават общите интереси на колонистите, и вместо да отидат в Букурещ и о чувството на своето собствено достойнство да изявят желанията, недоволствията и протестациите на своите онеправдани съграждани, нашите депутати довериха своята мисия на тукашният префект, тръгнаха заедно с него за Букурещ и заедно с него, като никакви си недорасли, се представиха пред румънските власти. Разбира се, че в такъв случай техните действия трябваше да бъдат ограничени и исканията им да не излязат из тясната рамка на гласоподаваният вече безчовечен закон. Нашите депутати не извършиха нищо. Освен едни голи и празни обещания и освен няколко поканвания на официални обеда и угощения,

¹ «Анибал е пред вратите!»

резултатът на тяхното ходение в Букурещ бяха още няколко извънредни разnosки, които се лепнаха в кондиката на нашата глупост. Да, тука му е мястото да кажа, че ако би ние и занаяпред да вършиме така своите обществени работи, то ще да достигнеме до такова низко положение, до каквото не е достигвал ни един народ под небето. И наистина, възможно ли е да бъде човек дотолкова наивен, щото да довери своите най-скъпи и най-свети интереси на един чужденец, а особено на такава една хитра личност, каквато е нашият префект? Какво ли трябва да мислят за назе чужденците, като виждат, че в сяко едно отношение ние постъпваме глупаво, нерешително и детински? Не показва ли това, че ние не сме още достойни за друго нищо, освен за робство и за тояга? Другите народи са пролели и проливат цели реки кърви за своите жизнени интереси, а ние със сгърнати ръце се тикаме сами в устата на ненаситният вълк. Плачевно и срамотно е нашето положение! Бедните колонии! Бедната наша народност! Насилственият закон на Румъния утре ще да турне начало на нашата погибел!...

Но аз зех тонът на Еремия преди Навуходоносор да разруши окончателно нашият Ерусалим. За да утеши донейде сърцето на онеправданият от сяка една страна българин, то позволете ми да ви съобща един акт от страната на няколко души тукашни колонисти, който е отправен до някои си румънски депутати и сенатори в началото на ноемврия и в който прогледва една достатъчна част от народна гордост пред чужденецът. Ето съдържанието на тоя акт. «Господине депутатино! С дълбока скръб видяхме, че в преминалите извънредни заседания на законодателните тела се гласува един закон, който унищожава постановленията, чрез силата на които ние се ползувахме досега с пълно право на собственост връз земите на нашите прадеди. С този начин стана едно дело от най-голяма несправедливост, защото е несправедливост да ти се отнеме собствеността от ръката ти и да ти се наложи нейното откупуване, тъй като да е тя съвсем чужда за тебе. Ние не очаквахме никога такова нещо, особено затова защото уставът на държавата туря собствеността погоре от сичко друго, като я провъзгласява за свята и неприкосновена. Ако колониалните постановления и да съдържваха едни мерки увехтели и несъобразени с духът на времето и с държавният устав, както например едно особено законопроизводство, то това не даваше никакво право щото заедно с унищожението на тези мерки да се повреди и нашето право на собственост връз

земите, които притежаваме. Колкото за оние повинности, които са предвидени от колониалните постановления, но които не съществуват за останалата част на държавата: като комуналната поща, подържането префектурата и др. т., то от де се е зело правото да ни се иска и за тях откупване? Един справедлив законодател може да ги унищожи, но не може никак да ни наложи опова, което не е предвидено от общият закон на държавата. Ние оставяме само правото да се искат от назе войници. Както не сме се противили никога на онова, което е законно, така също и в тоя случай ще да дадем на правителството или войници или съответствующето количество пари, както сме правили това и досега. Но правителството не е държало нито най-малка сметка за нашите права, които са придобиеени с толкова труд още във времето на нашето заселение по тие краища—права, които са потвърдени с толкова званични актове! На основанието на едни лъжливи спогодби, наложени на колонистите чрез измама и насила и без да се земе във вниманието нито едно наше право, гласува се с незапомнена досега бързина и с никога неочаквана лекота злокобният закон, за когото ни е думата. Даже едни от избраните от нашият округ по неизясними причини са съдействували със своето гласоподавание на смъртоносния удар, който се нанесе на колонистите чрез новият закон. Жална е нашата съдба и пълна е с иронии! И така, г-не депутатино, като имате пред вид гореказаното относително законът, който се е нарекъл закон за устопаняването на колонистите, бъдете, молиме ви се, искрени тълкувател на нашите в това отношение чувства и гледайте чрез сичките възможни средства да дадете изражение на тие наши чувства като на чувства от дълбоко негодование. Само в такъв случай вие ще можете да се уверите в нашата помощ и в нашата вечна признателност.»

Наистина това писмо не е достатъчно, за да бъде начало на оная отчаяна борба, която ние трябва да предприемем за нашите отнемени и потъпкани права, но то е барем малък един почетък на друга, може би твърде важна опозиция. Ще видиме. Денят е близо.

[Знаме, г. I, брой 4 от 5 януари 1875 г.]

[ДА ОСТАВИМ ШАРЛАТАНИТЕ ДА ЛЪЖАТ, А ВЯРВАЩИТЕ ДА ВЯРВАТ]

Ц а р и г р а д, 5 я н у а р и я

Който има търпение да следи за нашата цариградска хроника, а особено да чете уводните членове на турските пачаври и «разните повини» на нашите смиреномъдри хавадиши¹, той от първият поглед още ще да се увери, че аз никога не съм даже мислил да злоупотребя дарбата, с която ме е надарило преподобното пловдивско ефендие², т. е. моят велемудри турски учител Йоаким Груев. Тоя човечец, на когото сичката заслуга, която е направил на човечеството, се състои в написаните от него османска и българска граматики, е имал на мене такова благотворно влияние, щото преди три години аз без малко щях да стана или арзухалджия³ и да пиша на арнаутите азър мектюбс⁴, или да стана псалт на българската черкова на Фенер и да редактирам присноблаженото «Право» или пренепорочният «Напредок». Но съдбата на бай Йоакимовите ученици е непостижима. Едни стават арзухалджии, други попове, трети пехливани, четвърти учители, а пети... О! Енциклопедията била твърде тежка наука, затова аз не можах да отнема занаятът на г. Найденова, а станах такова неблагодарно същество към журналната псалтикия⁵, щото се чудя даже как съм можал да държа «исо»⁶ на сичките почти цариградски хавадиши и да се боря с еровете на г. Геровото правописание. Но както и да е, а по стара памет и по желание да не забравя официалният език на държавата и дневните радости на нашата журналистика, аз съм зел за пра-

¹ Вестници.

² Господин.

³ Молбописец.

⁴ Молба, писмо.

⁵ Книга с богослужбни песни.

⁶ Пригласяне в черковното пеене.

вило да не лягам никога да спя, преди да прочета или уводният член на някой турски политик, или разните новини в някоя българска псалтикия. Това е за мене голямо наслаждение на «сон грядущий» и радостно възпоминание за мъдростта на моят учител. И така, аз почти сякога изпитвам особено удоволствие, когато прочета нещо за проектите на турските министерства или нещо за надеждите на турските патриоти. Така например, вчера аз четох в «Басарет», че ученолюбивото министерство на н. в. султана е наумило да изгради една твърде голяма академия при централният затвор на мегданът Султан Ахмед, в която ще да се възпитават младите цариградски просячета и ще да се учат на различни науки и занаяти, с които да бъдат полезни и на себе си, и на държавата. Това училище ще да се намира под управлението на полицейският министър и сичките почти учители ще да бъдат турци. Когато прочетох това човеколюбиво намерение на просвещението, то захванах дотолкова силно и неестествено да се смея, щото ако да беше моята слугиня Филип II, то тя би помислила, че съм или луд, или че чета безсмъртното произведение на Сервантеса. Но когато прочетох в друга една пачавра, под название «Меджмуаи Меариф», че министърът на търговията (и в Турция съществува търговия!) Кабули паша имал така също намерение да изгради друго едно още по-голямо училище, да доведе в него множество учители, които да развият търговията на Восток, и да докара, т. е. да изпише из Европа различни земеделчески и физически машини, които да въздигнат благосъстоянието на държавата и да направят от Турция втора Бельгия по промишлеността на Восток, то аз престанах вече да се смея, захвърлих пачаврата настрана и извиках своята слугиня из готварницата. — «Знаеш ли ти, създание га Елада, че Кабули паша ще да отвори земеделческо училище при министерството на търговията?» — «Ох, г-не П. недейте се шегува с мене. Аз не отбирам от министерски работи, Аз не съм схизматка¹.» И после тоя отговор аз оставих своята православна съжителка на мира, зех пак пачаврата в ръцете си и захванах да псувам своя турски учител. И наистина, ако да не би аз имал понятие от тие йероглифи, то никога не би бил принуден да чета подобни глупости, да храня своето любопитство с гнуснави и безсовестни лъжи, и да занимавам себе си с такива «работи», с каквито даже и моята готвачка не желае да се занимава.

¹ От схизма (черковен разкол).

Правителството на султанът желае да покаже на Европа, че то не харчи само за джамии, за сватби, за текета¹, за олани и за други подобни богоугодни учреждения, но че банкрутството ще да се случи по причина на извънредните разноси за образованието на раята. Но и така да бъде, аз ще да ви кажа, че и тие благи намерения на реформаторите няма да бъдат написани даже на хартия, както са въобще писани сичките турски реформи, а ще да си останат гола журналистика, с която хавадишите ще да пълнят своите стълпове и ще да си играят с доверието на Европа и с въздишанието на цели милиони гладни същества. Но да оставиме шарлатаните да лъжат и верующите да вярват, а аз да ви съобща няколко новини. Тукашната разноцветна, но едномисляща журналистика, която вади своите новини из калта, е захванала вече да говори за катастрофата при Подгорица, и то тогава, когато общественото мнение видя вече кой е крив и кой е прав. Пачаврите говорят, че комисията е свършила вече своето назначение, т. е. че сичките виновници са вече осъдени според заслугите си и че съдилищата очакват само да се потвърдят из Цариград техните справедливи сентенции, за да приведат в изпълнение сичката строгост на турският закон(?). Доколко са истинни тие официални известия, аз не зная, зная само това, че тукашният черногорски агент е повикан из Цетина и че турското военно министерство е заповядало да се увеличи числото на войската покрай черногорските граници. Това последното е станало по исканието на Дервиш паша, който е ял попарата на черногорците и който сега духа даже и на замръзналата боза. Види се, че смъртното наказание на петимата и 20-годишният затвор на 25-те руски кръвопийци няма да удовлетвори исканието на юначният народ. В подгоричкото клане са участвували турските власти, а тие са останали ненаказани. Освен това ще да видиме, ще ли В[исоката] порта и шейх юл-ислямът да потвърдят сентенциите. Аз се съмнявам. Но да оставиме и това на кефът на агите и да ви разкажа едно скръбно и твърде важно и за вас, и за нас произшествие.

Вам е известно, че д-р Миркович, заедно с тримата свои другари, отдавна вече е изпроводен в Деари Бекир. При сичките прошения и гаранции от страната на тамошните православни араби и на нашите нещастни заточеници, тие и досега още не са освободени из темницата. Даже и повече нещо: тие се намират

¹ Обител на дервиши.

сега в друг, още по-отдалечен град и търпят не само затвор, вериги и мъки, но и страшна сиромашия. Да ви разкажа как се е случило това нещо. Когато нещастните пристигнали в Деари Бекир, то тамошните араби и българи подали на правителството прошение и молили го да ги пусне под гаранция, но то отговорило, че в сентенцията на «тие завераджии» било написано следующото варварско решение: «Защото тие четирма души комитаджии са начело на софийското съзаклатие, то да се не пущат из градът и да се не оставят да се срещат с другите осъдени престъпници.» И така тие си останали пак в неспособната темница. След 1½ месец нашите подали друго едно прошение и измолили докторът и другарите му да се преместят в заптийската стая и да се пущат из градът под пазението на няколко заптии. Това се е продължало още 1½ месец. В това време нещастните подали сами друго едно прошение, на което съдържанието е следующото: «Като ни не оставяте да излизаме по градът и да се виждаме със своите братия, то или ни изпроводете в други някой град, или по-добре ни избесете, за да се отървем от тоя неносен живот. Ето, тая е шеста година, откакто гнием в черните темници, без да бъдем съдени и без да знаеме даже каква ни е вината.» Това прошение се е изпроводило тука в Цариград и на 14 ноември по 2 часа през нощта в Деари Бекир е пристигнала из столицната една телеграма, която е съдържала следующата заповед: «Четиримата да се изпроводят на часът в Мердин», т. е. 18 часа по-далеч от Деари Бекир. Заповедта била изпълнена със сичката точност, която се въобще употребява насякъде в отношението към гяурите. Часът по 4 при нещастните дошли заптии, придружени с няколко мекерета, и вдигнали ги. В това време и природата сякаш се била въоружила против нещастните мъченици: дъжд валял като из ръкав, вятърът ревал свиреп, а нощта била дотолкова темна и грозна, щото човек би помислил, че небето и земята са се слепили. Напразно нашите плакали и се молели да ги оставят барем до зоранта; зверството и деспотизмът не търпели никакво противоречие. Оттогава досега има близо два месеца, а аз едва преди един час узнах тая скръбна и плачевна новина. А сиромашията? — Тя ще да умори тие наши братия! . . .

[Знаме, г. I, брой 5 от 12 януари 1875 г.]

[ЗАЩО И ЗА КОГО АЗ ПИША]

Цариград, 14 януария

Сякога, когато съм земал перото си да ви пиша за положението на нашите афионлини мозъци и да ви известя какви ягоди растат по келявите глави на турските министри, преди да захвана писмото си, в главата ми захващат да се въртят следующите няколко вопроса: защо и за кого аз пиша? Каква полза принасят монте разсъждения на нашият безчувствен народ? Ще да могат ли монте натяквания барем колко-годе да повчовечат варварското правителство на Мохамедовият наместник? Разбира се, че на сичките тие вопросы аз почти сякога отговарям отрицателно, т. е. че аз пиша: 1) затова, защото нямам работа, а според пословицата празният мъж прилича на остър нож; 2) че аз пиша за оние, които обичат да дремят, когато берберинът им чисти ушите с палат; 3) че аз принасям такава полза на народът си, каквато принася оцетът на гладният и на жъдният, и 4) че монте думи имат такова влияние на цариградските идиоти, каквото влияние има музиката на глухонемите, цветята на слепите и истината на нашият сляп и глухоням данцугер отец Балабанов. Но при сичкото това аз пак пиша. Коя е причината на това? Дали моята любов към агите, дали моето пристрастие към истината, или пък моето съчувствие към поробенният български народ? Ако сичките европейски банкире обичат турците и ако ангелизката царица пише собственоръчни писма на султанът, за да го извести, че се окотила котката ѝ, то защо да ги не обичам и аз, ако и да не желая да ставам някога банкирин и ако и да не мисли моята котка (тя е гъркиня) да се окоти порано от март? Ако нашите и вашите (?) патриоти закриват очите си пред истината и бягат като бухали от светлината, когато чувят, че проклетата свобода иска да им влезе в джебовете, то

защо да си не закрия и аз очите пред тие гнусоти, да си не под-
бръсна вратът и да не захвана да гоня кадъните по Узунчар-
шия, гъркините по Фенер и французойките по . . . (нека кажат
балкапанците)? Ако нашият народ е дотолкова безчувствен към
своето положение, и ако за неговите теглила не съществува вече
ни време, ни пространство, за да могат да се прострат по-нататък.
то защо и аз да не последвам примерът на нашата екзархия и
да не безпокоя пищеварението¹ си с плачът на Еремия и сънят
си с въпросът за смесените епархии? Както щете, но аз пиша
съвсем с друга цел и съвсем по друго побуждение. Аз мисля, че
ще да има нейде честни български натурни, които интересува
положението на банкротите, които държат вярна сметка за тур-
ските благодеяния и които от ден на ден сѐ повече и повече се
убеждават, че началото на краят е близо вече. Нека дотогава
моят негодующи смях преминува през стълбовете на «Знаме»
и нека дотогава мислят някоя си, че ние не вършиме друго ни-
що, освен че лаеме на месечината. Аз мисля, че даже и това
лаение говори нещо недобро на съвестта на заспалият греш-
ник. . . Но да оставиме разсъжденията и да поговориме за агите.

На шията на Турция са се обесили в последното време три
важни въпроса, които твърде лесно могат да имат лошаи по-
следствия за нейната отдавна вече изветряла глава. Въпросът за
клането при Подгорица сѐ повече и повече зема сериозен вид.
Из меморандумът на княз Никола, който е той изпроводил на
граховският херой, се види ясно, че черногорците не само че не
са доволни от несправедливите решения на скадарската коми-
сия, но че в това тие намират достатъчен повод, за да скѣсат
«приятелските жици» със своите петивековни неприятелн. Ту-
кашното дипломатическо тяло мисли, че Портата е длъжна да
назначи втора комиссия, която да разгледа изново зверствата при
Подгорица, но Хюсеин Авни паша не желае да приеме това пред-
ложение. Той мисли, че смъртното наказание на трима
правоверни (от които единът е вече пуснат!) е равно с убиването
на 30 души гяури. А това мислят почти сичките държавни мъже
на Турция, а особено бившият министър на вънкашните дела
Ариф паша, който затова и промени торбата си с торбата на
Сафет паша. И така, от сичко се види, че Портата е принудена
или да послуша съветите на европейските сили и да назначи
друга нова комиссия, или да се приготви да посрещне познатите
си горски приятели.

¹ Храносмилане.

Освен пречката с Черна гора, Турция се е уловила нащрек и с Персия. Вопросът е за границите, които са начертани в картата на отредените за това дело инглизки инженери. Комисариите на Портата искат някаква си стара турска област, която още преди сто години е влязла в ръцете на Персия, но последната отговаря, че не ще може да ѝ я даде. Турският министър на външните дела е прекъснал заседанията на турско-персийската комисия за това дело и сега между двата кабинета са захвърчали вече дипломатически стрели, които твърде лесно, види се, ще могат да запалят арсеналите на двете отдавна вече неприятелски държави. Из Цариград се носи вече слух, че Персия се поддържа от една велика сила (Русия), а последните известия из Техеран говорят доволно ясно, че шахът се е решил да предприеме война и че е заповядал вече да се събере персидската войска на границите.

Третият вопрос, който не по-малко стяга папучът на граховският херой, е вопросът за Дунавските княжества. Вие трябва вече да знаете, че н. в. царят над царете е отговорил категорически на силите, че неговото правителство няма никога да позволи на Румъния или на Сърбия да заключат с тях търговски конвенции и че ако това се извърши без нейното съгласие, то силите ще да отговорят за последствията, които могат да се случат с тие немирни малки държавици. Разбирате ли? Но тукашното общо мнение говори съвсем друго. «Румъния, казват някои си, постоянствува на своите искания и сочи на голата глава на Бисмарка. Ако Персия се поддържа от Русия, то е твърде явно, че и Румъния ще да се поддържа от Прусия. Двете велики сили са съгласни за решението на Восточният вопрос. В Букурещ са даже дотолкова озлобени на Турция, щото се вижда, като да се иска на Румъния да се запретне за борба с агите и да покаже, че тя може да добие своите правдини и с оръжието в ръката.» Разбира се, че ако сичките тия слухове, известия и явни политически симптоми се развият по-нататък, то скоро около нас ще да замирише на барут и Турция ще да се намери в такова критическо положение, щото или ще да наведе глава и ще да рече «евет чорбаджилар, хакъпъз вар»¹, или ще да излезе да си блъска голата кратуна о дуварите. Както и да е, но нито босфорският дембелин, нито неговите идиоти мислят за това нещо сериозно. Единственият вопрос, който някак си по-живо

¹ Да, чорбаджии, имате право.

занимава афюнлиите, е въпросът за престолонаследието. Сичките реформи и променения, които стават както в администрацията, така и във войската, се извършват с цел да се изберат такива валии и генерали, които съчувствуват на намерението на султанът да възведе сина си на Османовият престол. По-напред султанът скриваше това свое желание, но от няколко време насам той е пристъпил да го приведе в действие. Да ви разкажа един доста курioзен случай. Един ден Абдул Азис бил на молитва в една джамия, и, види се, бил в такова религиозно настроение, щото видял ръкавът на хаджи Бекташа, който произнесъл следующите думи: «За да се опази Мека от гяурите, то ти си длъжен да оставиш престолът на сина си Изедина.» После това откровение султанът тутакси заповядал да се извадят из служба някои си висши командири на войската, а в това число и помощникът и на граховският херой Абдул Керим Набир паша, който, както казват, е бил дясната ръка на Хюсена. На тоя пехливанин е била оставена сичката организация на войската и той е бил до такава степен войниствен човек, щото сякога е наричал своят аркадашин Хюсен Авни паша «баба»¹. Той е преместен като валия в Битоля, затова защото е противен на сяко едно променение в престолонаследството и защото е голям фанатик. На негово място е поставен друг един още по-голям фанатик — Али Сахиб паша, но той мрази меджидовците за техният европеизъм и затова е съгласен да се остави престолът на Абдул Азисовият син.

От сичкото това се види, че ако Турция доживее смъртта на своят повелител, то в нея непременно трябва да произлезе гражданска война, която ще да накара това господарство само да си изяде месата. Дотогава ние трябва да чакаме и да се пощиме на слънце. Но защо, не питайте. У нас има такива политици, които знаят какво правят и какво мислят. Вие трябва вече да сте чули, че за тие политици е излязъл даже и нов закон за мисление за Писалището на печатът. Отсега, който ще да издава вестник и който ще да се занимава с политика, той е длъжен да има свидетелство из полицията, че е действително способен за такава работа. Аз одобрявам тая постъпка на правителството, защото отсега нататък ние няма вече да се двоумим за способностите и за честността ни на един от нашите цариградски ефендиета журналисти.

¹ Татко.

Чули ли сте, че ние тука представихме пиесата на г. Друмева «Иванчу, убиецът на цар Асеня»? Видите ли, че нашето отеческо правителство се старае да ни вкара в пътят на цивилизацията? Аз благодаря за това нещо министърът на полицията, но не мога да не попитам граховският херой защо и по провинциите се не позволява това нещо. Ако цариградските българи могат да играят театра барем веднаж в годината и ако в турските кафенета е позволено да се дава всяка вечер операта «Хаджи Хайват и карагюзът»¹, то защо на нашите младежи по провинциите се запрещават и най-невинните техни развлечения? Да не са и театрите противни на въпросът за престолонаследието? Да не са тие в споразумение с Персия, с Румъния и с Черна гора? Или вне, господин Хюсеин, мислите, че политическата правственост изисква, щото и актьорите да имат свидетелства от министърът на полицията? Аферим, къпоолар!² Ако вне да би били умни банкроти, то би могли да извлекете из театрата голяма полза за държавата. Не можете ли вне с някоя леснина да наложите малък един данък и на представленията? Нели ви е целта да съберете колкото се може повече пари за своят промен и за своите задушници, то вне твърде лесно можете да възведете и тоя вандализъм до степен на държавен закон. Българският народ умее да търпи, а европейското човеколюбие е готово да защитава вашият политически кеф, вашата харемна дипломация и вашето държавно зверство до последната крайност. Но ще да видиме какво ще да каже утрешният ден.

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

¹ Палячото.

² Браво, хитрени (подлещи).

[МОРАЛЪТ НА ОТЦИТЕ В КИПРИЯНОВСКИЯ МОНАСТИР]

Кишново, 8 януария

Аз искам да поговоря за Киприяновският манастир. Нека читателите ви не мислят, че моето желание е да опиша хубавото местоположение на тая българска обител, да им разкажа за нравите, за обичаите и за животът на тамошните свети отци и да ги уверя, че в онова молдованско село, което се намира близо до манастирът, не е останала ни една честна жена, ни една здрава девойка, или с други думи, че манастирът е станал вертеп на развратът, а селото — гнездо на сифилисът. Моята цел е съвсем друга. Аз искам да ви разкажа нещо за делата на оние хора, които се приготвяват да станат владци по България, и да покажа на зографските св. отци какви добри и честни наместници имат тие в своят метох-манастир. И така, да захвана.

В 186 . . . година из Болград беше тръгнал един човек, който по сичко си виждаме, че съдбата не е била никога ласкава към него. И наистина, това предположение беше право, защото тоя човек нямаше повече от две рубли в джобът и няколко издрани ризи, които носеше в една торбичка на гърбът си. После няколко дена нашият пътешественик пристигна в манастирът, в който в онова време архимандрит беше о. Козма, а иконом о. Памфилий и в който живееше братът на пътешественикът о. Теодосий. Когато пътешественикът се явил при о. архимандрита и когато му разказал състоянието си, то той и о. Теодосий (лице твърде влиятелно в манастирът) му предложили да му дадат едно село под аренда с условие да им плаща при свършването на годината. В онова време селото Паркари не беше още дадено под аренда. Тие пазаряват това село за 9000 рубли и казват на бъдещият арендатор, че тие ще да запишат в контрактът само 7000 р., а другите 2000 той ще да им дава като награда за това, дето ще да

го направят човек. Но защото се бояли нашите отци да не би тоя човек да обади някому постъпката на своите благодетели, т. е. да не би да каже, че тие просто крадат тие две хиляди рубли от манастирът, то тие го накарали да се закълне тържествено, че ще да пази тая тайна в най-скришното кюше на сърцето си. И наистина, заклеването станало твърде тържествено: отец Козма държал евангелието в едната си ръка, а кръстът в другата, о. Теодосий е четял с дълбоко богопочитание заклинателната молитва, а брат му е седял на колени и гологлав. Сичкото това е произходило в келията на отца архимандрита, в която стените са обикчени с образите на светините и в която горят няколко кандила пред иконата на Спасителят. И тие хора, които вярват в задгробният живот и в наградата за своите дела, смеят още да се подиграват с тая светиня! Пред нея, за която тие говорят, че са оставили сичките мирски суети, брат кара брата си да се кълне, че ще да участвува в престъплението; брат кара брата си да не обажда за кражбата, която той ще да направи в името на Христа; брат, най-последно, лъже брата си, че бог ще да го накаже, ако той изнесе тая тайна пред светът.

Както и да е, но след 10 години нашият пътешественик, който е плащал сяка година по 2000 рубли на о. Козма и на брата си о. Теодосия, достигна до такова благосъстояние, щото никак не приличаше вече на онзи беден пилигрим¹, когото ние срещнахме в началото на своя разказ. Той забогатя, направил си къща, лозя и градини и купил си една гора, за която само заплатил тъкмо 60 хиляди рубли. Отде е земал той тие пари, как ги е спечелил, читателите ви трябва да се усещат: тие са смъкнати от гърбът на бедните и беззащитни селяни. Но работите в 1871 год. зеха съвсем друго направление. От забогателият пътешественик брат му и отец Козма отнеха селото и дадоха го на друго. Причината на това беше тая, че тие целомъдрени крадци намериха друго едно орудие за своите кражби, на когото дадоха селото за 4500 рубли, и който от своя страна им се обеща да им плаща тайно 3000 рубли, така щото това село, което по-напред се даваше с аренда за 9000 рубли, сега се даде за 7500. Разбира се, че това беше по-изгодно за св. отци, защото с това тие печелеха повече, нежели в първият случай. Тая постъпка с жадният за богатство о. Теодосиев брат разсърди на-

¹ Странствуващ богомолец.

шият смирен по-напред пътешественик до такава степен, щото той, без да помисли, че ще да отиде в геена¹ огнена, изяви шарлатанството на своите благодетели и разказа за техните кражби и подлости.

Това като разказвам, то нека не мислят читателите ви, че икономът на тоя манастир, за когото аз споменах в началото на своя разказ, е някой свети човек. Ако той и да не е бил причастен в гореспоменатите кражби, то причината на това беше тая, че о. Памфилий беше зает в онова време със съвсем други операции по селата. Той събираше хиляди рубли за зестрата на една от своите многочислени любовници и нощни посетителници. Слушайте! Аз сам съм живял в тоя прочут манастир и не веднаж през нощта съм виждал как се отварят тихичко вратата на о. иконома и как влизат в неговото свято обиталище 17—18-годишни женски създания, които, види се, за да приемат благословията на тоя бик, са принудени да се преобличат в мъжки дрехи. Но да оставим грешните да ходят на поклонение и праведните да им четат разрешени молитви, а ние да продължиме своя разказ за светните.

Киприяновският манастир е един от най-богатите манастири в Бесарабия. Той има около 18 свои села, от които годишният доход се простира до 70—80 хиляди рубли. Сметнете сега, че от сяко едно село нашите св. отци, освен определената си заплата, земат тайно по 1000 или по 2000 рубли на годината, и вие ще да си съставите ясно понятие за богатството на тие дармояди. Изедници! Защо ви е това богатство, когато вие не знаете за какво да го употребите? Или като обогатявате роднините си с потът на толкова хиляди живи същества, като давате огромни зестри на своите любовници и нощни посетителки и като съдържате млади и невинни 15-годишни момченца за удовлетворение на своите скотски страсти, то мислите, че с това принасяте някаква полза на човечеството? Защо съществувате вие? Не за това ли само, за да сеете разврат, пиянство, глупост и сякакви други манастирски добродетели? И с тие калугерски качества между вас има още и такива личности, които се готвят да станат владци по България! и, види се, ще да станат, защото ако нашата нефанариотска екзархия се е решила да овладичи такъв един безсовестен интригантин, какъвто е Доростоло-Червенски Григория, който уби домашното щастие и съпружеската чест на почтеният търговец г. Д., то не е чудно да овладичи и някого

¹ Ад, пъкъл.

от тие апостоли на развратът и на безнравствеността, които са беснели извън България и които имат доволно богатство, за да вържат няколко хиляди лири за опашката на магарето. . . Бла-зе тогава на онова стадо, което ще да пасат такива пастири, пред които не само Дорчо и Григорчо, но и най-отчаяните фанариот-ски развратници би трябало да се поклонят до поясът си. Но аз и това ще да оставя на произволът на екзархията и ще да се обърна към оние старци от Зограф, които трябва да интере-сува този вопрос и които са длъжни да отговарят както за нрав-ствеността на своите наместници, така и за оние огромни капи-тали, които се харчат за вредът на човечеството. Аз би желал да зная, велики и свещени дармояди, няма ли между вас барем двама или трима по-честни старци, с които да заместите тие до мозъкът на костите развалени хора? Тие поглъщат сяка година от 20 до 30 хиляди рубли, а с тие суми вие би могли да принесете голяма полза на човечеството. Вие би могли да отворите няколко училища в България, да поддържате няколко ученици в Ру-сия или другаде, и да употребите барем петдесетата част от дохо-дите си за нравственото повдигане на оние сиромаси, от които сте смъкнали даже и кожата от гърбовете им. Вие получавате ся-ка година из Киприяновският манастир по 30 000 рубли, но я ми кажете, какво добро сте направили вие с тие сиромашки сълзи? Това ли, дето вашите наместници са докарали в някои и други села развратът до пех plus ultra¹? Това ли, дето заедно с ряса-та, която сте им дали право да носят, вие в това също време сте им дали право да пристъпят семейните прагове на простите и богобоязливите селяни, да безчестят жените им, дъщерите им и децата им, и да се напиват в къщите им до вцепенение? О, смирена черна дрехо, колко гнусоти и престъпления се скриват под твоите широки поли! И наистина, като разгледа човек жи-вотът и делата на тия всемирни дармояди, които се не срамуват да говорят, че са се отрекли от светът и от тялото си за спасе-нието на душата си и за друг някакъв си по-добър духовен жи-вот, и като сравни животът им с поученията им, и целта им с делата им, то ще да дойде до такова заключение, че тие са се отрекли от светът, за да живеят по-добре в него, че тие се отри-чат от тялото си, за да намерят повече средства да му угожда-ват, и че тие говорят за духовен някакъв си живот, защото ня-мат нищо свето, нищо човеческо и защото сами не вярват в тоя

¹ До крайна степен.

живот. Иди после това и почитай, и се кланяй, и целувай ръката на тие светотатци!

Колкото и да е скръбно моето заключение, но като христенин, аз ще да кажа, че своите горчиви думи аз не отправям към сичкото наше българско и православно духовенство, а към оная само негова част, която се нарича киприяновски свети отци, която се е развалила до най-крайна степен и която в това също време иска да играе роля в нашата крайно доверчива екзархия. Аз зная, че между нашите духовни отци има добри учители, умни пастири, щедри и искрени родолюбци, но аз излязох може би из приличието на своят сан (и аз съм духовно лице) само затова, за да докажа, че когато екзархията ръкополага владци, то тя трябва строго да изследва животът, характерът и преминалото на своите кандидати. Православието е обезславено от фанариотите и ние не трябва да следваме тяхната традиция. Но как постъпаме ние в това отношение? Водиме ли се от истински човечески начала? За да не продължавам, аз ще да кажа, че избирането на Червено-Доростолски Григория дава твърде красноречив отговор на това мое питане. Ако избирането на тоя човек за владика и да е станало чрез влиянието на чорбаджиите и на техните мекерета, то това никак не смалжава отговорността на екзархията за това престъпление, а напротив, показва, че тя не е нищо друго, освен сянка от волшебен фенер, с която карагьозите са наумили да си играят с нашият простодушен народ. А това произлиза от туй, че у нас и досега още владеят златните телци, проповядват замаскированите шарлатани (ох, отче Марко Балабанов) и учат ни на ум и на разум патентованите глупци на православието. Тежко на народът!

[Знаме, г. I, брой 6 от 19 януари 1875 г.]

[СРЪБСКАТА ПРОПАГАНДА МЕЖДУ БЪЛГАРСКОТО НАСЕЛЕНИЕ И ОПАСНОСТТА ОТ НЕЯ]

Ц а р и г р а д, 21 я н у а р и я

В онова също време, когато «Независимост», нейните едномисленици, вие сами и въобще сичката наша емиграция проповядваше съюз между южните славянски племена, в Цариград сякаш неделя почти дохождаха известия из западните страни на нашето отечество, че така наречената сръбска пропаганда се повече и повече сее раздор между българското население по тие заглъхнали места, т. е. че компанията на Милош Милоевича изпроважда агенти, които възбуждат народът против екзархията, че тя разпространява сърбизмът в чисто българските села и градове чрез книги, чрез учители и чрез множество други тайни помощи и че громадните суми, които сръбското министерство искало уж сякаш година от скупщината за поробените под Турция южни славяни, се не харчат за друго нищо, освен за ущърб и за вред на нашата народност. Вие твърде добре знаете, че тие известия, дописки и частни писма произвеждаха (и за съжаление и днес даже произвеждат) такова негодование между тукашните наши литературни, търговски и журнални дружества, щото следствието на това бяха явните нападения на сръбският народ, отвореното писмо към министърът г. Мариновича и оние безумни и безнравствени клевети, които идиотите на в. «Право» отправиха към нашата нещастна (?), но честна емиграция. Тие известия, дописки и частни писма се продължават даже и днес и негодованието на нашите цариградски българи, както и на по-голямата част от нашите по-развити хора, расте сѐ повече и повече и не е чудно, ако след малко време вие видите, че на тоя въпрос ще да се даде твърде голямо значение, т. е. че той ще да придобие такива широки размери, щото ще да бъде в състояние да обяви даже война на въпросът за южнославянското единство.

Колкото и да е прискрибно това явление в неправилният живот на двата съседни и братски народа, но то е близо вече да бъде факт, затова то трябва да се разгледа колкото е възможно по-сериозно. Времето ми не позволява да направя това тая неделя; аз ще да се огранича само с няколко думи, които отправям не към оние късогледни патриоти на филологията и на фанатизмът, с които е нещастен и сръбският, и българският народ, но към тия искрени апостоли на свободата, които съществуват и в единът, и другият народ. Твърде естествено нещо е, че поклонниците на нашата гнуснава преминала история, в мозъците на които играят конете на Душана и на Симеона, като са повикани от самите обстоятелства на робството да земат и тие участие в събуждането на двата подивели от невежество народа, ще да злоупотребят това свое призвание и ще да употребят науката, образованието и свещената длъжност към брата си за осъществяването на своите детински мечтания и за постиганията на своята безчовечно-глупава цел. Предводителите на тая фаланга идноти, види се, намират в това нещо храна за своите мозъци и шкембета; техните покровители, които разбират интересите на двата народа дотолкова, доколкото Милош Милоевич разбира себе си и своята глупост, виждат интересът на своето отечество, а оние развратени дечурлига, които се не срамуват да казват, че тие са последователи на слепците, безсъзнателно служат на глупостта на своите учители и на враговете на нашата южно-славянска свобода. Да се сърди човек и да негодува против тие деца на глупостта, е се едно да се сърди, че вали дъжд, или че мишката ти е прегризла дрехата. Шарлатаните имат такова също право да се занимават със своят занаят, каквото право има и добросовестният човек да прави добро на човечеството. Против дъждът ние трябва да употребяваме омбрели¹ или качулки, против мишките — котки или капани, а против шарлатаните съществува полиция. Ние нямаме право да се сърдим на Милоша Милоевича за това, че мозъкът на тоя шарлатанин е изгнил, на сръбското министерство (Ристичево и Мариновичево) за това, че то е още по-безумно, ако поддържа шарлатаните, и на техните слепи оръдия за това, че тие са способни да продадат и майките си за комат хляб. Ние трябва да се сърдим на оние искрени проповедници на свободата, които твърде малко внимание обръщат на тие шарлатанства и които и досега още не са проте-

¹ Чадър и.

стовали против злото, което се сее за вредът и на двата народа. И наистина, аз се чудя на това, дето, после толкова протестации от страната на нашите цариградски «патриоти», сръбската журналистика не щя да земе във внимание тоя вопрос и не прие да го разгледа колкото се може по-безпристрастно; но още пѫ за чудение и това, дето патриотите из сръбската народна скупщина и досега още не са попитали своето правителство, действително ли харчи такива грамадни суми за убиванието на твърде младата идея за братството между сърбите и българите. Аз мисля, че това е необходимо да се направи и да се изнесе на бял свят, защото освен от пропагандата, българският народ страда и от друга една много по-важна страна.

Нашата емиграция, на която принципите за свободата не позволяват да разглежда такива трънливи вопросы и да влиза в полемика нито с едната, нито с другата страна на политико-филологическите куртизани, по тая само причина е изгубила една доста голяма част от доверието, което има народът към нея. А това, както щете, е вредително и за българите, и за сърбите. Българската емиграция е представителница на своя народ, тя е оная сила, която ще може да влезе в споразумение с неговите освободени вече братия, и тя е, която ще да даде сигналът за българското всеобщо въстание. А ако нашите цариградски гарвани и сръбските нощни бухали достигнат до това, щото да захванат да си кълват очите, то България и Сърбия твърде лесно ще да достигнат едната да остане без ръце, а другата без крака; така щото първата не ще може да простре обятията си, за да прегърне своята сестра, а втората не ще да може да прегарзи Дрина и Тимок, за да влезе в осакатените от нея сама обятия. В такъв случай, ако тие две сестри и да не достигнат да се карат като съседки, то не ще могат да живеят като сестри. Животът им под една стряха ще да бъде в тягост и на едната, и на другата. Но дано моето заключение излезе криво и дано сръбските честни патриоти, които са близо да маложат на правителството си своята искрена южнославянска политика, разберат моите няколко може би остри, но искрени думи. Други път аз ще да се завърна да поговоря по-напространно за тоя въпрос, а сега ще разкажа на читателите на «Знаме» няколко новости.

Вие трябва да сте чули, че на 5 януария в нашата екзархия стана събрание, в което се разгледа вопросът за българската черкова на Фенер. Не мислете, че като казвам «вопросът за

българската черкова», искам да ви уверя, че над пукнатите и потъналите в морето темели това събрание иска да издигне храмът, или, по-добре да кажа, паметникът на своята глупост. Не! Събранието стана, за да принуди екзархията да заплати в името на народът оние громадни суми, които са похарчили известните вам няколко славолюбиви спекуланти за своят кеф и за своите надежди за тлъсти кокали от народът. Тоя въпрос е близо вече да се реши за ползата на спекулантите и затова всеки един българин има право да попита това самозвано събрание как е смее-ло то в името на народът да плаща такива суми, които не са похарчени нито за ползата на народът, нито за ползата на самата екзархия. Когато са се харчили тие пари, екзархията не е съществувала, а народът не е упълномощял нито Ивана, нито Драгана да харчат пари за глупост. Но в кьоравото царство, който е с едно око, той царува, а когато слепците се напият, то се не знае нито кой пие, нито кой плаща.

В Македония произлизат големи скандали както от страната на гръцката пропаганда, така и от последователите на католицизмът. Тая страна е станала арена на такава борба между всевъзможни глупости на фанатизмът, каквато произхождаше едно време в Тракия и в България, с тая само разлика, че тука борбата е приела твърде широки размери. Гърците и правителството на разбойниците действуват наедно, а българите по някои си места са достигнали до такова отчаяние, щото са захванали вече да приемат католицизмът. Рафаил се намира в Кукуш и всеки ден почти приема депутации из околните села, които го молят да защити от фанариотите беззащитното българско стадо. Тие дни той е тръгнал за Полянин, за Воден, за Струмица, за Малешово и за Велес. А по тие места унията е готова вече да се осъществи. Но правителството и в това отношение помага на фанариотите. Една депутация из Малешово, която е отивала в Кукуш при Рафаила, е била биена и върната от цяла банда заптии, между които е имало и множество гърци или гъркомани. Българското население по тие места е заприличало на дойна крава, която дои всеки, който завърне. Освен това тая крава е гладна, жядна и убиена до такава степен, щото твърде скоро може и да издъхне. Но такава е, види се, участта и на сичкият български народ, и такава, види се, ще да бъде тя още дълго време, ако нашите патриоти не разберат, че единственото наше спасение е революцията и ако не употребят сичките свои сили за това свято дело. Аз ще да ви предскажа, че ако нашето положение се продължи така още пет години, то Македония е изгубена за назе.

[Знаме, г. 1, брой 7 от 26 януари 1875 г.]

[ДЕНЯТ НА СЛАВЯНСКАТА СВОБОДА СКОРО ЩЕ НАСТАНЕ]

Л в о в, 22 я н у а р и я

Viribus unitis!¹ Като славянин приемерте, моля ви се, поздравленията от един ваш брат поляк и поместете в «Знамето» на вашата човеческа свобода следующите мои няколко реда, с които аз поздравявам южните свои братия славяне. Viribus unitis! С общи сили ние скоро ще да дочакаме денят на всеобщата славянска свобода и вашият добър народ — когото аз познавам от десет години насам, като имах щастие или нещастие да служа като офицерин в редовете на неговите неприятели и когото аз обичам за неговото твърдо юначество и за неговият постоянен характер — скоро ще да излезе из тинята на най-варварското в светът робство и скоро ще да влезе в редът на свободните и надеждните славянски семейства. Бъдете уверени, господа, че думите, които ви говорих при прощаването ни в Букурещ, скоро ще да се сбъднат. Когато въстане България и когато в редовете на нейните ратници се появят стотини и хиляди поляци, то тогава аз ще да ви попитам имал ли съм право или не. Вие твърде малко вярва имате в своят народ. Ако вашата емиграция да би се състояла от поляци и ако турците да би били и тогава така глупави и неспособни, то тя би държала Турция, тая паяжина от военен деспотизъм, на дланта си и когато и да би поискала, би могла да я духне отвъд Босфорът; но . . . но вие не можете, защото не вярвате сами в себе си. Аз съм поляк, а вие сте българин — и двамата славяни, следователно каква е разликата между нас? Аз би направил тука един съвсем нелестен² комплимент на вашата емиграция, но аз видях, че и

¹ Със съединени сили.

² Неласкателен.

между нея има хора, които са способни да прежалят париците си и къщите си и да кажат *dulce et decorum est pro patria mori*¹, и не само да кажат, но и да умрат. О, боже мой, кога ли ще дойде време да видя и аз още веднаж Балканът и там да запеем славянският революционен псалм? Аз вярвам в българският народ и в неговата емиграция, вярвайте и вие и слушайте да ви кажа какво става и какво се чуе по нас.

В пруската камара на депутатите познанският граф Тачиновски и с него заедно Ниголевски са изразили мнение, че интересът на поляците и тяхното спасение лежи в споразумението им с едноплеменният руски народ. Авторитетът на тие двама великополски патриоти не иде никак по вкусът на нашите цванцигери, а особено на предводителите на оние различни компании à la chevalier de Pont-Euxin², на които принципът е *ibi patria ubi bene*³. В техните думи тие виждат близкото съединение на безразсъдните досега славяни. Езуитските органи на австрийският печат, а с тях заедно и жиловствующата фарисейска аристократия, т. е. различните галицейски барони Хиршовци, Родшилдовци, Херцовци и др. такива шарлатани са помирисали вече близкото решение на Восточният въпрос, който заплашва арендите на тие семитически кавалери, които са се утвърдили не само над Дунавът, но и над Босфорът, и мъчат се да подкрепят така наречената консервативна политика на чифутинът Венеамина Ираели, на когото органите проклинат варварските черногогорци затова, че не позволяват на турците да колят гяурите. А Австрия, достойната по своето банкротство сестра на Турция, изпроважда обсервационни корпус, за да стесни славянското движение, което е готово да пламне не само в Черна гора, но и в съседната ней Сърбия, която чака само сигнал, за да си отмъсти за сичките вековни обиди, сторени ней от жиловската политика на габсбургският дом, на когото заветното *Drang nach Osten*⁴ ще да се разруши при първото сближение на поляците с русите (Австрия ще да има много работа в Галиция). А началото на това сближение е положено вече преди един месец от най-първите мъже на славянският мир, като например от Свенцицки, от Николича и от цял сонм⁵ искрени деятели за славянското обе-

¹ Сладко и красиво е да умреш за отечеството (лат. Хораций).

² Колонизаторите на Черно море.

³ Където е добре, там е родината.

⁴ Натиск на Изток.

⁵ Тълпа (черквеносл.)

динение, в числото на които влазя даже и сам Крашевски и неговът орган «Dziennik Poznański». Това утешително явление се потвърждава и с туй, че и самият руски наследник е получил тие дни един адрес от руско-полската емиграция, в който между другото му се говори и това, че влиянието на немската придворна партия в Русия е вредително за сичките славяни и че политиката на тая държава, и въобще на сичкото славянство, трябва да бъде диаметрално противоположна на немската дипломация *divide et impera*¹. Ако тоя немски макиевизъм се поддържа от сериозните аргументи на г. Крупа, който е усъвършенствувал изобретението на великият Фриц, като е доказал, че действително топовете са най-добрите права на Бисмарковците, то и славяните ще да могат да си послужат с тие същи аргументи за свободата на своите поробени едноплеменници. И така (моето заключение не е преждевременно), с общите сили, денят на славянската свобода скоро ще да настане. Работете, за да се събудите, преди да изгрее зората.

[Знаме, г. I, брой 7 от 26 януари 1875 г.]

¹ Разделяй и владей!

[ТУРЦИЯ И ВАСАЛНИТЕ Й КНЯЖЕСТВА]

Ц а р и г р а д . 27 я н у а р и я

Страхът, в който беше паднала Турция после падението на шестинеделното Чумич-Каличево министерство и после слухът, че новият сръбски кабинет ще да се състави под председателството на Ефрема Груича, се уталожи донейде, когато телеграфът ни донесе известието, че княз Милан е повикал безцветната личност Стефанович, за да наследи разнородните елементи на своите предшественици. Тоя страх, който водеше началото си от въпросът за зверствата при Подгорица и от оние знаменити думи, които бяха изказани в адресата на сръбската скупщина към княз Милана и които, така да кажа, преброяваха часовете на «болният човек», се уталожи сега съвсем, когато великите сили се видяха в необходимост да отвърнат още за някое време решението на трънливият и омръзналият вече на светът Восточни въпрос. Болният е сега в летаргия и неговото полусънливо и полупияно семейство почива от оние главоболия, които му бяха причинили заешките тупордии на Румъния, безползните заканвания на Черна гора и комическите менения на дипломатическите шапки в Сърбия.

Приспан от своят велики везир, султанът сънува сега, че княз Никола играе на ръченица под казашката балалайка на Русия, че Карл Хохенцолерн, който спечели вече няколко милиона влашки грошове, прави пазарлък с Бисмарка да отстъпи Румъния на най-младият брат на Франц Йосифа, че сърбите с промененията на министерството си правят гъозбаджилък¹, за да им хариже Европа някое парче земя или някоя непотребна нито тям, нито на Турция крепост, и че щастливата рая ко-

¹ Шарлатанство.

пае с игла кладенецът на своето бъдъще, благодари бога, че ѝ не изпроважда нито кърджалии, нито даалийци, нито гърци, нито други нови нещастия и с верноподаническа кротост дава на държавата пилаф и сичко друго, щото може да смеле нейният баснословно обширен стомах. Но при сичкото това намират се още такива личности по светът, които не познават положението на Турция и които без никакво угризение на съвестта си безпокоят мозъкът на афионлиите.

Една депутация от страната на евангелическият англо-американски съюз потропа тие дни на вратата на н. в. султанът, но граховският херой и миинистърът на външните болести турнаха пръстът в устата си и казаха на Джон Була да отиде в редакцията на «Басарет», защото там се кроят проектите на новата идея за панислямизмът. Ако тая депутация и да е говорила, че тя иска да разкаже на султанът за зверствата, които търпят евангелистките мисионери в Сирия от страната на неговите варварски власти, и че желае да го помоли в името на човечеството да даде пълна свобода на вероизповеданията в държавата си, но г-н Хюсеин Авни паша, по причина на приятелството си с Елиота ефенди, ѝ пришепнал на ухото, че синът на слънцето дава аудиенции само на такива депутации, които имат официален характер, но че за хатърът на Англия, т. е. за помощта ѝ във въпросът за търговската конвенция на Румъния, той може да приеме прощението ѝ и да го турне под миндерът на В[исоката] порта. Това твърде много разсърдило човеколюбивите синове на Албиона и тие, без да оставят прощението си на Хюсеина, тръгнали си с пълно уверение, че лорд Палмерстон ще да си отмъсти на онзи свят за тая варварска обида. Депутацията се върнала в Англия и, както говорят някои си, нейното прошение ще да се изпроводи във вид на нота от страната на английското правителство. Ако се сбъдне това предложение, то ще да бъде голямо чудо.

Турската пачавра «Басарет», която е единственото развлечение на султанът, явно вече кани своето правителство да изпроводи проповедници на панислямизмът даже и в самата Индия. Редакцията на тоя хавадиш¹, която се мъчи със сичките си сили да овладее своето правителство, се състои от такива отчаяни фанатици, щото не пропуска нито един брой, без да не говори за успехите на панислямизмът не само в Азия и в Африка, но

¹ Вестник.

даже и в сама Русия. Ако «Куриед' Ориан» и да съветва банабаковците да турнат тая своя мечта в Мойсейовият ковчег, пък да чакат да я пуснат по пясъчното море на своето бъдеще отечество, но старият английски посланик Елиот е завъртял до такава степен мозъкът на граховският пехливанин, щото той мисли, че секи един сън на дембелите е възможен да се осъществи. «Басарет» говори, че рано или късно в съставът на цариградският халифат ще да влязат сичките подсълнечни мюсюлмани, а в това число и кримските, и казанските, и астраханските, и литовските (?) поклонници на Мохамеда. И после сичкото това англо-американското евангелическо общество вярва още, че в Турция ще да бъде възможна някога си свобода барем във вероизповеданията! Но да оставиме това и да дойдем пак до държавният сън на това отдавна вече приготвено за смърт господарство. Аз казах, че Турция е вече спокойна, както от страната на черногорците и на сърбите, така и от страната на Михай-витязовите потомци, а сега ще да прибавя, че даже и спречкванията ѝ с Персия дойдоха до едно сополиво спогаждане. Ако в това отношение пияната и ослепялата господарка на Балканският полуостров и да игра съвсем смешна роля, т. е. ако и да запази за някое време своето спечелено в младост имане от притезанията¹ на нейните от трето коляно наследници с плач, със сълзи и с подсмърчания пред трите велики северни сили, но тоя факт сам по себе си е един твърде поучителен урок за назе. Той ни уверява още веднаж, че съдбата на Турция, а с това заедно и съдбата на поробените под нея славянски племена, се намира в ноктите на *трите двуглави орла* и че правителствата на Черна гора, на Сърбия и на Румъния не са друго нищо, освен слуги на Бисмарка, на Горчакова и на майстор Андрашия.

Комисията за разглеждане турско-персийските граници, която беше прекъснала заседанията си по причина, че Турция не желаше да признае ерзерумският трактат, който беше заключен после четиригодишни разисквания под надзорът на Англия и на Русия и чрез който Персия отнемаше цяла една провинция от своята съседка, ще да захване изново своето дело, защото и в тоя случай г. Игнатиев улови Хюсеина за ухото и го посъветва да бъде малко по-умен. С други думи, ако «болният» можа да прескочи гробът, който му бяха приготвили Черна гора и Персия и полунезависимите княжества Сърбия и

¹ Исканията.

Румъния, то за това нещо той трябва да благодари на трите северни сили, а особено на Русия. Даже подгоричната пилюла¹, която войнственият княз на юначният черногорски народ прегълна така херойски, е дело на великите дипломати, които, види се, желаят да направят някакви си особени медицински опити с издихающийят труп на Турция. Изяснението, което черногорският княз е изпроводил на Портата относително подгоричната разпря, ако и да нанася голямо поругание на босфорските капъсъзи, но от друга страна то има следущият смисъл: «Аз би доказал на чия страна е правото, но какво да сторя, като господарите не позволяват. Ако ти се отклоняваш да извършиш присъдата на скадарската комисия против своите зверове и ако си пуснала някои от виновниците да избягат, то с това показваш, че ти не щеш да изпълниш длъжността си. А ако това [е] така, то от своя страна аз ще да засвидетелствувам, че барем аз зная що е правда и закон и ще да умея да накажа оние свои поданици, които са сгрешили против него. Ти си разположена така, щото никакво твое удовлетворение не струва за мене нищо, и затова аз го и не искам.»

Колкото и да е прискръбно това заключение, което прави по-голямата част от австрийският печат, и колкото то и да радва цариградските просяци, но в това княжеско изяснение благоразумните турци видат близкото отмъщение на Черна гора. Из Цариград се носи слух, че политиката на Русия в това отношение е да даде на турските наследници повече време, за да се приготвят за страшния ден; а едни положително даже говорят, че тя въздържа смъртта на Турция само за това, за да се приготви сама да реши Восточният вопрос. Истина ли е това или не, аз не зная, но тоя слух вече съществува и за него говорят не само турците и гърците, но и по-голямата част от нашите доморождени политици. Скръбното е това, че у нас се само говори за нещастията, които ще да ни постигнат, а никакви почти мерки се не земат, за да се отстранят тие нещастия. Ние ще да чакаме, когато само удари часът на второ пришествие и когато нашите земи се напълнят със сякакви чужденци и завоеватели, пък тогава да викаме, че имаме право за съществуване, и че и ние сме способни за политически живот. Но аз мисля, че тогава ще да бъде вече късно.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

¹ Хал.

[ШУМЕНСКОТО ПРИКЛЮЧЕНИЕ]

Русчук, 29 януария

Вие трябва вече да сте известни за приключението в Шумен, което направи такъв голям шум в Дунавският вилает, щото не само «Дунав» и «Le Soleil», но и беззъбата цариградска «La Turquie» се не забавиха да хвърлят кал връз българското маселение в Шумен и да похвалят правителството за това, че то е хвърлило повече от 50 души българи в темница. Това приключение, на което шарлатанствующата и безумствующата турска журналистика даде бунтовнически характер и което привлече вниманието не само на правителството и на консулите, но и на нашата екзархия, не е било нищо друго, освен едно просто избиване един авантюрист-французин, комуто не е било първица да претърпява такива любезности от страната на «нецивилизованите ориенталисти». Турските пачаври, които сяко едно нещо мерят с аршинът на харемният разврат, щом като се известиха за случката в Шумен, поискаха да й дадат следующият характер. Тие говореха, че някой си французки инженерин от шуменската железница, на име Симон, искал да се ожени за едно от първите момичета в Шумен на име Василка Константинова, но българските младежи, като считали това момиче за корифей на шуменската хубост, възпротивили се на това и когато Симон бил събрал своите аркадаши¹ в къщата на своята бъдеща невеста, за да участвуват в радостта на годежът, то българските чапкъни нападнали на тях с дръви и с камъни, смазали главата на одного от аркадашите, на име Роберт, побезпокоили гърбовете на веселещите се и отгървали любезната Василка от ръцете на мосъо Симона. А за да потвърдят истинността на това варварско дело и

¹ Приятел и

за да му дадат още по-голяма важност, пачаврите доказват, че случката произлязла от побужденията на двама одески възпитаници, от които единът, учителят Волон, чел даже слово в черковата и викал народът на кръстоносен поход против цивилизацията на Наполеоновите сираци. Сичкото това накарало правителството да изпроводи войска, за да разпръсне «бунтовниците», французкият консул да повика своят белгийски събрат и да отиде в Шумен, за да спре варварщината, а екзархията да изпроводи дяда Григория, за да каже на овчиците си, че шутото не трябва да бode. Така представиха работата русчушките блюдолизци Спанопуло и компания, така я повториха и някои други от цариградските пифафчий-журналисти. Но всъщност работата е съвсем друга. Аз ще да ви я разкажа така, както си е, само понапред ще да ми позволите да дам на читателите ви кратко едно понятие за характерът и за поведението на цивилизованите французки инженери.

Секи, който е живял някога в Турция, трябва да знае, че иностранците се ползват у нас с такива права, привилегии и свобода, с каквито се тие не ползват нито в Лондон, нито в Париж, нито във Виена. Турците се боят от тях и не смеят да ги закачат, правителството им позволява да правят сичко, каквото само и да поискат, а техните консули ги защищават и в най-гнуспавите им дела и оскръблениа, които тие нанасят на угнетената и беззащитната рая. И така, представете си, че тие образовани господа, които са ношували някога си под мостовете на Сена и на Темза и които са се възпитавали в публичните къщи на Париж или на Лондон, като дойдат в нашето отечество и като видят в джебoвете си няколко лишни франка или шилинга, то захващат да гледат на назе като на робове, с които им е позволено да правят сичко, каквото само и да пожелаят техните цивилизовани страсти. Така например, тие не пропускат ни една жена или мома да премине през улицата, без да я не ошипят; тие се напиват като свине по хотелите и по кръчмите и тръгват по улиците (дене с фенер и ноще без фенер) да закачат и да безчестят секиго, когото и да срещнат; тие си събуват панталоните и се възгаят пред секи едни прозорци, дето видят, че има някоя млада и хубавичка жена; тие дирят и занимават квартири у такива семейства, дето няма никой, който да се застъпи за тях, ако насилят майката или дъщерята и ако ги булосат със сифилисът на своята цивилизация; с една дума, тие правят такива мръсни и отвратителни дела, за които в отечеството си тие би

седели даже и в лудницата, обковани в желязо. Такива са и шуменските инженери французи, а с тях заедно и мосьо Симон. Тоя чапкърин, като шеф на една цяла банда авантюристи, право или косвено е причинявал такива безчестия, оскърбления и маскарлъци както на българското, така и на турското население в Шумен, щото раята и правоверните няколко пъти вече са подавали жалби на Дирекцията и са я молили да стегне малко юздите на своите хора, но Дирекцията си остана глуха и няма към тие оплаквания и авантюристите продължаваха да практикуват по градът. Симон, като по-образован от аркадашите си, т. е. като чиновник, който получава нещо около хиляда франка в месец (а у нас образованието и металът са синоними), сполучил до добие вход в едно от първите български семейства и в късо едно време да воведат в него парижката цивилизация. Чрез синът на семейството, който е до такава степен франкофил, щото и български се срамува вече да говори, французинът или, се едно, хилядото франка, влезе в такива интимни сношения със сестра му, щото в късо време хубавичката Василка Константинова дошла до едно твърде интересно положение, или по-просто да кажа, позадебеляла малко под стомахът. Това не можело да се укрие от проникателните очи на народът и на Василкините поклонници, и Волов, като учител на тоя народ, а с това и пазител на нравствеността на девойките, счел за нужно да предвари злото и да посъветва българите да не приемат в къщите си такива чапкърини, за които не съществува ни чест, ни нравственост, ни чистота на нравите. Той чел слово в черковата и казал, че за да се не развратим и за да не изгубим най-добрите черти на характерът си, то ние не трябва да влизаме в семейни сношения с чужденците, а особено с такива безнравствени личности, каквито са, например, нашите инженери. Имало ли е словото на г. Волова колко-годе влияние на самото приключение, това не може никой да докаже. Волов, като учител, е искал само да предупреди своите съграждани от злото, което се разпространява заедно с цивилизацията, а не е никак мислил, че неговите думи ще да накарат пияните французи да излязат из къщите на българската непразна демоазела и сами да извикат варварите на бой.

Работата е била такъв род. Французите били събрани в семейството на хубавицата не за годеж и не за сватба, а просто за да пиянствуват и за да се подиграват с най-свещените предмети на българският семеен живот. Тие пели, играли, веселили се, закачали момата до най-гнуснава цинизъм и проваждали

брата ѝ и вагабонтият Роберта да доведат насила някой поп, за да венчае Симона с предметът на неговата любов. В това време, т. е. когато «пиянствующите и буянствующите» синове на Бакхуса достигнали до последният градус на безумието и когато Роберт и пезевенгинът¹ на сестрата си тръгнали да довлечат попът, за да венчае отдавна вече оженените любовници — насреща, пред едно кафене, седели няколко души български младежи, които били дошли да се почудят на европейската сватба. Роберт се доближил до младежите, захванал да ги псува и да ги пъди и просто като куче вдигнал крак, за да ги попръска. Това извело из търпение дебелите глави и тие уловили вагабонтият, теглили му едно меше и направили от главата му кепане.² Оргията излязла да отбрани деверът, но из кафенето наскочили още няколко души младежи и сватбата се свършила с такава дунанма³, после която царските войски пили сладка ракия (открадната из кафенето), французкият и белгийският консули се притекли да поздравят младите, а дядо Григория, дошел да кара магарето на вода. На другия ден в хапусханата⁴ постъпили на арестантска служба 50 души бунтовници! А инженерите и Василка? А брат ѝ и мосьо Симон? — Тие се разхождат из градът като най-честни хора и смеят се на правителството за неговата поспешност и неразбория в затворите, смеят се на консулите за тяхното излишно рвенне⁵ и подло защитаване своите поданици, смеят се и на дядо Григория за неговото: «евет ефендим,⁶ чапкъните трябва да се накажат, а ако се повторят още веднаж такива скандали, то аз ще да се видя принуден да си подам оставката». Но да се смея ли и аз? Да се смее ли шуменското българско население? Да се смее ли и сичкият български народ? Нека се смее който иска, а аз ще да попитам почтеният французки консул: защо той не повдигна подобен въпрос и тогава, когато тие същи инженери се биеха като кучета от хотелиерите в Русчук за това, че дето пиеха и ядеха, не плащаха решително нищо? И защо той не зема във внимание оплакванията на раята от тие безобразни вагабонти, които на всяка една крачка злоупотребяват свободата, с която се ползват в държавата

¹ Развратник.

² Цигулка.

³ Увеселение с илюминация.

⁴ Затвор.

⁵ Старапие.

⁶ Да, господице.

на разбойниците? Тие думи аз би трябало да отправя към рус-
чушкото «високопревозходителство», но аз не желая да си хабя
думите на вятърът, затова ще да се обърна само към оние наши
50 души младежи, които неправедно и без никаква вина лежат
в Шуменската хапсхана, и ще да им кажа следующите думи:
«Господа арестанти, аз сам бих веднаж г-на Роберта и г-на Си-
мона, но бих ги така майсторски, щото и единът, и другият се
срамуваха да се оплачат. Аз ми е жално, че не сте могли да ги
блъскате и че без никаква вина лежите в магарешкият рай.»

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

[СВИЩОВСКИТЕ КАТОЛИЦИ И ЗНАЧЕНИЕТО НА РЕЛИГИЯТА]

С в и щ о в, 28 я н у а р и я

За читателите на «Знаме» не е чужд въпросът, който възбудиха българските павликянски села Белене, Ореш и Трънчовца против своето духовенство. Ако този въпрос и да се потъпка дотам си, както от страната на нашата цариградска журналистика, така и от нашето раболепно духовенство, но той, като искра под пепелта, тлее и до днес и не ще бъде чудно, ако след малко време вие чуете, че нашите братия павликяни са останали съвсем без пастири и че развратните патери¹ са скопени от самите свои насилва държани любовници. Вие твърде добре знаете от кога и как се е възбудил този въпрос. От онова време и досега аз не мога ви преброи сичките жалби, протести и демонстрации, които са направили нашите братия против апостолите на развратът, и не мога ви докажа кои са причините, дето нашето духовенство, този двигател на пицеварението, се отнесе така равнодушно към страданията на нашите еднородци. Целта на днешната ми дописка е да опиша още веднаж тие страдания и да ви разкажа какви средства са употребили синовете на темнината, за да заглушат гласът на съвестта и охканията на страждущите. Откакто се възбуди този въпрос, последователите на Лойола са захванали всеки ден и всеки час да четат идиотически морал на стадото, да го лъжат, че тие са само в състояние да го защитят от насилията на правителството, че тие ще да му простят сичките земни прегрешения и че тие ще да измолят апостола Петра да им отвори вратата на раят; следователно, който иска да му бъде добре и на небето, и на земята, той трябва да слуша този морал, безусловно да се покорява на неговите душеспасителни пропо-

¹ Католически духовници.

ведници и сляпо да изпълнява сичко, което би поискали техните свещени и блажени скотски страсти. А тие страсти са да обират населението до последната крайност за розкошествата на своите ненаситни калугерски корми, да избират и да подлъгват най-здравите, най-кротките и най-хубавичките павликянски моми, за да ги правят «сестри на Исуса», и за да докажат, че калугеринът се не жени само затова, защото за неговът як врат са потребни цяла дузина черни очи, пълни гърди и дебели бедра и, най-после, да убиват сяко едно човеческо проявление в животът на тие от толкова време държани в невежество разумни същества. Аз не би можал да ви опиша онзи скотски разврат, който произвеждат римокатолическите загладени бикове, както в своите къщи, така и в онова християнско заведение, което се нарича манастир и което не е друго нищо, освен харем за последователите на папската непогрешимост. За да може да направи човек това, то той би трябало да бъде добър и верен приятел на патерите, да заглуши последната искра на съвестта си и сам да потъне в тоя разврат. Разбира се, че аз не съм можал да направя това, затова ще да се огранича само с едни повърхностни бележки, които ми са разказани от няколко души щастливци, които са вкусили от благата на калугерският земен рай.

«В манастирът на калугерките, ми казваше един мой приятел, съществува такъв отчаян разврат, какъвто вие не можете даже и да си въобразите. Там се пият най-изрядните вина, там се ядат най-добрите възбудителни мезелици, там се готвят най-изисканите гозби, и там се спи най-сладък и най-беззаботен¹ дневни сън. Но това не е нищо. Когато настане нощ, обиталището на божинте угодници приема грозен и отвратителен вид. Вие ще да видите тука лица, които кога говорят от амвонът в черковата, се бият в гърдите, чупят си пръстите и пушат сълзи из очите си, че се напиват като кютюци, че играят и пеят най-мръсните песни, че прегръщат 17-годишните праведни душици и че правят блуд така гнуснаво и отвратително, както не правят даже и кучетата по махалите.» Но сичкото това не е дотолкова за удивление, колкото е за удивление участието, което земат в калугерските оргии и някои други мирски лица из Русчук, които, види се, правят това затуй, за да имат сякога причина да скубят и да глобят своите аркадаши² на развратът. Вие няма

¹ Безгрижен.

² Приятели.

да повярвате, ако ви кажа, че тие лица са Матей Кличан и Калич, на които къщата и досега се ползват с най-доброто кравешко масло, с най-тлъстите прасци и мисирки, с най-доброто сирене и с безбройни други рушвети, които се дават от богобоязливите патери, за да се скриват конците на техните богоугодни дела. Ползата, която принасят тие рушвети на калугерите, е огромна. Гореканите две кални личности са адвокати и защитници на попските злоупотребления, тие покриват работите пред правителството и унищожават сяко едно оплакване от страната на угнетените селяни. За пример аз ще да ви кажа, че преди няколко време, когато из Белене бяха дошли няколко души, за да се оплачат на валията, двамата адвокати на поповете употребиха такива интриги пред правителството, щото праведните оплаквания на угнетените останаха без никакво удовлетворение. Но освен тоя род интриги, Калич и Кличан употребяват даже и злодейства против робовете на католицизмът, за да могат да поддържат поповете, т. е. оние свои млечни крави, без които тие не би могли даже и да съществуват в Русчук, защото тие две личности, ако и да са консули на две европейски държави, но получават такава малка заплата от правителствата си, щото без особени темни доходи не би могли даже и да се прехранят.

Преди три години павликяните из Белене бяха си довели за учител един твърде добър, развит и почтен момък, но поповете, които не можаха и не можат да гледат равнодушно както на науката, така и честните хора, употребиха сичките си сили, за да угасят и тая искра самосъзнание у своето невежествено стадо. Чрез своите защитници в Русчук тие употребиха най-гнусните клевети, за да представят учителя за бунтовник пред правителството, и сполучиха да го изгонят и да затворят училището. Беленчени ако и да пожелаха втори път да отворят училището си, но проповедниците на словото божие и представителите на образованите две държави и в тоя случай им възпрепятствуваха. Първите гръмнаха от амвонът, че сяка наука, освен молитвите, е произведение на дяволът, че ако децата на християните захванат да се учат на различни науки, то ще да станат еретици, и че ако училището е потребно само затова, за да се научи човек да се моли богу и да си записва името, то тая длъжност принадлежи на патерите, а не на мирските лица. Аз сам съм бил свидетел на тие проповеди и секи път, когато съм слушал тоя морал на слепотата, ми е дохождало да заплача.

«До какви подлости достигат шарлатаните на вярата, си помислих аз, и до каква степен на невежеството е довела религията тие нещастни жертви на фанатизмът и на глупостта! Тука ти говорят, че за да бъдеш щастлив тогава, когато вече не съществуващ, ти трябва да живееш като скот, да работиш като машина и сичкият свой труд да харизваш за щастieto и развратът на тие същи личности, които те лъжат, заслепяват и убиват нравствено и материално, и които отнемат даже и най-святото ти нещо на светът, за да удовлетворят с него своите ненаситни и нечовечески страсти.» И наистина, ако погледне човек на страданията на тая изгубена част от нашият народ, не като патриот, а просто като човек, то действително би трябало да помисли, че и религията е такова също нещастие за човечеството, каквото е била чумата, холерата, войната и сичките други бичове, които се изпровождат от бога за наказание на безумците. И аз мисля това, но виждам, че самите тие бичове ще да излекуват човечеството от глупостта. Ако да не би се препълнила чашата на страданията на нашите братия павликяни, то тие не би направили тоя енергически протест против своето духовенство и не би се поколебала в тях вярата в светостта на техните отвратително кални пастири.

Да ви разкажа какво се е случило тие дни. Вие вече знаете, че в тие три павликянски села сичките почти моми са станали калугерки, т. е. любовници на поповете, и че ергените в тия села остаряват, без да се оженат. Една от тие млади калугерки, като видяла, че тя и нейните сестри в манастирът не са дошли, за да спасят душите си и да угодят на бога, а са дошли да играят ключек на бръснатите мустаки, то тя се наговорила с един момък из селото и побягнала в къщата му, за да се омъжи за него. Поповете, уплашени да не би побягналата хубавица да им открие маскарлъците, притичат са като побеснели в къщата на младите и поискват насила да отнемат своята овчица. Младите се възпротивили и в селото произлязло такова негодувание против попското насилие, щото между поповете и селяните без малко щели да заиграят сопите на сватба. В това време пристигнал в селото свищовският каймакамин¹ Ахмед бей и със своето харемно правосъдие пристъпил да разгледа тая работа. Той повикал момичето при себе си и попитал го защо е побяг-

¹ Околийски началник.

нало из манастирът.—«За да имам един мъж, а не 20» —отговорила калугерката. А каймакаминът, който мислел, че не една жена трябва да има 20 мъже, а един мъж 20 жени, обърнал се към поповете и им казал, че момичето трябва да се ожени.—«Добре, отговорили поповете, но тая християнка не е с умът си, затова по-напред трябва да ѝ се прочете една молитва, па тогава да ѝ се разреши.» Каймакаминът се съгласил и поповете наместо молитва ѝ прочели такива страшни заплашвания, щото девойката захванала да бръщолеви съвсем несвестни думи, които били знак, че момичето се уж отказало от първото си показание. Каймакаминът, който разбира български като свиня гръцки, повярвал поповете, т. е. принял момичето за лудо, и тръгнал за да си отиде. В това време момичето се спуща подир него, достига го и извиква съвсем отчаяно: «Аз не отивам вече в манастир! Аз не мога да бъда жена на поповете и калугерите!» Каймакаминът се повърнал и изново употребил своите високи юридически понятия. Той събрал старейшините и поповете пред черковата и захванал изново да изпитва момичето. Но преди то да си разбели устата, един от чернорясниците се помолил на нашият юрист да изпита той по-напред своята овца и юристът му позволил да я заведе в особена стая. Разбира се, че влиянието на страхът от адските мъчения на онзи свят заглушило и разумът, и чувствата на 17-годишната девойка, и тя отново се отказала от своят протест против калугерското многоженство. Каймакаминът погледал, като секи идиот, около себе си и си заминал. Както и да е, но ако поповете и каймакаминът и да са дали на това вопиюще дело такъв комически характер, то момичето и момчето се намират сега в Свищов и турският съд е повикан да реши тяхната участ. Как ще да се свърши тая работа аз не зная, т. е. аз не вярвам, че идиотите ще да могат да устоят против влиянието на Калича и на Кличана, но ако е за вярване, че и у турците съществува каква-годе справедливост, то събитието, което ви съобщавам по-долу, ще да потвърди донейде моето заключение, че младоженците ще да се земат и че калугерите ще да останат да гонят селските ослици.

Преди няколко време селяните из трите гореказани села бяха изпроводи́ли една депутация в Русчук, за да се оплаче от злоупотребленията на своите пастири, и валията, като земал във внимание нейните оплаквания, решил, щото отсега нататък калугерките да се женят. Тая истина, която е обнародвана като официално нещо в русчушките пачаври «Le Soleil» и «Дунав»,

произведе твърде лошаво впечатление на любострастните патери. Но ще да произлезе ли от нея някакво облекчение за населението в трите гореказани села, то това аз не мога да ви кажа. В Турция само робството е вечно, а сяко друго нещо трае ден до пладне. Ще да видиме докога ще да трае и това решение.

[Знаме, г. I, брой 8 от 2 февруари 1875 г.]

[ПАК ПРЕОБРАЗОВАНИЯ НА ДУМИ, ПАК РЕФОРМИ НА КНИГА]

Ц а р и г р а д, 11 ф е в р у а р и я

Пак преобразования на думи, пак реформи на хартия, пак шарлатанства и зверства от страната на турските държавни разбойници! Ако хвърли човек един безпристрастен поглед върху сичко, що става в империята на османлиите и в нейните висши държавни тимархани, то не трябва да бъде нито патриот, нито българин, нито европеец, а трябва просто да бъде човек колко-годе развит и запознат с животът на другите народи, за да се убеди, че Турция е пример на варваризмът, идеал на глупостта и символ на деспотизмът. Наистина, в министерствата на Високата порта всеки ден се издават нови постановления за държавата, нови закони за раята и нови проекти за ограничението претенциите на безочливите чуждестранци, но ако под сичкото това вие прокарате една черта и съберете сичките тие цифри и йероглифи, то ще да получите сума от финансови нули, от дипломатически лъжи, от административни шарлатанства, от юридически зверства, от политическо безумие и от сичко, каквото само може да роди умът на босфорските идиоти. От онова време, откогато на везирската столица е дошел граховският пехливанин, който е сега назначен и за главен комендантин на сичката гола турска войска, т. е. който е добил чинът сердариекрен¹, и до днешният божи ден в Турция са произлезли такива «вътрешни народни преобразувания», каквито не са произлезали даже и във времето на Махмуда, т. е. във времето на знаменитият Рашид паша, който е бил алфа и омега на турското падение в Европа, и който е родоначалник на днешната шеренга² политически разбойници. Но какви са били тие преобразо-

¹ Главнокомандуващ.

² Редица.

вания, каква е била целта на техните обнародвания и какво олучшение са докарали тие в държавата на капасъзите, това може да ви каже само раята, която е била честита да носи сичкият товар на плещите си и която е достигнала днес до такова положение, до каквото не достига и волът в хомотът, и човекът в темницата, и конят на воденицата, която той върти от заранта до вечерта. Нека ми докаже някой, че българският народ не е оло, който оре земята само и само затова, за да нахрани господаринът си, че не е човек в темницата, който е осъден до живот на робство, и че не е кон, който със завезани очи върти колелото на държавната мелница и който за награда на своя труд не яде друго нищо, освен плява, трици и камшик. Но да оставиме блаженството на раята настрана и да поговориме за вънкашните и за вътрешните преобразувания на разбойниците. Едно от най-главните и най-новите преобразования, на което се чуди почти сичкият европейски печат, е унищожението на чуждестранните пощи в Турция и заместването им с пощата на фразулозните банкроти¹. Вие твърде добре знаете, че ако да не би били чуждестранните пощи в Турция, то никакво търговско съобщение не би било възможно в тоя европейски Китай и никаква сигурност не би могла да съществува там, дето секи — от скиптрът и до тоятгата — е отявлен разбойник. Но турското правителство, което в последното време се е решило твърдо да покаже пред Европа, че Турция сама ще да бъде в състояние да поддържа своето съществуване, е издало вече закон, чрез който се унищожават сичките чуждестранни пощи в държавата и чрез който администрацията на турските пощи зема на своя отговорност и кореспонденциите с другите държави. Официалната пачавра «Tûrique», като хвали тая постъпка на идиотите, старе се да убеди светът, че турската поща ще да даде сичките гаранции за сигурност, които се изискват за такава една важна и деликатна служба. Но сичките тие старания на пачаврата се посрещат със смях и с подигравки не само от страната на неверующите в турската способност, но и от оние кендихални² оптимисти, за които е сѐ едно, ако ще би пощата да влезе даже в ръцете на някоя разбойническа черкезка компания.

Турската поща ще да извършва своите съобщения по сухо по тоя същи начин, по който ги е извършвала и досега, а за пре-

¹ Банкрутиралите измамници (т. е. турското правителство).

² Които са нормални, с ума си.

насянието ч антите по море тя ще да направи условия с чуждите мореплавателни компании. Разбирате ли сега какво е намерението на разбойниците? Тие предвиждат сичките катастрофи, които ще да ги постигнат на сцената на Балканският полуостров и за които им говори в очите почти цяла Европа, и затова употребяват всевъзможни мери, за да отстранят за време часът на своето отсъждане и денят на изпращанieto им в дъното на Азия. Нека говори кой каквото иска, но мене никой не може увери, че преобразованието на турските пощи е вопрос административно-икономически. Напротив, тоя вопрос е чисто политически и има почти еднакъв характер с вопросът за участието на европейските консули в турските политически съдилища. Почудете се и на тая нова мярка от страната на турските държавни шарлатани. Вие знаете, че преди време, даже и доскоро, когато се съдеше някой политически престъпник в Турция, европейските консули и посланици изпроваждаха своите драгомани в съдилищата и с това туряха някаква си контрола на турската процедура. Но правителството на Хюсеина, което като вижда, че паяжината на деспотизмът е оставена на своите собствени сили, иска да покаже, че ней не трябва никакъв род изкуства, за да удари по носът трите европейски сили, които не желаят вече да стоят до главата на умирающият и да го пазят от мухите, а затова е издало заповед, със силата на която се запрява на чуждите драгомани да присъствуват на операциите в турските политически съдилища. На тая пехливанска мярка от страната на граховският херой италианското правителство е отговорило, че то от своя страна няма никога да допусне, щото неговите поданици да се съдят от тие съдилища. А с тоя отговор то доказва, че не припознава издаденият преди някое време турски фарс, чрез който сичките чужди поданици в Турция ще да се съдят по кодексът на дервишката юриспруденция. Примерът на Италия е последвало и французкото правителство, а след него и сичките други посолства в Цариград. Сичкото това, ако и да не е твърде приятно на агите, но Сафет паша, министърът на външните дела на Турция, е принуден да посъветва Хюсеина или да измени законът за ненамисанието на чуждите посланици в храмовете на турската Темида, или да припознае решенията на италианското и на французкото правителство. Ще да видиме коя пилюла¹ ще да предпочете да погълне

¹ Хап.

новият сердари екрем. Аз мисля, че по причина на чрезмерното си юначество той ще да погълне и едната, и другата, защото Италия не е Сърбия, а Франция не прилича на Черна гора. Тъй барем говорят оние турци, които считат въпросът за клането при Подгорица за свършен вече и които се надеят, че Сърбия никога вече няма да продума за Зворник и за Сакра. А знаете ли вие, че тие турци са твърдо уверени, че граховският херой е накарал княз Никола да бъде така учтив в дипломацията си към болният дембелин? Ако из Цариград и да се носи слух, че за да се изгледят съвсем неспоразуменията между чалмите и шапките с червените дъна, Черна гора е поискала да се съсипят оние няколко укрепени кули, които са повдигнати на нейните граници после последната война с турците, то правоверните мислят, че Черна гора е вече унижена, както дипломатически, така и политически. Но не тъй трябва да мисли онзи, който не е турчин и който познава колко-годе положението на работите. Наистина, ние видиме, че Черна гора показва голямо малодушие в разпрята си за подгоричният въпрос, но ако земем във внимание политиката на трите северни сили, които изненадано отклониха ударът, който се беше вече издигнал над бръснатата глава на босфорският идиотин, то той ще да се убеди, че тоя удар се отклони само затова, за да се даде повече време на недоволните да се приготвят да поддържат своите исторически и човечески права. Исканията на княз Никола да се съсипят турските укрепления по границите на неговото княжество не са друго нищо, освен една дипломатическа кука, [с] която той иска да закачи болният за носът, за да може постоянно да го подръпва и когато поиска да намери причина за отмъщение на претърпените толкова годишни стари и нови варварски обиди. Право ли е това общо заключение на южнославянските патриоти или не е, аз оставям да реши времето и оние близки бъдещи събития, които приготвява всеобщото европейско въоружение и които ще да имат голямо влияние на съдбата и на южните славяни. Аз мисля, че настаналото днес за днес видимо спокойствие на Балканският полуостров не е нищо друго, освен оная зловеща тишина, която се появява въобще пред всяка една страшна и разрушителна буря, и онзи кратък момент, който се продължава после изгарянето на фитилът на подпаленият вече топ.

Но да оставим надеждите и упованията настрана и да се попитаме, вършме ли ние нещо, за да се приготвим да посрещнем бурята, която ще да зареве над самите наши глави? По-

гледнете на сичките наши действия както извън, така и вътре в народът, и вие изведиъж ще да се уверите, че ние не вършиме друго нищо, освен това, че протягаме своите вкоченени членове при топлината на месечината, че спиме под монотонната погребална песен на екзархията и че чакаме огнените езици от небото, за да се научиме да просиме и да плачем на сичките всевъзможни езици по земята. Даже и Турция, която сама вече се е убила, че нейният живот се намира в раят на Мохамеда, и тя вдига гърмоотводи против наступащата буря, а ние, които се надеем само на своето бъдеще, които сме длъжни да се приготвим барем дотолкова, щото да не загинем във времето на бурята, навели сме се над букварът и учиме се само затова, за да ни не заварят европейските цивилизатори безграмотни и неодялани и за да ни се не присмеят съседите, че не ще можеме да запишем денят на своето ново и убийствено робство . . .

Но да оставиме и това. За да свърша дописката си, аз ще да ви кажа две-три новости, които, ако и да са обикновено нещо в Турция, но заслужават да се запишат в домашната хроника на турските глупости. В Ерусалим е произлязло още едно сбивание между гърците и арменците във витлеемската черкова, в което сбивание е ранен арменският владика и още 20 други лица, от които двама са отишли да искат справедливост от бога. По причина на тия православни варварства от страната на солените, Портата изпроводи тие дни особен комисар, за да разгледа тоя вопрос и да издири и накаже виновните, но работата ще да се свърши за ползата на гърците, защото преди да тръгне за Ерусалим, справедливият комисар направи по-напред визита на фанарнотският патриарх в неговата собствена къща и, разбира се, още в Цариград той реши кой е крив и кой е прав от служителите на божият гроб. А патриархът може да похарчи сега някоя и друга стотина лири за греховете на своите паликаре, защото чрез съдействието и ортаклъкът на банкротите той скоро ще да земе от елинската независима черкова няколко милиона драхми, които тя дължи на патриарханата от времето на своето освобождение и досега. Турският посланик в Атина е упълномощен да прибере тие пари и да ги раздели между банкротите и патриархът. Аз не вярвам, че гръцкото правителство няма да улови Настрадаин ходжа с лукът в торбата. Ще видиме. Да ви кажа още една новост. Турското правителство, което се отнесе така варварски към депутацията на евангелическото общество,

за да покаже, че то е еднакво справедливо към сичките веро-
изповедания, е наумило да изгони и езуитите из държавата си.
Видите ли пехливанлък от страната на дембелите? Какво ли ще
да прави сега дядо Рафаил? И папата още не е проклет тие свои
нови приятели!

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

[ПРАВАТА НА БЪЛГАРИТЕ В БЕСАРАБИЯ И БЪЛГАРСКАТА ГИМНАЗИЯ В БОЛГРАД]

Болград, 12 февруария

Чрез една телеграма на Букурещ до някои тукашни инсталирани се известих, че рекрутацията на колонистите, която щеше да се захване на 17 февруария, се е отложила на едно неопределено време. Тая мяра на рум[ънското] министерство, както искат някои си да кажат, е плод на депутацията, която преди няколко време ходи в Букурещ, за да иска изменение на новият закон за колонистите. После тоя нищожен и ненужен успех на депутацията, нашите колонисти ще да помислят, че г. Хорозов (депутатин в камарата) и г. Н. Атанасиев (член от новата депутация) им са принесли каква-годе полза и затова трябва да се оставят да експлоатират и занапред доверието на нашето крайно просто население, както са го експлоатирали и досега. Вие твърде добре знаете биографията на г. Хорозова като обществен деятел, затова ще да е излишно да ви доказвам, че и в тоя случай нашият депутатин е работил твърде недобросовестно. А г. Атанасиев е такава нова способност, която разбира интересите на своите съграждани дотолкова, доколкото може да ги разбира и секи един невежа. Господство му е бил най-напред кръчмарин, после е захванал да се учи да чете и да пише и, най-после, след няколко годишни търкаляния из канцелариите и подсмърчания пред по-силните, той стана голям човек, комуто трябаше да се доверят интересите на колонистите. И наистина, такива личности като г. Атанасиева се съгласиха лятос с правителството да се наложи новият закон (целта им беше да станат мушнери, защото мислеха, че колонистите не ще бъдат в състояние да си откупят земите, а ще да отстъпят правото си на своите богати защитници) и тия същи личности днес, според понятието, че «кроткото агне две майки суче», отиват да се молят на правителството за облек-

чение на законът. Но знаете ли какво е това облекчение?— Да не дават колонистите солдати! Това показва, че по-голямата част от нашето население не знае нито какво иска, нито какво му трябва. Не рекрутацията ще да бъде причина на нашето нравствено и материално съсипване, а отнемането и препродаването земите ни и парализирането школите ни; следователно, ето де трябаше да търсят облекчение нашите прокопсани депутати. Боят се да станат солдати, а се не боят, че после няколко години ще да останат и без ризи на гърбът си. Рекрутацията даже може да ни помогне в много случаи. Но кому да говориш и кой ще да те чуе! Ние не можахме да опазим училищата си от светотатската ръка на неразбраният румънски патриотизъм, та ще да предвидиме онова зло, което ще да ни се струпа на главите после година или две! Селските училища са вече в ръцете на румъните, а централната школа отдавна вече е достигнала до такова положение, което, когато и да е, ще даде право на правителството да турне ръка и връз нея. Когато си неспособен да употребиш нещо за своята полза, то ще да бъдеш принуден да го отстъпиш на оние, които са способни да го употребят за твоя вреда. А нашата неспособност се е обърнала вече на пословица. Аз би поговорил тука за плачевното състояние на нашите колонистки училища, но времето ми сега не позволява да направя това. Аз ще да кажа само няколко думи за знаменитата българска гимназия, връз която полагаха такива големи надежди и тукашните, и отсрещните наши братия, но която днес и самите ученици наричат убежище на всякакви бездарности и скопище на различни «нищии духом и богати глупостью».

Освен неспособността или, по-право да кажа, разпущеността на управителите, и освен бездарността или сляпотата на една част от професорите, в гимназията има и такива личности, които в другите страни би били способни само за келнери. А ако е така, то не е чудно дето тие личности са достигнали да служат за подигравка на учениците. И наистина, кой се не би присмял на такъв един учител, който преподава българска литература, а на полугодишният екзамен изпитва учениците из VII клас от география? Кой се не би подиграл с такова едно животно, каквото е учителят на немският език г. Данческу, който си позволява да го теглят за косата учениците даже от III клас? Както щете, но една или две крастави кози дават лошаво понятие за сичкото стадо; а на румънското правителство това е и потребно. Преди 10-на деня г. Данческу, като влязъл в III клас

на урок, учениците го хванали пак за косата, но той като не бил разположен за шега, ядосал се и търтил такъв бой на едного от тях, щото сичките професори и ученици се струпали да погледат на плачевната комедия. Това е гнуснаво и отвратително нещо. Аз се моля г-ну Теодоровичу и на сичките по-свестни учители от гимназията да обърнат внимание на това и да се погрижат да отстраняват вече такива донкишотствующи личности, които нанасят пътнo на учителските тела и които дават пълно право на румъните да подкопават съществуването на това свято българско учебно заведение. Г-н Теодорович и трезните мозъци трябва да са се убедили, че орелът, който държи кръстът в устата си, твърде лесно може да ни извади очите с краката си. . . .

[Знаме, г. I, брой 9 от 16 февруари 1875 г.]

[ПРИВИЛЕГИИТЕ НА РАЯТА]

Цариград, 21 февруария

Никога нашето дрипаво господарство не е било в такова шантаво положение, в каквото се намира сега, и никога в това също време то не е било така дерзки самонадеяно и така варварски безочливо, както е то сега, после окончателното потъпкване на подгоричната разпря и после видимата дипломатическа победа над трите велики северни сили. «Ако да не би бил руският посланик дотолкова вежлив и убедителен към нашето отеческо прагигелство, говорят пехливаниите от «Басарет», то нашите войски отдавна вече би били в Цетина и ние в един миг би извършили едно дело, за което нашите неприятели говорят, че ние не сме могли да го извършим в продължението на цели векове.» Според мнението на тоя читашки хавадиш,¹ «ако Турция и да се намира в едно финансово побъркване (страх ги е да кажат банкрутство) и ако нейните недоброжелатели и да искат да докажат, че тя е слаба и вънкашно, и вътрешно; но земята, на която живеят такива мирни и трудолюбиви народи и която е една от най-плодородните и от най-богатите страни в Европа, ще да избави отечеството на Махмуда от сяка една сиромашия и от всеки един държавен дефицит, стига само днешното умно и деятелно правителство да извърши своята програма с надлежщата точност и колкото се може по-скоро да приведе в действие своите широки и спасителни проекти.» Но вие не знаете какви са тие проекти и каква е програмата на граховският пехливанин. Ако в продължението на 2—3 месеца аз и да имам случай да ви опиша донейде резултатите на министерската деятелност и да ви докажа, че сичките преобразования, които са

¹ Вестник.

се кроили и извършили досега в държавата на разбойниците, не са били друго нищо, освен средства, за да се убие сяко човеческо проявление в животът на раята и за да се замажат очите на недоверчивите вече турски кредитори; но сичкото това, което съм аз изказал досега, е капка в морето и атом във вселената при оная огромна сума държавни примки и кюляфи, с които азиатските цивилизатори и европейските панислямисти искат да спънат и мозъкът, и краката на нашият и без това хром и безумен народ. За да мога да събера тие капки и атоми в едно цяло и да дам на читателите ви едно ясно понятие за благодеянията, които ще да сполетят нашият 50-годишен напредък и нашите неимоверни усилия и страдания, то позволете ми да хвърля кратък един поглед връх тие благодеяния и да разгледам до каква степен тие ще да бъдат спасителни за нашите сузерани и мъчители.

Вие твърде добре знаете, че още от началото на Азисовото възцаряване правителството на покойните шарлатани Алия и Фуада обяви пред сичкият политически и дипломатически свят, че то се е решило да въведе строга економия в придворните, в правителствените и в административните разходи, че ще да смали и облекчи данъците на раята, че ще да направи преобразования и реформи в различните клонове на управлението и че ще да даде такива права и привилегии на своите подчинени народи, щото в едно твърде късо време Турция ще да заприлича ако не на Белгия или на Швейцария, то барем на своята сестра и съседка Австрия. Но ето от тогава и досега са се изминали цели 15 години, а плодът на сичките тие обещания, надежди и уверения е съвременното страшно и безвиходно положение, от което се наслаждават и робовете, и господарите. В продължението на това време Турция е направила такава економия в своите финанси, щото грамадните доходи на държавата са в несъстояние вече да покрият даже и половината от процентите на вънкашните нейни займи, на които сроковете преминуват пределите не само на цели столетия, но и на цели хилядолетия. Тя е похарчила половината от тия займи за щастието и за умножението на харемите, а другата половина е отишла за заплатата на многобройната и развратната бюрокрация, за въоръжението на войската и за оние идиотически прищевки на босфорският балван, за които европейецът не би похарчил даже пребиено дукато¹ и на които човеческият разум се отказва даже да даде

¹ Венецианска златна монета.

какъв-годе смисъл. Наместо да смали безчовечните данъци, които почти сякога са отнемали повече от 90% от сичката производителност на населението, правителството на политическите комарджии притурри връз тие данъци още и сякакви имдадиета¹, севдадиета и фалшиви каймета, на които цената едва ли беше по-голяма от цената на проста една печатана хартийка, и с това въздигна данъците до степента на янкеседжикът², или, наопаки — янкеседжилъкът до степента на данъците. А за да даде на сичкото това каква-годе форма и за да въведе каква-годе система в обирите, в кражбите и в насилията, тя раздели своят полицейски апарат на сатрапии³ или вилаети, даде пълна разбойническа власт на техните управители и за себе си задържа правото само да контролира и прибира кражбата и да размещава гладните и жъдните пиявици по тялото на полуубиената рая. Следствието на тие гениални реформи беше следующето: в сатрапите се основаха няколко исляханета⁴ за дресируването на нови правителствени олани, чапкъни, пияници и цивилизатори; учредиха се тук-там вилаетски банки и запасни магазини, които служеха и служат само за заплатата на провинциалният щат правителствени разбойници и за прехраната на оние диваци из Кавказ, които и без това са пълни господари на имането на нашият селянин, и на които жените играят голяма роля във вътрешните съдби на Турция; основаха се в столнината на секи един вилает по един, а на места и по два правителствени органа, на които целта и назначението е била и ще да бъде да покрива раните на ограбеното народонаселение, да дава известна официална законност на злоупотребленията и да служи за аргумент на цариградските гъозбааджии⁵, че тие харчат големи суми за разпространението цивилизацията между синовете на султанът и за омекчението на нравите и обичаите на двата братски народа. Притурете при тие реформи и учреждения още цели тайфи тайни и явни шпиони, цели банди шарлатани и развратници и безчислено множество разпространители на нравственият и на телесният сифилис и вие ще да си съставите доволно ясно понятие за ползата, която са принесли двайсетгодишните голи и безсовестни обещания на янкеседжии пред Европа. Тая полза е

¹ Данъци за посрещане разходите по войската.

² Хайдутлук, разбойничество, кражба.

³ Управления (пълновластни).

⁴ Поправителен дом.

⁵ Шарлатани.

грамадна и за свидетелство аз може да покажа на нравственото, на умственото и на економическото състояние и на двата противоположни елемента в Турция.

Но да видиме по-напред какви права и привилегии е дало цариградското правителство на порабощеният елемент в държавата, т. е. на нашият в сяко едно отношение честит народ. Една от най-главните тие привилегии без никакво съмнение е ферманът, с който се учреди и нареди нашата екзархия и на който днешните политически мъже на Турция искат да дадат такъв също смисъл и характер, какъвто е имало и има сяко едно постановление от Махмуда и досега. Ако тоя ферман и да определи доволно ясно отношенията на българският народ към неговите духовни плантатори и ако и да задоволява донейде нашите справедливи домашни желання, но той се издаде в такова критическо време за Турция, щото приемниците на Алия трябаше да употребят сичката своя безсовестност, за да го направят двигател на нови и нескончаеми раздори между гърци и българи и предмет за поглъщане сичката наша народна деятелност. И наистина, като погледне човек какво произхожда днес за днес в Македония и в другите крайнини на нашето отечество, то ще да се убеди, че за нашият народ тоя ферман не е нищо друго, освен многозначуща нула; а протаканието на неговото осъществление е едно от първостепенните негови нещастия. А това желаят и враговете на нашето политическо бъдеще, и неприятелите на нашата народност.

Друго още по-голямо благодеяние, което тираните приготвяват да излеят над нашите неразбрани глави, е въпросът за училищата, който е такъв също плод на турските реформи и преобразования, каквито са и данъците, и ферманът, и вилаетите, и шпионството, и моавинството¹, и цензурите, и разбойничеството, и убийствата, и сичките други резултати на азиатско-европейският прогрес. Тоя въпрос, който отдавна вече дразни апетитът на цариградските шкембести дембели и който е побъркал нервната система даже на някои други и от нашите калпазани, ако и да е останал в настоящето време на вторият план при оние финансови операции, които занимават мозъкът даже на н. в. султанът, но от сичките проекти, които се приготвяват в министерството на народното заслепление и за които става похвала се отзовава органът на панислямистите, първият,

¹ Институция на помощник-началник (създадена след реформите).

който ще да се турне в действие, е проектът за съединението на нашите училища с медресетата¹ на турският идиотизъм.

За турското правителство осъществяването на тая варварска идея е един от жизнените въпроси на Турция. С неговото решение тя ще да парализира нашето направление, ще да отнеме и последната самоуправност в нашият живот и ще да наложи един твърде безумен данък. Мнозина искат да кажат, че екзархията е земала мерн, за да отстрани това нещастие от главата на своето стадо, но аз не вярвам. Напротив, екзархията е първият кондуктор, чрез който правителството ще да прокара своята мисъл и екзархията ще да бъде орудие, чрез което реформаторите ще да унищожат и последната надежда на българския народ. По-голямата част от екзархийският съвет и оние акробати, които играят на простряното между екзархията и правителството въже, са родители и разпространители на тая идея. А за чиновниците, като например, Кръстович, Михайловски и др., то не ще и съмнение, че тие са главните подстрекатели, за да се приведат колкото се може по-скоро в действие техните мечти и утопии. Аз казвам мечти и утопии, защото се още не съм изгубил вярата си в народът и се още се надея, че той ще да разбере какъв смъртоносен сюрприз му се приготвява с варварското турско наместване в единствените негови човечески учреждения. Ще да видиме последствията и на тая реформа и ще да бъдем свидетели на това, как ще българският народ да посрещне и тоя удар. Ако земем във внимание това, че в последното време той е претърпял даже и най-гнуснавите обиди и унижения, то е твърде близо до умът, че и съединението на неговите училища с турските ще да се приеме така също без никакви протестации, както се приеме и данъкът на новородените деца. Но ако народът е глупав дотолкова, щото да не може да разбере сичката важност на своята злочестина, то между него има хора, които да му разкажат сетнините на неговата глупост. Тая глупост е станала историческа и мене ме е страх да не би гласът на разумът да премине през нея така също, както той преминува през пустинята. Но както и да е, аз ще да се спра на тая глупост и до неделята ще да продължа това, което захванах в настоящата си дописка.

За да свърша сега, аз ще да ви кажа една новост. Между екзархията и патриарханата тие дни ще да произлязат важни комедии. По поводът на синодалното руско изложение до пома-

¹ Мюсюлманско духовно училище.

заникът на Русия, гърците и техните ефемериди са повдигнали
такава шумотевница против схизматиците и против руската чер-
кова, щото и о. Балабанов не знае как ще да се удържи в пре-
делите на своето православно смиреномъдрие и да не покаже
зъбите си на беломорските просяци. Следствието на тая коме-
дия (така барем мислят тие, които познават гръцкият фанати-
зъм) ще да бъде окончателният раздор между руската и вселен-
ската черкова и тържеството на оние панислямисти, които сич-
ките свои надежди за спасението на Турция възлагат въз раз-
прите и неспоразуменията между нейните поробени народи и
народности. Тиранинът се подсмива твърде умно над нашите
детински умове.

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

[ЮЖНОСЛАВЯНСКИЯТ ПАНСИОН НА ТОДОР МИНКОВ В НИКОЛАЕВ]

Одеса, 19 февруария

Още от появляването на «Знаме» аз съм се заканил да ви пиша и чрез органът на свободата да възстановя една потъпкана истина, но не направих това досега по тая проста причина, че от една страна аз желаех да добия точни и верни сведения, които да ми послужат за аргументи в това дело, а от друга страна не желаех да оправдавам едно лице без неговото позволение, на което може и да е неприятно да вижда така начесто името си в печатът. Аз говоря за Южнославянският пансион в Николаев и за съдържателят му г-на Т. Минкова. За тоя пансион и за г-на Минкова се е писало твърде много както в цариградските български вестници, така и в букурещките свободни листове, но от сичкото това интересующата се публика и до сега не е могла да си състави ясно понятие за същността на самото дело и не е могла да даде своят вердикт¹ за поведението на г. Минкова. В стълповете² на «Независимост» се появиха едно време няколко статии, написани от някои изпъдени из Южнославянският пансион франтове, и в тие статии както пансионът, така и г. Минков се описваха с такива черни бои, щото човек би помислил, че това заведение, за което руското правителство харчи такива грамадни суми, не е нищо друго освен някаква си крепост в Иркутск или някаква си темница в Деари Бекир, в която децата на нашите бащи и майки се изпращат да мрат и да гният от руските благодеяния; а г. Минков е онзи инквизитор, който през сичкият си живот не е направил друго нищо, освен да принася вреда на човечеството и на народът си и който е избран за съдържател на пансионът

¹ Присъда

² Колоните.

само за това, за да мори своите възпитаници от глад, от студ и от жажда. В тие статии се говореше, че г. Минков е хранил бъдещите просветители на България с червива леща, с вонящо месо, с плесенясал хляб, с избутнаи картофи и със сичко, което може само да смели какъвто и да е стомах, а облачал ги е и ги е обувал със солдатски чизми, с арестантски шинели, с козиннови ризи и с сичко, което може само да стане на дреха. Разбира се, че ако в сичкото това да би имало барем капка правда и истина, то в това отношение вината не би била нито на руското правителство, нито на г. Минкова, нито на българската търпеливост, а била би па оние няколко души мустакати и брадати възпитаници, които, като свършат курсът, биват до такава степен независими, щото твърде лесно би могли да протестуват против страшиите пансионерски злоупотребления.

Но какво виждаме ние? Напротив, тие възпитаници протестуваха енергически против сичко, що се писа в «Независимост» за Южнославянският пансион, и на черните бои в букурещкият лист противопоставиха такива ярки и светли краски, които дадоха повод на някои си да мислят, че тие краски са калейдоскопически и са писани за хатър или, както казваше «Независимост», за комат хляб или за един кат дрехи. И аз бях даже един от тие скептици, които не вярваха в искреността на оние, които така пламенно защищаваха пансионът на г. Минкова. Но . . . но преди сичко аз ще да ви кажа, че мене никой не може да заподозри в пристрастие, защото като студент аз съм съвсем независим човек и за един милостив поглед или за едно стисканне на ръка не продавам съвестта си. Вие, господине мой, ме познавате още от ученическата скамейка в гимназията и надея се, че ще да имате пълно доверие към думите ми. В продължението на две години време аз се убедих, че Южнославянският пансион в Николаев заслужава похвала, а не укори и затова аз ще да ви дам следующите доказателства:

Първо и първо, ако да би бил пансионът такъв, какъвто се описваше в «Независимост», то оназ годишните 18 души възпитаници, от които някои си свършиха блистателно гимназиалният курс, нямаше да се отзовават с такава почит към пансионът и с такава благодарност към г. Минкова. Аз имах случай да се срещна с едного от тях и на въпросът: «действително ли пансионът заслужава сичките оние обвинения, с които е кичен досега», той ми отговори с пълна искреност, че изворът на тие обвинения лежи в неспособността и в бездарността на няколко души воз-

питаници, които училищният закон е изпъдил затова, защото са оставали по две и по три години в един клас и които ги е било срам да кажат истинните причини за изпъжданието си. «Минков е виновен, говореше моят приятел, само затова, защото още от първият път не е завил юларите на тие неблагодарни, лениви и неспособни животни, които бяха за срам и за укор на българското трудолюбие. Коя гимназия или семинария е дала толкова души българи възпитаници във висшите учебни заведения на Русия? Одеските възпитаници са пред очите ви. От толкова души гимназисти и семинаристи кажете ни моля ви се колко души сте сега в университетът? Говорете каквото щете, а ние трябва да бъдем благодарни Минкову за това, че той направи пансионът разсадник за образованието на българите. А как ни е той хранил и с какво ни е облачал, то това видите и сами. Между назе има и помещикски (мушиерски) руски синове и никой от тях не се [е] оплаквал от храната или от облеклото. А ако са умрели няколко души възпитаници в пансионът, то уверявам ви, че тие имаха или наследствени болести, или се разваляха по причина на някон врождени пороци. За тях нека отговаря първоначалното им възпитание. Аз съм благодарен г. Минкову, защото той направи за назе много повече, отколкото беше длъжен и отколкото би направил други някой.»

После тоя искрен разговор, не се мина много време и аз случайно се срещнах с г. Минкова. Той беше някак си не в дух¹. Когато ние влязохме в разговор за пансионът, то в продължение то на един час аз можах твърде лесно да се убедя, че ученикът действително не е преувеличавал заслугите на своят възпитател. Г. Минков ми разказа, че той ходил в Петербург, за да го освободи правителството от неговата тежка и неблагодарна обязаност, но като видял, че пансионът ще може да пострада от неговото оттегляне, то той послушал приятелите си и решил да остане още някое време на службата си. Причината на това е следующата. Ако остави г. Минков пансионът, то мъчно ще да се намери някой, който да устрои на своя сметка такова заведение, за което е потребен един доста големичък капитал, а да се устрои правителствен пансион сега засега е невъзможно. Следователно, оние ученици, които са на свое иждивение, родителите им ще да си ги земат назад, а правителствените ще да се принудят да се разместят по квартири. «Какво ще да направя, ми

¹ В лошо настроение.

говореше преди няколко дена Минков, още не съм се решил. Аз мисля, че зле или добре, аз изпълних длъжността си към отечеството си, а сега трябва да се погрижа само да се построи дом за пансионът, пък тогава да се оттегля. За този дом ми трябват около 50 000 рубли. Аз уговарям тъстът си да ми даде тая сума и мисля, че ще да се съгласи, ако му дам обещание, че ще да оставя после това службата си и ще да премина на мушията му. А това е негово одавнашно желание и мой отечески дълг към децата ми, защото пансионът яде техният капитал. Знаете ли вие, че от 1867 до 1874 г. аз, освен здравето си, съм обухал от женитото си състояние 19 000 рубли в това заведение? После оставката ми това ще да стане ясно, но защо ми е? Наместо благодарност, аз бях честит да чета памфлети в българската журналистика (?). Но както и да е, а ако не успея да убедя тъста си, да направи здание, което да дава с кирия за пансионът, то ще ми бъде твърде жално. От тукашните наши богаташи ние не трябва да очакваме нищо.»

И наистина г. Минков има пълно право. За свидетелство служат двамата наши съотечественици, които при сичкия си огромен капитал, се отправиха на онзи свят, без да помислят за своето от сяка една страна бедно отечество. Но стига толкова. Аз мисля, че читателите ви ще да разделят с мене скръбта, ако г. Минков се реши да остави пансионът в такова положение, в каквото се той намира сега засега. Без здание пансионът не ще може да съществува. Добро би било, ако се намери някой между вашите букурещки българи, който да изгради това здание, но зная ли? Аз не познавам букурещките нотабили¹, затова не мога да укажа на никого, който би заслужил от една страна на народът си, а от друга би имал добър процент на капитала си. Пансионът не трябва да се оставя! Освен на г. Минкова, аз правя апел на всеки чувствителен българин и вярвам, че всеки ще да поддържи благородната идея на сегашният му съдержател. А за тая идея аз ще да се повърна да поговоря и други път.

[Знаме, г. I, брой 10 от 2 март 1875 г.]

¹ Благородници.

[ЕКЗАРХИЯТА — НЕЩАСТИЕ ЗА НАШИТЕ ПОЛИТИЧЕСКИ СТРЕМЕЖИ]

Ц а р и г р а д, 8 м а р т а

В преминалата си статия аз захванах с глупостите на пехливанският орган «Басарет» и свърших с глупостите на елеопомазаните гръцки ефимериди¹. А за нашата собствена глупост аз споменах само това, че нещастията, които се приготвяват да постигнат нашият обществен живот, идат тихо и спокойно и се прилагат² с тоя живот незаметно, като да са били и пребили или като да се е усещало в това някаква си особена нужда. Аз споменах за ферманът и казах, че при сичката своя скрупулозност той не е нищо друго, освен една многозначуща нула, а ерархията ни нещастие за нашите политически стремления. Нека говори кой какво иска, а аз съм готов сякога да докажа, че придобиените наши черковни правдини не са никак начало на нашата политическа свобода. От една страна, за да може нашето духовенство да се ползува и да упражнява своите привилегии, то е принудено да се стреми, за да бъде *status in statu*³ или просто орудие на турското правителство. А това е вече очевидно, като ние имаме толкова факти на ръка, които свидетелствуват, че владниците по епархиите не са в състояние да направят и най-малката опозиция против безчовечията на държавните разбойници. От друга страна, ние виждаме, че цариградското правителство употребява, като речни, сичките си сили, за да направи това ерархическо учреждение слабо, безгласно и сляпо в сяко едно отношение. Ако да би били босфорските идиоти малко по-умни от някого си Мидхада или Хюсеина,

¹ Еднодневки.

² Приспособяват.

³ Държава в държава.

т. е. ако да би имали барем половината от държавният смисъл на Алия или на Фуада, то тие би гледали съвсем с друго око на нашите народни пастри. За спокойствието на държавата тие би могли напълно да се положат на тях и имали би не само верни слуги и орудия, но и твърде способни и безплатни шпиони. Аз казвам шпиони и никак не желая с това да увредя няколко души владци, които в кръгът на своите действия са показали какво-годе желание да послужат на народа си. Но турското правителство е безумно. То е пишман за ферманът и с всевъзможни средства се старае да унищожи сяко едно нещо, което и най-малко би развезало ръцете на българският народ. От тая точка на зрението аз мисля, че екзархията няма никога да се заячи, за да има какво-годе влияние на съдбата на нашият народ, и няма никога да достигне, за да бъде изражение на неговите чувства и желания. Тя ще да си бъде дълго време още играчка на правителството и предмет за славолубие и за обогатяване на няколко души частни личности. Не мислите, че оставката на Тъпчилеша има такава важност, каквато ѝ дават нашите цариградски листове. Причината, дето тоя уважаем старец е оставил екзархийският съвет, е желанието да не бъде той член на тоя съвет тогава, когато неговите събратия решават да плати екзархията дългът на «народната черкова» на Фенер. Екзархията предвижда, че народът няма да се съгласи да заплати една доста голяма сума за кефът на някого си, но тя иска да направи това, затова е посъветвала дяда Христа да се турне в такова положение, щото да не може народът да каже: «Кой е решил да плащам аз тоя борч, който не е направен от мене? Не самите ли кредитори?» Освен това оставката на Тъпчилеша има и други смисъл. Така се предполага, че после оставката на г. Д. Тодорова и на г. Тъпчилеша, за екзархийският съвет трябва да станат нови избирания, и «помирителната партия» (Кръстович, Балабанов и С-іе) ще да дойдат в сила и ще да наведат вратът на народът пред фанариотската патриархала. Това нещо става по желанието на правителството, пред което балканският пелтек защитава народът цели 20 години. А оръжието на тоя патриот е било сякога знамението «евет ефендим»¹. Както и да е, а ние скоро ще да видим как ще да се произнесе народът в разиграваннието на тие комедии. Аз мисля, че и в тоя случай той ще да тръгне по волята на своите чорбаджии, а особено по кефът на своите ца-

¹ Да, господине.

риградски самозвани предводители. Впрочем, на която страна и да натегнат капъните¹, за него е сѣ едно. Той твърде малко надежда има на екзархията и на тие, които я поставят за идеал на неговите действия и стремления. А помиренето с патриарханата ще да има за него такъв също смисъл, какъвто има и схизмата. Той си гледа само черното тегло. А това тегло е преминало вече сяка една граница и от ден на ден, от минута на минута се увеличава сѣ повече и повече.

Вне трябва да сте прочели вече известното в цариградските листове, което, ако и косвено, но твърде ясно ни доказва, че министерството на общенародното (?) просвещение (!!!) е пристъпило вече да убие самостоятелността на българските училища. Чрез един циркуляр до управителите на вилаетите то заповядва, щото сичките частни училища (а в Турция сичките училища са частни) в държавата да могат да съществуват само със силата на едно званично позволение. А това ще да каже, че отсега нататък никъде в България не ще бъде възможно да се отворят училища без кефът и без позволението на правителството. Освен това на валиите се заповядва «да бъдат сякога в течението на програмите на уроците в тия учебни заведения». Разбирате ли? Отсега нататък програмите на нашите училища ще да се подписват от самите валии или от председателите на дервишките педагогически съвети и из тях ще да бъде изключено сичко, което противоречи на интересите, на правата и на законите на деспотизмът, и което развращава верноподаността на раята. С други думи, в нашите училища няма вече да се предава българска история, история на човеческото развитие, безбожните естествени науки, славянски или руски език, а ще да се преподава само науката за български език, т. е. граматиката на бай Йоакима, османската история и литература на Фуада и нашата на Иланолю ефенди (който е сега кафеджия в Карлово). Видите ли с какъв такт пристъпя турското просвещено министерство към целта си да изравни образованието между раята и господарите, т. е. да съедини своите медресета с нашите народни училища? Едни искат да кажат, че решението на министерството има свой извор в патриарханата, т. е. , че интригите на силогосите² му са вдъхнали тая идея, за да може да възпре отварянето на български училища в Македония, но това не е вярно. Прочетете «Източно време» и вне ще да се убедите,

¹ Везните.

² Съдружниците (т. е. гърците).

че и между нашите слепи просветители се намират хора, които са готови да помогнат на правителството в това отношение. Ето що говори нашият цариградски лист: «За да бъде в състояние министерството на общенародното просвещение да изпълнява длъжността си на контрола и надзора, която му се пада, нужно е преди сичко да се уведомява точно за местопребиванieto и за родът на тие заведения, за целта на тяхното основание, за науките, които се преподават в тях и за начинът на туй преподаване. Сичкото това може да се достави само чрез точното и подробното съдържание на рапортите, които ще да се отправят в министерството.» Кажете ми, моля ви се, после това нямам ли аз право да мисля, че такива шарлатански мнения и убеждения са главната причина на нашите нещастия? Ако една независима (?) българска редакция се произнася за ползата на това, от което насякъде в Европа хората се стараят да се отърват, то какво остава на оние действителни шарлатани, които са готови даже и своите семейни дела да положат под контролата и под управлението на благодетелните дембели? После това, струва ми се, че намерението на правителството и на нашите Христа юродствующи политици е ясно вече. Правителството е захванало своите операции от Босна, на която почти сичките училища ще да влязат под ведомството на «общенародното просвещение» и в това също време ще да се назначат в тях за учители изключително ходжи¹, софти² и молли³. Не мислете, че ще да се мине много време, когато и назе ще да сполети такава също участ, каквата ще да сполети и боснаците. А после това идете и вярвайте, че панислямизмът е една само гола фантазия. Прочетете «Басарет» и вие ще да видите, че пехливаните искат даже и на европейците да наложат насила фесове на главата. Отсега в Турция ще да бъде запретено да носи някой капела, па бил той ако ще би и «дидон». Пусти банабаковци! Пустото тяхно правителство! Тие не видят, че отсякъде им се смеят, че отсякъде ги презират и че отсякъде се приготвява гроб на тяхното съществуване, а тие са седнали да въвеждат реформи, да правят преобразования и да градят кули по облаците!

Чули ли сте, че В [исоката] порта се е решила (т. е. принудила) да не постоянствува в мярката си, която беше зела, за да

¹ Духовно лице у мохамеданите.

² Ученик в медресе (мюсюлм. духовно училище).

³ Духовно лице или ученик в духовно училище.

отстрани присъствието на чуждестранните драгомани¹ в разискванията на гражданските и криминалните турски съдилища? За тая мярка посланиците натъркаха носът на Хюсеина до такава степен немилостиво, щото сичките почти турски хавадиши захванаха да кихат. «Ако ни не позволяват да бъдем самостоятелни и в съдилищата, то можеме барем да наложиме на чуждите поданици фесове на главите.» Браво, пехливани! Но падишахът съвсем другояче мисли. На аудиенцията, която той даде тие дни на австрийският посланик г. Зичи, той се е оплаквал цял един час от политиката на трите северни сили, а особено от политиката на Австрия. Той искал да каже, че ако европейците престанат да се мешат във вътрешните работи на държавата му, то Турция в едно твърде късо време ще да се оправи както във финансово, така и в административно отношение. С други думи, синът на слънцето и братът на месечината е плакал пред г. Зичи така също, както беше плакал преди две години пред г. Игнатиева. Турци! От една страна тие хвърлят такли като пощръккелни, а от друга се оплакват, че някой си им меша да станат хора, т. е. да турнат юзда на Сърбия и на Румъния, да убият окончателно раята и да изядат капиталите на семитическите² барони. Но и това е държавно изкуство. Ние не можеме нито да се оплакваме, нито да хвърляме такли. Ние сме си робове и нам трябва само яки вратове, здрави гърбове и силни кълки, за да можеме да съществуваме по лицето на земята. Господ бог ум и разум да ни дава!

[Знаме г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

¹ Преводачи. .

² Еврейските

[УВЕЛИЧАВА СЕ НАШИЯТ ПРОЛЕТАРИАТ]

Русчук, 10 март

Става повече от два месеца, откакто не съм ви писал, а в продължението на това време в Дунавският вилает са произлезли такива зверства и злоупотребления, каквито не са ставали и във времето на кърджалиите и даалийците. Но аз не съм ви писал по причина, че мене е вече омръзнало да говоря за това, което е станало нещо съвсем обикновено и за което раята разказва съвсем хладнокръвно. Хората ядат, пият, спят и във времето на кефът или на обедът ще да споменат, че там някого обрали или убили, че там правителствените разбойници нападнали къщата на някой селянин, земали му парите, обезчестили жената му или дъщерята му и били го да такава степен, щото той не можал даже да дойде да се оплаче в Русчук, че там най-после черкезите откарали говедата на цяло едно село, а правителството уловило злодейците и върнало на селяните половината от кражбата и т. н., и т. н. Но сичкото това говорят ситите стомахи, тлъстите шкембета и зашемедените кратуни, т. е. нашите чорбаджии, нашите попове и нашето «младо поколение», на които нещастията на народът служат само за предмет на послеобедни разговор и за мезе на виното и на ракията. Народът и сиромашта не щат и да знаят какво произлазя около тях. Тежката зима, потребностите на гърлото и на температурата и общите насилиия от страната на природата и на управлението са ни довели до онова тъпо и скотско състояние, в което човекът се грижи само за себе си и гледа даже на своите собствени страдания като следствие на една предписана и неминуема съдба. Каква полза, ако аз зема да ви опиша цял един ред злоупотребления и злодеяства, сторени от страната на правителството, или ако ви опиша страданията на населението в Дунавския вилает, на които стра-

данния причината е самият ред на работите, самото положение на обществото и самият апарат на нравственият и на физическият деспотизъм? Моето описание не щеше ли да има същият смисъл и същото значение, каквото имат описанията, че еднде си вълците изяли някое си двуного създание, че еди на кое си място фъртуната засипала някой сиромас и че еди в коя къща умряло някое дете от глад и от студ? Правителствените вълци от скипърът до тоягата, от Хюсеина Авни паша и до олаиниът на нашият валия, са дотолкова виновати в своите зверски походи и постъпки, колкото са виновати и четвероногите владетели на зимата и на мъглата. Зверовете не земат от друго нищо, освен от нож, от пушка и от огън. Вие видите, че даже и нашата цариградска журналистика е захванала вече да украшава стълповете си с рубрика за зверствата на своето отеческо правителство, но това не произвежда почти никакво действие на азиатските вълци, или ако и да произвежда, то е само това, че дава работа на «писалището за печатът.» У нас нито правителството, нито народът зема от дума. Но ако ние нямаме право да се сърдиме и да се оплакваме от зверовете, то имаме ли право да се сърдиме и на народът? Аз мисля, че и в това отношение ние много грешиме. Секи се противи, когато нападнат на него вълци, никой не желае да умре от глад или от студ и секи се мъчи да отървешията си от хомотът; но при сичкото това ние виждаме, че правителствените вълци ни ядат, че ние мреме от глад и от студ при най-усиленият труд и при най-богатата природа и че ние се не сдружаваме или не можеме да се сдружиме, за да смъкнеме безчовечното турско иго. Тоя е причината на това? Бедният народ! Ако да имаше кой да го вразуми, кой да му покаже пътят и кой да го поведе, то уверявам ви, че при днешният градус на неговите нещастия и страдания, той би произвел такава балканска нощ, която би надминала и сицилийските, и парижките нощи! Но . . . Но клапите, които са сковали робът от страната на духовенството и от страната на неговите чорбаджии, му не позволяват да се мръдне наникъде. Той е принуден да умира като скот, а не като разумно създание, а в това отношение никакви съвети, никакви окайвания и никакви подбуждения са в несъстояние да го извадят из това безотраднo и безсмислено положение. За него трябва помощ, въодушевление и разумно съединение на неговите сили, за да може той да направи преврат в своето съществуване. А за това въодушевление и съединение на силите му преди сичко са потребни хора, искрени

политически дейтели и честна, свята и безгрешна проповед. А у нас това не съществува. Нашите патриоти, които сичките свои сили, чувства и знания са употребявали досега само за едни оплаквания и окайвания, не са могли да отговарят на потребностите на народът. Защо и аз да седя и да плача там, дето трябва бой и псувни, и защо да окайвам тогава, който сам вече види, че животът на воловете е блаженство при неговите мъки и страдания? Ако е работата само да дам на вашите сити читатели средства за развлечение, то аз се не отказвам да им разкажа какви въпроси занимават днес кормите на нашата русчушка публика, т. е. да повторя, нашите чорбаджии, попове и образовани младежи.

Първият и най-важният въпрос, който безпокои мозъците на първите, беше слухът, който пръснаха органите на нашият валия, че в Гюргево са се уловили няколко стотини сандъка оръжие, което било назначено да се внесе в България. Тоя слух има и своето благотворно влияние на шкембетата, защото ги накара да помислят, че когато и да е подобни сандъци ще да изядат главата на Турция; а от друга страна, той принесе вреда, защото усили пищеварението¹ на агите; и в днешният оскудно време сяко едно пищеварение изисква големи разноски. Друг един въпрос, който занимава не само чорбаджиите, но и нашето младо поколение, е скандалиозната сватба на французите в Шумен. Вие знаете твърде добре, че по причина на тая сватба в Русчук са докарани няколко души младежи, а в това число и двамата им учители Волон и Енчов, които се обвиняват като главни начинатели на тая нимфоманическа революция. Тук се преплитат комитети, споразумения в Букурещ и с Белград, ходения в столицата на опасна Румъния за купуване различни електрически и бунтовнически машини и много други неща, които само може да измудри афионът² на пияните мозъци. Но не мислете, че сичкото това се говори само от агите. Нашите необрязани аги и нашите още по-афионлии мозъци имат много по-силно въображение. Тие разказват, че скандалът е произлязъл чрез побуждението на дяда Симеона Преславски, който затова и води догматическа полемика с богословите на «Източното време».

Трети въпрос, който има още по-голяма важност за оние,

¹ Храносмилането.

² Опиум.

които не могат да мълчат, когато играят на префа¹ или на табла, е повикването на Червено-Доростолски Григория за член на нашият свети Синод и желанието на валията да не пуца тоя достоен пастир да оставя Русчук в такова време, когато Асим паша няма с кого да си пие кафето и чибукът, няма кой да му помага да души раята и няма с кого да разсъждава за реформите, които той сънува да въведе в Дунавския вилает. Едни говорят, че Асим паша е телеграфирал на турският министър на външните работи и го е молил да не пуца отца Григория в Цариград из една особена любов към него; други искат да кажат, че сам о. Григория е молил своят приятел да му направи тая услуга, защото нему е несравнено много по-добре да си бъде в епархията и да остави работите си на недеятелният в това отношение о. Климента и на неспособният в много други отношения о. Константина (Йосифа? р.); а трети, които обичат да разсъждават по-наедно и по-надебело, уверяват простаците, че причината на о. Григориевото възпирание е самата гръцка патриархана. «Тя е, казват нашите вопросаджии, молила Сафет паша да не допуска в сегашното време в екзархията такъв способен човек, който може да побърка на помирението, и Сафет паша е употребил тая лувкащина, за да изпълни волята и желанието на в [селенската] черкова. В екзархията са събрани патки, а по-умните са си подали оставката и не щат вече и да крякат. Кой знае да не би и нашите (тука се подразумява помирителната партия и обикновено се притуря епитетът магарета) да са молили министърът да удари екзархът по носът и да му докаже, че той не може да се разпорежда с екзархията си тъй, както той иска.» Видите ли, дипломати? Идете после това и говорете, че ние се не занимаваме с екзархията и че се не грижиме за нейното добро.

Но почакайте, че има още един важен вопрос, пък тогава ще да свърша. Тоя вопрос е едно ново и прясно приключение в павликянското село Белина. Вие знаете, че на белинчани се разреши от самото правителство да се омъжат младите калугерки от манастирът, т. е. любовниците на австрийските и италианските свети патери², и че някои други момци си земаха вече съпруги от сестрите на Исуса. Тия дни няколко души млади, които имали намерение да стъпят в законен брак, поискали после божествената служба да отидат в стаята на поп Алфонса и да поискат благословията му. Но Алфонс, като видял, че

¹ Игра на карти (преферанс).

² Отци, свещеници (католици).

това е присмех на неговите религиозни и плотски чувства, посрещнал младите с псувни и с викания и заповядал на други един служител на Лойола, който е готвач на Алфонсовият стомах, да излезе и да ги изпъди. Готвачът излязъл с един шишилия бастун и между него и младите се захванал един добър религиозен бой. Алфонс се затекъл в стаята си, грабнал един револвер и излязъл да помогне на другаринът си. В това време притичат заптии заедно с гражданите и отгърват младите от яростта на техните пастири. Особено някое нещастие не се е случило, освен това, че един от младите е промушен с шишът и че белинчани са изгонили сичките свои попове и са помолили правителството да им назначи други, които да бъдат турски поданици (да им назначи ходжи, р.). Рафаил е побягнал в Букурещ, а Алфонс е дохождал тука да се поразговори за тая работа с австрийският и белгийският консули и сега се намира в Свищов.

Вопросаджиите разглеждат това произшествие съвсем от философска точка на зрението и намират пълно право на правителството, дето е индиферентно в злоупотребленията, които стават в католическите села. Но хапузханите¹ са направени само за раята, а особено за онзи клас от нашият народ, връз който лежи сичкият товар на данъците и на злоупотребленията и който действително намира утешение и спокойствие в тие човеколюбиви заведения на варващината. А русчушката хапузхана е мерило на нашият в това отношение щастлив напредък. Напредък, защото с това се умножава нашият пролетариат, който насякъде е бил и ще да бъде двигател на сичките революции. А нашият народ сиромашее с повече и повече и привиква вече да не жалее къщата си, парите си и жената си. Нека ми докаже някой, че това не е напредък за един народ, който не намира друг изход из положението си, освен революцията. Тая е моята крайна вяра в народът и затова мене не занимават другите дневни вопросы, освен вопросът за умножението на нашите нещастия. Нека ни колят, нека ни бият, нека ни безчестят, нека ни обират, нека мреме от студ и от глад, нека гинеме като скотове. Аз се радвам и желал би да се простре това зло и връз нашите чорбаджии и попове и да докара и тях до просяшка торба. И наистина ние трябва да се боиме само от оние филантропически лечения, които закриват нашите рани и които ни не дават да разбереме де е коренът на злото.

[Знаме, г. I, брой 11 от 16 март 1875 г.]

¹ Затворите.

[ЗА НАРОДА ЧЕРКОВНИЯТ ВЪПРОС Е ВЕЧЕ АНАХРОНИЗЪМ]

Ц а р и г р а д, 23 м а р т а

Аз съм бил сякога с такова убеждение, че какъвто въпрос и да се появи между нас, той не може да узрее и да се реши, ако народът не усеща в него някаква си нужда и ако той не отговаря на неговите цели и стремления. Аз се чудя на тукашните наши патриоти, като гледам, че тие постоянно обвиняват народът за това, че той е охладял към екзархията, че се не занимава с въпросът за нейното съществуване и че се не грижи да ѝ даде по-голяма важност и по-голям авторитет, както в очите на правителството, така и в очите на съседните с нас черковни и народи. Причините на тая студенина едни приписват на неспособността на нашето духовенство, а особено на екзархът; други — на интригите между екзархийският съвет и цариградските чорбаджии; а трети — на характерът и на апатията на сичкият почти български народ. «Никой не е крив в това отношение — говори в. «Напредок», — а тоя *никой* сме ние *сички*.» Аз не съм съгласен с тоя безсмислен афоризъм. Без потвърдението на уставът и без справедливият и окончателният резултат на истилямите¹ в смесените епархии, екзархията е в несъстояние да даде това, което е очаквал някога си народът от нея; цариградските българи и екзархийският съвет не могат да направят нищо без конкурсът и без съчувствието на народът; а самият народ — това секи вече види — не може и не желае да очаква от калимавиките нищо повече от това, което е придобил в продължението на 15-годишната си борба с гърците. За него черковният въпрос е вече анахронизъм и правдините, които му е дало неговото решение, не облекчават никак неговият страдалчески живот.

¹ Допитвания.

Какво искате от тоя народ, т. е. каква помощ и какво съчувствие може да ви даде той, когато вие му не давате нищо и когато той исторически е привикнал да гледа на вас като на свои паразити? Единствената негова цел в борбата против своите духовни експлоататори беше да се отърве от тяхното православно безчовечие и да скъси донейде ръцете на своите политически тирани. Но това се показва невъзможно. Стойте сега вие като патки край морето, крякайте и се къпете в своят допотопен патриотизъм! Волните, които произвождате с вашите гнуснави и безцелни интриги, няма да възволнуват масата, която е утихнала и притаила своето дихание пред една може би много пострашна буря, нежели тая, която вчера е утихнала . . . Пазете се само да не би с политическото кораблекрушение да отидете и вие на дъното на морето. Вие видите и чуete насякъде около вас страдания и глухи роптания, насякъде черно и безчовечно тегло и без да обръщате какво-годе внимание на това, борите се за власт и за първенство и трошите силите си за магарешкат сянка. Ако не можете да оставите екзархията настрана и да повдигнете на крака политическият въпрос, то не сърдете се на народът за това, че той не ще даже и да ви знае, и не обвинявайте неговите млади сили за това, че тие са земали друго направление и че са се устремили към друга цел. Турция умира, а вие карате гладният, жъдният и поробенният народ да се моли богу, да учи букварът и катехизисът, и чакате да ви хариже умирающият няколко хиляди реформаторски нули и да ви назначи за опекуни на неговите сироти робове. Впрочем, ако ви е оставил народът, то ще да ви оставя и аз и ще да премина да поговоря за агите.

Оная неделя аз явих, че на ауденцията, която султанът беше дал на графа Зичи, първият беше оплаквал пред австрийският посланик цял един час от политиката на Австрия, а сега ще да прибавя, че тая ауденция ще да има твърде важни последствия за босфорските шарлатани. Граф Зичи, барон Вертер и няколко души противници на Хюсеин Авни паша поддържат претенциите на г. Хирша за експлоатирането румелийските железни пътища и — ако и да се е съставила особена комисия, за да разгледа тие претенции — незадоволството от двете страни расте с повече и повече. После ауденцията, т. е. после унижението на падишахът, той е поинскал да промени Австрия своят посланик, но, наместо да се изпълни волята на царят над царете, работата прие съвсем противоположно направление. Размирицата за въпросът на железните пътища ще да свали граховският пехли-

ванин от столицата и ще да го научи втори път да не наговаря господаринът си да се отказва от своите височайши думи и обещания. Падишахът беше казал преди няколко време на г. Зичи, че той не е никак противен на това, дето дружеството за експлоатиранието железните пътища в Турция е преместило своята столица из Париж във Виена и с това се е преобърнало на австрийско дружество. Но г. Хюсеин е наговорил наместникът на прокурорът да се откаже от тие думи и да турне в критическо положение австрийският граф. За това Хюсеин трябва да падне.

По областите са захванали вече да стават големи променения и заместване на валиите. Между множество други свалени валии в Цариград е повикан и аданският валия Махмуд паша, който не е даже чакал да пристигне неговият отменник. Той ще да отмести Хюсеина, който надали ще може да се удържи, даже като военни министър, защото неговите пехливански способности са докарали Турция да се надвеси над гробът си. Махмуд ще може баре да облекчи нейната смърт. Мнозина искат да кажат, че валиде султанката¹ ще да се възпротиви енергически против свалянието на нейният любимец (да не повдигне някаква харемна революция? р.), но аз мисля противното. За да излезе барем временно из това крайно критическо положение, султанът трябва да пожертвува своите плотски чувства към земните гурии². Впрочем, в Турция, а особено в нейният държавен харем, са възможни такива аномални явления, каквито не съществуват даже и в «Халимата»³. Как ще да си обясните вие, например, следующите няколко противоположни случаи? Валиде султанката подарява на своят нов кехая⁴ една табакера, която струва около 2000 лири, а в Анадола, дето щастието на раята е прекипяло вече от пресищение, един сиромаш продава жената си за 6 крини жито! На един от редакторите на турските хавадиши⁵, на име Мехмед Ариф ефенди, на когото кожата е твърде гладка и лъскава, държавната меценатка е подарила 200 лири за една твърде безсолна химна относително нейните душевни и телесни добродетели, а из ближните страни на Мала Азия почти всеки ден достигат до ушите ѝ отчаяни викове за парче хляб!¹ А н. в. султанът е още по-великодушен в това отноше-

¹ Майка на властващия султан.

² Райски красавици (в мюсюлманската религия)

³ Сборник арабски приказки.

⁴ Управител, интендант на къща.

⁵ Вестници.

ние. Роди ли се нейде в Европа някой царски син или някоя княжеска дъщеря, н. величество дарява новороденото с такива богати дарове, които поглъщат данъците на един или на два санджака! А ако сметнете при това подаръците, които той прави на безчислените свои роднини, то ще да получите такива суми, които надминуват даже и държавният дефицит. Но простете ме, аз се забатачих с гнусотиите на турският престол и забравих да ви кажа няколко пресни новини.

В Дамаск няколко души турци са нападнали къщата на английският консул с намерение не да го оберат (обирът се не счита за престъпление в Турция), а да го убият. Тие турци са били подбудени от самите власти, по причина, че консултът е защита[ва]л тамошните англо-американски мисионери. Но за нещастieto на правителството консултът е ранен слабо и злодейците са издирени и уловени. Ще да видиме сега не ще ли Джон Бул да се понавъси към своите любимци. Друга една новина, която твърде много занимава гръцките ефимериди¹, е падението на ерусалимският патриарх Прокопия. Тоя православен-светец, както незаконно замести преди две години патриарха Кирила, е паднал по волята на народът и на арабското духовенство. Ако това и да се не харесва на фанариотската патриархана, която несправедливо и канонически, и исторически си е присвоила първенството над ерусалимският патриарх, но после изложението на руският синод към Александра II, в което падналият сега патриарх се обяви за незаконен наместник на св. места, тя е благодарна от това неочаквано събитие. Ще да видиме ще припознае ли новият патриарх нашата схизма² или ще да последва убежденията на Кирила. И в единият, и в другият случай той не ще може да се удържи дълго време на престолът, ако се не унищожи схизмата.

Из Деари Бекир пишат до един мой приятел, че от заточените е побягнал само един сърбин, а другото лице (т. е. българинът) се е удавил. Сърбинът е бил един отчаян пиеница, който е бълнувал да убие едно време Мидхад паша. Той е отвлякъл 20—30 лири от заточените и е оставил там жена, деца и нещастие на своите братия. Д-р Миркович и другарите му по нещастие и досега още не са пуснати из Мердинската терасхана.³ Тие хорица ще да си загинат, ако им се не изпроводи отнейде

¹ Еднодневки.

² Разкол.

³ Затвор каторга.

каква-годе парична помощ. Безчувствени са нашите хора, безчувствена била и вашата емиграция! Ние знаем само да мълчим и да търпим, а вие само да крещите. А дойде ли случай да излезе някое «зрънце» из кесията ни или из кесията ви, то ние ставаме неми и глухи, а вие чифути и везвате на кръчмарят очите, за да видите кого ще той да улови—да плати виното. Принципът на вашият патриотизъм са паричките, паричките и пак паричките. Даже и тие, които са били начело на емиграцията, са работили и работят само за пари.

[Знаме, г. I, брой 12 от 28 март 1875 г.]

[ДА ВОДИ НЯКОЙ НАРОДА СИ
НЕ ЩЕ КАЖЕ ДА ВЪРВИ ИЗОТЗАД]

Ц а р и г р а д , 27 а п р и л и я

Вие трябва вече да сте чули, че граховският пехливанин е паднал вече от везирската столица и че на неговото място е поставен за управител на девлетът¹ бившият морски министър Ессад паша. Когато наследникът на пророкът повика така нечаяно Махмуда из Адан, то сичките турски политици си помислили, че генерал Игнатиев и граф Зичи са спечелили победа над валиде султанката и че вследствие на това знаменитият крадец на единът милион франка като с вълшебен жезъл ще да възк еси отечеството на Баязида и на Мохамеда II. Но в Турция майката на султанът и трите хиляди харемни кобили имат много по-голямо влияние над падишахът, нежели даже сам аллахът със своите хаджи Бекташи и хаджи Хайвати. Наместо Махмуда, майката на султанът постави за везир Ессада, който се отличава от своят предшественик дотолкова, доколкото се отличава магарето от оселът, катърът от мулето и кучето от псето. Както сичките турски чиновници, така и Ессад е захванал своята политическа кариера още в утробата на майка си, научил се е да марширува в Цариград, умее да изказва глупостите си на езикът на Фенелона, а станал е везир само затова, защото после Хюсеина той е пръв пехливанин в държавата и втори любимец на Азисовата майка. Но че и от това променение няма да произлязат никакви важни последствия нито за финансите на банкротите, нито за дипломацията на шарлатаните, нито за здравето на умирающите, то това е ясно като ден.

Мнозина искат да кажат, че Хюсеин е паднал по причина на

¹ Държавата.

вопросът за железниците, но това не е вярно. Хюсеин падна по причина, че синът на падишахът е искал да обезчести дъщерята му, а тя се е отказала да бъде фаворитка на сладострастният принц. Както и да е, а за нашата кожа от това променение няма да произлезе никакво облекчение. Екзархията ще да се върти сѐ пак в колеята на своята неопределеност, народът ще да се съблича сѐ със същата безочливост и беззащитност, а прогресът на нравственият, умственият и телесният разврат, т. е. прогресът на цивилизацията, ще да напредва с херкулесовски крачки. Ние ще да оголееме до крайност и ще да достигнеме да мреме от глад, а нашите литератори, политици и дипломати сѐ ще да пеят химни за прерождението на Турция и за нашето съмнително бъдеще. На поврага техните разсъждения! Тука под носът ни произхождат такива аномални явления в нашият живот, които аз не мога да премълча и да продължавам описанието на турското пропадание. Нашето благотелно братство «Просвещение» извърши своето назначение и потъна в Лета. Едно дружество, на което целта е била да отваря български училища в Македония и в Цариград и да поддържа притиснатата от сърбизмът и гърцизмът българщина трябаше да има големи материални и интелектуални средства, за да дойде до какви-годе утешителни резултати. Това дружество се не подпомогна от народът, а някои си от членовете му се показаха крайно безсовестни в изпълнението на своите длъжности. Великият просяк г-н Мусевич, който беше изпроводен в Русия на просия, изяде повече от 2000 рубли на дружеството и нашата журналистика има чест да оплаче пропадението на това необходимо народно заведение. После «Братството» епидемията зарази и «Читалището» и то е близо вече да издъхне и да покаже, че народът не е «мърша», както мисли г. Славейков, само за това, че той не може вече да чака своето спасение от оние свои синове, които искат по-напред да го просветят и образovat, пък тогава вече да мислят да му дадат каква-годе свобода. Наистина, тие две дружества би били добър оплот против безумната пропаганда на сърбите и против великата идея на Алкивиадовите потомци, но кой е крив в тяхното пропадание! Народът ли? Из провинциите достигат до нас такива отчаяни викове от притеснения и сиромашия, от които трябва да настръхне кожата даже и на най-безчувственият човек: а ние не обръщаме на това почти никакво внимание и се стараеме да просветиме и да образуваме робовете. Възможно ли е това нещо и има ли какъв-годе смисъл тоя прин-

цип? О, Мусевичевци! народът чака от вас свята и безпристрастна проповед за революция, за да излезе из това отчаяно положение, а вие сте се увили около шията му, запушили стеновите уста с патриотически целувки и думате му: «Дай пари, за да поддържа екзархията и да ѝ дадем значение пред образованият свят, дай пари, за да избавим твоите прекрасни провинции от наводнения на чужденците, дай пари, за да те образуваме и просветиме, дай пари, за да те защитиме от насилията на твоите заклетни врагове.» Хубави думи и похвални желаниа! Но мършали е тоя народ, който няма какво да ви даде? Ако сте люде и патриоти, то защо не пожертвувате и вие това, което е пожертвувал и е готов да пожертвува той и сега, т. е. защо не тръгнете из него и със своите апостолски деяния не съберете неговите глухи роптания в един вулкан и му не помогнете да свали от шията си тоя безчовечно варварски ярем, който го е притиснал даже до земята? Или ви е страх да не би вулканическото извержение да хвърли и вас на въздухът заедно с другият непотребен материал? Не бойте се! Много в по-голяма опасност ще да бъде вашият живот после извержението, когато народът разкъса своите рабски окови, а вие дойдете да блаженствувате, да се веселите и да пеете патриотически песни над трупове на неговите синове. За пример нека ви послужи екзархията. Във времето на борбата Паисий, Авксентий и Иларион бяха идоли на народът, а сега, когато техните наследници се залепиха като кърлежи на неговото тяло и му не дават да мръдне на никъде, то вижте какъв почит се въздава на новите патриотипаразити. Да води някой народът си — не ще да каже да върви изотзад и да го дърпа за яката. Убедете се, че революцията само ще да спаси народът, ускорете нейния час и вие ще да видите, че не само ще да запазиме своите етнографически граници, но свободата, правото и народната гордост ще да съживят българинът даже и във от неговото отечество.

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

[ОГЪН И МЕЧ СА НАШИТЕ НАЙ-ВЕРНИ ПРИЯТЕЛИ]

Свищов, 28 април

Изстреблението на гяурите е една от първите длъжности на всеки истинни мюсюлманин. Такава е девизата даже и на нашите цариградски тирани. На всеки такъв херой изстребител се обещава рай със сичките негови прелести, планини пилаф, «топли тикъи», гурии и пр. А в това отношение гяуринът е по-долен даже и от кучето: когато го убиеш, то направя *абдес*¹, купи от фурната 2—3 хляба, нахрани сокашките кучета, и грехът ти се прощава. Такова поучение дават старите и закалените фанатици на своите млади юнаци. Но онзи, който познава турците отблизо и който знае от какви идеи се въодушевява тяхното правителство, вижда много неща там, дето други нищо не би видял, или би видял съвсем друго нещо. В 10 брой на «Източно време» е казано, че двама черкези, които са били затворени в Свищовската хапсухана², измамили бодростта на пазителите и побягнали по селата. Там тие правили такива злодейства и зверства, щото даже и властта не могла да им стори нищо, ако и да изпроводи цяла тайфа жандарми, за да ги уловят. Че зверствата, които са направили тие двама херои, надминават даже и въображението на редакторите от «Източно време», е нещо, което не ще никакво съмнение; но че тие са измамили бодростта на пазачите и че са побягнали, то това е от оние безсовестни лъжи, които нашите цариградски хавадиши употребяват, за да не раздражат писалището на печатът. Черкезите не са побягнали, а са пуснати нарочно от самият каймакамин³, за да наплашат със своите без-

¹ Измиване преди молитва (у мохамеданите).

² Затвор.

³ Началник (на околия, кааза).

човечия раята, която в последното време е захванала така съчувствено да се отнася към «кометите»¹. Аз положително мога да ви кажа, че каймакаминът е много по-голям разбойник и по-страшен звяр, нежели неговите ортаци-черкези. Но това нещо има и своята добра страна.

Нашите тираны не проумяват, че сяко едно притеснение, сяка една кражба и сяко едно убийство са капчици, с които се пълни чашата на народното търпение. Толкова по-добре за нас! Злодействата ще да ускорят часът на отмъщението и тогава ние ще да подириме даже и процентите на своите теглила. Ние твърде добре знаеме, че подобни побягвания на разбойници стават секи ден и секи час из турските хапузхани. Подкупят каймакаминът, нагласят заптиите и след два дни вие чувате, че еди-кой си турчин или черкезин измамил бодростта на пазаците си и побягнал из хапузханата. Защо не побегне някой христенин, а особено някой българин, който е само подозрян, че принадлежи на «кометите»? Тежко и горко на такъв затворник! Той ще да претърпи най-страшните мъки и оскърбления, той ще да бъде отровен, убит или хвърлен в някой заход. Впрочем, защо да се оплаквам и аз чрез вестникът ви, когато това няма никому да помогне. Меч и огън! Това са оръдията и средствата, с които ние ще да намериме когато и да е правдина в държавата на разбойниците. Огън и меч! Тие са нашите най-верни, най-добри и най-полезни приятели и защитници. С тях ние сичко ще да придобием.

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

¹ Комитите, бунтовниците.

[НОЖЪТ ЩЕ СПАСИ НАШИТЕ ГЛАВИ ОТ ПОГИБЕЛ]

Лом, 17 април

По нашите страни произхождат страшни злодейства. Но нам е омръзнало вече да се оплакваме ту пред правителството, ту пред екзархията, ту пред самият народ чрез вестниците: за злото у нас няма никакъв лек. Правителството е ортак с разбойниците, екзархията е безсилна, за да ни защити, а народът — той е обръгнал и спокойно гледа на сяко едно нещастие, което иде да се струпва на главата му. Но ако оплакванията имат какъв-годе смисъл у вас, т. е. ако емиграцията държи сметка за народните страдания, то позволете ми да притуря при сумата на турските варварства и безчовечия още един факт, който е до такава степен грозен и отвратителен, щото не може да се премълчи.

Преди няколко време една чета черкези нападна селото Дервишово и след като обра и съсипа няколко български къщи, увенча своят подвиг с убиванieto на две доста многочислени семейства. Като обра къщите им с такава скрупулозност, щото с трън да се завъртиш из тях, не ще можеш да закачиш нещо, правителствената чета пристъпи да изпълни инструкциите и на оние свои ортаци, които я бяха изпроводи́ли и улеснили да оплени селото. Посред нощ разбойниците извързаха членовете на горекананите семейства, накладоха няколко огньове на дворовете им, отсякоха 7—8 ръжена и захванаха да ги пекат като прасци, да ги бият като говеда и да ги мъчат като българи. Отчаяните викове на нещастните цепеха даже небето, но пред зора тие утихнаха и утрешният ден ни показва седем души жертви окървавени и почернели, а един полумъртъв без очи, без ръце и без крака. Тоя човек живее и до днес! После това нечуено зверство селяните из Дервишово още на другият ден се затекоха да се оплачат на правителството, но оттогава и досега са се

изминали цели два месеца, а агите не са даже и помислили да потърсят и да накажат злодейците или да рапортират на погорните власти. Черкезите си се разхождат като бейове. «Ден» ни съветува да се оплакваме в подобни случаи на централното правителство, но ни не казва какво трябва да правиме, ако и това скопище от злодейци не обърне внимание на нашите отчаяни викове. Цяла Европа скочи, за да принуди Портата да накаже кървопийците при Подгорица, а тя не извърши почти нищо; а редакторите на «Ден» пишат уводни членове за правосъдието на босфорските калпазани и проваждат народът да плаче за милост пред вратата на адът. Ей, байовци! Ако да би централното правителство на милостовият ваш цар и баща имало барем капка справедливост и човещина у себе си или ако да не би било то главният двигател на разбойническата машина, то скотските страдания на раята не би прогресирали с такава изумителна сила.

Преди четири дена в ломските лозя се уби един българин и всеки вече знае, че убийците са двама турци, които са се похвалили пред няколко лица, че тие са бабаитите, които колят раята. Но правителството и нехае да подири убийците. Я да беше убитият някой турчин, пък вижте, не щеше ли правителството да излови половината от българското население в Лом и да хвърли на неопределено време няколко десетки невинни хорица в темницата. По едно само подозрение назе ни пращат да гинеме по азиатските пустини и да мреме като псета в темниците, а нам тълкуват за справедливост от страната на нашите тирани! Нож, нож! Ножът ще да спаси нашите глави от погибел!

[Знаме, г. I, брой 14 от 2 май 1875 г.]

[ТУРЦИЯ БЕРЕ ДУША]

Ц а р и г р а д, 2 м а й я

«Турция бере душа, Турция се разлага, Турция пропада!» Колко пъти се е повтаряло това пророчество от европейските авгури¹ политици! А между това разлагающий се труп се още се не разсипва, болният човек се още не умира. Коя е причината на това? Отде болният черпи жизнени сили и поддържа животът си? Отговорът на това е твърде прост. Болният черпи своя целителен балсам от кървавият пот на поробените народи, кражбите и обирите поддържат неговият живот, а дипломатическата атмосфера му дава възможност да диша и да се мърда. Да, Турция се мърда и се мъчи да пропълзи и да се изправи на краката си. За доказателство на това ето ви няколко факти. Тука в столицата се говори, че дебелата сянка се е решила да увеличи числото на своите крепости по бреговете на Черното море и на Дарданелите и освен това да укрепи по-добре Шуменската твърдина.² Види се, че дембелите се боят от някакво си неспокойствие и че г. Ессад, при сичкият си аркадашлък³ със Зичи ефенди, не желае да ожени плодоносната рая на падишахът за някоя от съседните свахи.

Сегашният велик везир е наумил не на шега да се прослави като преобразувател на Турция. Преди няколко дена той е отправил един циркуляр към управителите на вилаетите, в който им заповядва вярно и съвестно да изпълняват длъжностите, които им са вверени. Г-н Ессад им напомня, че сичките поданици на държавата трябва да се съдят нелицеприятно, справед-

¹ Римски жреци, които предсказвали бъдещето по летежа на птиците.

² Крепост.

³ Приятелство.

ливо и без никакво различие на вяра и на народност (ох, ох, ох! трябва!), заповядва им да пазят интересите на обществената каса (да, да! кражбата е необходима при днешното положение на турските финанси), да умножават и да развиват съобщителните средства (разбойничеството ще да свърши тия обязанности), от които зависи благоденствието на държавата, и, най-после, да внимават върху обществената безопасност «според високата воля на народолюбивият монарх». Идете после това и не говорете, че Ессад е по-голям пехливанин от Хюсенна! Но главното нещо, което занимава новият везир, е въпросът за финансите. Новото турско министерство се е лутнало да търси някакви си магьоснически лекове и, както се види, скоро ще да открие философският камък, чрез когото ще да направи от скелетът на Турция млада, силна и енергическа девойка. Но лошото е това, че европейците не дават вече пари, а раята е съвсем оголяла. Аз би посъветвал Ессада да се обърне към Киверницата в Търново (Киверницата е търновска магесница) и вярвам, че ще да добие по-голяма помощ от нея, нежели от сичките финансови комисии и операции.

И наистина, ингилизинът Фарлей отиде, та разказа на европейските банкери, че султанът и неговото правителство са бездънна бъчва, и затова съветва кредиторите да изнесат Турция на мезат¹, а тежките години докараха раята до такава сиромашия, щото и досегашните данъци не ще могат да се приберат. Земете на босият обувката, а на голият ризата! А в Цариград милиони дембели са зинали из едно гърло и викат: «Пари, пари!» Султанът иска пари, за да прави великолепни дворци и джамии; на валиде султанката² са потребни милиони, за да удовлетвори прищевките на своя харемни разврат; 3000 двуноги кобили искат да имат сичко в баснословно изобилие; на оланите, на министрите, на шпионите, на войската, на кучетата и на чиновниците трябва да се плаща, а в държавната каса мухол и паяжина и на Високата порта тропат всевъзможни семитически барони за лихвата на безбожно громадните дългове. Пари, пари! Пари иска н. в. синът на слънцето, а Ессад и министърът на финансите мигат като куче под мусандра³ и въртят глава като метиляви овце. Те работят във финансовата комисия и се

¹ Публична продажба, търг.

² Майката на султана.

³ Долап.

стараят да изравнят доходите на държавата с разходите на раз-
вратът. Тежко им! Но и между турците има патриоти. Някой си
от членовете на комисията превел брошурата на Фарлея и под-
хвърлил я тие дни в палатът на негово величество, който, като
я прочел, дошел в такава ярост, щото заповядал тутакси да се
издири «чапкънинът» и да се накаже със сичката строгост на
законът. Въобразете си каква е била тая монарша ярост и тоя
височайши гняв. Гяурин да критикува царят над царете и да
му дава акъл, а някой от неговите твари да превожда тая кри-
тика и да я подхвърля в палатът на наследникът на Мохамеда!
Возможно ли е? Но в Турция сичко върви наопаки. В[еликият]
везирин заповядва да се пази обществената безопасност, а в
горня Албания в последното време са се появили такова множе-
ство хайдушки чети, щото сред пладне нападат на градовете и
пленят сичко, щото им се попадне пред очите. Властта е изпро-
водила 4000 души войска, за да гони разбойниците. Каква е
тая обществена безопасност, г-н Ессаде, дето само в една част
от държавата са потребни цели полкове войска, за да пазят насе-
лението от разбойниците? После тоя факт има ли какъв-годе
смисъл твойт циркуляр? Ех, турци, турци!

Щях да ви пиша нещо и за железниците, но оставям за до
неделя.

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

[НЯМА ЗА БЪЛГАРИНА ЧОВЕШКИ ЖИВОТ В ТУРЦИЯ]

Русчук, 4 май

Няма за българинът човечески живот в Турция, няма той да види бял ден, дорде съществува това разбойническо господарство, което е покровител и възпитател на всевъзможни изедници, интриганти, шпиони и паразити. Само смъртта на това въртоглаво господарство ще да даде живот на българинът и само тогава ще види той бял ден пред очите си.

Тука у нас произхождат такива плачевни и отвратителни скандали от страната на правителството, щото и сам вече не знаеш какво да мислиш за тоя народ, който ги търпи така безпрекословено и който не въстава, за да разбие веригите на своето робство и да отърси от тях задебелялата си шия. Слушайте и се чудете!

На 22 априлия на портите на г. Калича се намери покачена една адресна белберска табла, на портите на г. Кличана една тютюнджийска дървена бохча, а на портите на Сюрмеджията едно белберско лихенче. Тие неща били откачени от някои си дюкяни и покачени за подигравка на портите на гореспоменатите германски и белгийски консули. Тряба да ви кажа, че тие две личности са много по-големи интриганти и клеветници, нежели и самият даже гърко-редактор на «Soleil», и много по-големи изедници за българският народ, нежели и самите турци. Колко сиромаси са обрали, колко хорица са разплакали и колко къщи са опропастили — това не може да се изкаже.

Като видели консулите тая подигравка, то за да си отмъстят на някои си ненавистни тям българи, подкупили тукашният табораасъ¹ и накарали го да хвърли в тъмницата двама българ-

¹ Началник на табор (войсково поделение).

ски младежи, а именно Илариона Драгостинова и Телемаха хаджи Пенова, които се и обвинили като причинители на скандалът. При това, за да има обвинението какво-годе основание, табораасъ надумал пазавантинът от махалата да се закълне на съдът, че той видял Илариона и Телемаха като покачвали нещата, но не можал да извика, защото те сбърнали към него револверите си и накарали го да мълчи. Това беше достатъчно, за да се затворят младежите и да се осъдят на едно или на двегодишно заточение, ако едно ненадейно обстоятелство не даде на работата съвсем друго направление. Драгоманинът на английското консулство, г. Грегуар, и с него заедно още един англичанин на име Гранд, дохождат при валията и му разказват следущето: «Ваше височество, заповядайте да се пуснат младежите, а ако консулите поискат от нас каквото и да е удовлетворение, то ние сме готови да им дадем.» Валията се засмял и заповядал да се пуснат невинните, които, ако да не бяха се признали англичаните, непременно щяха да отидат на заточение, само затова, защото са българи и защото имат злочестината да се не харесват на немския и на белгийския консули. Видите ли какво различие прави турският произвол между чуждите поданици и раята? Видите ли как той постъпва и с клеветниците от своята народност? Българите се изпроваждат на заточение, на англичаните се казва едно «браво», а на табораасъ и на пазвантинът никой нищо не казва! Но на Калича и Кличана, т. е. на тие български пиявици и изедници, на които нимфоманията на затлъстелите им от българска пот дъщери привлича драгоманите из другите консулства, кой какво ще да каже? Аз мисля, че освен едно публично заплюване друго нищо не може подействува на тие патентовани шарлатани (ба, ние мислиме, че и тоягата е добро средство). Ех, вии, немски дяволи! и вие сте изпроводени да защищавате християните в Турция. Впрочем, вие имате право да правите злодейства и да преследвате българския елемент, защото сте достойни представители на онова гордо и заносчиво правителство, което е претопило толкова славяни и което точи зъби и за славянския Дунав. Но . . . не ще да ви омръзне! . . .

Злочестите запрени за шуменската плачевна комедия се осъдиха вече от *правосъдното* съдилище. Десет души от обвиняеми-

те са осъдени на тригодишен затвор, 5 души на шестмесечен затвор и един (на име Заваров) на тримесечен затвор. Защо и за какво се осъдиха тие невинни хорица? Не за кефът ли на чужденците-експлоататори, които са дошли да ни пленят, обират и обезчестят! О, цивилизовани европейски вълци! И на вас ще да заплати човечеството, когато и да е, и дето и да е. Да, ще заплати, когато настане страшният и правосъдният съд на народите над сичките паразити, изедници и мъчители по сичките краища на светът. Аз вярвам в това и казвам «амин»!

[Знаме, г. I, брой 15 от 9 май 1875 г.]

[ЗАТОЧЕНИТЕ БЪЛГАРИ]

Де а р и Б е к и р, 25 а п р и л и я

Син на нещастна Полша и изгнаник в Турция, аз още от началото на своето побягване съм бил принуден да живея в Азия и тука «в поте лица» да изкарвам своят насущни хляб. От моите братия и другари има мнозина, които живеят в Европейска Турция, но аз не можах да направя това, защото, като секи честен революционерин, аз не можах да гледам на оние безчовечни страдания, които търпят цели милиони славяни от страната на едно правителство, което само из омраза към Русия ни прибира и ни прави участници в своят деспотизъм. Аз съм проливал кръвта си за свободата на Полша и на човечеството и не мога равнодушно да гледам на страданията и на вашият народ. Но, види се, свободата няма да земе скоро връх над робството, защото и тука аз виждам това същото, което ме е преследовало през сичкият ми живот: и тука аз чувам отгласи на оние човечески стенания, от които съм побягнал; и тука аз срещам свои братия по кръв и по нещастия. Аз говоря за вашите нещастни заточени мъченици, които днес гният в мокрите и в неносните азиатски тъмници и на които охканията ме отнасят мислително в пустите и студените сибирски равнини. Ако тие мъченици и да имат пълно право да се оплакват в много отношения от неспособността на вашата емиграция, но аз мисля, че именно вие трябва да се потрудите да облекчите тяхната участ, [и] вие трябва да вдигнете глас и да утешите техните ближни. Затова аз — славянин и поляк — се обръщам от името на вашите братия към сичката ваша емиграция и с надежда, че тя няма да ги остави без помощ, описвам техните последни страдания.

По празниците на Великден аз стигнах из Багдат в Деари Бекир и първата ми грижа беше да се срещна с някои и други от заточените братия. Аз останах като вкаменен, когато чух, че те сич-

ките били хвърлени в темниците и че даже за празниците правителството не щяло да ги пусне, ако за това и да имало везирска заповед. Аз отидох в темницата да ги видя и останах крайно нажален, когато погледнах на тяхното грозно¹ положение. Вие не можете си представи по-нещастни, по-убити и по-отчаяни същества. Но коя е причината на техните нови страдания? — Между заточените имаше един сърбин, осъден на вечен затвор, когото освободените преди 4 години свишовци измолиха и освободиха, и който се беше оженил и имаше две деца. Преминалото лято сърбинът Иван оставя жената си и децата си, открадва десетина турски лири от хаджи Станя из Тетевене и побягва. Това беше достатъчен аргумент за тираните, за да затворят сичките заточени от 1862 до 1872 година и да ги подложат под най-страшните притеснения. В продължението на своят затвор тие четири пъти телеграфирали на в[еликия] везир, за да ги пусне под поръчителство, и той «се смилил за тях»; но тукашният губернатор, стар еничерин, фанатик и непримирим враг на християните, не желае да изпълни заповедта на везирът (такива неща само в Турция стават) под предлог, че той чака уж отговор на едно негово писмо, което впрочем, не е нито писал, нито изпращал. Пред празниците нещастните се отнесли с жалба до тукашната православна арабска община и я молиха да поручителствува за тях, за да ги пуснат барем на 3 деня за Великден, но когато общината съобщила това на владиката и той изпратил поручителството до валията, то административното куче отговорило, че не за три деня, но и за три часа няма да ги пусне, дордето не получи отговор на писмото си. «Нека изпукат до един» — казал звярът и изпъдил владишкият пратеник. Може ли после това някой да каже, че в Турция съществува какъв-годе закон и каква-годе администрация? Аз мисля, че в[еликия] везирин е писал да се пуснат затворените, но в това също време е дал и други инструкции на своят представител. Инак нещастните не би мрели един след други в темницата. Но както и да е, а по Великден те пак отслужили божествената служба със своите заточени братия попове. Българското «Христос възкресе» прозвучало в тъмните и мокрите Деарибекирски темници!

На 23 март тука пристигнал Христо Гълъбът, родом от Калофер, който е лежал цели 5 години в цариградската терасхана² и който ще да лежи още две години тука. Когато аз посетих тоя момък, то той ми разказа, че предателят на д-ра Миркови-

¹ Страшно.

² Затвор.

ча, прочутият Дорчо ефенди, скоро ще да бъде осъден в Цариград и скоро ще дойде да види как се живее в Деари Бекир. Ако и да е безнравствено да желае човек нещастията даже и на неприятелите си, но аз, който познавам д-ра Мирковича и неговите тежки страдания в мендерската темница, желал би да видя българският изедник и баре веднаж да го заплюя. Нещастията оправдават и най-подлите личности. Жално е само това, че тие нещастията погубват много чисти и святи натури. Така на 16 март е умрял тука един от добрите ваши революционери, на име Дорко Боров, от Горни извор, който, освен своето скъпо отечество, е оставил стар и беден баща, немощна майка и две дечица без майка, която още преминалото лято е умряла от милост за своя 30-годишен юнак. А на 11 априлия, т. е. на връх разпетият петък, часът по 10, умря Станчо хаджи Иванов от Тетевене, който е оставил стара и беззащитна майка, млада невеста и две сирачета и който едвам на 28-годишната си возраст е извикал: «Прощавай, Българио!» Но прощавайте и вие, свети мъченици! Вечна ви памет! — ще да кажа аз наместо вашето отечество и ще да се обърна пак към живите. В затворът почти сичките са болни и ако им се не подаде каква-годе помощ, за да могат барем с поздрава храна да подкрепят организмите си, то тие сичките ще да изкапят като гнили круши. Геренов и Радославов са така също в крайно лошаво положение. Първият, който е изпроводен на 7 години в Ерзерум е, като-речи, постоянно болен, а вторият, който е осъден на три години в Кютая, той измръзнал дотолкова силно, щото му са капнали пръстите и на краката, и на ръцете. Един само Узунов противостои на сичките мъки и страдания и с геройство прекарва своите черни дни. Силният характер и твърдата воля на тоя момък заслужават голямо уважение. Из пътят за Деари Бекир и оттука за Мерден той се е отказвал да язди кон, морил е себе си с глад и много пъти е накарвал заптиите да гледат на него с почит. Напразно «Независимост» го е наричала някога си предател и безхарактерен човек. Аз познавам и него, и другарите му, и готов съм сякога да докажа, че Узуновците са редки и че тоя момък е станал жертва не на своята, а на чуждата глупост. Но стига дотука. Когато ви изпровода мартирологът¹ на сичките умрели от 1862 година и досега, то и тогава ще да поговоря за живите. Сбогом.

[Знаме, г. I, брой 16 май от 17 май 1875 г.]

¹ Списък на мъченици за вярата.

[ЧАСТНИЯТ ЖИВОТ НА ЧОВЕКА
Е ТЯСНО СВЪРЗАН С НЕГОВАТА
ОБЩЕСТВЕНА ДЕЯТЕЛНОСТ]

Цариград, 18 май

Ако има нещо смешно в Турция, то това е турската журналистика. Сичкото друго е достойно за сълзи и за оплаквания, за псувни и за негодования. Като революционерин, аз мисля, че не трябва да бъде сякога мрачен и навъсен, а мога понякогаж и да се посмея. Разбира се, че когато жабата е повдигнала кракът, за да я подковат по примерът на биволът, то тя не е мислила, че и турските хавадиши¹ са от един род с нея и че славянофилите и г. Бисмарк са подковани добитъци. Но времето ни доказва противното. По примерът на панславизмът и на пангерманизмът турските пачаври са се запретнали да направят цариградският халифат център на сичките Мохамедови поклонници и да дадат нови сили на издихающият босфорски деспотизъм. Уплашени от напредъкът на Русия в Азия, на Англия в Африка и на поробените славянски племена в държавата на Османа, тие свикват сичките диваци на кръстоносен поход против християните и обещаваат им покровителство, помощ и славно бъдъще. Фец и Занзибар, Афганистан и Кашгар, Ачин и Бухара — сичките тие ханства и емирства² се призовават да «напуснат раздорите и да обърнат погледите си към центърът на ислямизмът, отдето могат да очакват своето спасение». Кажете ми, моля ви се, може ли да бъде нещо по-смешно от тоя фарс на идиотите? Над главата ти четат отходния молитви³, а ти бълнуваш за сватба и свикваш на пир сватове от девет земи. Впрочем, да се не смеем на турците, защото и нашето южнославянско сближение не е отишло

¹ Вестници.

² Господарства.

³ Погребални молитви.

по-нататък от техният панислямизъм. Ние сме много крещели в продължението на цели 10 години, а сме извършили само това, че сме дали повод на по-силните да ни лъжат, да ни експлоатират и да ни отнемат цели етнографически провинции. Сърбия и нейната журналистика твърде много прилича на цариградските хавадииши. А «Исток»? Няма ли някой честен сърбин, който да го заплюе за неговите клевети и гъзбойджалъци¹? Тая пачавра, с която си трият носовите сръбските великаши, е достойна представителка на идеята за южнославянското споразумение. Но да оставиме «Исток» и турските хавадииши и да видим какво правят агите, за да уловят Мохамеда за брадата и за да се обанкротят колкото се може по-скоро. Тие се въоружават от главата и до петите и стягат очкурите² на сичките свои крепости. Освен 150 хиляди войска, която е гладна, гола и боса и която афионлиите мозъци възкачват до един и половина милион, Турция е увеличила своята флота и артилерия и енергически стяга своите крепости. Преди няколко деня тука пристигнаха два белгийска вапора, натоварени с 12 огромни топове, направени в прочутата фабрика D'Essen. Тие се стовариха в топханата³. Делавер паша е изпроводен да разгледа черноморските крепости и да даде план за поправянieto им. Шумен и Русчук ще да се укрепят изново. В Босна и в Мала Азия се не жалее нищо за поправянieto на крепостите. А из Америка секи месец почти се докарват пушки и машини от най-новата система. Браво, турци! Вие скоро ще да осъществите идеята за панислям измът и скоро ще да докажете на Европа, че варварството още дълго време ще да опустошава прекрасните страни на Балканският полуостров. Да се обръсне пред вас Англия и Русия със своите завоевания! Да се обръснат и белградските дипломати със своят пансърбизъм! Едно нещо ми се види само чудно — отде земате вие пари за тие въоружавания, когато в държавната ви каса отдавна вече мишките играят на джирит⁴? Едни искат да кажат, че тие средства са събрани от частни пожертвования, но това не е право. Ако тукашните вестници и да ни разказват, че правителството е отредило комисия, която е натоварена да изработи проектът, чрез който да ограничи разноските на военното министерство, то и това е една от оние лъжи, с които въобще бан-

¹ Шарлатанства.

² Връв за връзване на гащи, на шалвари.

³ Арсенал.

⁴ Игра с кон.

кротите замазват очите на Европа. Напротив, целта на тая комисия е да намери колкото е възможно повече средства, за да въоружат *единът и половина милион* солдати. А пожертвованията на валиде султанката не са нищо при потребните огромни суми. Нейно величество е щедра само със своето «аферим» и осипва с милости само своите млади любимци. Така например, по случай на една визита, която е тя направила тие дни на мачкенският арсенал, милостивата патриотка е подарила на архитектонът Саркиз бей една табакерка, която струва цели 1800 лири. Такива също две табакерки тя е подарила и на други още двама дембели, които са се отличили твърде много със своите упоителни погледи. Тряба да ви кажа, че майката на султанът обича твърде много младите мустакати бейчета, които са въодушевени с идеята на панислямизмът. Но аз отидох твърде надалеч. Не би било зле да кажа някоя дума и за нашите си работи.

Дядо Антим е захванал твърде често да трие праговете на турските министри и да пръска успокоителни слухове за нашите черковни работи. Тия дни той е ходил при министърът на външните работи да го моли за потвърдението на екзархийският устав и е получил следующият отговор: «Комисията, която беше назначена да прегледа тоя устав, е извършила вече своето дело. Сега остава да го прегледам и аз, пък тогава вече да се пристъпи до неговото потвърждение» — егоже царствие не будет конца!

Така също се говори, че истилямите¹ са се захванали в битолската и в струмишката епархии и че тие скоро ще да се свършат. Ако в тие епархии и да няма нито половина чист елин, но вие ще да видите, че резултатите ще да бъдат утешителни за фанариотската патриархана и за оная компания шарлатани, които се групирват около «Век» и които на 2 майя си показаха рогата пред народът. Кой ще да прави тие истилями? Не ли местните власти? Тежко и горко на българският народ! А ргос, да кажа две думи и за хероите от 2 майя. Тука почти сичките са се развикали против постъпките на тие нощни птици, но това е дотолкова справедливо, доколкото е справедливо да викаш против магарето, което те е ритнало, или против кучето, което те е ухапало. Без тая постъпка тие «божини осли» би минували и досега за честни хора пред народът, ако техните зъби и

¹ До питванията.

подкови отдавна вече и да са познати на честните патриоти. Думата «ние сме *русси милет*¹» е достатъчен повод, за да се отвърща всеки един българин от това вонещо гюбре. Нема ние не познаваме кой е Балабанов, кой е Михайловски, кой е хаджи Николи, кой е Золотов и кой е Тъпчилеща? Освен последните двама, които не са друго нищо, освен златни телци, и затова искат да им се кланят като на идоли, другите са такива подли човеченца, които изведнаж може човек да ги характеризира. Православният шарлатанин Марко Балабанов е бил подъл още като студент в Париж, подъл е като журналист, подъл е като адвокатин, подъл е и като човек. Михайловски е от коренът на една шпионска фамилия и е такова лениво плотоядно животно, което за щастието на стомахът си е готово да продаде и жената си, и децата си. Той е изродът, който и досега работи за съединението на българските училища с турските! А х. Николи е такова православно и развратно преподобие, което е ритнало множество невинни душици в турските темници, посягало е връз невинността на дъщеря си и сега, 50-годишен пезевенгин², води третя 16-годишна стопанка, чрез хубостта на която е добил големи почести между рязаните и нерязаните турци. И тие изроди считат себе си за началници на българският народ и искат да управляват делата на екзархията. О, времена, о, нрави! Аз се луснах в цинизъм и в личности, но вие трябва да ме извините. Предателите и шарлатаните трябва да се преследуват безпоощадно. Ако тие се не срамуват да тъпчат със своите нечисти нозе правото на народът, то защо да се срамувам и аз да прекрача прагът на техният развратен живот? Частният живот на човека е тясно свързан с неговата обществена дейтелност.

[Знаме, г. I, брой 17 от 23 май 1875 г.]

¹ Велачи на народа.

² Развратник.

[НЕ ФИЛАНТРОПИЯ, А КОРЕННИ РЕФОРМИ]

Ц а р и г р а д, 24 м а й я

Филантропия! Благотворителност! Колко души шарлатани покриват своите мръсни дела чрез тие благозвучни думи, които не принасят почти никаква съществена полза на мястото, дето се те практикуват, ако полето на тяхната деятелност и да е твърде обширно. Благотворителността не може да изкорени злото, тя не обяснява причините на безбройните страдания на човечеството, не унищожава тие причини, а лекува само следствията. Тя само затуля-устата на гладният, приспива страдающият и приучва недоволният на робство и на търпение. Земете за пример Англия, дето благотворителността е достигнала до такива широки размери, в каквито тя не съществува нито в една държава. Нима там са могли филантропите да изцерят язвата на тялото на английският народ, която от ден на ден се уголемява се повече и повече, и която рано или късно ще да преобърне сичкият обществен строй в тая страна? Думата ми е за английският пролетариат, който, при сичката благотворителност на аристократите, расте не с години, а с часове и с минути. Освен това даже думата благотворителност е унизителна за човеческото достойнство, защото тя предполага, че съществуват на светът такива създания, които са направени по образу и по подобию божяго, но които са осъдени да мрат от глад и от мизерия. Никъде благотворителността не е принасяла полза, нито в старото, нито в новото общество. Припомнете си оние темни картини из римската история, когато цели хиляди нещастни хора са крещели «хляб и цирк», и когато тираните от страх и из милосердие са удовлетворявали желанието на своите робове. Има ли по-гнусно и по-отвратително гледище от това? Но разумните и образованите хора отдавна вече са разбрали лошавите последствия на благотворителността и сичкото свое

внимание са обърнали на коренът на злото, т. е. на онзи аномален обществен ред, който създава безмерно богати и безмерно сиромаси люде. Тряба по-напред да се изкорени злото и тогава не ще вече да има нужда да се занимаваме с лекуването на неговите последствия, което не само че е безполезно, но е даже и вредително, защото дава възможност да се развие в друго направление болестта. Извинете ме, че се аз така разфилософствувах за неща, които отдавна вече са раздъвкани и обяснени от новото човечество, но из направих това, за да ми послужат горните редове като критерий за известията, които аз ида да ви съобща.

Аз съм ви писал и друг път за гладът, който опустоши преди малко Мала Азия и който заплаши даже нашето с богата природа отечество и, струва ми се, споменах, че някои си благотворители се притекоха със своите привременни помощи на анадолците. Днес аз имам пред очите си отчет на цариградският благотворителен комитет, основан близо до английското консулство, който заедно с други подобни комитети, е подал помощ на 200 000 гладни души. Ако сметнеме, че на тие хора се е дало, както казва отчетът, от 10 до 15 гроша, то ще да дойдем до една твърде значителна сума; но за един човек или за едно семейство, което няма нищо, което мре от глад и което трябва да проживее от жътва до жътва, какво значат тия нещастни 10—15 гроша? Не са ли те един залък, който не дава нито здраве, нито живот на умирающият, а само продължава неговите страдания? Той сè ще да мре; а не е ли по-справедливо и по-човешки да се прекратят страданията му един час по-напред? Ето що говори отчетът по-нататък: «Нашите статистически сведения показват горчивата истина, че гладът в Мала Азия не ще може да се унищожи даже и подир жетвата на 1875 год. В най-плодородните страни на М[ала] Азия една третя част от народонаселението не е сеяла нищо; а трите четвъртини, които са сеяли, са обвезани с такива условия, щото като приключат сметките си със заемо-даватците си, то не ще да им остане, като-речи, нищо за прехрана. Как ще да проживеят те до жетвата на идущата година. Да им се помогне е невъзможно, защото нещастните ще да бъдат твърде много! . . .

После тие отчаяни, но справедливи възгласи, благотворителите предлагат на правителството да захване някоя обществена сграда, за да даде работа и прехрана на народонаселението. Добри и човеколюбиви планове, но кажете ми ще да могат ли

те да се осъществят при днешното критическо положение на турските финансии? Отде ще да земе правителството пари, за да захване обществени сгради и да даде прехрана на гладните? Не от раята ли пак? Но това не е лек, не е благотворителност. Ако да би попитали гладните мене, то моят рецепт е въстание против днешният обществени строй. Съсипете тая ерархия в човечеството и вие ще да видите, че ще да се унищожат причините на вашите страдания. Но стига за това. Да ви кажа сега нещо и за агите.

От 1 януария на идущата година пощите и телеграфите в Турция ще да влязат вече под пълно управление в ръцете на турците. От тая дата иностранныте пощенски тимбри¹ няма да имат никакво значение в Турция. Ще да видиме как ще да се приеме това високо решение от европейците, които са се убедили вече в турската неспособност.

Разпрата, която беше произлязла между семитическият крадец барон Хирш и н. в. султанът на разбойниците, е зела вече полюбовно решение; крадците са се условили относително раздялата на плячката, която ще да смъкнат чрез направата на железните пътища. С една дума, между царят израилски и банкротинът Азиса съществува вече пълно съгласие и любов.

Известieto, че Занзибарският султан е тръгнал за Англия и че е приет твърде тържествено в Лисабон, е ударило като с дърво турската журналистика. Тя креши за панислямизмът, а неговите синове се разхождат по гяурските земи, без да се явяват пред наследникът на пророкът!

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

¹ Марки.

[ЕКСПЛОАТИРАНЕ НА ТРЕВНЕНСКИТЕ МИНИ]

Тр я в н а, 25 м а й я

«Барабар Петко с мъжете, утрепката му на поясът!» II нашите красти, по подражание и съветите на европейците, са захванали да експлоатират минералните богатства на държавата. Турция ще да подкрепи и ще да оправи своите финанси, говорят цариградските турски и не турски хавадиши, когато тя въведе какъв-годе ред в администрацията, каква-годе икономия във финансите си и каква-годе справедливост в съдовнищата си и когато тя захване умно и разумно да експлоатира своите природни богатства. Но какъвто ред е въвела тя и в едното, и в другото и каквата способност е показала в сичките си други предприятия, такава способност показва тя днес и при експлоатирането каменните въглища в околността на нашият град. Вие знаете какви бяха причините за пропаданието на турската параходна компания по Дунавът. Некадърността на дембелите да водят общи търговски работи, тяхната глупост, неакуратност и техният исторически навик към всевъзможни кражби, тайни или явни, частни или официални, доведоха тая компания до несъществуване. Същото явление, т. е. същата неспособност, се забележава днес и в експлоатирането на рудокопните за каменните въглища, които се намират на два часа разстояние от Трявна и които аз съм можал доста добре да изуча. Правителството е изпратило тука разни инженери, меймури¹, кятипи², заптии и забити³, и то в такова количество, щото сичкият доход от рудокопните не стига само за заплатите на тие изгладнели вълци.

¹ Чиновници.

² Писари.

³ Стражари и офицери.

А като си припомним, че въглищата трябва да се изпроваждат с кирия на кола и на коне в Свищов и че и там така също има различни меймури, кятипи и не зная още какви си началници, излазя, според сметката пак на турците, че оката на въглищата им струва по 40 пари, когато в Свищов тие се продават по 20 пари оката. Видите ли кярове? Вярваш, че тие ще да напълнят опустялата държавна каса и че европейците ще да се успокоят относително своите займи и проценти. Но да оставим турската каса настрана и да видим няма ли да си изтеглиме пак ние от тая турска глупост?

Тука околните села са писнали кански от тие каменни въглища, защото, освен че те много пъти работят ангария, за да приготвят с време яма, в която ще да се изпращат жертвите на турското правосъдие, но са принудени още да прекарват тие въглища чак в Свищов и с кирия по 15 гроша на стотех оки. Ако кираджията е с кон, то не може да натовари повече от 100 оки, следователно, не може да земе и повече от 15 гр. От тука до Свищов се ходи най-малко за два дена, два дена трябва и за връщане, и ако преседи човек там още един ден, то ще да излезе, че той ще да изгуби цели 5 дена за 15 гроша. В разстоянието на тие 5 дена само за конят му трябва 5 ема по 6 гроша, правят 30, следователно, само с конят си той ще да спечели 15 гроша вън из кесията. А ако сметнеме и неговите разноски, то ще да намериме кяр до колене, а зарар до шия. Това същото се случва и с кираджиите, които ходят с кола. Това явно злоупотреба на човеческият труд и съществуване е накарало нашите селяни да се оплачат на правителството в Търново и да се откажат вече от подобни кярове с насилствени кирии. Правителството се е обещало да им покачи кирията до 20 гроша, което така също не е никому угодно. Но както и да е, а като се увеличи даже и с 5 гроша кирията, то въглищата ще да поскъпнат с по 5 пари на оката. Кой ще да купува тогава тие въглища? Аз съветвам турското правителство да се остави от тая севда да копае въглища, пък нека си гледа кефът, а ако иска да спечели, то сметките на михлюзите позволяват да се продава чуждият труд с 30 на стотех. Продавайте оката на въглищата по 15 пари и вие ще да прокопсате като синигер в кратуна!

[Знаме, г. I, брой 18 от 30 май 1875 г.]

[ТУРЦИТЕ СА НЕСПОСОБНИ ДА СЕ ПОПРАВЯТ]

Ц а р и г р а д, 1 6 ю н и я

При сичките съвети, оплаквания и заплашвания, както от страната на раята, така и от страната на по-голямата част от европейските политици и журналисти, турското правителство продължава се повече и повече да прави нови злодеяния и се по-бързо и по-бързо да върви към своята пропаст. Никакъв политически урок, никаква дипломатическа плесница и никакъв човечески протест са не в състояние да го вкарат в пътят на сносният деспотизъм. На съветите да въведе какви-годе реформи в своето управление, то отговаря, че в продължението на 40 години се е борило с фанатизмът на племената и се пак е достигнало до едни твърде утешителни резултати. Да видиме сега какви са тие резултати.

Ако земем във внимание теглилата на раята, то ще да видиме, че времето на кърджалиите и на даалийците още не е минало; но това не е доказателство за турската неспособност и безчовечие, защото раята е именно за това рая, за да се мъчи и тегли. Тука трябва други доказателства. Вие трябва да сте прочели в цариградските вестници, че английският посланик в Цариград преди няколко време изяде една добра плесница от един турски солдатин за това, че първият не сторил път на вторият да мине през улицата. Когато в Цариград стават подобни варварщини, то г. Елиот може ли да си представи какви размери имат тие в провинциите? Преди един месец австрийският генерални консул в Алеп отишъл да посрещне събратът си г. Звезднока, който идел из Бейрут в Алеп, и в едно село, като поискал да си купи храна за конете, няколко души турци скочили и с камъни щели да го убият. Правителството, казват, затворило множество виновни и неколцина от тях осъдили даже на 6-месечен затвор.

Защо ли се е потревожило? «*Не вар бир гяурдан?*»¹ Не стига ли едно просто извинение с обикновеното «*хата олмуи?*»² Друга една още по-неприятна беля се е случила и с. Поша, алепският вицеконсул на Съединените щати. Тоя господин се разхождал с жената си, с децата си и със своята братовчедка по края на градът. В това време двама души турски наездници³ пушат подир тях конете си и без малко щели да стъпчат жената. Г-н Пош вдигнал омбрелата си, ударил конят по муцуната и като го хванал за юздата, сполучил да избави стопанката си от явна смърт. Но за това той заплатил твърде скъпо. Наездникът бутнал конят си, свалил консултът на земята и стоварил му няколко удара с ножът си. Напразно г. Пош е протестувал и е викал на помощ полицията да улови капъсезинът⁴. Трима души жандарми, които били свидетели на тая сцена, му отговорили с присмех и псувни. Единът от тях даже помогнал на виновният да се скрие, като му подал ножът, който той изпуснал, и като му казал да бяга подир другарят си. Виновният е уловен и е даден под съд, а заптиите са затворени, но под какво наказание ще да ги подложи турският закон, още не се знае. Ако ще би и на въже да увиснат, то е сѐ едно. Аз жалея само това, че г. Елиот не е побит както трябва, на алепският цванцигер не е строшена главата, а г. Пош не е останал вдовец. Европейската дипломация ще да претърпи тие малки скандали и добрите аги ще да продължават да правят своите реформи и преобразования. Какпе⁵ турци! Щастието им е захванало да тече даже из баджаците. Но в Цариград тие са някак си посърнали. Брошурата на г. Фарлея, интерпелацията на г. Йорка, който е поинскал в английският парламент на общините да обнародва правителството кореспонденцията, разменена между него и Портата относително неизпълнението на хатихумаюнът и окръжното писмо на Фуада от 1861 г., енергическите статии, програми и трактати, обнародвани в европейските вестници относително турската неспособност за живот и за напредък — сичкото това е накарало банкротите да се поумислят някак си над своето положение и да търсят средства за спасение. Какви средства? Турция харчи и калта под ноктите си за въоружавания и сваля даж е и звездите от не-

¹ Какво може да се очаква от един неверник?

² Грешка е станала.

³ Конници.

⁴ Безделник.

⁵ Подли, коварни.

бето, за да намери пари за своята болест. Преди няколко деня отоманската банка е платила за сметката на правителството 460 000 лири за земените в разно време 900 топа Круп. А сега са пристигнали още няколко такива топове, които се и изпроводиха за укреплението на крепостите. С голяма дунанма, види се, Турция ще да погребее своето владичество в Европа! Да ви кажа и една новина. Смъртта на Илариона Търновски и неговите 10 хиляди лири, които, разбира се, са смъкнати от гърбът на православно българско стадо, ще да родят догматически въпрос между екзархията и патриархията. Братът на покойният, известният татаро-българо-турчин Михайловски, желае да докаже, че брат му, като е афоресан от висшето духовно началство (т. е. от фанариотската тимархана), нито екзархията, нито епархията имат някакво право над имането му. А над тялото на мъртвецът г. Славейков каза такова китайски-патриотическо слово! Впрочем, търновци трябва да се радват сега, че умря добрият им пастир.

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

[ЩЕ ЛИ ИМАТ КРАЙ НАШИТЕ ТЕГЛИЛА]

Лом, 19 юни

Лошо е положението на народът в нашето окръжие, тежко е бъдещето и на селянинът, и на гражданинът. Безбожните данъци, частните и официалните кражби и убийства, гладът и развратът са докарали българинът до такова ниско и неопределено състояние, щото не може се характеризира даже и с думата «скотско». Животът на скотът е много по-добър и по-безопасен, нежели животът на българинът. В градът и в окръжието, освен другите добрини, с които изобилствува нашият живот, от няколко време насам и развратът е достигнал до едно твърде цветуще състояние. Развратничат и турци, и българи, и кръстени и некръстени. Един от най-добрите разсадници на това неминуемо следствие на цивилизующият се деспотизъм, освен чиновничеството, е вълнарската фабрика на Мулла Махмуда. Какви маскарлъци не стават там! Аз ви ги би описал, но из уважение към печатът не искам да оскърбявам чувствата на авашителите. Достатъчно е да ви кажа, че такъв гнуснава цинически разврат не съществува нито в харемите, нито в публичните къщи, нито в манастирите, нито даже в прочутата фанаротска патриархана.

В по-предишната си дописка ви бях описал някои и други от безбройните убийства, които се извършиха в окръжието ни, оттогава и досега са се извършили още две, но и тях аз няма да ви описвам, защото тие са едно от най-обикновените неща в Турция. Ще да ви кажа само това, че злодейците са турци и че и до днес се разхождат свободно из Лом, без да ги покътне някой. Едно от по-редките неща е това, че нашите православни робове, докарани до отчаяние от гладът и от турските варварщини и несправедливости, бяха се решили да напуснат бащините

си огнища и да отидат в обетована Русия да търсят облекчение на теглилата си и покой на костите си. (Тежко им, сиромасите! Тие, види се, не знаят какво блаженство прекарват техните братия преселници в ноктите на двуглавият руски орел. Не напускайте, братия, башините си огнища! Не се лъжете, че ще да намерите щастие в чужда земя. Не видите ли, че даже в конституционна Румъния деспотизмът е накарал бесарабчани да си оплакват дните и годините! р.) Някои бяха си вече приготвили сичко за в път, но турците им не дадоха пашпорти и тие не можаха да променят едното робство на друго. Но не българите само теглят от отеческото попечение на цараградските разбойници. И турци, и българи, и цигани, и татари са писнали кански от данъци и от сиромашия. Следующите думи на един работник татарин, който викаше вчера насред улицата, доста добре характеризуват положението на мюсюлманските поданици в държавата: *«Аман, аллах, куртар бизи бу бизим чектиимизден!»*¹ Когато дойдохме от Къръм, ние си имахме и пари, и покъщнина, не ходехме като сега голи и боси и не търпяхме нито глад, нито жажда. На главите и на шините на жените ни имаше по 5, по 6 върви жълтици. А сега? Под крилото на стамболските султани, опросяхме и оголяхме като пръчка. В джebът ти ни пара, стомахът празен, на краката голи табани, няма нито работа, нито служба. Дей гиди кучешки рахатлък! Как ще да се живее, не зная. Но ние сме барем малко, а раята? Толкова милиони гяури, а не вдигат глава да отърват и себе си, и нас! Впрягайте се като волове и хранете душманите си, за да ви мъчат.» Забележете, че тия думи ги произнася татарин, а ние наистина мълчим и дремем, и чакаме Мойсея да дойде и да ни избави от фараоновските теглила и неволи.

Тука сяка пролет сиромасите се надяват, че ще да мине някоя чета от Влашко и че тамошните техни братия ще да им подадат *помощ* да строшат веригите на робството и на позорът, но, види се, напразни са техните надежди. (Не би трябало да бъдат напразни, но какво да се стори, когато Хаджи Димитровците измряха, а оние, които преди две години викаха: «Продайте си къщата и добитъкът, заложете си жените и децата и купете си оръжие, за да съсипе неприятелият», днес публично вече говорят, че тяхното отечество е джebът! р.) Шопът яде своята мамалига, подправена с лютеница, пъшка и търпи, а часовете на жи-

¹ О, боже, спаси ни от тези наши страдания!

воът му преминуват без радост и без утеха. Неговото преминало е черно и проклето, настоящето унижително и нечовешко, само в бъдещето блещука нещо радостно и светливо. Но кога ще да дойде то, това желано и честито бъдеще? Кога ще да се свърши историята на нашето робство? Кога ще да захванеме и ние да живееме като хора? Ох, това е неизвестно, това е мъчително . . . Тука се говори, че наместо йошур¹ от земните произведения, скоро ще да захване да се зема данък само за земята, по 5 гроша на дюлюмът², пък сеял ли си нещо или не, никой няма да те пита. Хората отсега още негодуват против тоя данък, на когото целта е събличането на сиромасите. (Негодуват ли? Кой ги пита! Когато тие оставиха без никакво съпротивление да им земат бедел даже от пеленачетата и когато не възстанаха против потурчването на своите училища, то е ясно като ден какви последствия ще да има и това тяхно негодование. р.)

Пътници, които идат от Враца, разказват за една твърде плачевна комедия. Някой си турски светия из Мека, заедно с 15 души молли и софти, е дошел във Враца и със силата на някакви си китапи³ и тапи⁴, потвърдени от цариградските злодейци, иска да докаже, че Враца заедно с 8 нейни села е вакуф⁵ на градът Мека, подарен от някой си бей, който във времето на еничарлъкът владял тая страна. Тие ходят да разглеждат своите мюлкове⁶ и искат от всяка една мъжка душа по 62 гроша данък; в противен случай тие грозят да изпъдят гяурите из къщата им. Робовете са се смаяли, какво да правят. Едни искат да се съдят, а други, които знаят, че тие пиевици са изпроводени от самото правителство, са се решили по-добре да изгорят и градът, и селата, нежели да станат и тие, и децата им собственост на тие красти. Видите ли, ето началото на бунтът, но кой е тоя, дето ще да направи първата крачка, кой е тоя, дето ще да им каже »дерзайте«! Патриотите във Влашко са наумили да ни просвещават, войводите ни са се изпокрили по къшетата и нехаят, а народът — бедният народ! — потъва до шия в кърви и в сълзи и с увиснала глава прекарва своите черни и неносни дни! Ще да имат ли край тие теглила?

[Знаме, г. I, брой 19 от 22 юни 1875 г.]

¹ Десятък.

² Дьонюм, стара мярка за повърхнина (=919,3 кв. м).

³ Документи.

⁴ Крепостни актове.

⁵ Имот, който се завещава с бсгоугодна цел.

⁶ Имот, владение.

[КРЪВОПИЕЦЪТ АЛАЙ БЕЙ ИЗПЪДЕН ОТ СЛУЖБА]

Русчук, 28 юния

Слава тебе, господи! Прочутият разбойник и главният началник на сичките нехранимайковци в Туна вилаети, известният вам кръвопиец и български мъчител, но достойният за турското управление чиновник Алай бей е изпъден вече из службата си. Дълго време той инквизитор е пил кръвта на българското население, дълго време той е съблачал сиромасите, дълго време той е бил камък на шията на всеки един по-живичък българин (Недейте го хвали дотолкова, защото турското правителство ще да го прибере пак и тогава тежко на кожата ви! На разбойническото правителство са потребни разбойници. Нема Есад е подобър от Алай бея и нема н. в. султанът е по-умен от Мемиш паша? р.), но никой досега не е смеял да се оплаче от него, никой не е можал да каже лоша дума за тоя пиян варварин. Днес той се разхожда по русчушките улици и грозно и самонадеяно поглежда на оние, които до вчера са треперали от него. Само с единът си поглед той иска да каже: «Почакайте, утре пак ще да бъдете в моите ръце. Ще да ви наливам пак катран в рогата.» Но знаете ли коя е причината на това ненормално явление в Дунавският вилает, т. е. знаете ли коя е причината, дето се повали тоя стълб на турската администрация? Да ви разкажа. Вие твърде добре знаете, че сичките обири и убийства, които стават насякъде из държавата на босфорския велики монгол, стават със знанието и по поощрението на самите валии, каймаками¹ и мюдюри². Главният фактор между властта и разбойниците в примерният в това отношение Дунавски вилает е бил

¹ Околийски началник.

² Управител на малък град.

Алай бей. Като всеки чиновник, той е имал и свои подчинени от тие подчинени първото място по безочливостта и по безчовечието си е захващал тукашният мухтарин¹ Стефан Гирдапски (българин ли е тоя изрод или някаква смес, произведена в утробата на майка му? р.). Заедно с това псе Алай бей е обрал множество български къщи в Русчук, избил е множество хорица и за всеки един свой подвиг, като табур-агасъ², той е запираше без сметка невинни личности. Така се е продължавало цели години, най-после официалните разбойници стъпиха на зъмен кокал и тиквата се строши. Зимъска, после едно убийство, извършено, разбира се, от Гирдапски и от Алай бея, първият, по заповедта на вторият, захванал да лови като подозрителни сичките ябанджии, които са се намирали в неговата махала. Не щете ли, между тия нещастни да се намери и един такъв, когото имало кой да потърси. Тоя човек бил руски поданик. Дордето да закарат нещастният в меркѝтъ³, копоите на Алай бея го довели почти до умирање с лобут. Като се научава руското консулато за това, тутакси изпроважда своят драгоманин г. Карвониди, да види каква е работата и да избави жертвата от насилие. Г-н Карвониди, като човек, който познава какво цете са турците, на всеки случай си земал револверът и отишел. Отишел, но неговите опасения се потвърдили. Копоите го посрещнали с лаене и с псувни и без малко щели да приемят и него за подозрителна личност, ако да не би им той вдъхнал особена почит към себе си со ние доказателства, които са неизбежни в срещата с побеснелите кучета. На псувните и на безчестията г. Карвониди отговорил със заплашвания, които се никак не харесали на агите. Тоя скандал родил вопрос, който и до днес се още протака в Цариград и който от своя страна, по настояването на цариградското руско посолство и по исканието на г-на Мошнина, е родил една комисия, която ще да разгледа коя страна е обидена и кой е виноватият. Но преди комисията да пристъпи към своята задача, Асим паша е показал кой е виноватият. За да се не издирят злодействата и техните покровители, той е изпъдил из службата Алай бея и мисли, че с това ще да запуши работата и ще да удовлетвори обиденото руско консулство. Но не ще да го бъде. Г-н Мошнин е човек, който знае да пази достолепието на държавата, която представлява, и в много отношения е показал, че той не носи

¹ Селски кмет.

² Началник на военна единица.

³ Център, главно управление.

титлата консул само за това, за да се наслаждава с ориенталният живот, да пие кафе с пашите и да дава балове на разбойниците. Г-н Мошнин е втори Рачински.

Нека някои присмикаючи се около трапезата на пианствующите и пирующите наши тирани хвърлят понякогаш по някое журнално камъче в градината на г. Мошнина, за да ги почерпи Алай бей с една мастика или да им рече някой «аферим, ешеоглу»¹, аз мога да ви уверя, че тия журнални чибукчи още повече увеличават достойнствата на г-на Мошнина. Ако да би се хвалил тоя човек от различни Нейчовци, Чорапчиевци, Златевци и други подобни «дворяншки», аз първи би казал, че той не е по-добър от Калича и Кличана. Но стига толкова за това, което може и да ви не интересува.

Ако Алай бей и да падна от службата си, но разбойничеството във вилаетът не изгуби нищо от това. Кражбите от страната на черкезите следват в същата систематичност, с която са следвали и по-напред, а убийствата продължават да се извършват насякъде из тоя образован вилает. Прочутият разбойник Арифюлу Шериф, който преди няколко време нападна със своята банда злодейци на станцията при Черна вода и с най-страшни мъки мъчи станционният началник и жената му, като му зе около 80 лири, тие дни е ял и пил в русчушките лозя и не е пушал никого да обиколи мюлкът² си, освен своите ятаци и ортаци, т. е. чиновниците на Асим паша.

Младежите, които бяха запрени за шуменският скандал с французите и които цели пет месеца пролежаха в русчушката темница, се пуснаха от тях само 10 души, а останалите 8 лежат още в българският рай. Видите ли за каква нищожна работа какъв въпрос повдигна правосъдното турско правителство? Десетте души са пуснати под гаранция да си отидат в Шумен и там да чакат решението на цариградските разбойници, но тие си не отидоха. Шуменските чорбаджии, които до вчера са удовлетворяли скотските страсти на низамите³ и които сега вършат подобна търговия с жените си и с децата си, са протестували против това. Като се научават за пущането на младежите, Димчо хаджи Стоянов и мекерето на х. Панайота, Д. А. Пирушев, отиват в конакът и помолват каймакаминът да пише в

¹ Браво, магарешки сине

² Имот, владение.

³ Войници от редовната турска армия.

Русчук, че раята не ще помежду си подобни вагабонти и бунтовници. Каймакаминът и валията това и търсили. Не е чудно, ако след някой и други ден дойде някое отеческо решение из Цариград да се изпроводят тие бунтовници в някой азиатски Шумен. За това добро ние ще имаме да благодариме на шуменските потурчени чорбаджии и ще да им благодариме, когато настане страшният ден за отмъщение. А тоя ден не е далеч. Чашата на нашите страдания е препълнена вече и робството е достигнало до последният свой градус. О, български изверги! В коя миша дупка ще да се скриете тогава? Волов, който през сичкият си затвор е боледувал, е изгубил вече своето здравие. *Avanti, avanti!* Нека се умножават нашите нещастия.

[Знаме, г. I, брой 20 от 29 юни 1875 г.]

[ФИНАНСОВОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА ТУРЦИЯ]

Ц а р и г р а д, 26 ю н и я

Време е сега да кажа и аз няколко думи за турските финансии и за економическото състояние на нашето нещастно отечество. Преди няколко време се беше пръснал слух, че касата на девлетът¹ е опустяла и че купоните за юлия, т. е. лихвите на публичният дълг, не ще могат да се заплатят. Това направи да спадне консолидето², а министрите на н. в. султанът да се хванат за брадите и в името на своят държавен шарлатанизъм да захванат да лъжат и наляво, и надясно. За да успокоят своите кредитори, тие се не забавиха да обнародват в тукашните вестници своите фалшиви икономии и да покажат източниците, с които ще да покрият тазгодишният «нищожен» дефицит. Но знаете ли какви са тия икономии? «Султанът — казва «Византис» — се е решил да спре направата на джамията на Бешик таш, която ще да погълне громадни суми, и е харизал мястото на майка си, а мюлковете, които щяха да съставляват доходът на тая джамия — на синът си Юсуф Изедин ефенди.» Това излезе чиста и непорочна лъжа. Направата на тоя паметник на турската глупост не е нито спирана, нито ще да се спре. Въоруженията се продължават, подаръците на високопоставените лица от страната на султанът и на майка му следват сѣ със същата щедрост; а младите ефендиета, които правителството беше изпроводило в Париж да довършат науките си, се връщат назад по причина, че няма вече пари за техните стипендии! Такава е икономията! Да видиме сега и кои са новите източници за поправянето на дефицитът.

Един от тие източници е налогът връз чуждите вносни стоки,

¹ Държава.

² Обезпечен дълг.

който досега е съставлявал сума от 1 400 000 турски лири. Портата гледа на този приход като недостатъчен за една държава, на която $\frac{3}{4}$ от доходите ѝ отиват за лихвите на нейните дългове и затова отсега нататък наместо 8% тя ще да зема 20% данък от вносните стоки. Това ако и да се не харесва на европейските спекуланти, но силите ще да се съгласят да го приемат, защото виждат, че и с този приход банкротите не ще могат да си оправят конциите. Лихвите, които трябва да се заплатят сега през юлия, процесът с барона Хирша, който ще да тласне Турция в нови разноски и задължения, и държавният дефицит, който се простира до 6 000 000 турски лири, се не покриват с такива ничтожни приходи, каквито са например тимбрите¹, монополът на тютюните и налогът на вносните стоки. Половината от тие доходи се краде от чиновниците, на които от точка зрение на икономия се плаща твърде малко, но които от точка зрение на благотворителност са набрани твърде много. Тие крадат баснословно. Следователно, единственото спасение на Турция, за да излезе барем на минута из това критическо положение, е или да направи нов заем, в което е немислимо да сполучи, защото европейските банкери виждат вече разликата между цифрите на доходите и на разходите и затова ще да поискат безбожни лихви; или да се обърне към раята и да се реши да я съсипе окончателно.

Но и тука се ражда един твърде важен въпрос. Оная година безплодното доведе поданиците на султанът до мрене от глад, а тая година, която от началото показва признаци, че ще може да поправи някак си злото, е още по-неутешителна. Наводненията, бурите и градът опустошиха множество страни в държавата, така щото мнозина смятат, че само правителството ще да изгуби повече от два милиона лири, които, разбира се, ще да влязат в дефицитът на идущата година. За пример аз ще да приведа няколко известия за тие опустошения. В. «Солун» пише, че на 18 юния една силна буря, придружена с дъжд и град, опустошила Велес и околностите му. Зърната на градът били извънредно едри, някои си тежнели до половина ока. Загубите са страшни. Лозята и жътвите на 11 села са съсипани свършено. Такава също буря е произлязла и в Шуменско, която е разорила свършено цели три села. Градът бил едър като кокоши яйца и в продължението на един час навалял до един

¹ Марките.

аршин. Сичко се обърнало на прах и на пепел. Едвам за 24 часа градът можал да се стопи. В Цариград избухнали така също страшни бури. В Софийско и в Кюстендилско са валили такива силни дъждове, щото по-голямата част от сеитбите са направени барабар с земята. Там е валило град, на когото зърната си имали по 100 драма едното. Бурите и градът в Тулчанското окръжие са направили още по-големи загуби. Сеитбите са завлечени. Селото Теке е заляно, а 25 къщи са съборени съвсем. А бурите в Елбасан, в Русчук, в Мараш, в Самос и в много още други места? Както щете, но загубите са громадни и дефицитът на босфорските шарлатани догодина ще да бъде от 16 милиона турски лири! А раята? Бедната рая! тя ще да робува, ще да гладува, и ако се не свести да остави на минута плугът и да се хване за желязото, то тя ще да бъде съсипана и от глад и от сякакъв вид епидемии. Сега е времето да се каже на народът какво трябва да прави; сега е сгодната минута да се произведе революция. Проспиме ли и това време, то ние ще да си бъдеме вечно робове. Раздялът на Турция е близо и над нас ще да хвърлят жребии като над стока.

[Знаме, г. I, брой 21 от 6 юли 1875 г.]

[ТУРСКИЯТ БЮДЖЕТ ЗА 1875 ГОДИНА]

Цариград, 8 юлия

В преминалата си дописка аз споменах изобщо за цифрите, които блещат в тазгодишният турски бюджет, а сега ще да поговоря по-подробно за тие цифри, за да видят читателите ви, деса отишли громадните суми, смъкнати от гърбът на поданиците на султанът, и за какво са тие употребени — дали за тяхното умствено и материално развитие или за страшното и трайното робуване под дебелия сянка. Бюджетът е пред очите ни. Според тоя акт доходът на държавата за година 1291 (1875) е 4 776 588 кесии, а разходът 5 785 819 кесии; значи дефицитът на държавата е 1 009 231 кесии. За какво са похарчени не само събраните от раята пари, но още и тие 1 009 231 кесии ние ще да видим от страниците на бюджетът. Най-напред в челото на разноските стоят почтителните цифри на публичният дълг, които са 3 373 933 кесии, която сума е само лихвата на общият колосален дълг, който правителството е направило, за да удовлетвори своята азиатска розкош и да води безполезни и съсипателни войни. После тие разноски следват разноските на министерството на финансите, на вътрешните и на вънкашните дела и на правосъдието; общата цифра на тие министерства възлиза до 1 106 320 кесии. А после тях иде цифрата за уголемяването на военните сили и за съдържанието на войската. Тая сума е най-почтителна, защото възлиза до 1 100 582 кесии. Не зная дали трябва тука да се споменува и цифрата за търговията и за народното просвещение. Но за точност да споменем. Министерството на първата е похарчило 22 462 кесии, а министерството на второто 25 411 кесии. И вие се чудите, че търговията напредва в Турция с гигантски крачки и че просвещението е дошло до най-голямо развитие! Най-после идат разноските за

министерството на публичните сгради, които са 147 141 кесии и в които, разбира се, влизат и разносните за джамията Султан Азис на Бешик таш.

Такива са данните, които ни дава бюджетът и които от пръв поглед още ще да ни докажат, че сичкият борч на Турция е направен за неща решително безполезни и крайно вредителни за народът и за държавата. Турция е харчила пари само за своята войска, за своята администрация и за своята дипломация, а за народът и за олучшенията¹ на страната не е похарчено нищо. И от такова управление българският народ чака някакво облекчение в положението си! А цивилната листа на султанът, а кражбите на министрите, а разносните за панислямическата пропаганда в Азия — това не влиза в сметката на официалният бюджет, който е обнародван само за измама и за утешение на европейските банкери.

Султанът е решил да се установи едно специално посолство в Пекин, на което мисията ще да бъде да избави поданиците в небесната империя от езичеството и да им даде чисто мюсюлманска култура. Иди се надей на Турция! Действията на нейните патриоти в Азия, които възбуждат религиозният фанатизъм на мохамеданските племена за съединение в едно цяло, са озадачили донеде си даже и руското правителство. Русия е захванала да гледа със сериозно око на тая пропаганда. Тука се говори даже за една нота от страната на турската приятелка, която нота е пресекла ищахът на агите да разравят костите на умрелите правоверни в Азия. Говори се още, че Русия няма да позволи даже и посолство да се изпроводи в Пекин. Пустите аги, тях ги не щат в селото, а тие търсят поповата къща! И

Тука се очаква един важен чиновник от английската поща, който ще да организира службата на турските пощи съобразно с Бернската конвенция. Новата служба ще да захване от 1 септември. Това е още едно доказателство за турската административна способност. А военната е още по-голяма. Царският принц Юсуф Изедин ефенди, който е главен командантин на турските войски и който, според думите на множество европейци, едвам може да си запише името, е заминал тие дни да прегледа крепостите и градовете покрай Черно море, които в последното време се въоръжиха с крупни топове. Военното изкуство на Изедина

¹ Подобренята.

тряба да е пропорционално с неговото умствено развитие. Човек, който се не е учил на нищо и който не знае да си запише правилно името нито на турски, нито на французки, ще да съди за силата и за достойнствата на фортификациите. Но какви куриози се не вършат в Турция!

[Знаме, г. I, брой 22 от 13 юли 1875 г.]

[АЛАЙ БЕИ И ДЕМИР АГА]

Русчук, 10 юлия

Аз ви явих за паданието на официалният разбойник Алай бей, но забравих да ви кажа кое куче е заместило тоя отгоен вече вълк. Табур агасъ е сега Демир ага, който според лствият език на нашият дописник в «Напредок» е образован, далновиден, старателен и опитен турски чиновник, а според мене е такова също безхарактерно, пияно, тъпо и невежествено псе, каквито са въобще сичките притеснители на нашият търпелив народ. Разликата между Алай бей и Демир ага е тая, че първият е вече напълнил торбата си със сиромашка кръв и сълзи, а вторият — сега захваща своята разбойническа кариера. Откакто Демир ага е турнат да пази мирът и тишината на нашият вилает, то обирите и убийствата са захванали да стават сѐ по-чести и по-застрашителни. В това пазение е обран и мъчен началникът на работниците при станцията на Червена вода, комуто са земени 50 турски лири. Хаджи Добри при мъченията, които търпял, ухапал одного от разбойниците за ръката, който се и улови, но се не зе под никакъв изпит. Той е пуснат. А на негово място са затворени няколко души българи от селото Албаново, които са подозрени в убийството на червеноводският пъдарин. Тие скоро ще да се пуснат, защото — както ми сами казват — са обещали 30 лири на новият табур агасъ. Не е ли достоен, способен и опитен турски чиновник нашият Демир ага? Аз би посъветвал русчушкият дописник на «Напредок» — когато дига-крак да пръска дуварите, то да се не плаши от сопата на жан-дармите, ако той не пише само за едно «аферим».

[Знаме, г. I, брой 22 от 18 юли 1875 г.]

[ОТЗВУКЪТ НА ХЕРЦЕГОВИНСКОТО ВЪСТАНИЕ В ТУРЦИЯ]

Цариград, 18 юли

Лошо впечатление направи на босфорските дембели и на техните приятели известието за бунтът в Херцеговина! Само той липсваше, за да се допълни мрачната картина на безизходното положение на славният девлет. При сегашното безпаричие на Портата, при недоверието от страната и най-искрените нейни защитници и покровители, при страшните епидемии, които върлуват в Мала Азия, при загубите, които още отсега заплашват страната с глад и с мизерия — бунтът на Херцеговина е като качул на сичкото това. А ако и другите поданици, докарани до отчаяние от систематичните неправди, обири и убийства, последват съблазнителният пример на своите по кръв и по страдалия братия, то тогава що? Що ще да стане с Турция? Кой ще да плати дългът на ангелишките бакали? Ето въпросът, който набърчва челото на султанът и на неговите министри, ето въпросът, който безпокои тукашните официални и неофициални дипломати. Няма съмнение, че тираните ще да употребят сичките свои сили и усилия, за да [се] удуши въстанието колкото е възможно по-скоро, но ще да успеят ли в това, то знае само Европа и раята. Ако Европа, а особено Австрия и Русия, не подкрепят желанията на спекулативният Албион — да се опази безчовечното statu quo на Изток, и ако раята и въстаналите се не излъжат с някакъв си нов хатихумаюн, работата на Турция е спукана; въстанието ще да обхване сичкият Балкански полуостров и болният скоро ще да потъне в гробът на историята. Но дордето видиме това, то аз ще да продължа своята хроника.

Освен многочислените войски, които в последното време ее отпращаха в Херцеговина, тия дни е излязло едно царско ираде,

което заповяда да се укрепи градът Селидже в Босна. За тая цел е изпроводен един особен чиновник, който ще да управлява работата на укрепленията.

Дордето агите чакаха известия из размирните страни, друго едно събитие накара техните стари фанатици да се хванат за брадите. Изведнъж в Цариград се разнесе слух, че султанът е заповядал, щото отсега нататък европейските посланици да се представляват на официални аудиенции не нему, а на големият му син Изедина. Тая заповед, която е решителна стъпка към отдавна замисления преврат в престолонаследието, е възбудила голямо неудоволствие у Меджидовата (Мурадовата?) партия и въобще между сичките стари турци. Не е чудно, ако това неудоволствие земе други размери и ако при многочислените рани на болният се прибави и смъртоносната рана на междуособието. Аз казвам «не е чудно» само затова, защото твърде лесно може да се случи, щото и в това отношение да се потъпче волята на падишахът. Агите се научиха вече да се пишманят. Вие знаете, че преди няколко недели Есад паша беше разпратил един разпис до посланиците на чуждите сили, в който се известяваше, че по причина на лошото положение на финансите, правителството се е решило да уголеми данъкът на вносните стоки от 8 % на 20 %. Преди Есад да получи категорически отговор на това, а между дворът на султанът и колегите на садразаминът¹ се повдигна буря против тая постъпка. Според мнението на патриотите, тая постъпка унижавала достолепието на Турция и разпространявала и така вече съществуващото недоверие към турските финансии. Многоученият и тактичният политик си зе решението назад и избави посланиците от отговор, който на всеки случай щеше да бъде такъв, какъвто получи и министърът на правосъдието Акиф паша, т. е. отрицателен. И тоя пехливанин поиска, щото сичките чужди поданици да се съдят по кодексът на турската юриспруденция, но представителите на гяурите му отговориха кратко и ясно, че това искание е неуместно и невъзможно да се приеме, защото е противно на капитулациите между Портата и силите. И така, Акиф паша беше принуден да си тегли назад заявлението. Но тие отказвания не пресекоха ищахът на агите да введат нови преобразования в държавата си. Едно ако им откажат, то тие искат друго. Така например, тия дни Портата е поискала, щото сичките английски поданици, мохамедански индийци и сичките афгяни,

¹ Велик везир.

които са задомени в Багдат и които се женят за турски поданки, да изгубват своето поданство и да стават турска рая. Английският посланик Елиот е протестувал против това безсмислено искание, като противно на капиталуциите, а освен това и на самият турски закон, който казва, че при смесените бракове жената е длъжна да последва вярата и народността на мъжът, а децата да бъдат такива поданици, какъвто е бащата. Портата е отговорила, че този закон е неприспособим в този случай, защото «причини от висока политика (олеле, боже!) изисквали да се съхрани едно изключение за Багдатският вилает». Както и да е, а високата политика няма да стори пари, а Портата и в този случай ще да претърпи пълно фияско. Злото е само, че дорде се реши този въпрос, на ангелишките поданици в Багдат е запретино да се женят. После това идете и не говорете, че Турция на всяка една стъпка губи умът си, а с това и доверието на европейците. Но тя видя вече, че зъмена¹ кост се не яде и от мечка ремик не става, затова (за да поправи финансиите ли?) тя е обърнала очите си пак към неизчерпаемият си източник, т. е. към раята.

Държавният съвет е решил, щото сичките съдебни документи, биланцове² и др. да се пишат отсега нататък на хартии, на които цената ще да бъде 10 гр. листа. Това наистина е турски справедливо и турски умно решение. По другите страни цената на подобни хартии е съразмерна с количеството на записаната в нея сума, а тука — турците обичат равенство в сичко. Освен това тука трябва да ви кажа и туй, че комисията, която се състави под председателството на великия везир, за да приведе в равновесие бюджетът с 5-те милиона лири дефицит, е зела следующето решение, потвърдено с едно царско ираде: да се смали заплатата на садразаминът с $\frac{2}{3}$ от цялото, т. е. от 250 000 гр. на месец да стане 50 хиляди гр., на главните управители от първата степен да се плаща по 25 000 гр. на месец, а на управителите от втора степен 20 000 гр. Министрите на просвещението и на търговията (на които се плаща само за да спят) да приемат само по 20 000 гр.; а на сичките други чиновници, които получават повече от 3000 гр., да се смали наполовина върхнината, която получават връз 3-те хиляди гроша. Като ви съобщавам това, аз не мога да не забележа, че и от туй решение няма да произлезе ни аква

¹ Змийска.

² Баланси.

полза, защото не заплатите на чиновниците са причина на турското банкрутство, а системата на управлението и економическото състояние на страната. Лесно нещо е да се смалят заплатите на чиновниците и да се увеличат данъците на раята, но да видиме отде ще да излязат тие данъци и как ще да се смали кражбата, която поглъща одве и отри заплатата на чиновниците. Ето, за това би трябало да се състави комисия, но кой! Турците ли? — Раята ли? — Такава комисия са съставили вече нашите юначни братия херцеговинци, но да видиме какво решение ще да земе тя. Струва ми се, че заплатата на великия везир ще да изгуби и цифрата 5. Ще видиме.

[Знаме, г. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

[ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЗАТОЧЕНИТЕ В ДИАРБЕКИР]

Деари Бекир, 5 юлия

Аз би желал да бъдете барем една минута в тая гробница на българските млади сили, за да видите какви мъки и страдания теглят заточените и хвърлените в безчовечните зверилници ваши братия страдалци. Ето толкова време вече става, откакто тие втори и трети път са се молили на везиринът да се омило- стиви и да заповяда да се пуснат под поръчители, а и досега няма никакъв отговор или ако и да има, то тукашният кюрд (пашата) не дава и да се продума за тяхното пуцание. «Нека изпукат до един», говори тоя звяр и думите му сякаш че имат пророческа и чудотворна сила: нещастните от ден на ден линеят и умират систематически. Само двама души, Христѳв и Мари- нов, ще да се пуснат тие дни от затворът, и то за голям хатър на тукашният ерменски владика, до когото плевенската община беше изпроводи́ла едно прошение и го молеше да посредствува за тяхното пуцание. Тие са преместени засега из един затвор в други. Владиката е един добър и милостив човек; аз го благо- даря публично за неговите християнски добрини — да навещава затворените в темница. Добро би било да се отнесат и другите ваши общини с прошения до тоя добродетелен старец; аз вяр- вам, че той ще може да земе нещастните под поръчителство. Но вашите чорбаджии не са люде, не са славяни, не са българи. Тая турско-фанариотска воня, която, когато и да бъде, само народната революция ще може а измете, е в не състояние да помисли, че страданията на тие сиромаси твърде лесно и скоро могат да станат страдания и на техните галени синове. Аз по- душам отдалеч. Не е ли там — въстанието в Херцеговина на- чало на свещената народна и славянска борба за свобода и за равенство. О, треперете, гадове, както трепери сега моето сър- це, като си наумя, че днес, при това кипение на славянската

сила, и българският народ не спи вече! Аз вярвам, че вие вече работите и България е готова да раздели своите юначни синове на живи и свободни, на погинали и безсмъртни. Само онзи, който е свободен, само той може да сенаече човек в пълен смисъл на думата; а който умре за свободата, той не умира само за своето отечество, а за сичкият свят. Когато е така, то позволете ми да запиша във вашият орган на революцията при погиналите и оние мъченици на свободата, които са измрели тука под турските безчовечни и безумни мъчения. Аз ви се обещах да направя това и сега изпълням обещанието си. | 1 1 1 1 1

От заточените за търновският бунт в 1862 год. са измрели, според сведенията на калугерите, които са и сега в Деари Бекир, следующите страдалци: в Деари Бекир от Търново: Хаджи Петър Моткуров, Симен и Иларион Хайверков; от Арбанаси: Панайот Балъков; от Габрово: поп Димитър; от Ески Захра. Тачо Бакърджията и още един негов другар със забравено име Умрели в Кютая от Търново: Стати Димчов, Павле Тютюнджият, Симеон Петров Мазилото, Край Кочо, Колю Кундурджият, Иванчо Кундурджият и Симеон; от Казанлък: Атанас Фурнаджият; от Габрово: поп Митрофан. Оставени в Цариград под кефиле¹ и умрели от Габрово: Ботйо; от Търново: Трифун Момчов Казас, Танас Папухчият, Стефан Маждраков, Стефан Димитров, Илия, Ангел и Марин хаджи Недялков; от Лясковец: дядо Димо Росов.

Умрели в Деари Бекир, заточени по различни приключения: Георги Манастирлият (из Битоля) дядов Илйов човек, Тодор из с. Белица, Разложка кааза, Паша Петко из с. Грамадово, Видинска кааза, дядо Нено Найденов, другарин на Петка из Браковец, Иван Радулов из с. Гръцко, Стефан и Рашо из Босна Сарай, Сава из Баня Лука, Иван Рачов из Габрово, Ив. Найденов из Троян, дядо Иваникия из София, Христо из Жеравна и Петър Павлов из с. Бялово. Свищовлии, умрели в Деари Бекир: учител Тодор Хрулев, Мито Ионката, Никола Копойят, Никола Врачански и Кара Иван, а умрели по пътят: Симеон Влахът в Мезре, учител Тодор Бождар в Органа Мадем.

От софийското или тетевенското приключение в Деари Бекир са умрели: Васил Петров из Тетевене, Дидо Пейов и Дико

¹ Поръчи гелство.

Беров Мечката из Големи Извор, дядо Стоян Младенов из с. Жу-
лява, Дико Беров из Горни извор и Станчо хаджи Иванов из
Тетевене; а умрели в Бакър Мадем: Цвятко Вълчов и Велко
Цолов из с. Правец. Тие са страдалците, които са измрели до-
сега, и над гробовете на които аз още веднаж ще да извикам:
«Вечна ви памет свети мъченици!»

[Знаме, т. I, брой 23 от 27 юли 1875 г.]

[ТУРЦИТЕ МОГАТ ДА УЧАСТВУВАТ
В РЕВОЛЮЦИЯТА НАРЕД
С БЪЛГАРИТЕ]

Т[урно] Мъгуреле, 27 юлий

Известно е секиму, че нуждата и страданията сближават и съединяват хората, накарват ги да бъдат помежду си искрени, да си помагат един другиму, за да се избавят от общото зло. Сичките сиромаси работници от каквато и да са народност, където и да живеят, са братя помежду си, братя по страдания и по мащеха съдба. Потъпкани и ограбени от правителствата и богатите, работниците, ако и да се трудят до изнемошавание, пак нямат що да ядат, пак живеят по-зле и от скотовете. Но тие техни страдания, тие неправди към тях от страната на «помазаните» и капиталистите, накарали са работниците да се споразумеят помежду си, да се съединят, за да видят отде произлиза злото и как ще могат да се избавят от него.

Под влиянието на същите причини се е зародил и се развива така наречения *Интернационал*, целта на когото е да съедини сичките онеправдани работници в едно разумно и съзнателно цяло, за да могат с общи сили да се отърват от своите изедници и мъчители — царе и капиталисти — и да си добият неотемлимите права на всеки човек да живее свободно и да се храни от собственият си труд, без да бъде принуден да храни разни паразити, които си са присвоили правото да му бъдат господари, и като такива да живеят наготово, без да работят. Да казва кой що ще, но ние мислиме, че ако турският потъпкан и измъчен народ се откаже от своя фанатизъм и без да обръща внимание на религиозните и национални разлики, които съществуват между него и нашият народ, поиска да се съедини с нас, за да се отърве от общият враг — правителството, ние сме длъжни да го приемем с открити ръце, без да гледаме на историческата вражда, която се стреми да ни разединява. Сегашият общест-

вен ред, който допуска да има султани и капиталисти, е изворът на страданията и на турците, и на българите, затова всеки, които е обезправен от тоя ред, който е осъден от него да се бори с нуждата и гладът, който мрази своето скотско положение и желае да се избави от него, е наш приятел, наш брат. Тука ще ви съобща разказът на един турчин работник от Никопол, който показва, че от дебелия сянък вече са викнали «аман» и турци и българи, и кръщани и некръщани, и от когото можем да съдиме, дали ще е възможно нашето съединение с мюсюлманите, както в Херцеговина, в случай на революцията.

Разговорът ни с Мехмеда беше за черкезките злодейства. Мехмед хвана да ми се оплаква с твърде голяма злоба от правителството, като казваше: дошли сме до отчаяние, правителството всеки ден ни притиска за разни данъци, даваме, даваме, и се не можеме да се отплатим. От друга страна, никакви правдини и защита няма нито за мюсюлманинът, нито за християнинът, а за черкезите — никаква строгост. Преди няколко дена трима души търговци идели от Плевен за Никопол. При Канлъ чешме, място дето са погинали много сиромаси от разбойническият сатър, нападнали ги четирима черкези и им земали до 24 000 гроша. Търговците додоха в Никопол и се оплакаха на правителството. То проводи един онбашия¹ арнаутин с 10 души заплети, за да издирят злодейците. Заплетите се научили, че злодейцата е някой си черкезин, на име Казъл бей, от село Свирча. Те отишли там и уж заградили мястото, дето бил той, но от друга страна му направили път, за да побегне. После два дни, след като се наели в селото с пилци и баници, върнаха се в градът и казаха, че употребили сякой начин, но не могли да го уловят, защото той бил много бабаит хайдутин. Така се свърши работата. После няколко дена, продължаваше Мехмед, научихме се, че прочутият разбойник Казъл бей дошел в Никопол и отишъл право при каймакаминът. При него той стоял около три часа. Види се, че каймакаминът му е давал *насахат*² как занаят пред да постъпва, за да излиза работата по-чиста и да не остава някой жив от обраните, който сетне да прави главоболие на негово превозходителство. След като си поделили плячката с каймакаминът, Казъл бей излязъл от конакът и се разхождал свободно из градът. Едно заплете ни каза, че прочутият хайдук

¹ Ефрейтор

² Съвет.

Казъл бей е в градът. Ние, любопитни да видиме, какъв е той толкова прочут бабаин, отидохме на кафенето, дето видяхме един мършав и дребен черкезин. Доядя ме, като го видях, и казах на заптието: А бе, той ли е прочутият бабаин, когото вие 10—12 души не могохте да уловите? Не ви е срам от кайфетят¹ ви! Дайте воля на най-долният човек и ще видите, че той сам с голи ръце ще го улови, а вие толкова души не можахте да го уловите. — Какво можем ние да правим, каза заптието, когато Селим онбашията ни извика: *сакън ел коймаин зере сизи йок едерим*². Ех, как можеш да го уловиш, когато работата е такава. Не видиме ли ние, че онбашията е приел такава заповед от каймакаминът. Проклет стана света, г-не мой, каймакамите зеха да се ортачат с капасъзите, че върви ти търси управа в такова царство. Не зная, каза Мехмед, какво ще да правиме, смаяли сме се и сме станали като въртоглави овце: не можеме нито добиче, нито нищо да опазиме от тие проклети черкези. А правителството не ще нито да знае. Уловат у някой черкезин нещо крадено и го доведат да го съдят на правителството; но то не го пита отде е откраднал това нещо, а иска от обвинителите да доведат свидетели, които са видели черкезинът като крадел, като че по къра е пълно със свидетели! Не се намерят свидетели, черкезинът се пуца след два-три дена, а сиромашът остава без вол или без крава. Отишел по черкезките села, сякаш че са пашъвски чифлици: сичко имат, сичко изобилно. Огде са земати те сичко това, когато почти никак не работят? Не ги ли знаеме ние какви голаци бяха като дохода от Кавказ? Тряба ли да се казва, че те са го краде от назе? Ние, турците и българите, работиме като волове и пак нищо нямаме, къщата ни останаха без покрив и ограда от тие пусти данъци и гюмруци³. Не знаеме къде да се денеме от това правителство. Хеле пък откак е седнал той султан, станали сме по-бетер и от циганите. От всяка страна сиромашия, няма работа, няма кяр, захванахме да се опасваме с ликов пояс, а занаят докъде ще стигнеме—не знаем. Чуваме, че в Босна (?) се дигнала раята срещу правителството. Имат право хората, защото не са вече за теглене неговите маскара-лъци. Дано стане барем някоя по-голяма работа, че да се отървем и ние от тия теглила. Ние сме хиляди пъти благодарни да дойде някой други цар само и само да видиме и ние бял ден,

¹ Външен вид, външност.]

² Да не туряте ръка, защото ще ви унищожа.

³ Мита.

да поживееме като хората; защото досега уж сме и ние нещо си господари, а ходиме с въжето на вратът и не можеме сладък залък да хапнеме от правителствените притеснения и неправди. Е-е-ех! изохка Мехмед, ако стане някой карашиклък¹ и по нас, първо и първо ще тегля куршум на каймакаминът, а сетне на гюмрукчият. Това последното куче ни съсипало е, не ни оставя нощем по Дунавът да ловиме риба, за да си извадиме прехраната. Той иска, щом захване да се мръква, всички каички да се прибереме и да излеземе през гюмрукът³ да ни види той; юнак, който закъснее, осъжда се строго, защото той бил оставал по водата да прекарва *комити*. Вчера, каза Мехмед, се събрахме синца закуп, отидохме при гюмрукчият и му казахме: «Или ни оставяй да си гледаме работата, или зорлен ще ни накараш да дръпнем кой нож, кой пушка, секий що има, и тогава вече вай сизин халанъза⁴! Ние в къщи оставаме жените си и децата си полумъртви от глад и отиваме да се мъчиме за коматче хляб цял ден и цяла нощ, а вие, които рахатувате, и ядете наготово, не само не искате да знаете нищо за нас, но още не ни оставате да работиме за прехраната си. Това не е вече за търпение!...» И много още други неща ми разказа клетият сиромас Мехмед, но аз не ви ги съобщавам, защото мисля, че от това, което ви съобщих, доста ясно се види, че и турците ще приемат участие и ще ни помогнат, ако дигнеме революция против правителството, защото и те вече са бактисали от неговите «грижи за благоденствието на поданиците му». И трябва ние българите вече да дигнем бунт, защото сега е най-сгодното и най-благоприятното време да се изтръгнем из ноктите на зверското турско правителство, което днес се намира в най-критическо положение от всяка страна. Ще видиме дали ще се възползуваме от благоприятния случай или ще спиме пак за срам и укор пред сичките други народи.

Един българин

[Знаме, г. I. брой 24 от 3 август 1876 г.]

¹ Бъркотия.

² Лодкари.

³ Митницата.

⁴ Тежко ти на положението.

[ВПЕЧАТЛЕНИЕ ОТ ВЪСТАНИЕТО В ХЕРЦЕГОВИНА]

Русчук, 6 августа

Известията от бойното поле в Херцеговина направиха твърде голямо впечатление и на правителството, и на народонаселението. Секи вече разбра, че бунтът в Херцеговина е нещо твърде опасно за животът на Турция и нещо, от което зависи доброто или злото бъдеще на раята. Затова секи се е умислил, секи претегля силите си и се приготвява за борба, последня, отчаяна борба. Отношенията между турците и българите са твърде мирни и деликатни, никой никому не казва зла дума. Тишина, страшна тишина владее в сичка България; а такава тишина бива сякога пред големите бури. Ще да се разиграе страшна буря и у дома; това секи предвижда, и колкото е по-дълбока тишината, толкова по-силна и по-страшна ще да бъде бурята. Първите знакове на бурята се показаха вече: в Балканът захваща да се появяват бунтовнически чети, на които уплашеното турско въображение уголемява числото и силите.

С радост слуша секи българин известията, че в Сливенският и в Троянският балкан са излезли бунтовнически чети, че и в Шуменско някой си знаменит български бунтовник-хайдук е захванал да прибира в четата си българските юнаци. Любопитство и нетърпение е написано на лицата на сичките: секи пита какво се чува из Херцеговина, какво става в Балканът. Радва се измъчената и оголялата рая, като гледа, че нейният кръвопиец заплита конците и захваща да прилича на въртоглава овца, като усеща, че скоро ще се свърши нашата страстна неделя и скоро ще да дойде и за назе Великден. А варварското турско правителство и сичките изедници, предатели и мъчители народни треперят от страх и ужас: те виждат, че наближава вече и за тях страшният народен съд, на който трябва да дадат сметка

за сичките свои злодейства и кръвопийства и от който ще приемат награда според делата си. Правителството не знае какво да прави. Войската даже оголяла, пари няма за пренасянето ѝ от едно място на друго, а бунтовници захващат да се появяват по всички краища и къшета на славният девлет.

Преди няколко дена мина през Русчук един табур войска за Ниш. Сичките войскари бяха умислени, пребледнели, пожълтели, сякаш че из гробищата са излезли. И такива войници се изпращат да се бият с юначните, отчаяните херцеговински въстаници! Градът Русчук е пълен с шпиони, които, разбира се, не могат да издирят нищо, защото са познати секиму като шарени мъниста. Турците говорят, че уж при Тутракан минали из Влашко 400 души хъшове и потеглили за планината. Правителството много се бои от «букурешките комиции» да не би да нападнат на «турският Париж», затова нощната стража е удвоена, освен това и турското народонаселение пази стража. Тука ще ви опиша един случай, който ще да ви покаже, че турците захванаха да се боят и от сенките си. На 3 август пристигнаха в градът ни от Гюргево две българчета. Тие любопитни да видят градът, земали един пайтон и тръгнали да се разхождат по улиците. Като минали покрай конакът, познатият пазител на обществената безопасност табур ағасъ спрял ги и ги затворил в тъмницата. Те били обвинени от правителството, че са пратени да разгледат крепостите русчушки, как по-лесно да се превземат. Чуден и смешен е човек, когато си забърка работите и сметките. Той захваща да вижда опасност и препятствия там, дето те съвсем не съществуват. Така са и турците днес. Те обвиняват момчетата за нещо, което тие последните може да не са даже и сънували, а не да са мислили да правят. Тряба да знаете, че едното момче е ученик от Болградската гимназия, а другото е занаятчийче от Габрово. И такива човеци турското правителство обвинява и подозрява, че са дошли да превземат царството му! Не е ли това и смешно, безобразно? Но напред, агалар, напред! Болградчаните имат една пословица, която казва че «който иска да земе някому имотът, то напред му земат умът».

[Знаме, г. 1, брой 25 от 27 август 1875 г.]

[БОЙ МЕЖДУ ЧЕРКЕЗИ И БЪЛГАРИ]

Плевен, 17 августа

Народонаселението по нашите места е писнало кански както от страната на черкезите, така и от страната на обезуменото вече турско правителство. Обирите и убийствата нямат счет, а правителството, недоволно само от тие доходи, издало заповед да се съберат данъците за три години напред. Народът няма какво да яде, а официалните и неофициални крадци и убийци му продават и чергите, и брадвите, и съдовете, за да съберат пари — своят помен парастас! Нещастните аги! Въстанието в Херцеговина ги е направило по-мирни и от чифутите, но правителството и черкезите виждат вече скончението на светът и затова са излезли вече като явни разбойници и джелати. Ако срещнете някой от бабаитите и му кажете: «сабалахаир-олсун, ага»¹, то той непременно ще да ви отговори: «хаир олсун кардашим»². Подушиха свинете лошото време! Но подуши го и нашият народ. Слушайте да ви разкажа един факт и вие ще да си съставите пълно понятие за положението на раята, на агите и на самото правителство.

Преди няколко време черкезите от село Телим бяха отнели мерата на жителите из село Койнаре, което е населено само с българи и с помаци. Койнарчени се оплакаха на властта в Плевен и добиха своето право на мерата за няколко стотини лири, но щом си тие отидоха, то черкезите, които не щат даже и да знаят, че в Турция съществува правителство, стават мало и голямо на оръжие, нападат на полетата, [на] биват койнарските овчари и говедари и отнемат им добитъкът. Овчарите си отиват

¹ Добро утро, бате.

² На добро да бъде, брате.

в селото и разказват каква е работата. Българи и помаци рипват кой с пушка, кой с нож, кой с брадва, кой с каквото можал и разярено отиват да отнемат откраднатият свой добитък. Когато койнарчани наближили черкезите то последните захванали първи да гърмят. Селяните като видели, че това не е шега, то захванали тие да отговарят на гърмежите. Работата достигнала до там, щото се захванал един доста отчаян бой, който траял от заранта до вечерта и в който са паднали доста мъртви и ранени и от двете страни. Правителството като чува това, повдига сичката жандармерия из Плевен и телеграфира за още помощ из Никопол, която като пристигна, заедно с каймакаминът, отива на бойното поле и с големи усилия умирява разярените воюващи страни. Правителството улавя няколко души от черкезите, докарва ги в Плевен и оттука ги подбира за Русчук, дето ще да се предадат в ръцете на правосъдието. Но дордето да ги закарат в тоя град, то жандармите са изпускали почти половината по пътят, останалите твърде скоро щели да се пуснат, защото тие ще да разделят със своите ортаци откраднатото хорско имане.

Правителството се уплаши да не би негодованието на българите и на помаците да земе по-широки и застрашителни размери, и затова улови само за лице няколко души от своите тайни чиновници. Но като усмири вече «бунтът», то редът е сега да излови и да накаже българите и помаците; аз мисля, а с мене заедно и секи, който познава турското правителство, че българите не ще могат така лесно да се отърват от русчушкото правосъдие! (Кой им е крив, когато не са обърнали пушките си срещу жандармерията и срещу каймакаминът! р.)—Тука ние из ден [в] ден чакаме бъркотия. По планината се е запушило вече нещо и българинът е вдигнал някак си своята покорна глава. Агите са много кротки.

[Знаме, г. I, брой 25 от 27 август 1875 г.]

ВЕСТНИК
„НОВА БЪЛГАРИЯ“
1876

[ЗАХВАЩА СЕ ВЕЧЕ ДРАМАТА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ]

Б у к у р е щ, 3 м а й 1876

Захваща се вече драмата на Балканският полуостров! Много-словният Восточни вопрос, който до вчера се мислеше за непроменен на политическата сцена на Европа, стъпи вече в своят трети акт и няма съмнение, че той ще да се изкара до края. Първият акт захванаха юначните наши братия херцеговинци; вторият премина в безполезни стратегически и дипломатически пантомими от страната на Сърбия и на Черна гора; а третият, на когото началото трябаше да бъде край на безчовечното турско господство в Европа и в който трябаше да участвува сичкият южнославянски хор, се захвана само от нашият нещастен и до крайност убиен български народ. Телеграфът и частни наши писма ни донесоха известието, че сичката Пловдивска кааза е потънала вече в кръв и бунтът е обхванал средата на Балканът от Сливен и до Троян, и Средня гора от Панагюрище до Стара Загора. Други така също верни известия ни дадоха да разберем, че и нашите шопи в Пирот и в Белоградчик са вдигнали топорът си против своите петивековни кръвопийци. Освен това железницата между Варна и Шумен е прекъсната, а това е знак, че и в Дунавският вилает нашето народонаселение е присъединило или ще да присъедини своите яки мишци в съсипването позорните вериги на робството. С една дума, българският бунт е влязъл вече в своите права и борбата се е захванала със сичката своя отчаяност. Касапницата ще да бъде страшна и отвратителна, жертвите ще да бъдат безбройни и от двете страни. Но треперете, тирани! Полудейте, дипломати! Късайте си косата, велики царе юдейски на капиталът! Босфорският идол ще да падне, «болният човек» ще да умре и вашите безбройни капи-

тали ще да потънат в помята на турският разврат и в священата кръв на нашата свобода.

Тука не е Меншиков в Цариград и Русия със своите казаци на Дунавът, против която да станете и да избиете цели 800 000 живи същества и да потрошите повече от 8 милиарда франги¹, за да опазите европейското равновесие. Тука не е Сърбия и Черна гора със своите дълбокоумни князове и дипломати, против които да употребите перото и махмузите² на г. Андраши, за да ги накарате да не разбъркват въоруженият «общир мир». Тука не са румънските три патриоти, които за едно «аферим»³ от страната на Турция са готови да пазят своята строга неутралност до такава степен, щото от страх за своя латинизъм би били готови да ни изпроводят там, дето са изгинали техните прадеди Бранковяни. Тука е гласният, отчаяният и мъжественият седеммилионен български народ, който в продължението на цели пет столетия е носил на плещите си най-безчовечното робство в Европа и който днес въстава и иска от светът едно от тие две неща: или свобода, или смърт! Тука е неумолимата логика на историята, на която сентенцата е унищожение на старото, на гнилото и на несъвременното, и живот на новото, на здравото и на човеческото. Ще може ли някой да отстрани тая сентенца и да накара природата да влезе в друг път? Ще поиска ли общечовеческият деспотизъм да се турне още веднаж против стремления на нещастната турска рая? Ние знаем твърде добре, че в Европа, която се гордее със всякакви «богоугодни» и «човеколюбиви» учреждения и в която има съставени общества даже за състрадание към животните — в тая също Европа е съществувал и съществува заговор против освобождението на южните славяни и въобще против свободата на сичкото човечество, ние знаем така също, че тоя заговор е олицетворен в така наречената европейска дипломация, на която проводникът в настоящето време е благородният татарски граф Андраши; знаем най-после, че сичките дипломатически доброжелания на Европа да се облекчи чрез някакви си административни реформи животът на турската рая, не са нищо друго, освен желаня да се отстрани за време окончателната смърт на Турция и да се задържи с това причината на една кървава общеевропейска война, в която една или две държави да могат безпрепятствено да хвър-

¹ Франка.

² Шпори.

³ Браво.

лят жребий връз ризите на Турция — една на Босна и на Херцеговина, а друга на Цариград и на сичките черноморски богати страни. Следователно, твърде близо е до умът, че и в тоя случай дипломатията ще да се притече със своите политически услуги и ще да се опита да излъже въстаналата рая така също, както е лъгала, лъже и се приготвява последен път да излъже отчаяните вече херцеговинци. Но късно е вече! Нека дипломатите смятат «раята» за скотове, нека Андраши пише реформаторски ноти, нека и европейската официална журналистика оплаква упорството на въстаналите: ние вярваме [и] мислиме, че сичко това ще да има смисъл дотогава, дордето силата на гладиаторите придобне почитителност, както пред своите врагове, така и пред своите приятели, т. е. Европа ще да има право и повод да се намеси със своите «человеколюбиви» предложения само тогава, когато въстанието се ограничи само в една или две провинции. Повдигне ли се сичкият български народ, излязат ли из своите граници Сърбия и Черна гора и не съгласят ли се херцеговинците и бошнаците да положат оружието си и пред втората нота на Андраши, то въпросът е решен и свободата на Балканският полуостров е осигурена. Не в тая ли ера влазямее ние?

[Нова България, г. 1, брой 1 от 5 май 1876 г.]

РЕФОРМИТЕ В ТУРЦИЯ

Когато трите императорски канцлери се събират вече в Берлин, за да размислят за умиряването на Босна и Херцеговина, т. е. за да издирят такова средство, щото и вълкът да бъде сит, и овцете цели, турското население в Солун още веднаж науми на Европа до каква степен могат да се реализират реформите в Турция. Струва ни се, че в своята нота татарският граф във Виена при другите големи привилегии, които даваше на херцеговинците, обещавахе им равноправност, лична и религиозна свобода и много други подобни трендафили без тръни. Но когато херцеговинците поискаха гаранции за тие реформи, то г. Андраши, който познава, види се, своите едноплеменници в Цариград, е отговорил чрез славянските уста на г. Родича с тоя дипломатически шарлатанлък: «Ние не можеме да ви дадем подобни гаранции, защото с това се поврежда целостта и достойнството на Турция. Но ние имаме насякъде консули, които ще да наблюдават за точното изпълнение на обещанията.» И в това също време се дадоха инструкции в Цариград да захванат вече шарлатаните да правят своите породи от реформи не само в Босна и Херцеговина, но и в другите провинции на Османовата държава. Издаде се султански ферман, изпроводи се нарочно чиновници да го четат на турците и на раята, съставиха се общински съвети от равно число мюсюлмани и християни, уреди се местни християнски полиции, назначиха се християни каймаками и в чисто християнските села и градове; с една дума — даде се сичко, щото е потребно по мнението на маджаринът за робовете в Турция.

Но сичко това не беше друго нищо, освен средство да се замажат очите на слепите и да се заглушат ушите на глухите. Освен нашите цариградски патриоти, освен кредиторите на банкро-

тинът и освен виенската чифутска преса, никой други не повярва във възможността да роди върбата грозде и Турция да произведе нещо човеческо. Ферманът за реформите не направи друго нищо, освен [да] разяри мюсюлманското население до такава степен, щото направи положението на християнинът много лошо от онова преди ферманът: убийствата и грабежите станаха ежеминутни, данъкът се увеличи в квадрат и равенството достигна до такава пропорция, в каквата се намираше преди Махмуда. Общинските съвети се съставиха от най-развалените личности, от кръвопийците на народът, полицията си промениха само фесовете, за да могат по-сполучливо да дирят «комета» (а комета е секи колко-годе развит българин); и каймаками — о, боже, каймаками се избраха изродите на светът, гюбрето на българският народ; каймаками, на които животът е занятиен с най-низките и най-гнуснавите дела, и които отдавна би трябвало да висят на позорният стълб на бесилото. Какво добро искате от подобни личности, каквито са различните х[ад]жи Юрдановци, Златевци, Чорапчиевци и множество други възпитаници на турският разврат. Днес се назначи хаджи Юрданчо за каймакамин в Габрово, а после два дена дойде в Русчук да търси своя любовник и да покаже на русчуклии, че като каймакамин той има право да държи вече олани официално. (Еврейчето, еврейчето, Юрданчо ефенди!) Но да оставиме гнуснамото и отвратителното и да видиме до каква степен турците можаха да излъжат Европа със своите реформи и до каква степен се е осъществило равенството в Турция. Из многобройните други фактове ние ще да проведеме най-прекрасният: приключението в Солун. То е красноречив урок, както за дипломатията, тъй и за сичките защитници на това разбойническо гнездо в Европа.

Телеграмата от солунският валия, отправена до Висок[ата] порта, която е много далеч от истината, казва така:

«Едно момиче българче от Аврат Хисар (Солунско окружие), което се представяше пред властта, за да потвърди, че приема ислямизмът, пристигна вчера вечер по железницата на солунската станция; там то се помолило на три заптиета, които се намервали на станцията и те я повели за конакът. Из пътят два лица от страна на американският консул, придружени от 150 други души, грабват от ръцете им момичето, скъсват фереджето и яшмакът му и, като го качват на едни кола, завеждат го в къщата на някого си хаджи Лазара. Много мюсюлмани, които са били на улицата и в публичната градина, видели това граб-

ване, и затова около 5000 души идват днес на конакът и ми искат да прибера момичето, като доказвах, че грабването и насиле е доказание. Местната власт побърза да им каже, че беше зела мерки, че момичето ще се прибере и така сполучи да се размахне навалицата

Но това множество се събира в «Саатла джамиси», близо при конакът, за да постоянствува на исканието си. Когато се научих за това събиране, аз зех бързи мерки за по-скоро повръщане на момичето. Аз изпроводи в джамията няколко първенци и чиновници, за да накарат навалицата да се разотиде, завчас поисках войските от морската корвета «Одрин» и от бронената фрегата, както и от укреплението. Тоже заповядах събирането на редиците¹. В това време консулите френский и германский и някой си Баник ага отишли в речената джамия и влезли всред навалицата, която не ги оставила да вървят напред. Щом ми обадиха за това, аз се притекох на мястото, придружен от кадията на джамията. Аз направих сичко, що можах, за да спра навалицата; аз ги съветвах и сплашвах, додето чаках войската. Също аз исках, но напусто, да изведе консулите. Понеже момичето в тази минута беше в къщата на германский консул, той писа един билет, за да я доведат завчас в джамията, но понеже момичето се забави, навалицата се впусна към мястото, дето бяхме ние, и почна да чупи прозорците. Мятежниците отидоха да търсят оръжие. Тогаз ние се борихме тяло до тяло с мятежниците, за да запазим консулите, когато веднага мятежниците, като изпочупиха сички прозорци, втурнаха се върху двама консули и ги убиха. Щом се извърши това убийство, ето че стигна и момичето, а като го видяха, мятежниците поченаха да се разпръсват. Войските стигнаха след малко. В тази минута аз земам сички мерки за разпръсване на размирниците и за повръане на редът.»

Според по-новите известия, които ни откриват истината, ни ясно доказват, че убийството на консулите е станало просто от турский фанатизъм и варваризъм, който достигнал своят връх от въстанието на християните, за да добият своите законни правдини. В тия известия ние виждаме, че момичето е насилствено земено от Аврат Хисар и е доведено в Солун, за да го потурчат. Във влизането си в Солун, то видяло няколко души християни, на които с кървави сълзи се помолило да го избавят от ръце-

¹ Турски войници от запаса.

те на турците Християните, които видели и узнали работата, спущат се и скъсват ешмакът¹ му и го завождат в къщата на американския консул. На другият ден турците до 5000 се събират на улицата пред «Саатла джамия» и настоятелно искат момичето. Американският консул до това време известил работата и на другите консули, които отишли да изследват работата. На пътят двамата французки и пруски консули се хващат от бясната сган, вкарват се в джамията и се варварски убиват. Гръцкият консул, който се намирал вече в джамията, като видял опасността, която щяла да го сполети, побягва из прозорецът на стаята. Само пехливанинът валия изважда сабя, за да ги отбрани.

Изпроводената от Цариград с пълна власт комисия е издирила досега 36 души убийци.

От това се вижда добре, че Турция наистина прилича на келева глава, покрита с обшита от сърма шапка. Убийството на консулите свали тази шапка и келът светна! Ето главата! Болна и гнуснава! Нека я гледа втеляющата се Европа.

[Нова България, г. 1, брой 1 от 5 май 1876 г.]

¹ Було (кърпа, с която туркините покриват лицето си).

НОВИНИ ИЗ БЪЛГАРИЯ

При сичките желания на турското, на румънското и на други изследни правителства да представят въстанието в България като нищожно, българските юнаци заявяват вече своите права на бунт сериозен и опасен за турското господство в Европа. Цариградските вестници, а в това число и турските, ни разказват, че наистина в Пазарджик, в Панагюрище и в другите околни места въстаниците на число от 8—9 хиляди души, направили големи опустошения на страната, но царските войски от Пловдив, Едрине, Варна, Шумен и Цариград сполучили да пръснат немирниците и да отстранят сяка една опасност за разпространението на бунтът. После цариградските хавадши¹ иде русчушката пачавра «Дунав» и потвърждава сичкото това с една официална телеграма из Пловдив, като прибавлява, че въстаниците са на число от 15 хиляди и че царските войски сполучили победоносно да влезат в Копривщица и отнели три черешевни топове, като накарали «разбойниците» да се разбягат по горите.

Ние вярваме в юначеството на царските войски (за пример ни служат техните подвиги в Херцеговина и в Босна), вярваме така също и в истинността на официалните турски сведения (за пример ни служат телеграмите на Мухтар паша из Херцеговина), вярваме и на русчушката пачавра; но какво щете, не можем да си представиме как тъй 4 баталиона редифи и едно отделение от 200 души конници са могли да пръснат цели 15 хиляди решителни юнаци?! Това прилича на баснословие. Частните наши сведения и телеграмите от европейските консули ни разказват съвсем противното: «Бунтът, говорят тие, има за център селото Сопот и се протака по сичкият гребен на Големия

¹ Вестници.

мият Балкан от Троян и до Габрово, а надолу се спуща чак до Пазарджик и до Ески Захра. Чети са се появили даже около Едрине, а Сливенският балкан е пълен с бунтовници. Народнонаселението в Пловдив бяга в Едрине, но и там е в неспокойствие. Турските войски са недостатъчни не само за да удушат въстанието, но и за да спрат неговото разширение. В няколко сражения, които се дадоха от една част бунтовници с турските войски, патриотизмът, юначеството и решителността на българите доказаха своето превъзходство пред новите пушки на турците. Последните падат в несравнено по-голямо число от партизаните в гората. Предводители на въстаниците са повечето хайдушки воеводи, между които има и доста интелигентни младежи и двама-трима офицери.»

Това е положително, което ние знаем за бунтът отвъд Балканът. В географическа България той има съвсем друг характер. Ако и да не е въстанало сичкото наше народонаселение, но и в тия страни, в които се е чул гласът «свобода или смърт», въстаниците се броят на малка чета, като не излизат из своите родни места и не съставляват големи групи. Но при сичко това, и тие броят няколко юнашки подвиги.

Ето що ни *разказва* едно наше частно писмо из Русчук: «Вчера (писмото е от 4 май) една малка чета *въстаници*, подгонена от 250 души низами, беше *принудена* да се затвори в Дряновският манастир. Турците обложиха манастира. Но друга една така също малка чета се притича да освободи своите сподвижници, напада на турците и с помощта на освободените влазя в отчаяна борба. Турците, турнати между два огъня, удариха на бяг, но избегнаха само 11 души. Другите—едни паднаха под стените на манастирът, а други, ранени, се закараха с няколко каруци в Търново.» После това писмото ни разказва, че пътят от Търново до Габрово е в ръцете на въстаниците и че последният град «гори на огън». Смисълът на тия думи ние не разбираме: запален ли е градът и гори, или е имтиран и изложен на голямо смутение. Последното е, ни се струва, по-вярно, защото после известието за нападанието на конакът и убиванieto на Юрданча ефенди от страната на бунтовниците, ние нямаме други подробности за ходът на габровското движение.

Снощи ни пристигна известие, че и Елена, заедно с колибите, въстана. Подробности още няма.

[Нова България, г. I, брой 1 от 5 май 1876 г.]

ТВОРБИ С НЕУСТАНОВЕНО БОТЕВО АВТОРСТВО

Б р а и л а, 18 а в г у с т а

Зимам перото си, за да ви явя за такива неща, които ще ви бъдат неприятни и от които ще да се погнуса всеки честен човек и всеки български патриот; но които вие трябва да знаете. Истина, че мене е твърде тежко да говоря за такива едни дела, които не принасят никаква чест на нашите учени и полуучени мъже, но моята патриотическа длъжност ме заставлява да бъда откровен и да предупредя както вас, така и сичките наши български патриоти, за да не подпаднете под някакво изкушение. Аз говоря за интригите и за примките, които в последното време се плетат за вас, т. е. за в. «Свобода». А знаете ли от кого? — От един учен мъж, който иска, щото сичките българи да го считат за учен и умен човек и който днес се счита деловодител на «Българското книжовно дружество». Името на тоя интригант навреме аз замълчавам, защото съм в пълна надежда, че всеки човек, колкото и да е долен, твърде лесно може да се разкае. Тоя господин иска да бъде *той*, да бъде диктатор в сяко едно нещо, да бъде първи в сичко и навсякъде, с една дума, иска да бъде в сяка чорба мерудия, а това е причина, дето той ненавижда сичките умни и учени мъже и сичките честни граждани. Сяко нещо, което е по-високо и по-честно от него, той каля, ненавижда, псува и безчести: «Свобода», «Дунавска зора», даже и «Хитър Петър» му са като трън в очите. Но да оставиме сичкото това настрана и да кажем, че ако тоя господин би имал зло сърце само към частни лица, то ние не щехме и да говорим за него, но той прави пакост на сичкият български народ. Да ви кажа право, аз доскоро не вярвах, че тоя господин има такава черна душа, ако да не чуех със своите собствени уши, как той разказва на своите обожатели, че в. «Свобода» е вагабонски журнал

и издавал се само и само да компрометира българският народ пред дебелия саян, на която той желае да целуне попучти да добие орден меджидие. Като чух какви погръжни бълва този господин против «Свобода» и против младите българи, то си помислих, че той или има лична ненавист против редакторът на този вестник, или не разбира значението му, или пък го не чете. Аз се завзех да ви пиша днес само и само затова, за да ви предупредя да бъдете осторожни и да се вардите от нощите на този господин, който твърде лесно може да ви пише едно и да работи против вас друго. Той е способен на сичко; а особено се е отличавал досега в двоеличието и в подлизването. Аз съм уверен, че този господин за своя инат и за своите интереси е способен да прави пакости не само вам, но и на сичкия български народ — уверявам ви в това. Доколкото можах досега да разбера, този мъж е разярен против вас от онова време, откогато вие нападнахте на ония български патриоти, които подадоха адреси на султанът и на Али паша (А Арнауудову и Шнайдеру? р.), и против ония, които едно време пишеха дописки из Ибраила в «Турция». Както се види, този господин е един от тези, които пееха химни и кадеха темян на султанът и които искаха да играят роля а la Арнауудов, но в «Свобода» откри преписките им и навреме предпази, като народен орган, българският народ от това зло, в което щяха да го вовлекат тия мними патриоти. Ето защо ви ненавиждат мнимите патриоти. Кой е тука крив, г. редакторе? Вие ли, които пазите българският народ и защитавате неговите интереси, или този господин, който става оръдие ту на руси, ту на турци за своите лични цели? Но ние се утешаваме с това, че българският народ умее вече да цени своите приятели и своите неприатели. Вашите начала намират отзив в всяко честно българско сърце; вашите дела и вашата девиза са явни и чисти, следователно и честни, и затова твърде скоро ще да дойде онова време, в което ще ви се въздаде слава и чест, а интригантите ще да убият сами себе си със своите собствени камъни. Бъдете постоянни и вървете по своя път, а вашите неприатели ще паднат като секи низки хора.

Не е зле, ако попитате действителните членове на «Българското книжевно дружество» що са тие изработили досега. «Периодическото списание» се мъти цяла година, а още третият лист не е напечатан. Но твърде лесно може да бъде, че дружеството е открито не за просвещението на народът, а за интриги.

Тежко на народът, ако се той надея да спечели нещо от «Книжечното дружество», дордето има подобни действителни членове*.

[Свобода, г. I, брой 39 от 23 август 1870 г.]

• Нека прости дописникът ни, че съкращаваме кореспонденцията му и смекчаваме някои други изражения. Нека знае така също, че ние се не боиме от никакви интриги и от никакви псувни, защото тия псувни не са в състояние да накалят лицето ни. Нашата програма е известна секому и затова всеки честен българин може да оцени нашите желания. Ние се не крием по дупките, не пишем безименни писма и нямаме никаква работа с Али паша и с г. Шнайдера и затова малко ни е грижа, ако ни псуват безхарактерните хора. Ние желаем пълна свобода на българският народ и с името божие ще да я достигнеме. Нека живее българската свобода и да изчезнат враги ея. [Белсжка на ред. на в. «Свобода»]

Г а л а ц, 1 н о е м в р и я

Едно из жалостните известия, които добихме тука из България, е следующето: някой си Иван Дочов, родом из Калофер, проживявал няколко години в Цариград и намирал се на царска работа, т. е. работил в амбарът, дека се шият абени дрехи за аскерът. Тоя Иван Дочов си дошъл по Илинден в Калофер да се ожени и да направи някой и други шпионлък*. Когато той дошъл в Калофер, то първата му работа била да издири хайдутите, които се крили в една пещера на планината. Той издал Никола Деличът, който беше хванат от турците, когато дошъл една нощ в къщата си. Заптиетата го били дотолкова, щото му изпотрошили и ръцете, и краката, но той не обадил нищо. Тогава издайникът посъветовал турците да пратят Деличът на изповед при един поп из Сарани (това село се намира на 2 часа до Казанлък), като казали на Никола, че той ще да умре и затова трябвало да се изповяда и причести. Попът чул изповедта на Деличът, който, изпребит от бой, мислил да изпълни последната си християнска длъжност и разказал на попът сичко, щото знаел; той разказал колко души се скривали на планината в пещерата, явил имената им, казал колко пушки тие имали, колко барут и пр. Духовният пастир, който бил обязан да се помоли богу за душата на грешникът, намерил за по-нужно да разкаже на турците какви грехове има Деличът, и затова записал сичко, щото чул от своето духовно чедо и като

* Молиме Иван Стоянова, а така също и действителните членове на «Бълг. кн. дружество» да ни простят, че нашите дописници пак за шпиони ни пишат. Кой е тука крив, когато турците мислят едно, а г. Иван Стоянов пише друго? [Ред. на в. «Свобода»]

ум прочел простителната молитва, свалил патрахилът си от главата на грешникът и тутакси отишъл да обади на местната власт. Не се минало много и до 24 младежи се изловили от турците, които правителствената власт била дотолкова, щото на повечето из тия нещастници краката били изпотрошени, щото кога ги покарали из Калофер за Пловдив, то били принуждени да ги карат на кола. Тия сиромаси са закарани в Пловдив да бъдат обесени. Видите ли сега, че турското правителство е докарало работата си до това, щото и нашите духовни отци са станали шпиони! Тежко и горко на онова стадо, декато самите негови пастири го предават на вълците! Саранският поп е бил награден с пари от турското правителство за големите му и *родолюбивите* му заслуги. Истина е, дето вие казвахте, че турчинът решава българският черковен вопрос, за да направи от самите български попове и изповедници свои верни и предани шпиони. И това започна да става!

[Свобода, г. 1, брой 49 от 11 ноември 1870 г.]

Г а л а ц, 6 н о е м в р и я

Голямо негодувание произведе между нас дописката из Бранла, която беше вместена във в. «Македония» и под която се беше подписал някой си Иван Стоян.* Мнозина из читателите на вестник «Свобода» се питаха: «Кой ще бъде този Иван Стоян? Кой е тоя учен българин, тоя философ, това наше българско светило, който разбира що е свобода, и който знае как трябва да се редактира един вестник, какъвто е в. «Свобода». Питахме, разпитвахме и най-после с големи мъки и усилия го намерихме. Това българско слънце е един богасерин, един дюкенджия, който, преди да се основе «Българското книжовно дружество» и преди да дойде в Бранла г. В. Стоянов, не можеше и името си да подпише. А гледате ли го вие сега? Ненаправно казва писанието: «Свет Христов просвещава всех.» А как е могло да стане такова едно чудо, как е могло да бъде такова преобразование щото слепите да *узрят*, глухите да прочуят, маслините да захванат да издават вестници, хайверът да бъде адвокатин, лакердата да чете проповеди, халваджините да управляват народът, а безграмотните богасери да бъдат строги критици? О, г. Стоянов и г. Друмев, та вие трябва да сте магьосници, когато можете да правите такива чудеса! Дълго време не мислихме и разсъждавахме и най-после си съставихме такова едно понятие: може, рекохме, дух свети да е паднал над Ивана Стоянова и го е просветил, като апостолите, щото той от говедар да стане

* Из Цариград ни нишат: „Дописката в «Македония» из Бранла, както и дописките в «Турция» (така също и дописката в «Отечество» от Благостойни, р.) са излеяни в ученолитницата на «Дружеството». Можете явно да кажете тона, защото аз го земам под своя отговорност и пр. [Бележка на ред. на в. «Свобода»]

философ; а от Иван Стоянов — Сократ! После дълги разсъждения ние решихме, че г. Иван Стоянов е наистина вдъхновен от свети дух, но тоя свети дух не е християнски, защото той е излязъл из Мохамедов рай. За да докаже човек истинността на това заключение, е твърде лесно. Негово високословесие г. Иван Стоянов проповядва това, щото проповядат и турските агенти, които, за да просветят българският народ, казват: «Днес за българите не трябва нищо друго, освен да гледат да се просвещават под светлата сянка на н. в. султанът». По тоя дух е написана и гореказаната дописка в «Македония». Няма съмнение, че Иван Стоянов, като *терзи парчест* на турските агенти, трябва да върви по програмата на своите учители. По програмата на тия агенти българският народ и патриотизмът са нищо повече, освен средства, чрез които човек трябва да се храни и да живее, и затова техният ученик г. Иван Стоянов очаква, както и самите негови учители, да му падне дух свети из Мохамедов рай и да просвети джебът му, както неговите учители просветиха главата му. Ето защо нашият мъдър философ повдигна гласът си против «Свобода». «Свобода» е лошав вестник, защото тя проповядва свободни идеи, защо описва насилствата, потурчванията, грабителствата, убийствата и въобще сичките варварства безчовечности, които правят турците и турското правителство; «Свобода» е лошав вестник, защото сваля маската от лицата на народните наши предатели, изедници и кръволюци чорбаджии и преследова шарлатаните, които, под вид учение и образование, ядат народният пот, глобят сиромасите и лъжат ги безсовестно, или защото «Свобода» сваля булото от лицата на шпионите, които предават невинните български души в зверските ръце на турците; най-сетне, «Свобода» е лошав вестник, защото казва на българският народ да си отвори очите, да работи за своята народна свобода, както работят и сичките други народности, и да гледа колкото може по-скоро да хвърли от гърбът си сяко едно чуждо иго. Но по турско-циганското мнение на просветените от Мохамедовият дух наши мъдреци, нека България става каквото ще, а ние трябва да гледаме на сичко хладнокръвно и да се не грижиме за нищо друго, освен как да се образуваме и просвещаваме под дебелия сянка на н. в. султанът, и под ръководството на неговите шпиони, които са в това също време и наши български просветители (гл. Михайловски, Гено-

¹ Шивашко парче, крѣпка.

веча. Шишкова и пр.). И така, ние сме obligated да не откриваме имената на Алипашовите мекерета, а да ги почитаме като светци и като наши спасители, защото тие ще да ни введат в Мохамедов рай. А защото, по тяхното мнение, само под тежката сянка на Мохамедовият наместник българският народ ще да получи спасение, то ние трябва да му поднасяме благодарителни адреси и да водим политика с негова екселенция г. Арнаудова и с. г. Шнай-дера, с надежда, че тие ще да ни отворят вратата не на турският, а на българският божи рай. Да, ние трябва да бъдем Бисмарки или велики политици, да подмамяме турчинът и да не казваме нищо за неговите варварства, защото между нас се намират такива хора, които имат от Али паша свои частни интереси. Да, ние трябва да си гледаме нашата политика, а той нека граби българският народ, нека отнима и турчи нашите дъщери, сестри и майки, нека ги безчести и дави, нека убива българите, като кокошки, нека ги съблича и оголява, нека им пие кръвта, дорде не остане в тях жива душа, па тогава ние с нашата политика ще излъжеем турското правителство и ще го накараме да даде правдини на мъртъв народ! Ние не сме противни, че нашият народ трябва да се просвещава, но може ли да бъде просвещение и образование в Турция, когато турското правителство се е заклело да гони всяка искрица, която би се появила между нас и която би донесла истинско просвещение? Не видиме ли ние, че в «Македония», едническият народен орган за отсрещните българи, се забрани на три месеца и то зашто? — за нищо и за никакво. Не видиме ли какво прави днес Али паша с нашите народни училища? Не видиме ли как постъпва турското правителство с нашите учени хора?—Ако тие станат негови агенти и шпиони, то ги оставя да живеят в България, а ако не, то ги про-вожда през границата или ги праща в Деари-бекир. Нека ни каже г. Иван Стоянов (така също и г. В. Стоянов, р.) какъв успех може да има българското просвещение под тежката ръкавица на Али паша? Не знае ли неговата високоприснопросвещенна милост, че днеска турското правителство е турило ръка и в черковите ни, и в училищата ни, и в общините ни? Не знае ли той, че днес самите попове захванаха да стават шпиони и да предават стадото си в турските ръце? Не знае ли той за издайничеството на Доротея, който днес се разхожда по цяла България като духовен пастир, а истинската му мисия е да шпионисва и да предава народът? Ако господство му иска да се увери по-добре в справедливостта на думите ни, то нека попита някой калюфер-

ченин какво е направил попът из село Сарани. Тоя поп изповядал Никола Деличът, после разказал на турците сичко, щото чул от него, и днес 24 калоферчени са хванати и изпроводени в Пловдив да се обесят. Достигнахме, бай Иванчо! (и бай Василчо! р.), щото и поповете, които са ни кръстили, да ни предават на турците, за да ни бесят; а вие се напinate да заслужите похвала от Али паша! Кръстени ли сте вие, бай Иванчо? Българин ли сте вие или чафутин? Горе вам, книжници и фарисеи! Откакто се отвори «Бълг[арското] кн[ижовно] дружество» в Браила, то за една година отгоре се просветиха най-безграмотните хора и станаха по-учени и по философи и от редакторът на «Дунав»; тие захванаха да пишат по вестниците големи философии, както: какво ще рече свобода, вестникарство, гласност и пр. (гл. последният брой на в. «Отечество» или статията на Благостойнова).*

[Свобода, г. I, брой 49 от 11 ноември 1870 г.]

* Веднаж гъските, патките и кокошките избрали лисицата за свой цар, и лисицата си направила дворец около кочечите. Разбира се, че царят захванал малко по малко да зима своят данък и да яде кокошка след кокошка и гъска след гъска, но искала да скрие праговете на своят деспотизъм; тя повикала вълкът и рекла му: «Куме, събери перушините от изядените кокошки и занеси ги в своята къща.» — «Ами защо, кумо!» — попитал вълкът. «Който види в твоята къща перушинки, той ще да помисли, че ти си мой велик везир и монте стражари ще да те пушат да влизаш в кочекът между раята ми». Вълкът се измамил, събрал перушините и занесъл ги в къщата си; но на другият ден дошла царската стража и заговорила вълкът. — «Ти ядеш царската рая», му казала стражата. — «Не съм аз ял раята — рекъл вълкът, — аз никога не съм влязъл в кочекът.» — «Ами в чия къща са намерени перушините?» — рекла стражата. [Бележка на ред. на в. «Свобода»]

Цариград. 2 октомврия

И така, вие сте се решили да прекратите изданието на вашият вестник и да лишите народът ни и от единствената жива и свободна дума, която ни е така необходима и която в последните няколко години е засеяла твърде големи пространства. Ако питате мене, то аз би ви посъветовал да се не отчайвате, да продължите захванатото дело и да потърпите още малко. Аз съм твърдо уверен, че работите ще да се изменят и че историческите съдби на българският народ ще да бъдат турени доволно скоро на политическите капъни. И така, нам именно днес са нужни апостоли и проповедници. Хвала и чест на оние честити мъже, които именно в тие критически минути се борят с обстоятелствата, работят за благосъстоянието на народът, приготвяват бъдещите събития и стараят се да укажат на новите пробудивши се сили правият път и надлежащото им място. Аз смело мога да кажа, че в днешните времена е много по-уместна една жива дума, нежели след време цели томове дипломатически или философически разсъждения. Началото е тежко в сяко едно предприятие. Но както и да е, а вие сте длъжни (?) да продължите издаването на «Независимост» и да не оставяте народът ни именно в тия минути без явен защитителен орган. Тряба да ви кажа и това, че ако «Независимост» и да се преследова от правителството твърде строго, но нейният глас се разнася от единът край до другият на нашето поробено отечество с баснословна скорост и произвежда радикални изцеления. Сяка ваша дума се приема за факт; на сяко ваше разсъждение се дава велико значение; а сяко ваше желание става желание и на самият народ (?).

Аз и сам зная, че вам е тежко да се борите с моралните и с материалните нужди, далече от отечеството си, без средства и

без искрени приятели, без явно съчувствие и без братска помощ; но я попитайте и нас какво е нашето положение, какви препятствия срещаме на своя трънлив път и какви варварски преследования сме длъжни да търпиме. Вие можете барем да изказвате свободно своите мисли и да се не боите от сенките си. А ние?— Ние сме заприличали на цигански гарги, които грачат само тогава, когато се надеят да добият парче хляб. Разгледайте с внимание нашите вестници и ако можете, отблъснете моето заключение.

Да кажа няколко думи и на нашата българска публика. Аз мисля, че е срамата и грехота, ако оставим единственият добросовестен български вестник да пропадне или да прекрати своето съществуване. Повече аз не желая да говоря. Който има родолюбиво сърце и чиста душа, за него не са потребни нито силни побуждения, нито бодлив остен. Боже мой, дали щеме и ние някога да станеме хора? Ако нашите по-първи хора се отказват (?) да работят за народните интереси, то какво добро трябва да очаква човек от малодушните и от безхарактерните наши предводители (чорбаджии), или от нашето полудеморализирано, полуфанариотско и полуидиотическо духовенство? Но да оставиме това. Аз съм твърдо уверен, че нито вие ще да напуснете захванатото дело, нито българският народ ще да ви позволи да направите това! И така, напред! Ако ви не оценят днешните българи, то ще да ви оцени бъдещето поколение. (Трай, кончо, за зелена трева. р.)

Да ви разкажа и няколко новости. Научих се из достоверен източник, че Портата се е решила да се бори до най-последната крайност против желанието на Румъния и против требованиями на Австрия, които, без никакво съмнение, отдавна вече ви са известни. Турция е явила на някои от европейските представители при В[исоката] порта, че султанът никога няма да позволи на Румъния да заключава с европейските държави търговски договори; а ако Австро-Унгария се реши да заключи подобен договор с васалното султанско княжество (?) без позволенията на Портата, то този договор не ще да има никакво значение. Граф Зичи — който е излазял пред падишахът именно за това дело и който се е старал да му докаже, че умереността е най-главната сила, която ще да удържи държавата на негово величество в нужното равновесие, и че безполезните съпротивления, които рано или късно ще да претърпят кораблекрушение, ще да принесат полза не на държавата, а на нейните противници —

оставил султанският дворец, без да добие положителен отговор. Разказват, че Австро-Унгария се е решила да изпълни своето желание даже и в такъв случай, ако Турция да би се възпротивила с въоръжена сила. Разбира се, че това известие е отчасти съмнително. Аз мисля, че ако християните на Балканският полуостров обичат себе си, то тие са длъжни да отблъсват всяко чуждо вмешателство.

Аз ви явих преди малко време, че между Русия и фанариотите се захваща решителна борба и че тая борба ще да има утешителни последствия за нашата народност; а сега ида да ви кажа, че ако сега засега и да са отстранени главните неспоразумения, то началото е вече положено. Комисията, която се е завзела да разгледа руско-гръцките дела на Св. гора, е решила това дело за руска полза, т. е. тая комисия пристая да се избира игуменът на манастирът св. Пантелеймона (Руссек) по вишегласие, без да се гледа на неговата народност; но в това също време честните фанариоти са изяви́ли желание да се не чете вече ни в един от светогорските манастири славянски, защото великата православна черкова и не търпи никакви нововведения. Чудете се! Един от членовете на комисията се изразил даже, че бог не желае вече да слуша онзи език, по който се молят схизматиците. Проектите на комисията са подадени на патриархът да ги потвърди. Мнозина мислят, че ако тие проекти бъдат потвърдени, то между гърците и славянството ще да се запали още по-силна вражда, която ще да трае цели столетия и която ще да изчезне от лицето на земята заедно с гръцките фанариоти. Разбира се, че на Св. гора живеят множество българи, руси и сърби, които няма да останат хладнокръвни и в това несправедливо гръцко дело. Но както и да е, а нашият хоризонт се избистрява се повече и повече. Ако гърците да не би направили и тая глупост, то «Видов дан» и «Москов[ские] ведомости» още дълго време би им кадили православен тамян. Патриарханата се намира в критическо положение. Гръцкият синод се е решил или да потърси заем, или да помоли турското правителство да му помогне (?).

Да ви кажа няколко думи и за нашата черга. Нашите славни патриоти са оставили настрана и черковните дела, и народните интереси, и обществените нужди, и заловили са се да си вадят очите и да пакостят един другиму. За инат на екзархията, която им не дава да лижат саханите ѝ и да печелят от мирото на св. Богородица, някои от тие хърсъзи са се завзели да за-

срамят даже и фанариотите. Но това дело ще да излезе на свят божи и без моите открития.

Ако продължите изданието на «Независимост», то аз се обязвам да бъда, както и досега, един от най-големите помощници във вашето свещено дело. И така, моля ви се от страната на сичките честни българи да ни дадете и занапред средства да изказваме своите нужди без страх и без цензурна юзда, защото публицистиката в сегашните времена има голяма сила. Чакам отговорът ви или първият брой от «Независимост».

[Независимост, г. IV, брой 52 от 12 октомври 1874 г.]

БЕЛЕЖКИ

ИЗДАНИЯ НА БОТЕВАТА ПУБЛИЦИСТИКА¹

Съчинения на Христо Ботйов. Стихотворения — Политически статии — Подлистници. Под редакцията на З[ахари] Стоянов. София, 1888.

— Съч. Зах. Ст.

Христо Ботйов. Съчинения. Нова и пълна редакция на Иванка Хр. Ботйова-Христова и Ив. Г. Клинчаров. С писмото на Ботйов до жена му Венета, биографически чертици за Иванка Хр. Ботйова, 3 портрета, 3 карикатури, из в. Будилник, 280 обяснителни бележки към текста, един календар за 1875 и др. София, Държавна печатница 1907.

— Съч. Бот. и Кл., 1907

Христо Ботйов. Съчинения. (Под редакцията на Д. П. Койчев и Ал. Филипов). София, книгоиздателство Ал. Паскалев (1925).

— Съч. К. и Фил., 1925

Христо Ботйов. Съчинения. Пълно събрание под редакцията и със забележки от Ив. Г. Клинчаров. С един портрет, две карикатури и многобройни факсимилета из текста. София, книгоиздателство на Иван Г. Игнатов и Синове (1927).

— Съч. Ив. Кл., 1927.

Христо Ботйов. Съчинения. (Под редакцията на Д. П. Койчев и Ал. Филипов). София, книгоиздателство «Казанлъшка долина», 1929.

— Съч. К. и Фил. 1929

Христо Ботйов. Съчинения. Под редакцията и с предговор от проф. д-р Асен Златаров. София, книгоиздателство Игнатов (1937)

— Съч. Ас. Зл., 1937

¹ Списъкът съдържа само пълните издания на Ботевите съчинения, подредени хронологично. Посочени са съкращенията на техните заглавия в пояснителните бележки.

Христо Ботйов. Съчинения. Под редакцията и с предговор от проф. д-р Асен Златаров. София, книгоиздателство Игнатов (1939).

— Съч. Ас. Зл., 1939

Христо Ботйов. Съчинения. Пълно събрание под редакцията на Александър Бурмов. С очерк за поезията на Ботйова от проф. Мих. Арнаудов. София, издание на «Вестник на жената» (1940).

— Съч. Ал. Бурм., 1940

Христо Ботев. Пълно събрание на съчиненията под редакцията на Михаил Димитров. София, книжарница «Нов свят», 1940. Т. I — III.

— Съч. Мих. Дим., 1940

Христо Ботйов. Съчинения. Увод, уредба и бележки от Георги Константинов. София, книгоиздателство «Хемус» (1940). Т. I — III.

— Съч. Г. Конст.

Съчинения на Христо Ботев. Под редакцията на Михаил Димитров. София, книгоиздателство «Хемус», 1945. Т. I — III.

— Съч. Мих. Дим., 1945

Христо Ботев. Съчинения. Автентично издание. Под редакцията на Александър Бурмов и Стойко Божков, София (Научен институт «Христо Ботев»). Т. I. 1950; т. II, 1960.

— Съч. Авт. издание

Съчинения на Христо Ботев. Под редакцията на Михаил Димитров. (Трето допълнено издание.) София, Научен институт Христо Ботев. Т. II, 1949; т. I. III. 1950.

— Съч. Мих. Дим., 1950

Христо Ботев. Събрани съчинения в два тома. Под редакцията на акад. Михаил Димитров. София, Български писател, 1958. Т. I — II.

— Съч. Мих. Дим., 1958

Христо Ботев. Събрани съчинения в два тома. Под редакцията на акад. Михаил Димитров. Български писател, София, 1971. Т. I — II.

— Съч. Мих. Дим., 1971

ОБЩИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ТОМ ВТОРИ

Том втори от съчиненията на Христо Ботев представя писателя като журналист и публицист. Тук помещаваме основната част от политическата публицистика на Ботев: статиите и дописките във вестниците, които той е редактирал. Вестник «Дума на българските емигранти» (бр. 1—4) и вестник «Нова България» (бр. 1) са представени почти изцяло, от тях са включени материалите, които имат характер на статия или кореспонденция и произведения, близки до тези журналистически жанрове като памфлета «Смешен плач», политическия преглед «Новини из България». От вестник «Знаме» (бр. 1—25) включваме всичките 32 статии и 43 дописки; малките информативни видове (бележки и съобщения от редакцията, телеграми и др.) и материалите от рубриците «Политически преглед», «Най-нови известия», «Български известия», «Известия из България» са поместени в том трети. В настоящия том фигурират две произведения, които не са публикувани във вестниците на Ботев, обаче носят неговия подпис: манифестът «Символ-верую на Българската комуна» и статията «Причини за неуспеха на Българското книжовно дружество». В особен отдел са напечатани няколко творби, при които Ботевото авторство не е напълно установено.

Отделните произведения са подредени хронологично, групирани по вестниците, в които са публикувани, тъй като всеки от Ботевите вестници се отличава със свой характерен облик. Запазен е редът на публикациите в отделния брой. Във вестник «Знаме» материалите са по-многобройни и по-отчетливо са диференцирани жанрово, тук принципът на подредбата е жанрово-хронологичен — хронологията се спазва в рамките на отделите «Уводни статии», «Статии и прегледи», «Дописки».

Публицистичните творби на Ботев се печатат по текста на тяхната първа и единствена публикация от автора във в. «Дума на българските емигранти», в. «Знаме» и в. «Нова България».

След смъртта на Христо Ботев пръв издава неговите публицистични произведения Зах. Стоянов в книгата «Съчинения на Христо Ботев» (София, 1888 г.). В раздела «Политически статии» той включва три статии от вестник «Дума на българските емигранти» («Народът. Вчера, днес и утре», «Петрушан», «Решен ли е черковния въпрос?»), осем уводни статии и един политически преглед от вестник «Знаме». Захари Стоянов подценява публицистичното творчество на поета-революционер и подборът на произведенията е твърде субективен, но той безспорно има заслуга с това, че представя публицистиката като дял от целокупното творчество на писателя.

Двадесет години по-късно, при засилен интерес към Ботевите обществени и политически възгледи, публицистиката му е застъпена значително по-пълно в новото събрание на съчиненията му под редакцията на Иванка Хр. Ботйова-Христова и Иван Клинчаров. Клинчаров (действителният редактор на изданието) си поставя задача «да представи поета в пълнотата на неговите литературни и политически възгледи чрез собствените му произведения» (Съч. Бот. и Кл., 1907 с. VIII). Той за първи път издава почти всички статии от вестник «Дума на българските емигранти» (към публикуваното от Захари Стоянов прибавя «Наместо програма», «Злото», «Смешен плач»), всички уводни статии от вестник «Знаме» (бр. 1—24) и уводната от бр. 1 на вестник «Нова България». Във втората поправена и допълнена редакция, излезнала през 1927 г., Клинчаров включва повечето от дописките във вестник «Знаме» и още няколко статии от «Знаме» и «Нова България» («Още една жертва на турското безчовечие», «Черкезите в Турция», «Турските зверства в Македония», «До редакцията на сръбския вестник «Исток», «Реформите в Турция»).

Събраните съчинения на Хр. Ботев, издадени между 1907 г. и 1940 г., следват Клинчаровата редакция с малки отклонения или допълнения. Изданието на Д. П. Койчев и Ал. Филипов от 1929 г. прибавя към статиите на Ботев «Бъдещността на Турция» и «Въстанието в Херцеговина» от вестник «Знаме».

През 1940 г. се появяват три нови редакции, които са крачка напред в издирването и издаването на Ботевата публицистика. Между тях изданието на Александър Бурмов и това на Георги Константинов следват принципа да се търсят Ботевни творби преди всичко във вестниците, които писателят е редактирал. Изданието на Михаил Димитров поставя въпроса за издирване произведения на Ботев извън неговите вестници и включва между съчиненията му голям брой статии и дописки от в. «Свобода» и в. «Независимост».

Така в изданията на Ботевите съчинения под редакцията на Захари Стоянов, Иван Клишаров, Александър Бурмов и Михаил Димитров Ботевата публицистика заема все по-широко място. Утвърждава се принципът Ботев да се счита автор на всички неподписани журналистически материали в неговите вестници, за които нямаме сведения, че принадлежат на друго лице, и които по идеен и стил не противоречат на останалото му творчество. Двете последни, най-пълни и най-авторитетни редакции на Александър Бурмов и на Михаил Димитров (Съч. Ал. Бурм., 1940; Съч. Мих. Дим., 1958) включват почти всичко от в. «Дума на българските емигранти», в. «Знаме» и в. «Нова България», без да се стигне до изчерпателност само по отношение на малките информативни журналистически видове. Изоставени са няколко статии и дописки, за които редакторите считат, че не принадлежат на Ботевото перо.

Настоящото издание следва създадената традиция, като провежда последователно принципа за Ботево авторство върху неподписаните или подписани с псевдоним материали от неговите вестници. Смятаме, че има реални основания да се отклоним от този принцип единствено когато е доказано авторство на друго лице или когато е доказано, че не е възможно Ботев да бъде автор на даден материал. Такъв е случаят с бр. 5 на вестник «Дума на българските емигранти». Знае се, че този брой е излезнал под редакцията на Ангелаки Савич, тъй като по това време Ботев е бил тежко болен. Също така последните три броя на вестник «Знаме», излезнали по времето, когато Ботев е в Русия (бр. 25, 26, 27), не могат да се свържат с неговото перо. Не е известно кой е редактирал тези броеве на революционния орган и кои са авторите на публицистичните материали в тях. Михаил Димитров твърди — според нас с основание, — че главните материали за брой 25-ти са били написани от Ботев, преди да напусне Букурещ (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 777). Той помещава в изданията под негова редакция уводната статия от брой 25-и и две дописки от същия брой. Тези произведения са включени и в нашето издание.

Том втори включва няколко материала от Ботевите вестници, които не са намерили място в последните пълни издания на писателя: част от статията «Злото» (в. «Дума на българските емигранти», бр. 3) и дописките «Лвов, 22 януария» (в. «Знаме», бр. 7), «Одеса, 19 февруария» (в. «Знаме», бр. 10). Мотивите са посочени в коментара към съответните произведения.

Не се допускат съкращения, независимо че някои произведения съдържат обширни цитати от други вестници.

* * *

Христо Ботев не подписва публицистичните си произведения и това затруднява извънредно много издирването на негови творби извън вестниците, които е издавал. Знае се, че той е работил повече от две години (1872—1874) в редакцията на вестник «Независимост» и е бил активен помощник на Каравелов при списването на революционния орган. Захари Стоянов печата между съчиненията на Ботев две публицистично-сатирични творби от вестник «Независимост», публикувани с псевдоним, но не съобщава нищо конкретно за негови статии или дописки. Според него Ботев е извършвал «коректурата и поправянето на дописките, които идели за «Независимост» (Христо Ботйов. *Опит за биография*. София, 1966, с. 159). Като се позовава на това твърдение и на съобщението на Каравелов в брой първи от третата годишнина на вестник «Свобода», че отговаря само за цариградските дописки, Михаил Димитров приема за Ботево творчество редица материали от в. «Свобода» и в. «Независимост». В събраните съчинения на Христо Ботев под негова редакция, излезли през 1940 г. и през 1945 г. (второ издание), той включва 10 уводни статии и 66 дописки, а в следващите издания изоставя повечето статии, някои дописки и прибавя няколко нови дописки. В последното издание под негова редакция (Съч. Мих. Дим., 1958, препечатано 1971) фигурират 10 дописки от вестник «Свобода», една статия и 59 дописки от вестник «Независимост». Съображенията, които са ръководили редактора, са изложени в студията «Към въпроса за литературното наследство на Христо Ботев», печатана в том първи на изданията от 1940 и 1945 г. Михаил Димитров привежда доказателства за сътрудничеството на Ботев с Каравеловите вестници, но с въпроса за авторството на отделните произведения не се занимава. Изтъкнал е само, че при установяване на Ботеви произведения е имал пред вид идейното съдържание и стила на творбата. В пояснителните бележки на изданията от 1950 г. и 1958 г. (вж. бележките за дописките «Варна, 26 ноември», «Русчук, 1 ноември», «Русчук, 20 май», «Русчук, 27 май», «Русчук, 2 юни», те заедно с първите три дописки от в. «Свобода» изчерпват случаите, в които редакторът е засегнал въпроса за авторството) към няколко от тези материали са посочени съображения от идеен характер или стилно-езикови особености, но те са недостатъчни, за да докажат напълно и безспорно Ботево авторство.

Отделни посочвания за Ботеви публицистични произведения от вестниците «Свобода» и «Независимост» има в изследванията на Ив. Клиничаров (Христо Ботев. *Биография*. София, 1910, с. 370—372), Евг. Волков (Христо Ботев, СБАН, кн. XV, 1921), Г. Бакалов (*Очерки по българското национално-революционно движение*. София, 1936, с. 106—121), Никола Трай-

ков (Ботев и Българското книжовно дружество. — Сб. Христо Ботев, София, 1949, с. 274 — 282), те също остават повече или по-малко хипотетични.

Изказвани са предположения за участие на Ботев във в. «Дунавска зора», който той известно време е коригирал (Съч. Мих. Дим., 1940, с. 152 — 153), но засега проучванията в тази насока са съвършено недостатъчни.

Нашето издание не включва произведения, публикувани извън Ботевите вестници без подпис на автора. Смятаме, че въпросът за сътрудничеството на Ботев в периодичния печат до Освобождението все още не е решен и опитите да се установят неговите статии и дописки в други вестници са още недостатъчно обосновани.¹ Няколко произведения, за които са приведени повече и по-убедителни аргументи за Ботево авторство, включваме в специален отдел. В коментара отбелязваме произведенията, които Мих. Димитров приема за Ботеви и които в изданието не са намерили място.

* * *

Статите и дописките на Ботев имат само едно издание приживе на автора. Не са запазени никакви ръкописи. Публикуването на текста не е свързано с разрешаването на сложни проблеми. На нас се предивсичко да бъдат изправени неволни пропуски и печатни грешки в оригинала. Те са доста често явление поради лошите условия на работа и липсата на квалифицирани помощници. Дребните печатни грешки отстраняваме, без да бъдат посочвани. Случай, при които поправката е по-съществена и засяга смисъла, отбелязваме в коментара към произведението, непосредствено след библиографските данни.

Основна задача при предаването на текста в нашето издание е нормализирането на езика с оглед на научно-популярния характер на изданието. Главните принципи на осъвременяването на правописа са посочени в т. I. Във връзка с публицистичното творчество на писателя налага се да обърнем внимание, че между езика на Ботев във в. «Дума на българските емигранти» и във в. «Знаме» има известна разлика, която тук е съхранена. От друга страна, върху страниците на неговите вестници са намерили отражение редица непоследователности, естествени за неустроения книжовен език на времето. Тъй като липсват проучвания върху езика на публицистиката през Възраждането и специални проучвания за езика на

¹ Вж. повече по този въпрос в статията: Ст. Таринска. Установяването и издаването на Ботевото литературно наследство. сп. «Литературна мисъл», 1964, кн. 3

Ботевата публицистика е оглед установяване нормата на Ботевия език, трудно е все още да се постигне унификация на основата на исторически установена норма и да се въведе последователност при съвременното предаване на Ботевия текст.

Уводните статии и дописките във в. «Знаме» са публикувани от Ботев без смислови заглавия, само с дата. Поставените в квадратни скобки заглавия са взети от изданията на Мих. Димитров. Те отразяват добре съдържанието на материалите и улесняват читателя. В бележките и в показаната обаче публицистичните произведения са включени със заглавията, които Ботев им е дал, като е следвал журналистическата практика на времето.

За разлика от публицистичните произведения във в. «Дума», статите и дописките в «Знаме» са печатани без нови редове, вероятно поради необходимост да се пести място. Новите редове в тези произведения са поставени от редактора, стремили сме се намесата да бъде по възможност ограничена.

Характерна особеност на Ботевата пунктуация е употребата на удивителен знак и на въпросителен знак в средата на изречението. В повечето случаи тези знаци са заменени със запетая, оставени са обаче там, където има опасност при промяна да бъде накърнен изразът.

В Ботевата публицистика често се срещат имена и названия, които в съвременния книжовен език имат по-друга форма, понякога твърде различна (напр. Дон Кишот, Диари Бекир, Кишнево вм. Кишинев и др. под.). Те са оставени, както са у Ботев; при случаи, когато формата е твърде отдалечена от съвременната, се дава пояснение в коментара. Географските названия могат да се потърсят в приложения азбучен показалец на географските имена.

Квадратните скоби в текста означават прибавки на редактора. Често пъти те са поставени при развиване на съкращения. Съкратени думи в текста оставаме в случаи, които са общоприети и днес.

С. 5. СИМВОЛ-ВЕРУЮ НА БЪЛГАРСКАТА КОМУНА. — Приживе на автора не е публикувано, разпространявано е в ръкопис. За първи път е обнародвано от Г. Бакалов в книгата «Христо Ботев», С., 1934, с. 39—40, по-късно в Христо Ботев. Избрани произведения. Киев, 1940, с. 71.

Бакалов съобщава, че публикацията е по препис, намерен от него в Централния архив в Москва. Според Мих. Димитров това твърдение е целяло да заблуди официалните власти; всъщност Бакалов е получил преписа от Величко Попов, който е притежавал и оригинала на документа. Повече подробности по този въпрос виж в коментара към С. ч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 763—765. Сега оригиналът е загубен. Преписът е от ръката на Величко Попов, пази се в Института по история на БАН. Секция Възраждане, арх. сб., № 2858, 1967.

Между текста на първата и втора публикация на Бакалов има различия, известни разлики по отношение на езикови форми и пунктуация има между втората публикация на Бакалов и публикацията на Мих. Димитров. Текстът взет от изданието С. ч. Мих. Дим., 1968, т. II, с. 27. Сверен е с ръкописа.

Величко (или Велико) Попов — емигрант революционер, бил приятел и съдейник на Ботев. Негов връстник, той участвувал във Втората българска легия, 1867—1868 г., а след това станал учител в българското училище в Галац. Дружбата му с Ботев, започнала през тези години, продължава и по-късно. През 1875 г. поетът-революционер му подарява свой портрет с надпис: «В памет на комунистическите ни подвизи — брату Вел. Попову» (вж. т. III), който очевидно е във връзка с появата на «Символ-верую». В. Попов бил посветен във тайните връзки на Ботев с руските революционни среди. През 1871 г. след обявяване на Парижката комуна Ботев пристига в Галац. По свидетелството на В. Попов, двамата участвуват в образуването на «комунистически комитет» и изпращат поздравителна телеграма до Париж от името на българските комунари (вж. т. III).

Ботев написал манифест на комуната, размножили го и тръгнали да основават «комунарски бюра» и в други градове (Съч. Мих. Дим., 1968, т. II, с. 763—765). Събитията в Париж намират широк отзвук в средите на румънската прогресивна интелигенция. Галацката комуна, в която освен българи участвували румънци, руси, поляци, е една от проявите на революционната вълна в Европа през 1871 година.

Произведението е написано в стила на популярна християнска молитва «Символ на вярата», публицистичен похват, използван в революционната литература.

ВЕСТНИК «ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ»

Първият вестник на Ботев, излизал в Браила, 10. VI. 1871 — 5. VII. 1871. Запазени са 5 броя, има сведения, че е излизал до бр. 7. Псевдоним на редактора: Д. Чавдар (в бр. 1 е Х. Д. Чавдар), псевдонимът, с който Ботев е бил известен в революционните среди през тези години (К. А. Поглубко. Очерки истории болгаро-российских революционных связей. Кишинев, 1972, с. 164—184). Брой пети излиза под редакцията на Анг. Савич.

Мото на вестника: Истината е свята. Свободата е мила.

Вестник «Дума» спрял поради липса на средства. Печатан бил в печатницата на Дим. Паничков, съгражданин на поета. Редакцията се помещавала в кръчмата при хана на Братя Чапърови, където се събирали браилските хъшове (Зах. Стоянов, Хр. Ботфов, С., 1966, с. 119—130).

Във в. «Дума» Ботев е публикувал редица поетични творби, създадени до този момент, и публицистични произведения, написани очевидно във връзка с издаването на вестника.

Публицистиката на Ботев в този вестник е плод на революционния подем в Европа, намерил ярък израз в борбата и делото на парижките комунари. Може да се каже, че «Дума» е революционното ехо на Комуната у нас и израз на връзките между българските национални борби и националните и социални движения в Европа и на Балканите. Публицистиката на Ботев в «Дума» отразява идейните влияния, които са спомогнали за оформянето на писателя-революционер. Особено значително е въздействието на руската революционна мисъл, по-специално на Херцен и Бакунин. Проникновената диалектическа мисъл на Херцен и ярката образност за неговото публицистично слово са оставили следи в статите «Народът.

Всѣга, днес и утрѣ», «Решен ли е черковния въпрос?», памфлета «Смешен плач». Връзките, които Ботев е поддържал с полски, сръбски и румънски революционери, разширяват сферата на идейни влияния и му помагат да

определи категорично своето отношение към борбата на българския народ за свобода, да я види на фона на общата борба на народите за свобода и социална правда. Продължавайки традициите на българската революционна мисъл, в. «Дума» отбелязва нов момент в нейното развитие: свързването на национално-революционните борби със социалистическо-утопическите учения.

В. «Дума» е изключително явление в българската журналистика и публицистика с идейната дълбочина и високите литературни качества на отпечатаните материали. Първа голяма и богата проява на Ботев като поет и публицист, «Дума» отбелязва важен момент в развитието на българската литература през последната четвърт на XIX век.

Вестникът произвел дълбоко впечатление на съвременниците, които почувствували силата на Ботевия талант. «Много се сепнаха българите от този вестник — спомня си по-късно Дим. Паничков. — Захванаха да уважават Ботева.» (Ал. Бурмов, Христо Ботев през погледа на съвременниците си, София, 1945, с. 46). В браилския хумористичен вестник «Хитър Петър», бр. 41 от 28. VI. 1871 г., се появява следната бележка: «Излезе хайдушката газета «Дума». Дълбоко дума, като из котел, сербез хоратува като петел, ала ще да чуят ли глухите, ще да разберат ли слепите?» Вестникът намерил и по-широк отзвук (вж. коментара към статията «Югославия»).

С. 9. НАМЕСТО ПРОГРАМА. — В. «Дума на българските емигранти», I, 10. VI. 1871, Съч. Бот. и Кл. 1907, с. 151—155.

Програмна статия на в. «Дума». Съдържа вярна и точна характеристика на главните идейни и политически течения сред българската емиграция и емигрантската журналистика. Изразява становището на Ботев за ролята на българската революционна емиграция в освободителното движение, набелязва основната идейна насоченост на вестника, тълкувайки смисъла на неговото заглавие.

«В с е о б щ н я б ъ л г а р с к и в е с т н и к» — в. «Народност», който имал подзаглавие «Български всеобщ вестник». Започнал да излиза в Букурещ през 1867 г. като орган на Тайния централен комитет (вж. тук с. 381). Дуалистическите му позиции се съчетават с, общо взето, положително отношение към революционните прояви и с ожесточена борба срещу политиката на старите («Добродетелната дружина»). Социалната основа на идейно-политическите му позиции е схваната твърде точно от Ботев, който го нарича вестник на «младите чорбаджии».

«В е с т н и к а н а в о л н и т е б ъ л г а р и» — в. «Дунавска зора», излизал с подзаглавие «Вестник на волните българи» в Браила през 1867 — 1870 г. и по-късно. Революционен либерално-демократически вестник. Д и в Д я д о е псевдоним на неговия редактор Добри Войников. Оценката се

отнася до колебливите и не винаги ясни политически позиции на вестника; Ботев имал и лични причини за отрицателно отношение към Войников (виж. т. III, писмо до Ив. Драсов от 22. IX. 1874 г.)

Политическия и книжовен вестник *Отечество* — В. «Отечество, Patria. Вестник политически и книжевни», излизал в Букурещ до 17 юли 1871 г. Орган на «старите», изразявал интересите на едрата българска буржоазия в Румъния и Русия, свързана с политиката на руския царизъм. Поради това Ботев го поставя в една категория с българските чорбаджийски и туркофилски вестници в Турция.

В. «Право» и в. «Турция» — български вестници, излизали в Цариград, противници на революционното движение.

Чорбаджият и духовенството, тази непорипата византийска воля — т. е. съсловия, формирани под влияние на Византия, чужди на народния характер и на народните интереси (вж. статията «Народът. Вчера, днес и утре»).

Шопското, браилското и дядовото Николово въстание — Ботев има пред вид неуспешните опити за въстание срещу турското владичество в Нишко (1841), в Браила (1841 — 1843) и в Търново (1856, под ръководството на Дядо Никола).

Сами сме били свидетели. . . като пропагандист от въд. . . Дунав — писателят има пред вид пребиваването си в Калофер през 1867 г., след като се завръща от Русия.

Петрушанското събитие — преминаването на четата на Хаджи Димитър. (Вж. статията «Петрушан») «Добродетелната дружина» била против преминаването на четата и съобщила за приготвянията на руския консул, той уведомил френското консулство, а чрез него за четата научило и турското правителство. Поради това писателят намеква за предателство.

Решителните приготовления на Желя и Филипа Тотя — двамата известни хайдушки войводи дядо Желю и Филип Тотю се готвели да преминат Дунава през 1868 г. Ботев се записал в четата на дядо Желю (вж. в т. I бел. към стих. «На прощаване»). Под натиска на Турция и на западните държави румънското правителство взело мерки срещу българските революционери; двамата войводи били арестувани и преминаването на четите било осуетено.

Тези злочести четири години — годините на емигрантския живот на Ботев, който пристига в Румъния през есента на 1857 г.

С. 13. НАРОДЪТ. ВЧЕРА, ДНЕС и УТРЕ. — В. «Дума на българските емигранти», I, бр. 1, 2 от 10, 25. VI. 1871. Съч. Зах. Ст., с. 47 — 54. Статията е ценен документ за миогледа на Ботев, отразява възгле-

дите му за социалната еволюция, формирани под влияние на руските революционери демократи и революционни народници. (Херцен, Бакунин).

Фанароти — наименование на гръцките духовници (от гръцкия квартал Фенер в Цариград).

Завоевателя Мурада — султан Мурад завладял Балканския полуостров през XIV век.

Чнташкия реформатор Азиса — султан Абдул Азис, който издал известния указ за реформи хатихумайун (1856). В него се признавало равенство на народностите и на религиите в Турция.

Никой не разглежда цървула на читак — една от проявите на издевателство над населението. Докато турчинът гостенин си почивал, стопанинът на къщата трябвало да разглежда по двора един цървул вместо кон.

Вълчий везир Али паша — турският велик везир Али паша, един от създателите на хатихумаюна.

Братята им черкези и татари — преселени от руски земи по споразумение между Русия и Турция, те се ползували с привилегии поради мохамеданската си вяра и станали съюзници на местната власт в ограбването на населението (вж. статията «Черкезите в Турция»).

Коранът — свещената книга на мюсюлманите.

Наполеонова кодекс — Наполеоновият законодателен кодекс бил наскоро преведен на турски език, което е повод за Ботевата ирония.

Сирийските ужаси — размирици в Сирия (тогава в пределите на турската империя), потушени жестоко от властта.

Приснопамятния лорд Палмерстона — английският държавник лорд Палмерстон починал през 1865 г. Поддържал целостта на Турция.

Къбразли Мехмед пашовите ревизии — Къбразлъ Мехмед паша като велик везир през 1861 г. предприел пътуване из империята с цел да ревизира прилагането на хатихумаюна.

Критският шербет, който се даде на Турция от Парижкия консилиум в 1868 г. — след критското въстание (1866), през 1868 г. в резултат на споразумение между Англия и Франция било наложено отново турското владичество над острова.

Приписахай... дуализмът — т. е. идеята за автономно управление в рамките на Турция, по образец на Австро-унгарската империя, идея, поддържана от някои европейски политици, популярна и в български среди. Ботев добре вижда нейния империалистически характер.

Матусалови години — според библейското предание Матусала живял 969 години.

Ръждата на западните предрасъдъци — смет-

та на гнилата вече европейска цивилизация — принципите на буржоазното общество и буржоазната държава, които прогресивната обществена мисъл в Европа отхвърля още преди революцията 1848., провъзгласявайки необходимостта от коренно социално преустройство.

Нашия народ има свой особен живот, особен характер, особена физиономия... дайте му да се развива по народните си начала... — отглас от иденте на А. И. Херцен за отличителните особености на славянството и специално на руския народ, който според него няма нищо общо със своето правителство, а по природа е предразположен към безкласово обществено устройство.

Неговите общини без всяка централизация — руските революционери демократи и народници смятали, че селската община в Русия е основата на бъдещото социалистическо общество. По примера на своите руски учители Ботев вижда зародиш на бъдещето в остатъците от патриархално-общинния бит, поддържани от слабо развитие на капитализма у нас.

С. ПЕТРУШАН. — В. «Дума на българските емигранти», I, бр. 3, 8. VII. 1871. Съч. Зах. Ст., с. 67—70.

Петрушан е село в Румъния, разположено близо до гр. Зимнич. В него се събрали четниците на Хаджи Димитър и Стефан Караджа, преди да потеглят за България през юли 1868 г.

Преминаването на четата на Хаджи Димитър е събитие, което оставя дълбоки следи в съзнанието на Ботев, той го цени високо като ярко и значително явление в българските национални борби. Това събитие намира отражение в неговата поезия и в публицистиката му, свързано е с едни от най-хубавите му творби (вж. статиите «Наместо програма», уводната в бр. I на в. «Знаме», стих. «На прощаване», «Хаджи Димитър»). В статията «Петрушан» подвигът на Хаджи Димитровци е виден през погледа на революционера интернационалист, оценен е като проява на националните борби на епохата. С тази оценка са свързани мотото и началото на творбата.

Мотото представлява откъс от стихотворението на Луиджи Меркантини «Събирачката на класове от Капри» («La Spigolatrice di Sapri»), в което е възпято делото на италианския революционер Карло Пизакане. Стихотворението е отпечатано в отделно издание през 1857 г. Нашият поет е познавал творбата по руския превод на А. И. Херцен. Херцен е напечатал откъс от стихотворението в оригинал и превод на руски език в «Былое и думы», ч. V, гл. XXXVII. Тази глава от мемоарите е била публикувана за първи път в «Полярная звезда», 1859 г., по-късно е напечатана от автора в

първото отделно издание на «Былое и думы», т. IV. («Былое и думы Искандера. Том четвертый. Женева. Вольная русская типография, 1867). Ботев е ползвал едно от тези две издания.

Ето оригинала и руския превод (преводът е в проза) на стиховете, цитирани от Ботев:

Li disser ladri usciti dalle tane;
Ma non portaron via nemmeno un pane.
E li sentii mandare un solo grido:
Siam venuti a morir per nostro lido.

(Цялото стихотворение в оригинал е напечатано в Съч. К. и Фил., 1927, с. 452—453).

«Ням говорили, что это разбойники, вышедшие из своих вертепов; но они ничего не взяли, ни даже куска хлеба, и мы только слышали от них одно восклицание: «Мы пришли умереть за наш край!» (А. И. Герцен. Собрание сочинений в тридцати томах. Т. X, с. 68).

Тези мъченици на свободата... бяха наши приятели, наши братя — Ботев познавал лично двамата войводи и четниците. По сведения на Зах. Стоянов той се свързал с хъшовете бунтовници още при пристигането си в Румъния през есента на 1867 г. в Гюргево (Зах. Стоянов. Христо Ботйов. Опит за биография. София, 1966, с. 69—84). Тук се запознал с Хаджи Димитър, чиято личност оставила у него неизгладими впечатления. По-късно в Букурещ и Бранла той продължава да поддържа тези връзки. «Чудили се и маяли браилските интелигенти как е възможно и мислимо, щото човек като Ботйови, млад, красив, умен, деликат и учен, да отбягва подобните нему, а да ходи с голите и простите хайдутни» (пак там, с. 86).

След четите на 1867 г. под войводството на Панайота, дяда Желя и Филип Тотя... — Панайот Хитов ръководи чета, сформирана от Тайния централен комитет, на която знаменосец е Васил Левски. Минава в България на 28 април 1867 г. На 15 май с. г. минава четата на Филип Тотю, която води тежък бой с турска потеря в Търновско (при с. Върбовка) и само няколко останали живи четници заедно с войводата се присъединяват към момчетата на Панайот Хитов, за да се оттеглят в Сърбия. Почти всички хъшове от тези две чети се включват във Втората бълг. легия, а през 1868 г. образуват основното ядро на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

Знаменития мемоар — мемоарът на Тайния централен комитет на българските емигранти, отправен през 1867 г. до турското правителство; в него се искала автономна бълг. държава в рамките на Турция.

Кога Кандия тънеше в кръви — въстанието на гръцкото население на остров Крит срещу турското владичество през 1866.

Тогава ний нмахме първия таен комитет —

Тайният централен революционен комитет. Той бил образуван от средите на заможните български емигранти с подкрепата на румънското правителство през 1866 г. След издаването на мемоара той се разпаднал. Оценката на Ботев за неговата дейност е изразена и в статията «Наместо програма».

К о м и т и — от думата «комитет». Така турците наричали българските революционери. Тук писателят използва звуковото сходство на думите «комитет» и «комета».

С ъ и л и в и я т т и р а н и н . . . о к а ч и м ъ р т в и я ч е р к о в е н в ъ п р о с н а г а л в а н и ч е с к а к у к а — издаването на фермана за Българска екзархия (20. II. 1870).

С. 19. СМЕШЕН ПЛАЧ. — В. «Дума на българските емигранти», I, бр. 2 от 25. VI. 1871, Съч. Бот. и Кл., 1907, с. 176—178.

«Смешен плач! Като че...» — в оригинала погрешно е «Смешен смях».

Произведението възниква след падането на Парижката комуна в отговор на клеветите и хулите, с които буржоазната преса обсипвала комунарите.

Събитията във Франция, намерили широк отзвук в света, се коментират и в българския печат. Нашите вестници — вътрешни и емигрантски — предават съобщения за първите бунтове на народните маси в Париж и други градове, отбелязват провъзгласяването на Комуната и някои от нейните декрети, дават сведения за ръководителите ѝ. Те следят развитието на отношенията между Париж и Версайл, осведомяват за хода на боевете, за ожесточената отбрана на парижките барикади и на края — за падането на Комуната и разправата с нейните участници. Тези сведения — не съвсем пълни и не винаги точни — нашият печат черпи от официалната европейска буржоазна преса и се солидаризира с нейното отрицателно отношение към въстанието на френския пролетариат. Преповтаря хулите срещу комунарите (в. «Право», в. «Турция») или отправя укори срещу двете борещи се страни (в. «Македония»). Органът на революционната партия «Свобода» манифестира симпатии и поддръжка, но без да проникне в историческия смисъл на парижките събития. Единствената задълбочена, правдива оценка и заедно с това пламенна защита и възхвала на Парижката комуна принадлежи на Хр. Ботев.

Изразеното тук отношение към Комуната е свързано с прогресивните социални идеи на Ботев, с неговата революционна идеология, със стремението да осмисли историческото развитие от материалистически позиции, с неговия социален идеал, почерпен от ученията на социалистите утописти. През годините, предшествуващи Комуната, Ботев работи активно за делото на революцията, поддържа връзки с руски, полски, молдавски, бесарабски, украински революционери. Следи изданията на сръбската прогресивна

младеж, групирана около Св. Маркович, който във в. «Раденик» също издига глас в защита на Парижката комуна. Тясно свързан с революционните движения на времето, с националните и социални борби на народите, талантлив публицист, Ботев създава забележителна по сила и дълбочина творба, която се нарежда между най-хубавото, което прогресивното слово на Млада Европа създаде за прослава на парижките барикади.

Плачете за Париж, столицата на разврата, на цивилизацията — Началото на творбата очевидно е във връзка със статията «Париж», печатана без подпис във в. «Право», бр. 12 от 17. V. 1871, в която четем: «Неприятели и приятели на Франция не могат освен да оплакват съдбата, в която достигна бившата знаменита и главна столица на западната цивилизация...»

За да защити и възвеличи Комуната, Ботев използва същите факти, които нашите вестници преповтарят с цел да отрекат нейното дело.

Кълнете комунистите... — В идейната платформа на Комуната решаващо място заемали иденте на утопическия социализъм и комунизъм. Срещу тези идеи въстанала цяла буржоазна Европа. В. «Право» ги нарича «развратни», в. «Македония» ги посочва като виновници за гражданската война.

Онези жертви на цивилизацията, кои сте прегръщали и прегръщате в лицето на жените си, на сестрите си... и днес наричате бесните блудници — Един от основните идейни принципи на Комуната е идеята за еманципацията на жената. Между ръководителите на въстанието е френската революционерка и писателка Луиза Мишел, на барикадите воювали и жени. В случая Ботев има пред вид статията «Парижкото кръвопролитие», печатана във в. «Отечество», бр. 93, 12. VI. 1871 г. В нея се съобщава за «блудницата», която «като бясна защищавала барикадата на ул. С. Ирина».

Хвъргайте кал и камъни върх гроба на Домбровски, защото не стана слуга на някоя коронясана глава — Ярослав Домбровски е един от военните ръководители на Комуната. По произход полски благородник, той получил военно образование в Русия, но се свързал с полското освободително движение и след неуспеха на въстанието през 1863 г. емигрирал във Франция. Със своя опит и военен организаторски талант допринесъл за отбраната на Париж. Комуната му присъдила званието генерал. Гневът на Ботев е предизвикан от оценки за неговата личност във в. «Отечество» (посочената по-горе статия): «Сиромас Домбровски! Добър слуга на ничтожни господари!; също във в. «Право»: «Главните генерали... чужденци... хора, които нямат никаква народност... способни на всякакъв вид безсрамия...»

От Нимврода до Наполеона — Нимврод е основател на Вавилонското царство според библията. Наполеон е френският император Наполеон III.

Вилхелм — германският император Вилхелм I, който помогнал за разгрома на Комуната, като влязъл в съюз с Версайл.

Александър Македонски с походите си — владетел на Македония, известен със завоевателните си походи, които разширили границите на държавата от Индия до Средна Европа.

Християнството има своите мъченици . . . прогрес в човечеството. — Мислите, изразени в този пасаж, срещаме в публицистичното произведение на А. И. Герцен „Старият свят и Русия“ («Старий мир и Россия»), което е отпечатано в отделна брошура на руски език през 1858 г. «Християнство превратило раба в сына човеческого; революция превратила отнущенника в гражданина; социализм хочет из него сделать человека (ибо город должен зависеть от человека, а не человека от города). Християнство указывает сынам човеческим на сына божия как на идеал; социализм идет дальше, он объявляет сына совершеннолетним . . . И человек хочет быть более чем сыном Божиим — он хочет быть *самым собою*» (А. И. Герцен. Старый мир и Россия. Письма к В. Лигтону. — Собрание сочинений в тридцати томах. Т. XII, Москва, 1957, с. 168).

Училището и само училището, казва баба Македония, ще избави Европа от социален преврат — статията «Пример и урок за народите» във в. «Македония» бр. 24, 15. VI, 1871 г.: «Само редът и училището ще спасят държавата от страхотията на социалния преврат . . .» В същата статия Прудон е посочен като един от виновниците за гражданската война във Франция.

Училището на Златоуста и Лойола — Йоан Златоуст и Игнатий Лойола, църковни дейци и идеолози на християнството (източно и западно).

Фурне — Шарл Фурне, френски социалист утопист. Оказал силно въздействие върху националните и социални движения в Европа през XIX в. Ботев възприема неговата идея за разрушение на буржоазното общество и устройство на ново общество, комунистическо; изказва се обаче против схващането му за филантропията, като средство за социално преустройство и противопоставя разбирането за класовата борба и революцията (във в. «Знаме», бр. 18, дописката от Цариград).

Прудон — Жозеф Прудон, френски политически деец, икономист и философ. Провъзгласява идеята за свободата и справедливостта като главна движеща сила в историческото развитие. Един от основоположниците на анархизма. Основните му съчинения «Що е собстве-

ност» (1840) и «Система на икономическите прѣтворения или философия на нищетата» (1846) са широко разпространени сред революционната младеж в Европа и Русия, оказал влияние и върху революционната мисъл в Румъния.

К ю в и е и Н ю т о н — Жорж Кювие и Исаак Нютон, големи представители на науката, допринесли за материалистическото обяснение на природата.

И щ е б ъ д е д е н — д е н я ъ р в и й . . — цитат от евангелието, на който е придаден революционен смисъл.

С. 24 — ЗЛОТО — В. «Дума на българските емигранти», I, бр. 3 от 8. VII. 1871; Съч. Бот. и Кл., с. 184—186.

В досегашните издания на Ботев не е публикуван текстът на третата част: от «Ето и анализа на поменатия манифест според «Ромънул» от 20 юния. . . » до «. . . тоз път движението ще бъде дълбоко и сериозно».

В изданията под редакция на Мих. Димитров трите части на този политически преглед са третиранни като самостоятелни и различни жанрово журналистически материали. Той свързва заглавието само с първата част и я печата между статиите на в «Дума» (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 43—50). Втората част третира като кореспонденция и я печата отделно, на последно място между произведенията от този вестник (пак там, с. 57—58). Третата част — манифестът, препечатан от в. «Ромънул» — е изоставена, вероятно поради това, че представлява чужд текст.

В настоящото издание материалът е отпечатан изцяло и под общото заглавие «Злото», така както е у Ботев. Разделителни знаци между отделните части има и в оригинала.

Във в. «Дума» дописката, кореспонденцията не се обособяват като журналистически вид, основен жанр е статията. Надделява обобщението, анализът. Конкретното събитие илюстрира общите наводи — така са третирани в случая писмото от Калафат и материалът от в. «Ромънул», посочени, за да потвърдят идеята за народна революция.

Е в р о п е й с к и я х о т е н т о т и п а п у а н с к о т о м у п р а в и т е л с т в о — Турция и турското правителство, които Ботев счита за синоним на изостаналост и консерватизъм.

Д и в а ц и т е , щ о в ч е р а у б и х а К у к а — английският пътешественик и мореплавател Джеймс Кук бил убит от местното племе на Хавайските острови през 1779 г.

П а к о с т и т е п о С ъ р т к ю й л е р и . . . обнародвани в последните броеве на в. «Македония» — дописки в бр. 16 от 20. IV. 1871 г. — бр. 24 от 15. VI. 1871 г.

П р и м е р и т е о т т у р с к о т о п р а в о с ъ д и е , к о и с а м и с л е д в а м е в «Думата» — очеркът «Примери от турското правосъдие».

(Из «Пътни записки», печатан в бр. 1 — 5 на в. «Дума на българските емигранти»).

Но страстната неделя на нашия народ няма още свой Матей — Матей е един от четиримата евангелисти, автор на първата книга на евангелието, в която се описват животът и делата на Христос. Страстната неделя е седмицата на страданията и смъртта на Христос.

Монголска аристокрация .. наполеоновски експлоататори — феодалната аристокрация и едрата буржоазия, които формират по това време господстващата класа в Европа и Русия.

Работа, подземна работа, за да се пригответи едно народно общо въстание. — Тука с няколко думи Ботев изразява идеята за организирана народна борба, залегнала в основите на новата революционна организация — БРЦК.

Четата на Димитра Войняговеца — за тази чета липсват сведения. Войводата вероятно е от с. Войнягово, в което е бил учител Васил Левски. (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 769.)

Ромънул — румънският вестник «Românul» (1857 — 1864; 1866 — 1885), основан и ръководен от К. А. Росети, виден общественик, писател и публицист, участник в румънската революция от 1848 г., привърженик на френския утопически социализъм. Вестникът излизал в Букуреш, имал демократично направление и съчувствено отношение към националните революционни движения; бил популярен сред демократичните среди на българската емиграция. Ботев го споменава и във в. «Знаме».

С. 29 — РЕШЕН ЛИ Е ЧЕРКОВНИЯ ВЪПРОС? — В. «Дума на българските емигранти», I, бр. 4 от 17. VII. 1871. Съч. Зах. Ст., с. 70 — 75

Под наименованието «Черковен въпрос» е известна борбата на българите за автономна черква, отделна от гръцката. Всъщност това е бил въпрос за признаване на българската нация, за назоваване на културно-национална независимост на българския народ, въпрос национално-политически. Ботев дава вярна историческа и политическа оценка на черковните борби. Статията е ценен документ за миогледа на писателя революционер

«Решен е», крещят цял рояк оптимисти — Черковният въпрос се решава с издаването на султански ферман за учредяване на Българска екзархия, 20. II. 1870 г. Нашите цариградски комисари — членовете на комисията, която изработва проекта за устав на Българската екзархия.

Народните представители .. в Ортакюю — представителите на българските черковни общини, които участвували в устройството на българската екзархия, заседавали в цариградския квартал Ортакюй.

10-х заповеди на цариградския Мойсей — ферманът за Българска екзархия. Цариградският Мойсей е султанът.

Устава на нашите Левити — Левитите са староеврейски свещенослужители. Тук става дума за устава на Българската екзархия, приет от черковно-народен събор в Цариград през 1871 г. Коментарите в българските вестници по повод на този събор предизвикват и изказването на Ботев по черковния въпрос.

Златоуст и Лойола, Лутер и Калвин — идеолозите на християнството; Йоан Златоуст — виден деец на източноправославната църква, Игнатий Лойола — фанатичният защитник на католицизма, основател на езунтския орден, Мартин Лутер и Жан Калвин — представители на Реформацията и основатели на протестантската църква.

Атлас според древна легенда бил осъден да крепи на ръцете си небето.

Разбойническият вертеп Фенер — гръцкия квартал в Цариград, където се намирала Патриаршията.

Оня раболепен адрес... във време на Критското въстание — през 1866 г. във връзка с въстанието на гръцкото население на остров Крит, при което се влошили отношенията между Гърция и Турция, няколко българи туркофили в Цариград подали адрес до султана, в който изразявали своето верноподаничество.

Разправните между «Македония» и «Право» — в. «Македония» изразявал становището на демократичното крило в черковната борба, а в. «Право» — идеите на консерваторите, на «старите», които били под влияние на руската дипломация, с умерени искания и за преговори с гръцката патриаршия. Става дума за полемиката между двата вестника във връзка с устройството на Екзархията.

С. 33 — ЮГОСЛАВИЯ — В. «Дума на българските емигранти», 1. бр. 4 от 17. VII. 1871. Съч. Койч. и Фил., с. 217.

Българосръбския вестник «Югославия» — в. „Југославија. Jugoslaviја. Лист за умно и политично уједињење југо словена“. Букуреш, 6—27. VII. 1871. Излезли 4 броя. Издаван от сърбина Ал. Андрич, журналист и издател, който известно време работи в Букуреш. Редактиран е от Йован Похар, словенец по произход, чиновник в румънската столица. Изглежда, че благосклонното отношение на Ботев към вестника се дължи именно на личността на редактора. По-късно през 1875 г. Похар е член на ръководството на «Славянска дружина» в Букуреш, дружество, в което членува и Ботев и за чието учредяване съобщава в бр. 24 на в. «Знаме» (вж. т. III). От едно редакционно съобщение в бр. 4 узнаваме, че всички броеве на вестника са били изпращани до редакцията на «Ду-

ма» в Браила (Илия Конев, Вестник «Югославија» и българското национално-освободително движение. Сп. Исторически преглед, 1963, кп. 6).

Руските панслависти — привърженици на панславизма, общественно-политическо течение, основано на идеята за обединение на славянството под хегемонията на Русия.

Западните панслависти — привържениците на славянската идея сред западните славяни.

Германското съединение със своята деспотическа Прусия — обединението на Германия става под властта на пруския крал.

Италианското единство със своя Пиемонт — обединението на Италия се извършва също «отгоре», около владетеля на Сардинското кралство (Пиемонт) Виктор Емануил II през 1861 г.

С. 35 — ПРИЧИНИ ЗА НЕУСПЕХА НА БЪЛГАРСКОТО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО — Отделен лист, Браила, 29. IX. 1871. Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 293—301.

Подпис: Хр. Б. Петков.

Статията е открита и публикувана за първи път от Никола Трайков в студията «Ботев и Българското книжовно дружество. Първите стъпки на Книжовното дружество и революционната емиграция» (Христо Ботев. Сборник по случай сто години от рождението му. С., 1948, с. 296 — 302).

Българското книжовно дружество — първото българско научно дружество (по-късно Българска академия на науките), основано в Браила през 1869 г. с материалната подкрепа главно на българската емиграция в Румъния, Русия и Австро-Унгария. Още при подготовката на учредителното събрание възникват противоречия и разногласия. Очертават се два лагера: «стари» («Добродетелната дружина») и «млади», които водят борба за надмощие в ръководството, за определяне на неговата политическа линия. Позициите на «младите», които ратували за демократични основи на дружеството, били защищавани от Л. Каравелов, Хр. Ботев, Д. Великсин, Д. Войников и др. Около тях се обединило болшинството от българската емиграция. На учредителното събрание победили «младите», но те не останали единни. Затрудненията и недостатъците в работата на ръководството дали повод за нови разногласия. Те се изразили в идейната вражда между деловодителя Васил Д. Стоянов и революционерите, начело с Л. Каравелов (вж. дописката от Браила във в. «Свобода»).

През 1871 г. Ботев бил представител на галацките българи на годишното събрание на Книжовното дружество, открито на 1 октомври (Н. Трайков.

Посочената студия, с. 305). Статията е написана очевидно във връзка с подготовката на това събрание. Издадена била като отделен лист, тъй като в. «Дума» бил спрял.

Събранието през 1871 г. било насрочено най-напред за 25 юли, но не се провело поради липса на необходимия брой представители. Във връзка с тази дата за бр. 5 на в. «Дума» Ботев написал уводна статия за Книжовното дружество. През тези дни той се разболял тежко и броят излезнал на 5 август под редакцията на Ангелаки Савич, който си позволил да замести статията на Ботев със своя статия по същия въпрос, но с други позиции. Н. Трайков предполага, че Ботевата статия под заглавие «Българското книжовно дружество» е отпечатана в бр. 6, от който досега не са открити екземпляри. Невъзможно е обаче въпросната статия да е една и съща с обнародваната по-късно в отделен лист, както смята Мих. Димитров (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 770).

Повод за написването на произведението, както съобщава самият автор, е една статия на Тодор Икономов, «Българското книжовно дружество» (в. Турция, VII, бр. 27 — 29, 21 август — 4 септември 1871 г.), в която авторът защитава ръководството на Книжовното дружество от нападките на неговите противници. Принципните идейни разногласия той свежда единствено до лични разпръпки и користни подбуди, в които се оглеждат според него слаби страни на българския характер. Статията завършва с думите «Може някому да се види криво това, дето ставам защитник на дружеството и прикривам неговите недостатъци, за да издигна неговата правда. На такъв приятел ще кажа, че съм правил онова, което съм считал за по-нужно.» Поради това Ботев нарича неговата статия «адвокатска».

Цитатите от мотото се отнасят — първият до В. Д. Стоянов, а вторият — до Тодор Икономов.

П л а у т — Тит Плавт, римски поет, автор на комедии. Цитиран е стих от комедията му «Пленници». От кое издание е взел Ботев цитата, не е известно.

С е н е к — Луций Аней Сенека, римски философ. Цитиран е откъс от неговите «Сентенции», неизвестно по кое издание.

Д е й с т в и т е л н и т е ч л е н о в е — Марин Дринов, Васил Друмев и В. Д. Стоянов, които съставяли ръководството на книжовното дружество. Единствено те, по устава, получавали заплата за своята дейност.

П и с а л е г. Икономов под влиянието на «най-живото въображение» — в статията на Икономов четем: «Водени от недоверието, ний виждаме навсякъде у нашите порок и недостатъци, видим ги в такви размери, които надминават и най-живото въображение.»

К а т о н а м е р и л д о с т о й н с т в о у с е б е с и, н а м и р а

го и у други — у Т. Икономов: «Като не намираме достойнства в сами себе си, ний не ги намираме и в съотечествениците си» (бр. 28 от 28 август).

Без да вижда и у себе си поне част от оня не-български характер — у Т. Икономов: «Тая причина (т. е. действителната причина за несъгласията) е нашият български характер.»

Ако не беше туй у г. Икономова, то българските работи в Браила... щяха да захванат едно от най-характеристичните места в «Нътните му впечатления» — става дума за пътеписни бележки на Икономов, печатани във в. «Турция», VII, бр. 21, 23 — 27, 10 юли — 21 август 1871 г. Те отразяват неговите наблюдения от пътуването му до Цариград, «положението на някои общини и техните училища». Ботев не одобрява абстрактно моралния подход при оценката на обществените ни дела и липсата на поглед върху социалното и политическото робство.

Одеският представител г. Пашова — Мина Пашов, пратеник от Одеса за учредителното събрание на Българското книжовно дружество.

Като оръдие при основаването на това дружество се счита г-н В. Стоянов — Васил Д. Стоянов е инициатор, главен организатор и дългогодишен секретар на дружеството. При основаването му той бил избран за една година, но направил всичко възможно, за да не бъде сменен. През първите години работата вървяла трудно и бавно, членовете-спомоществатели били недоволни. При това Стоянов си спечелил ненавистта на революционерите, като станал изразител на туркофилски настроения.

Г-н Стоянов може ли ни показва своите титли — В. Д. Стоянов не завършил университетското си образование.

Обявление за... статистическо съчинение — през 1868 г. в бр. 31 на в. «Дунавска зора» В. Д. Стоянов напечатал съобщение, че е приготвил за издаване труд «Българско и българите», който съдържа географски и статистически данни. Трудът не бил отпечатан.

ВЕСТНИК „ЗНАМЕ“

Вестник «Знаме» (8. XII. 1874 — 14. IX. 1875) започва да излиза по решение на БРЦК, след като Любен Каравелов спира издаването на в. «Независимост». Задачата му е да укрепи фронта на революционните сили, претърпели тежка загуба със смъртта на Васил Левски, да се бори с идейните колебания, да води непримирима борба с всякакъв вид антиреволюционизъм.

теории. Последното се оказва твърде актуална и твърде трудна задача, тъй като реформистката идеология била подкрепена от новите политически позиции на Каравелов. Борбата срещу просветителството и еволюционизма, необходимостта от незабавна революция, политическата обстановка, в която тя ще се извърши — това са главните въпроси, разисквани в новия революционен вестник.

В. «Знаме» излиза до 27 брой и спира по време на революционната ситуация, създадена на Балканите от въстанието в Херцеговина. Във връзка с тези събития, по поръка на революционния комитет Ботев заминава за Русия да събере парични помощи за въоръжаване на чета в Румъния. Последните три броя на революционния орган излизат, когато Ботев е отпътувал от Букурещ. Не е известно кой е подготвил издаването на тези броеве. Както вече посочихме, твърде вероятно е Ботев да е написал главните материали за бр. 25, тъй като е напуснал Букурещ след 20 август, а уводната статия на този брой носи дата 23 август. Бр. 25 излиза на 27 август, това е единственият случай в «Знаме», когато уводната не носи датата на деня, предшествуващ излизането на броя.

За повечето от материалите във в. «Знаме» се счита, че принадлежат на Ботевото перо. При уводните статии това е очевидно. Те са свързани не само по своята обща идейна насоченост, но и чрез конкретния проблем, поставен за разглеждане във всяка една от тях. Обикновено редакторът се позовава на уводната в предишния брой, като доразвива познати идеи. Връзката между съдържанието на някои уводни статии е твърде тясна, могат да се възприемат като своеобразни цикли.

Въпросът с дописките стои малко по-различно. Те представляват, в по-голямата си част, обработени във вид на дописки материали от българските вестници, с по-широк или по-кратък коментар. По-рядко повод за коментара на редактора са писма или устни разкази. Ботев е засвидетелствувал, че до излизането на бр. 7 на вестника не е получил нито една дописка от страната: «Отсреща ми се обещаха да ми намерят един или двама дописници, но — нищо! Мълчат си хората» (писмо до Ив. Драсов от 20. I. 1875). Имаме свидетелства, че някои от дописките са написани по материал от чужди писма (напр. дописката от Диарбекир с подпис М-ски), при доста осезателна намеса на редактора. За такава намеса Ботев намеква в друго писмо, в което очевидно става дума за двете дописки от Диарбекир, печатани в бр. 16 и бр. 23: «Много Ви съм благодарен за сведенията из Диарбекир. Пишете ми, че имате някакъв си списък за измрелите досега страдалци. Изпроводете ми го да го обнародвам. Не зная добре ли постъпвам с дописките Ви. Пишете ми откровено за това (писмо до Данаил Попов от 28. VI. 1875).» Идейното и езиково-стилно единство на дописките във вестника е забелязано още от съвременниците.

Няколко статии и дописки в «Знаме» представляват препечатан материал от друг вестник с кратък увод от редактора и малък коментар. Те също се включват в публицистиката на Ботев, тъй като дават израз на негово отношение и становище. Редакторът на «Знаме» е бил много затруднен от обстоятелството, че е трябвало сам да приготвя почти всички материали, обяснимо е, че понякога му се е налагало да прибегва до подобна журналистическа форма. Тези статии и дописки тук са печатани без съкращения, независимо от това, че чуждият текст преобладава.

Централният комитет предложил на Хр. Ботев да поеме издаването на революционния орган още преди спирането на в. «Независимост». В писмо до Ив. Драсов от 22 септември 1874 г. писателят загатва за преживяванията, които са съпътствували решението му да приеме тази отговорна задача. Те дават известна представа за главните трудности при издаването на вестника — липсата на материални средства и недостатъчната морална поддръжка на емиграцията. За мъчно преолюлими трудности и несгоди той говори на няколко пъти в писмата си по-късно. Същевременно е посочил как е бил посрещнат в. «Знаме»: «Аз кривс-ляво следвам вестника и както виждам, приема се добре от нашата емиграция» (писмо до Ив. Драсов, 20. I. 1875). Вестникът събудил интерес сред политическите среди на балканските държави, изпращал се в Русия. Нелегално е бил разпространяван в пределите на Турция.

Първите единадесет броя на в. «Знаме» са отпечатани в печатницата на Л. Каравелов, след разрива между двамата се печата при Ал. Андрич, а от бр. 19 — в собствена печатница. Излизал седмично в среден по големина формат, на четири страници, сравнително редовно. Спирането му е свързано с оставката на Ботев от БРЦК.

Във всички броеве на последната страница е посочено: Редактор Хр. Ботев.

С. 45 — БУКУРЕЩ, 7 ДЕКЕМВРИЯ [ЗАДАЧАТА НА В. «ЗНАМЕ»] — В. «Знаме», I. бр. 1, 8 XII. 1874. Съч. Бот. и Кл., с. 192 — 198.

Програмна статия на в. «Знаме». Ботев подчертава, че вестникът е наследник на «Независимост» и ще служи на революционните идеи, като обедини всички обществени сили сред емиграцията, които се стремят към пълна политическа свобода.

Мотото подчертава широката социална база на революционната идея.

L. C o s t i n — Ласкар Костин, депутат в румънската Камара на депутатите през 1871—1874 г., представител на опозицията срещу консервативното правителство на Л. Катарджиу. Учил право в Париж, работил като адвокат, ръководен от напредничава социални идеи, републиканец и патрист. Възможно е да са се познавали с Ботев лично, една брошура с

негова защитна реч е отпечатана във Фокшан, 1868 г. По-късно издава малка книжка със сентенции, в която е намерило израз отношението му към социални и морални въпроси. В случая Ботев е засвидетелствувал своите симпатии към демократичната румънска общественост.

«Независимост» с достойнство слезе от трибуната — в. «Независимост» спира на 12 октомври 1874 г. поради липса на средства, без да се огклни от своята революционно-демократична платформа. Казаветов продължава да участва в ръководството на революционната партия и сътрудничи във в. «Знаме», където печата «Записки за България и за българите», започнали да излизат като подл истник в «Независимост».

Да запеем песента на Лазаря — алюзия за християнската притча за бедния Лазар, който се хранил с трохи от трапезата на богатите господари.

Думите на... самозвани предводители, че новият живот, когото тие основават на някакви си неизвестни дуалистически начала, ще да дойде постепенно, заедно с науката и образованието. — Ботев има пред вид онези политически среди в страната, чиито идеи са изразени главно в цариградските български вестници, които отричат революцията и се ориентират към просветно издигане на народа и постепенно извоюване на повете права. Най-смелото им политическо искане е автономия в рамките на турската империя, политическа идея, която прегръща и част от българската емиграция в Румъния през 60-те години на XIX в., стремежи се да я съчетае с революционните идеи, спец. четническата тактика на Раковски (ТЦБК и неговата дейност, вж. коментара към статията «Наместо програма»).

Да се поддържа и да се развива тоя инстинкт — тук Ботев става изразител на популярната сред революционерите през втората половина на XIX в. идея за заложения в народа естествен инстинкт към свобода и правда.

Оная просешка песен, която са пели... множество поробени и образовани народи — търсене на политическо съзастъпничество или военна помощ отвън, борба за отстъпки от страна на поробителя. За «балдевски [т. е. просешки] песни на патриотически маниер» Ботев говори и в известното писмо до Тодор Пеев от 12 февруари 1876 г.

Цяло половин столетие вече става откакто ние броеме епохата на нашето възрождение — Ботев е съгласен със становището на историко-филологическата наука по

негово време смята за начало на Българското възраждане дейността на просветителите от 30-те години на XIX в.

Когато първият български революционен комитет издаде своят знаменит мемоар. — Тайният централен комитет и неговият мемоар до султана от 1867 г. (Вж. коментара към статията «Петрушан»). През послените години от своя живот, вече тежко болен, Раковски взима участие в съставянето на ТЦБК. Комитетът приема неговата четническа тактика като средство за упражняване натиск върху Турция и върху европейското обществено мнение. Гибелта на четата на Хаджи Димитър нанася последен удар на четническата идеология, поради което Ботев свързва Мемоара (главният политически акт на Тайния комитет) с името на Раковски, макар че лично той не е участвувал в неговото съставяне.

Безполезният мотион на четите в 1867 г. — четите на Панайот Хитов и Филип Тотю.

Необмисленото кръвопускание при Върбовка — при с. Върбовка (Търновско) четата на Филип Тотю води тежък бой с турската потеря.

Наследникът на Мохамеда — султанът.

Гюлханета, хатихумаюни, хатишерифи, фермани — укази на турското правителство, които според Ботев нямат реална стойност. Хатихумаюн е указ, издаден в края на Кримската война (1856), с който се потвърждава признатото от хатишерифа (1839) равенство на религиите и народностите в Турция. Хатишерифът се нарича «гюлханийски» по мястото на неговою подписване.

Да работи и да се надея — «Работи и се надявай» е мотото на в. «Отечество».

Учението на нашите радикалисти — революционната идеология.

«Не сяда уя на совете злих и с злодеями не пребуду...» — Перифраза на стихове от псалом I от «Книга на псалмите», който гласи: «Блажен онзи человек, който не ходи по съветът на нечестивите и в пътят на грешните не стои. И на седалището на присмивателите не седи: но волята му е в законът Господен, и в неговият закон се поучава дения и нощта...»

С. 51 — БУКУРЕЩ, 14 ДЕКЕМВРИЯ [ИЗТОЧНИЯТ ВЪПРОС ЛЕЖИ НА ПЛЕЩИТЕ НА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД]. — В. «Знаме», I. бр. 2, 15. XII. 1874. Съч. Бот. и Кл., с. 199 — 204.

С условното название Източен въпрос се обозначава разпадането на Османската империя (края на XVIII в. — началото на XX в.) и

борбата между големите държави за подялба на нейните европейски владения. Терминът бил употребен за първи път на конгрес на Свещения съюз през 1822 г. във връзка с гръцкото националноосвободително въстание. Източният въпрос преминава през няколко фази на развитие. До Кримската война (1853 — 1856) преобладава ролята на Русия в пределите на Близкия изток, извоюва се независимостта на Гърция, автономност на Сърбия и на румънските княжества Влахия и Молдова, вследствие на редица успешни войни, които Русия води с Турция. На руската експанзия на изток се противопоставят най-напред Франция, по-късно Великобритания и Германия. След Кримската война, чийто неблагоприятен край разкрива феодалната изостаналост на Русия, влиянието на руския царизъм отслабва, засилват се позициите на английския и френския капитал в Османската империя. Експанзионистическата политика на западните държави се маникирала с принципите за съхранение на «статукво», «цялостта» на Турция с «равновесие на силите», имала за цел да осигури монополно господство на западния капитал и да противодействува на влиянието на Русия на Балканския полуостров. Ботевата публицистика отразява именно тази втора фаза от развитието на Източния въпрос, в навечерието на нова криза, предизвикана от националноосвободителните движения, по-специално въстанията в Херцеговина и България. Състоянието на Източния въпрос и неговото разрешаване става предмет на обстоятелствен и задълбочен анализ в уводните статии на първите броеве на в. «Знаме», където той се разглежда от идейните и политически позиции на българската революционна демокрация.

Гордисев възел — възел, който не може да се развърже. Според легендата Александър Македонски го разсякъл с меч си.

Болният човек — така наричали в Европа Турската империя.

Европейски Кашмир — Балканският полуостров. Кашмир е богата област в Индия, която била завладяна от монголите.

Руският панславизъм е идея за политическо обединение на славяните, при хегемонията на Русия. За отношението на Ботев към него виж статията «Югославия». Тук е демонстрирана известна търпимост, вероятно по дипломатически съображения.

Раздиранието на Османовата фереджа — раздиранието на Турция. Осман е родоначалник на династията на турските султани.

Зворник и Сакра — градове в Босна, разположени близо до тогавашната граница, за тях се водели спорове между Турция и автономното Сръбско княжество.

«Аз мисля, говори генерал Липранди...» — цитат

от книгата на И. П. Липранди «Източният въпрос и България» («Восточный вопрос и Болгария». Москва, 1868). Ботев я превежда на български език, но не успява да я напечата. Началото е обнародвал в бр. 1 на в. «Нова България» (вж. за този превод в т. III).

Думите на богоприемецът «н^ыне отпу^сщаеш^и н^а р^аб^а т^{во}е^го» — думите на Христос «сега отпускаш твоя раб».

С. 55 — БУКУРЕЩ, 21 ДЕКЕМВРИЯ [ПРОЛЯТАТА ЗА СВОБОДАТА КРЪВЩЕ ИЗМИЕ ПЛАМЕННИТЕ РАЗДОРИ] — В. «Знаме», I, бр. 3, 22. XII. 1874. Съч. Зах. Ст., с. 75—83.

Статията е свързана по съдържание с уводната в бр. 2. Разглежда формиите на държавно устройство, в които би трябвало да намери решение Източният въпрос. Идеята за политическа федерация е широко популярна сред националните движения през XIX в. В нея малките народи виждат средство да се противопоставят на експанзията на големите европейски държави. Ботев е горещ привърженик на балканска или южнославянска федерация, но тя според него трябва да бъде извоювана чрез всеобща революция и да бъде съставена от равноправни етнически обособени народности. Така разбрания федеративен съюз той противопоставя на обединението при хегемонията на една нация (панславизма, пангерманизма и др. под.) или налагането ѝ отгоре (италианското национално обединително движение). Ботев се бори и против идеята за федерацията като средство при извоюване на политическата свобода, чийто поддръжник се явява Л. Каравелов.

Пасажът, заграден в кави, който излага програмата на «конфедератистите», представлява отчасти точен, отчасти свободен превод от сръбски вестник.

Времето на французката хегемония — в средата на XIX в., до разгрома на Наполеон III от пруската армия в 1870 г., Франция води твърде активна политика в Близкия изток.

Когато румънските патриоти се увериха, че в техните жили тече чиста латинска кръв — теорията за дако-романския произход на румънския народ, разработена от първите румънски историци; става главно идеологическо оръжие в националните борби, а по-късно е използвана от румънската буржоазия с шовинистични цели.

Братияновото министерство — става дума за кабинета на либералите, в който Йон К. Брътиану е играл важна роля като министър на външните работи.

Князуването на Милоша и на Михаила — Милош Обренович е първият княз на автономна Сърбия. Неговият син Михаил

след 1860 г. управлява, ръководен от идеята за политическа независимост, поддържал борбата за обединение на всички сърби в единна държава.

Въстанието на Лука Вукалович — неуспешен опит за въстание в Херцеговина през 1864 г. не бил подкрепен от сръбското правителство.

Милош Милоевичови компани — идеолозите на сръбския шовинизъм, начело с Милош Милоевич.

Народна скупщина — сръбският парламент.

С. 61 — БУКУРЕЩ, 4 ЯНУАРИЯ [ЕДИНСТВЕНОТО СПАСЕНИЕ НА НАШИЯ НАРОД Е В РЕВОЛЮЦИЯТА] — В. «Знаме», I, бр. 4, 5. I. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 213 — 217.

Статията е насочена срещу идеите на просветителството. Ботев е бил твърде обезпокоен от действията на Каравелов. В писмо от 20 януари той съобщава на приятеля си Ив. Драсов: «Редакторът на «Знание» е Каравелов. Тая работа ще да отнеме много сили, много надежди и ще да отвлече доейде вниманието на емиграцията» (вж. т. III).

Литературно-научният вестник «Знание» — сп. «Знание» с подзаглавие «Вестник за наука и литература» излиза под редакцията на Любен Каравелов, след като той се отказва от революционна дейност. Издава го «Дружеството за разпространение на полезни знания», чиито задачи били изключително просветителски. Тук Ботев има пред вид предварителната обява (12. XII. 1874), първият брой на списанието излиза на 15. I. 1875 г.

Прогресът на чехите, бъдещето на поляците и щастието на хърватите — по това време чехи, хървати и поляците от Галиция се намирали под владичеството на Австро-Унгария.

Светите отци на втората французска революция — идеолозите на революцията от 1830 г.

С. 65 — БУКУРЕЩ, 11 ЯНУАРИЯ [ДА ДРАСНЕМ КИБРИТА НА ВЪСТАНИЕТО] — В. «Знаме», I, бр. 5, 2. I. 1875. Съч. Зах. Ст., 83 — 89.

Статията излага разбиранията на Ботев за ролята на българската революционна емиграция. Те са намерили израз по-рано в програмната статия на в. «Дума». Оформени под влияние на идеите на Г. С. Раковски, опита на руското революционно движение и националните борби на поляци, италианци, румънци, унгарци и др., при които емиграцията играе твърде важна роля.

За настроенията сред българската емиграция през 1867 — 1868 г. вж. статията «Петрушан» и коментара към нея.

Хайдущките революционни чети, които воз

· в е с т и х а м о г ъ щ е с т в е н а т а д у м а с в о б о д а — ч е т и т е н а П а н а й о т Х и т о в, Ф и л и п Т о т ю и Х а д ж и Д и м и т ъ р.

Ц е н т р а л н и я т т а е н р е в о л ю ц и о н е н к о м и т е т — Т а й н и я т ц е н т р а л е н б ъ л г а р с к и к о м и т е т (1866 — 1868).

П е т р у ш а н с к о т о с ъ б и т и е — п р е м и н а в а н е т о в Б ъ л г а р и я н а ч е т а т а н а Х а д ж и Д и м и т ъ р и С т е ф а н К а р а д ж а (вж. коментара към статията «Петрушан»).

Р у м ъ н с к о т о п р а в и т е л с т в о и з я д е «к о л е к т и в н а т а п л е с н и ц а» о т х е р Б а й с т а, х в ъ р л и с в о е т о ч е р в е н о з н а м е — п о н а с т о я в а н е т о н а а в с т р и й с к и я м и н и с т ъ р Б а й с т е в р о п е й с к и т е д ъ р ж а в и з а с т а в и л и Р у м ъ н и я д а у п р а ж н я в а к о н т р о л в ъ р х у д е й н о с т т а н а б ъ л г а р с к и т е е м и г р а н т и. Ч е р в е н и я т ц в я т е ц в е т ъ т н а р у м ъ н с к а т а л и б е р а л н а п а р т и я, к о я т о б и л а н а в л а с т.

П е т р у ш а н с к и я х е р о й — Х а д ж и Д и м и т ъ р

Б я л а т а ш а п к а н а К о г а л н и ч а н о в о т о м и н и с т ъ р с т в о — п р е з 1868 г. М и х а и л К о г љ н и ч а н у с т а в а м и н и с т ъ р н а в ъ т р е ш н и т е р а б о т и в п р а в и т е л с т в о т о н а к о н с е р в а т о р и т е, н а р и ч а н и о щ е «б е л и».

К а р а И с и н — м е с т н о с т т а, к ъ д е т о е р а з б и т а ч е т а т а н а Х а д ж и Д и м и т ъ р.

С. 70 — БУКУРЕЩ, 18 ЯНУАРИЯ [ТУРЦИЯ ЩЕ СЕ НАМЕРИ МЕЖДУ ТРИ ОГЪНЯ]. — В. «Знаме», I, бр. 6, 19. VI. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 224—228.

В о з т о ч н а т а в о й н а — К р и м с к а т а в о й н а (1853—1856).

Б о л н и я т д е м б е л и н, Б о л н и я т ч о в е к — Т у р ц и я.

В о п р о с ъ т з а З в о р н и к и з а С а к р а — с п о р з а д в а т а п о г р а н и ч н и г р а д а м е ж д у Т у р ц и я и С р ъ б с к о т о к н я ж е с т в о.

П о д г о р и ц а — г р а д в Ч е р н а г о р а, т у р с к а к р е п о с т д о 1878 г.

П о п о л и т и ч е с к и т е в ъ п р о с и з а г р а д о в е т е З в о р н и к (М а л и З в о р н и к) и С а к р а и з а к л а н е т о п р и П о д г о р и ц а вж. в т. III коментара към политическия преглед «Смутни в турско».

Ж е р т в и. . . к о н т о п о и с к а С е в а с т о п о л и л и С а д о в а, С о л ф е р и н о и л и С е д а н — г о л е м и р е ш и т е л н и б и т к и п о в р е м е н а К р и м с к а т а в о й н а (1855), П р у с к о - а в с т р и й с к а т а в о й н а (1866), Ф р е н с к о - и т а л и а н с к а т а в о й н а (1859) и Ф р е н с к о - п р у с к а т а в о й н а (1870).

З а И з т о ч н и я в ъ п р о с в и ж к о м е н т а р а к ъ м с т а т и я т а «Б у к у р е щ, 14 д е к е м в р и я».

С л я в я н с к и т е п л е м е н а и Р у м ъ н и я, к о и т о с е п о л з у в а х а е д в а м с е д н а м а л к а с я н к а о т с в о б о д а — с т а в а д у м а з а с л а в я н и т е в А в с т р о - У н г а р и я; С ъ р б и я и Р у м ъ н и я с а а в т о н о м н и к н я ж е с т в а д о 1878 г.

К р ъ в т а н а К а н д и я — в ъ с т а н и е т о н а г р ъ ц к о т о н а с е л е н и е н а о с т р о в К р и т п р е з 1866 г.

С. 74 — БУКУРЕЩ, 25 ЯНУАРИЯ [КАКВО МОЖЕ ДА НАПРАВИ НАШЕТО ДУХОВЕНСТВО]—В. «Знаме», I, бр. 7, 26. I. 1875. Съч. Зах. Ст., с. 90—101.

Статията разглежда ролята на българското духовенство в съвременната политическа обстановка. За отношението на Ботев към духовенството изобщо и към българските черковни борби виж «Решен ли е черковния въпрос?» (в. «Дума на българските емигранти»).

Разбойниците на Фенер — гръцкото духовенство.

Долма бахче — султански дворец в Цариград.

Да защитят нашите народни училища — става дума за проекта на турското правителство да слее българските училища с турските (вж. статията «Букурещ, 29 май»).

С. 78 — БУКУРЕЩ, 1 ФЕВРУАРИЯ [ТУРЦИЯ ОТИВА КЪМ ПРОПАДАНЕ]—В. «Знаме», I, бр. 8, 2. II. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 235—238.

Статията доказва гнилостта на турската империя. Непосредствен подтик за написването ѝ дава уводната във в. «Напредък», бр. 26 от 25. I. 1875. със заглавие «Един нов ред на работите в борба с вехтият ред», без подпис. Изразите, които Ботев е поставил в кавички, са цитати от тази уводна статия. Гневът му е предизвикан от дадените в нея преценки за историческото развитие и политическото положение в Европа и в Турция: «Всъде по Европа, както и тука на Изток... вехтият, консервативният ред на работите, отблъснат на страна от модерният (новият) дух... почнува да се връща към прежното си положение, защото новият дух се оказва безсилен да установи нещо трайно и непоколебимо на мястото на старият.»

«Болният човек» — Турция.

Оная обетована земя, в която европейецът отива — става дума за Америка.

Творчески дух, който с изкуство и с енергия си пробива нов път... — Текстът във в. «Напредък» гласи: «Виждаме един творчески дух, който с изкуство и енергия си пробива път и се преобразява и възражда.»

От Махмуда и до сега — султан Махмуд II (1808—1839).

Восточната война — Кримската война (1853—1856).

Това последно явление в отношенията на Босфорските идиоти към техните въображаеми васали — отношението на Турция към Черна гора, Сърбия и Румъния, във връзка с което в. «Напредък» твърди: «додето се очакваше едно нападение от страна на малките около Турция държавици, тази последната сама завзема спрямо тях едно положение, което трябва да ги

накара да бъдат съвършено благоразумни, ако не щат да усетят, че и на Изток са повдига вехтият ред на работите. . .»

С. 81 — БУКУРЕЩ, 15 ФЕВРУАРИЯ [БЪЛГАРСКИЯТ НАРОД ТРЯБВА САМИЧЪК ДА ПОТЪРСИ СВОБОДАТА СИ] — В. «Знаме», I, бр. 9, 16. II. 1875. Съч. Бст. и Кл., с. 239—244.

Статията е свързана по съдържание с уводната в бр. 8 на в. «Знаме», polemизира с идеи, изразени в статията «Един нов ред на работите в борба с вехтият ред» (в. «Напредък», бр. 26, 25. I. 1875), вж. коментара към статията «Букурещ, 1 февруария».

Балдевските, битолските и добруджанските просяци на нашата калпазанска политика — Балдевските просяци (от с. Балдево, Северозап. България) се ползували с известност. Ботев визира политически дейци, които се надявали на чужда помощ.

И л о т и — безправно престолородно на древна Спарта.

Първата французска революция — Френската буржоазна революция, 1789 г.

О с м а н — родоначалник на династията турски султани, царували до 1922 г.

Гробът на Наполеона или на Палмерстона — френският император Наполеон III (починал през 1873) и английският държавник лорд Палмерстон (починал 1865), изразители на становището на западните държави по Източния въпрос.

Еврените във времето на Тита — римският император Тит (Флавий), който разрушил Ерусалим; известен със своята жестокост.

Навуходоносора — вавилонският цар Навуходоносор преследвал жестоко евреите.

Зверствата при Подгорница — вж. тук, с. 398.

Вопросът на Зворник и на Сакра — вж. тук, с. 395.

Да повърне на възток вехтият ред на работите — цитат от посочената статия във в. «Напредък».

Правото да заключава търговски конвенции — Турция се противопоставила на опита на Румъния да сключи самостоятелен търговски договор с Австрия (вж. дописката «Цариград, 14 януария»).

С. 86 — БУКУРЕЩ, 1 МАРТ [В КАКВО СЕ СЪСТОИ БОЛЕСТТА НА НАШИЯ НАРОД] — В. «Знаме», I, бр. 10, 2. III. 1875. Съч. Бст. и Кл., с. 245—249.

Статията разглежда положението на българския народ в условията

на робството. Основните насоки на критическия анализ са набелязани от Ботев в началото на уводната статия в следващия бр. 11 на вестника.

Н а ш и я т 50-г о д и ш е н п р о г р е с — времето от началото на Българското възраждане според Ботев.

С. 90 — БУКУРЕЩ, 15 МАРТА [ИЗЛЕЧИМА ЛИ Е НАШАТА БОЛЕСТ] — В. „Знаме“, I, бр. 11, 16. III. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 250—253.

За историческите възгледи на Ботев виж статията „Народът“ и коментара към нея. Влиянието на Херцен личи и тук, при тълкуването на факти от българската история: разлагащата роля на Византия в миналото, пагубното влияние на буржоазна Европа в новите времена, отчуждеността между народа и управниците в старата българска държава, особенния национален характер, който народът запазва през вековете, липсата на аристокрация, като едно от най-важните предимства на историческата му съдба и т. н. Познанията по българска история Ботев черпи от най-новите изследвания на първите български учени историци Спиридон Палаузов, Марин Дринов и др.

П р а в о к а з в а Е н г е л с, ч е п о с л е с м ъ р т т а н а п о л у г р ъ к ъ т... — вероятно става дума за Йохан Кристиан Енгел, австрийски историк славист. Кое негово съчинение има пред вид Ботев тук, не е известно. Възгледите му критикува Д. И. Иловайски в преведената от Ботев книга „За славянското произхождение на дунавските българи“ (вж. т. II).

П о л у г р ъ к ъ т — българският цар Симеон, наречен така навярно поради това, че получил образованието си във Византия (Константинопол).

В и з а н т и й с к а т а б о л е с т — Ботев смята, че феодалната класа у нас се формира под влиянието на Византия.

Н о в а т а В и з а н т и я — турската империя.

С. 94 — БУКУРЕЩ, 27 МАРТА [РАЗДОРИТЕ МЕЖДУ БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ] — В. „Знаме“, бр. 12, 28. III. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 254—256.

Въпросът за балканската или южнославянска федерация Ботев разглежда във в. „Дума“ (статията „Югославия“) и в уводната статия на бр. 3 на в. „Знаме“.

З а И з т о ч н и я в ъ п р о с виж бележките към уводната в бр. 2 („Букурещ, 14 декември“).

П а т р и о т и ч е с к и м е ч т а н и я з а Д у ш а н о в о т о ц а р с т в о — шовинистическите стремежи на сръбската буржоазия. По времето на Стефан Душан (през XIV в.) Сърбия достига най-голямо териториално разширение.

Т р а я н о в и п о т о м ц и — румънците; от името на Марк Улпий Траян, римски император, който покорил Дакия. Намек за теорията за

дако-романския произход на румънската народност, теория, която била използвана от румънската буржоазия за нейните шовинистични цели.

«Завещанието на Петра I» — завоевателните стремежи на руския царизъм на югоизток.

«Draug pash Osten» — «Натиск на изток», политически завоевателен девиз на немската дипломация.

С. 97 — БУКУРЕЩ, 3 АПРИЛИЯ [СЪРБИЯ И НАШЕТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ] — В. «Знаме», I, бр. 13, 4. IV. 1975. Съч. Бот. и Кл., с. 258—262.

По въпроса за отношението на Сърбия към българското национално-освободително движение виж също уводната статия в бр. 3 на в. «Знаме». С назряване на революционната криза на Балканите този въпрос става все повече актуален. Навярно Ботев е сметнал за необходимо да го разгледа отново по повод слухове за връзки на Каравелов със сръбски управляващи среди.

Гордиев възел — възел, който не може да се развърже.

Европейският Кашемир е Турция.

Оние, които разделиха нещастната Полша — Полша е била разделена между Русия, Австрия и Пруссия.

От Милоша и до Милана — Милош Обренович, първият княз на автономна Сърбия, и Милан Обренович, който заема сръбския престол от 1868 г.

Частните български въстания в 1838, 39, 40 и 41 години — Ботев има пред вид стихийните селски антифеодални въстания в Берковско и Пиротско (1836 — 1837) и Нишкото въстание (1841), потушени жестоко от турските войски.

Шаркьой — гр. Пирот.

Говори руският генерал Липранди... — Виж бележките към статията «Букуреш, 14 декември».

Петрониевич — сръбският държавник Аврам Петрониевич.

Великият Михаил — сръбският княз Михаил Обренович.

Годините 1862 и 1837 — Първата българска легия (организирана от Г. С. Раковски с подкрепата на сръбското правителство) и Втората българска легия в Белград.

Катастрофата при Топчи дере — убийството на Михаил Обренович, 1868 г.

Блазнавац — Милкое Блазнавац става регент и министър на външните работи при възкачването на малолетния княз Милан Обренович. Поддържал идеята за обединение на южните славяни около Сърбия.

Пиемонт или Сардиния — италианско кралство, около което се осъществява обединението на Италия.

Милош Милоевичева компния — сръбските националисти и шовинисти.

Мечтателите на Душановото царство — завоевателните стремежи на сръбската буржоазия. Вж. тук с. 401.

Омладина — обществено и литературно движение сред сръбската младеж, буржоазно-демократично, има за цел окончателното освобождение и обединението на сръбския народ. Лявото крило е възглавявано от Светозар Маркович, революционер-демократ и социалист-утопист.

Народна скупщина — сръбският парламент.

С. 102 — БУКУРЕЩ, 1 МАЙЯ [САМО РАЗУМНИЯТ И БРАТСКИЯТ СЪЮЗ МЕЖДУ НАРОДИТЕ ЩЕ УНИЩОЖИ ТЕГЛИЛАТА] — В. «Знаме», I, бр. 14, 2. V. 1875. Съч. Зах. Ст., с. 104—109.

Статията е свързана по съдържание с уводните в предните два броя на вестника. В тях Ботев подхваща нов обстоен анализ на политическите отношения между балканските страни, специално отношението на Румъния и Сърбия към освободителните борби на българите. Главното внимание е насочено към Сърбия. След като разглежда официалните позиции на сръбското правителство, тук писателят публицист се спира да покаже «на какви основи могат да се изравнят отношенията ни със сръбския народ». Конкретните въпроси се решават във връзка с принципните идейни позиции на Ботев, във връзка с неговите революционни и социалистически идеи. Една от най-хубавите статии в «Знаме», разкрива зрелостта на Ботевата обществена и политическа мисъл.

Днешното румънско правителство — консервативното правителство на Ласкар Катарджиу (1871—1876).

Да кажем заедно с Прудона — за френския социалист утопист Жозеф Прудон вж. бележките към «Смешен плач».

Балканският Пиемонт — официална Сърбия, сръбското правителство. Вж. тук с. 402.

Белградските великаши — сръбски шовинисти.

«Рад» и «Будучност» — сръбски прогресивни период. издания с идейни позиции, близки до тези на в. «Знаме».

С. 106 — БУКУРЕЩ, 8 МАЙЯ [ПРАЗНУВАНЕТО НА КИРИЛ И МЕТОДИЙ] — В. «Знаме», I, бр. 15, 9. V. 1875. Съч. Зах. Ст., с. 109 — 113.

Денят 11 май става черковен празник на двамата братя Кирил и Методий още през XIII век. През Възраждането той добива национално-будителски смисъл. В 1851 г. е чествуван за първи път като празник на българската просвета и култура в Пловдивското училище и за кратко време

се утвърждава като народен просветен и културен празник. Тук Ботев го свързва с идеите на националноосвободителното движение.

П о л и т и ч е с к и я т Л е с е п с — Лесепс Фердинанд, френски инженер и дипломат; инициатор на прокопаването на Суецкия канал, който бил открит през 1869 г.

Н а р у ш е в и ч — Адам Станислав Нарушевич, полски историк и писател, демократ по убеждения. Писал сатири срещу съвременното му общество, обявил се против съсловните привилегии. Изглежда, че Ботев е познавал някои руски преводи на негови сатирични произведения.

П е с е н т а н а С и о н а, т. е. мъката по изгубената родина (библейски образ). Сион е планина в Йерусалим, станала символ на града.

Е р у с а л и м ъ т н а К и р и л а и М е т о д и я — България.

«Б р а т и я ! Н е с я д е м м я . . .» — със същия цитат завършва уводната в бр. 1 на в. «Знаме» (вж. коментара).

С. 109 — БУКУРЕЩ, 16 МАЙЯ [НАРОДЪТ И ДУХОВЕНСТВОТО] — В. «Знаме», I, бр. 16, 17. V. 1875. Съч. Зах. Ст., с. 113—117.

Изказаните тук мисли за ролята на религията, черквата и духовенството допълват идеите, развити в статиите «Решен ли е черковния въпрос?», уводната «Букурещ, 25 януария» и др.

Статията е написана под впечатления от постичната сатира на П. Р. Славейков «Не сме народ» във в. «Напредък», бр. 37, 12. IV. 1875 г., в която големият поет и общественик е дал израз на своето разочарование от хода на българските обществени дела в Цариград. Сатирата започва и завършва с думите: «Не сме народ, не сме народ, а мърша. . .»

И з м е н н и к ъ т П е т р а — апостол Петър, един от приближените ученици на Христос, в най-решителния момент от живота на своя учител се отрекъл от него (според евангелието).

Д у х о в н и я т п р е д а т е л н а Х р и с т а П а в л а — апостол Павел, голям християнски проповедник. Отначало преследвал последователите на Христос, едва след смъртта му разбрал правотата на неговото учение (според евангелието).

П р о ч е т е т е д о п и с к а т а и з П и р о т — дописка от в. «Източно време», препечатана в отдела «Политически преглед» на в. «Знаме» (същия бр. 16).

С. 112 — БУКУРЕЩ, 22 МАЙЯ [ЖЕЛЕЗНИЦИТЕ СА ВРЕДНИ ЗА НАС] — „Знаме“, I, бр. 17, 23. V. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 278—282.

Статията е написана по повод на строежа на една от първите железопътни линии в българските земи, дело на омразния на революционерите Мидхат паша; пътят действително имал преди всичко военно-стратегическо

значение. Разбира се, становището на Ботев, че «за пази железните пътища са вредителни в сяко едно отношение», е неправилно; в мотивировката са намерили израз утопическите черти на неговите социални възгледи.

Социологът Кери в своята социология говори — става дума за американския икономист Чарлз Кери, Ботев има пред вид вероятно руския превод на неговото съчинение «Руководство к социальной науке» С.-Петербург, 1869 (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 776).

Принципите на най-новата наука за свободата — социалните учения за безкласово общество.

Шуменското приключение — вж. дописката «Русчук, 29 януария».

С. 116 — БУКУРЕЩ, 29 МАЙЯ [ТУРСКОТО ПОСЕГАТЕЛСТВО ВЪРХУ НАРОДНИТЕ НИ УЧИЛИЩА] — В. «Знаме», I, бр. 18, 30. V. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 283 — 286.

Навуходоносорска — от името на Навуходоносор, жесток древен владетел.

Разделението турската държава на вилаети — разделението на административни области било направено в края на 60-те години на XIX в. и имало като последствие засилването на политическия гнет върху българите.

Михайловски — Никола Михайловски, цариградски обществен деец и книжовник, туркофил по убеждения, подкрепил проекта за сливането на българските и турските училища.

Есада — Ахмед Есад, турски велик незир (април — август 1875).

Граховския пехливан — Хюсеин Авни паша, виден турски военен и държавник. През 1862, във войната с Черна гора, бил разбит при гр. Грахово.

С. 120 — БУКУРЕЩ, 21 ЮНИЯ [ИЗЧАКВАНЕ ИЛИ НЕЗАБАВЕН БУНТ] — В. «Знаме», I, бр. 19, 22. VI. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 288 — 290.

С тази статия започва нов цикъл от уводни статии, в които Ботев си поставя задача да обоснове «логически» и «исторически» становището на революционната партия за необходимостта от незабавен бунт, че «всяко едно отлагане на бунтът е за наша вреда». Отразява борбата срещу новите политически позиции на Л. Каравелов, необходимо е било да се разкрие тяхната антиреволюционна същност. В писмо до Ив. Драсов от 26 юни, в което Ботев загатва за недоразуменията с Каравелов и съобщава, че Стамболов е заминал «да обиколи нашите влашки българи и да види какво ще да се прави», той отбелязва в отговор на някакви въпроси от страна на Драсов: «На въпросите ти да отговоря — не мога сега. Като се върне

Стамболов — белки. Аз ще да бутна всичките тия въпроси и в «Знаме», и захванах уж. но като журналистична статия, то ще да бъде май сакало и украсено. Впрочем, ще да пазя истината.» Вероятно тук става дума за уводните в бр. 19—22.

«Нашето народно стоение», както се изразява «Ден» — «Нашето стоение» е заглавие на поредица от уводни статии във в. «Ден» (бр. 19—28, 16. VI. 1875 — 18. VIII. 1875).

Синът на отважната българка. — цитат от в. «Ден»: «Гърка никога не ще може да сполучи в своята замисловата мегали идея, когато при трона на султаните се приближава син на отважната българка.» (бр. 19 от 16. VI. 1875, с. 1).

Несполуката да се произведе въстание в 1867 и 1868 — Ботев има пред вид преминаването на четите на Панайот Хитов, Филип Тотю и Хаджи Димитър.

С. 123 — БУКУРЕЩ, 28 ЮНИЯ [РОЛЯТА НА РАКОВСКИ В БОРБАТА ЗА ОСВОБОЖДЕНИЕ] — В. «Знаме», I, бр. 20, 29. VI. 1875. Съч. Зах. Ст., стр. 117—120.

Задачата на статията е посочена от писателя в заключителните думи на уводната в предишния брой: «да разгледаме ходът на развитието на нашият политически въпрос». Тази задача е трябвало да бъде осъществена в поредица от уводни статии. Въстанието в Херцеговина, което избухва след няколко седмици, поставя на дневен ред нови въпроси и ценният историческо-политически преглед на Ботев остава недовършен.

За отношението на писателя към хайдутството вж. очерка «Примери от турско правосъдие» (т. I).

Оценки за дейността на Г. С. Раковски вж. също в статиите в бр. 21 и 23, също в писмото на Ботев до Нв. Драсов от 26. VI. 1875 (т. III).

Въстанието на Лука Вукалович — вж. коментара към статията «Букурещ, 21 декември».

Бомбардиранието на Белград — въоръжена скватка между турския гарнизон и сръбски войски в Белград през 1862 г., в която участвувал и българският легион на Раковски.

Знаменитата българска легия — Първата българска легия, организирана от Г. С. Раковски.

Централен български революционен комитет — Тайният централен български комитет, 1866—1868 г.

Карансинските херои — четниците на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (четата била разбита при местността Кара Исин).

Петрушан — румънското село, откъдето тръгва четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа.

С. 126 — БУКУРЕЩ, 5 ЮЛИЯ [НАСТРОЕНИЯТА ВСРЕД ЕМИГРАЦИЯТА ПРЕЗ 1868] — В. «Знаме», I, бр. 21, 6. VII. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 295—298.

В оригинала: 6 юлия, вероятно печатна грешка.

Статията е свързана с уводните в бр. 19 и бр. 20 (вж. коментара). Революционните настроения сред българската емиграция през 1867 и 1868 са предмет и на статията «Петрушан» във в. «Дума».

Погрешките на Раковски — вж. уводната в бр. 20.

Кандия — остров Крит.

Панайота — Панайот Хитов.

За четите на Панайот Хитов, Дядо Желю и Филип Тотю вж. коментара към статиите «Наместо програма» и «Петрушан».

Неизпълнението на мемоарът — става дума за мемоара на Тайния централен комитет (Вж. коментара към «Петрушан»), който останал без последствия.

За да съставят българската легия — Втората българска легия от 1867—1868 г.

Одеските процеси-патриоти — богатите българи в Одеса, свързани с официалната политика на Русия.

Ванката — Иван поп Христов, писар в четата на Хаджи Димитър.

С. 129—БУКУРЕЩ, 12 ЮЛИЯ [ВЪТРЕШНАТА РЕВОЛЮЦИОННА ОРГАНИЗАЦИЯ] — В. «Знаме», I, бр. 22, 13. VII. 1875. Съч. Зах. Ст., с. 120—123.

Продължава историческият преглед на българското национално-революционно движение, историята на революционната партия. Ботев вярно набелязва основните периоди в развитието и тяхната главна характеристика. Тук за първи път срещаме оценка на дейността на Васил Левски.

Петрушанският херой е Хаджи Димитър.

За политическата атмосфера в Румъния след 1868 г. вж. коментара към статията «Букурещ, 11 януария».

Четите на 1867 — вж. коментара към статията «Петрушан».

«Български глас» — брошура, написана от Каравелов, издадена в Букурещ 1872 г. от името на БРЦК.

Вторият български революционен комитет — БРЦК, създаден от Левски и Каравелов.

Погрешните убеждения на Раковски — вж. уводната в бр. 20.

Първият революционен комитет — Тайният централен български комитет.

С. 132 — БУКУРЕЩ, 26 ЮЛИЯ [РЕВОЛЮЦИЯ НАРОДНА, НЕЗАБАВНА, ОТЧАЯНА] — В. «Знаме», I, бр. 23 от 27. VII. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 302 — 306.

Началото на статията резюмира съдържанието на уводните в бр. 19 — 22 (вж. коментара). По повод въстанието в Херцеговина Ботев посочва необходимостта от незабавен бунт, мотивирайки: «Европа и политическите обстоятелства дават свобода и самостоятелност само на тогава, който сам може да я добие.» И в заключение, с тон на лична изповед: «Няма власт над оная глава, която е готова да се отдели от плещите си в името на свободата и за благото на цялото човечество.»

Силна, емоционално наситена публицистична творба, очевидно свързана с курса към незабавно въстание, който революционната партия взима на Главното събрание в Букурещ, 12 април 1875 г.

Отечеството на Лука Вукалович — Херцеговина. Херцеговинци вдигнаха знамето на свободата — вж. статията «Въстанието в Херцеговина» и коментара към нея.

Дервиш паша е усмирителят на Херцеговинското въстание.

Княз Милан — сръбският княз Милан Обренович.

Княз Никола — Никола Негош, княз на Черна гора.

Княз Карл — Карол Хохенцолерн, княз на Румъния.

Цар Георги — Георг I, гръцки крал.

Генерал Игнатиев — руски посланик в Цариград.

Парижката конференция на Наполеона — Парижката конвенция от 1858 г. относно статута на румънските княжества Молдова и Влахия, които по настояване на Турция, Австрия и Англия останали разделени.

С. 136 — БУКУРЕЩ, 2 АВГУСТА [НЕОБХОДИМО Е БЪРЗО ВЪСТАНИЕ] — В. «Знаме», I, бр. 24, 3. VIII. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 307 — 310.

Ала Фарлей — Л. Фарлей, английски публицист, предложил Европейска Турция да бъде продадена на Англия и Русия. (Вж. статията «Бъдъщността на Турция»).

Зворник — спорен град на границата между Сръбското княжество и Турция.

Великият представител на Обреновичите — Милан Обренович, съвременният на Ботев сръбски княз. През 1875 г. се състояла сватбата на княза.

Душанови царства — намек за великосръбския шовинизъм (вж. бел. на стр. 401).

Гордевт възел — сложен възел, който, според легендата, Ал. Македонски развързал, като го разсякъл със сабята си.

Многошумният Восточни въпрос — вж. коментара към статията «Букурещ, 14 декември».

Седанският херой е Наполеон III, който през 1870 г. бил разбит и пленен при Седан.

Европейският триумвират — Германия, Австрия и Русия.

Нежеланието на черногорският народ да слуша князът си — черногорски чети отишли на помощ на въстанието в Херцеговина, въпреки решението на правителството да pazi неутралитет.

С. 139 — БУКУРЕЩ, 23 АВГУСТА [РЕВОЛЮЦИЯТА НА БАЛКАНСКИЯ ПОЛУОСТРОВ ВЕЧЕ Е ГОТОВА] — в. «Знаме», I, бр. 25, 27. VI II. 1875. Съч. Мих. Дим., 1940, с. 278—281.

Последната статия на Ботев във в. «Знаме», написана, преди да потегли за Русия по работа на революционния комитет (вж. аргументите, които излага Михаил Димитров в Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 777).

За въстанието в Босна и Херцеговина вж. статията «Въстанието в Херцеговина» и коментара към нея.

Последният удар на Парижкия трактат — с Парижкия трактат 1856 г. завършва Кримската война, която била неуспешна за Русия. Той съдържал ред неизгодни условия, с които Русия не можела да се примири.

СТАТИИ И ПРЕГЛЕДИ

Освен уводните статии във в. «Знаме» са напечатани няколко други статии, които допълват «политическата рубрика»¹ на вестника. Те всичките имат заглавия, посветени са на някои специални въпроси или отговарят на необходимостта да се насочи вниманието към конкретни политически събития.

¹ В писмо до Ив. Драсов от 16 март 1875 г. Ботев съобщава: «Аз събирам сили и материал и вярвам, че брошурата ми или политическата рубрика на *Знаме* ще да направи епоха в живота на емиграцията ни.» Под «политическа рубрика» на в. «Знаме» писателят е разбирал вероятно уводните статии, защото именно там е поставял на разглеждане принципните въпроси на обществено-политическия ни живот. (Ботев не издава брошура, загатнатият тук проект за голямо публицистично произведение можем да свържем с уводните статии върху развитието на политическия ни въпрос. Вж. Ст. Таринска, Прозата на Христо Ботев. С., 1966, с. 27—30).

С. 145 — БЪДЪЩНОСТТА НА ТУРЦИЯ — В. «Знаме» I, бр. 13, 4. IV. 1875. Съч. К. и Фил., 1929, с. 218 — 221.

Бешикташ — квартал в Цариград, където се намирали главните султански дворци.

Палмира — древен град в Сирия, център на керванска търговия.

Антиохия и Оронт — град в древна Сирия, голям търговско-занаятчийски център.

Тир и Сидон — финикийски градове-държави, крупни търговски центрове на Източно Средиземно море.

С. 150 — ДО РЕДАКЦИЯТА НА СРЪБСКИЯТ ВЕСТНИК «ИСТОК» — В. «Знаме», I, бр. 17, 23. V. 875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 379 — 381.

Чрез вестник «Знаме» Ботев води непримирима борба с шовинистическите идеи на сръбската буржоазия. Завоевателните стремежи на буржоазните правителства в Сърбия, Румъния, Гърция са, според него, главната пречка за разбирателство между балканските народи. Вж. статиите: «Букурещ, 27 март», «Букурещ, 3 април», «Букурещ, 1 май».

Душана — Стефан Душан.

Драгашевичевото «помози бог» — Йован Драгашевич е бил преподавател във Втората българска легия в Белград.

Ристичевци — от името на Йован Ристич, сръбски държавник.

Блазнавац — сръбският държавник Миливоје Блазнавац.

Видовданови елини — в. «Видовдан», вестник на сръбската консервативна партия, проповядвал, че българите не трябва да се отделят от гръцката патриаршия.

Архимандрита Пелагича — архимандрит Веса Пелагич, по това време застъпник на националистични идеи.

С. 153 — ДО РЕДАКЦИЯТА НА В. «ИСТОК» — В. «Знаме», I, бр. 20, 29. VI. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, стр. 381 — 383.

Втора статия-отговор на сръбския в. «Исток» (вж. коментара към предишната статия).

Емиграцията, която не експлоатираше още от 1862 г. — Ботев има пред вид съдбата на Първата българска легия.

Хилфердинг — Александър Феодорович Хилфердинг, руски славяновед, историк и етнограф.

Каниц — Феликс Каниц, унгарски етнограф, археолог и географ. Пътувал из Балканския полуостров.

Григорович — Виктор Иванович Григорович, руски славист. Пътувал из земите на Европейска Турция, изучавал историята на балканските славяни. В Одеския университет завежда катедрата по история на

славянските литератури и езици (1865—1876). По спомени на съвременници Ботев като ученик в Одеса посещавал дома на Григорович (вж. спомените на Киро Тулешков в книгата «Александър Бурмов. Христо Ботев и неговата чета», София, 1974, с. 528, 532).

Л и п р а н д и — за генерал И. Липранди вж. тук на с. 402.

С. 157 — ОЩЕ ЕДНА ЖЕРТВА НА ТУРСКОТО БЕЗЧОВЕЧИЕ — В «Знаме», I, бр. 20, 29. VI. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 259—260.

С. 159 — ЧЕРКЕЗИТЕ В ТУРЦИЯ — В. «Знаме», I, бр. 21, 6. VII. 1875. Съч. Ив. Кл. 1927, стр. 260—264.

Черкезите са потомци на кавказко племе, населявали източното и североизточното крайбрежие на Черно море. През XIX в. по споразумение между Русия и Турция голяма част от тях се преселили в Турция. Поради мюсюлманската си вяра се ползували с привилегии и станали съюзници на местната власт в ограбването на населението.

За черкезите в българските земи Ботев пише и в очерка «Примери от турско прав осъдие» (вж. т. I).

С. 164 — ВЪСТАНИЕТО В ХЕРЦЕГОВИНА — В. «Знаме», I, бр. 22, 13. VII, 1875. Съч. К. и Фил., 1929, с. 237—240.

В херцеговинските земи под турско владичество избухват селски антифеодални и националноосвободителни въстания през 1852—53, 1857—58, 1861—62 г. Тук става дума за ново въстание, започнало на 5 юли 1875 г. с нападението на турски керван, идващ от гр. Мостар. Поводът бил увеличаването на десятъка. Към август бунтът обхванал цяла Северна и голяма част от Южна Херцеговина. По-нататъшното разрастване на въстанието, което обхваща и Босна, изостря политическата криза на Балканите, довежда до Руско-турската война и Берлинския конгрес.

За Херцеговинското въстание вж. също уводните статии в бр. 23, 24 и 25 на в. «Знаме».

С. 168 — ТУРСКИТЕ ЗВЕРСТВА В МАКЕДОНИЯ — В. «Знаме», I, бр. 22, 13. VII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 264—266.

Отровителят на владиката Димитрисия — вж. статията «Още една жертва на турското безчовечие».

Т а н з и м а т — периодът на реформи в Турция, които имали за цел да приспособят старата феодална държава към изискванията на европейския капиталистически пазар.

ДОПИСКИ

Дописките съставят голямата част от публицистичните произведения във в. «Знаме». Изтъкнахме вече, че те са писани от Ботев, най-често на основата на материали от българския периодичен печат, по-рядко върху материали от чужди вестници или писма до редакцията. Школовката в областта на този журналистически жанр Ботев получава при Каравелов, помагайки му в редактирането на в. «Свобода» («Независимост»). Чрез дописките в «Знаме» писателят-революционер привежда богати доказателства от живата съвременност, които подкрепят проповядваните от него идеи. Запознават го само обществено значителни събития и факти и той умее да насочи единичния, изолиран факт към изводи с принципен характер. Често пъти дописката съдържа встъпителна част, в която са изказани общи мисли и идеи, свързани със съобщените събития или случки. Обикнат похват на публициста е да свързва конкретния жизнен материал с тълкувания и разсъждения по основни и актуални обществени въпроси. Поради това Ботевите дописки съдържат ценни данни за неговия мироглед, допринасят за изясняването на неговите социални и политически възгледи. Много от тях по постройка и по съдържание, по задълбочена трактовка на принципни въпроси на нашия обществен и политически живот стоят редом със статиите във вестника.

С. 175 — БОЛГРАД, 2 ДЕКЕМВРИЯ — [Положението на българите в Бесарабия] — В. «Знаме», I, бр. 1, 8. XII. 1874. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 315 — 318; Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 287 — 291.

През 60-те и 70-те години на XIX в. гр. Болград е център на българските преселници в земите на румънска Бесарабия. През 1858 г., по силата на Парижкия трактат, Русия отстъпва на Турция югозападната част на Бесарабия, която е присъединена към васалното княжество Молдова, а след обединението на Влахия и Молдова влиза в пределите на обединеното княжество Румъния. Българите, преселени в Бесарабия в края на XVIII в. и началото на XIX в., запазили своя език и народностното си съзнание, имали своя книжнина. В Болград функционирало най-високото българско училище по това време — Болградската гимназия. Присъединените към румънските княжества области трябвало да бъдат приравнени към законите на новата държава, при което българските колонисти се лишавали от редица привилегии, дадени им при заселването. За уреждане на новото им положение била съставена комисия от румънски чиновници и български представители. Последните не сумели да защитят добре интересите на своите сънародници.

Княз В о г о р и д и — княз Никола Богориди, бивш управител на

Молдова (1857—1858), от българско потекло (син на Стефан Богориди и правнук на Софроний Врачански). Участвувал в комисията по въпроса за българските колонисти.

Навохудоносорско решение — жестоко решение (от името на Навохудоносор).

Княз Куза — Александър Йон Куза, първият княз на обединените румънски княжества (1859—1862), по-късно на румънската държава (1862—1866).

Нашата централна школа — българската гимназия в Болград.

С. 180 — ЦАРИГРАД, 10 ДЕКЕМВРИЯ [Положението на Турция] — В. «Знаме», бр. 2, 15. XII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 179—182.

Знаменитите произведения на господина Крупа — става дума за закупените от Турция топове от фирмата Круп. Граховският херой е Хюсеин Авни паша.

Болният човек — Турция.

Галата — квартал в Цариград, където живеели много българи.

Балкапан и Хамбарът — средища на българските търговци и занаятчии в Цариград.

С. 186 — РУСЧУК, 11 ДЕКЕМВРИЯ [Първият брой на «Знаме» е глас на свободата] — В. «Знаме», I, бр. 2, 15. XII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 183—186.

Возточната война — Кримската война.

Давенчеят за български цар първородният син на Абдул Азиса — вж. дописката «Цариград, 14 януария».

Матусалови години — библейският патриарх Матусала живял 969 години.

С. 191 — РУСЧУК, 18 ДЕКЕМВРИЯ [Злоупотребите на висшето духовенство] — В. «Знаме», I, бр. 3, 22. XII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 186—188. Стоил Ефенди е Стоил Попов.

С. 194 — ТУРНО МЪГУРЕЛЕ, 19 ДЕКЕМВРИЯ [Уволнението на Теодосиадис] — В. «Знаме», I, бр. 3, 22. XII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 190—192.

С. 198 — ЦАРИГРАД, 28 ДЕКЕМВРИЯ [Прогрес! Прогрес!] — В. «Знаме», I, бр. 4, 5. I. 1875. Съч. К. и Фил., 1925, с. 259—262.

Хаджи Бекташ — основател на мюсюлманска монашеска секта през XIV в.

Мекa — свещеният град на мюсюлманите.

Голият циганин по Васил — т. е. посред зима.

Кръстовича — Гаврил Кръстевич.

Цариградските маслиняри — фанариотите.

С. 202 — ТЪРНОВО, 1 ЯНУАРИЯ [Да бъде проклет народът, ако не въстане] — В. «Знаме», I, бр. 4, 5. I. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 338—340; Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 310—311.

Второто дохождане на Месия — според християнската религия второто идване на Христос ще възвести времето, когато всеки ще получи възмездие за делата си.

С. 206 — БОЛГРАД, 27 ДЕКЕМВРИЯ [Който защитава общи интереси поема свещени обязанности] — В. «Знаме», I, бр. 4, 5. I. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 341—343; Съч. Мих. Дим. 1940, т. III, с. 309—310.

Месия — спасител, помазаник.

Аз зех то н ъ т н а Е р е м н я — т. е. тон на оплакване.

По въпроса за положението на българските колонисти в Бесарабия вж. дописката «Болград, 2 декември» и коментара към нея.

С. 209 — ЦАРИГРАД, 5 ЯНУАРИЯ [Да оставим шарлатаните да лъжат, а вярващите да вярват] — В. «Знаме», I, бр. 5, 12. I. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, стр. 193—195.

Тази дописка е написана в сатиричен стил, подобно на редица Цариградски дописки във в. «Независимост».

Моят велемудри турски учител Йоаким Груев — Йоаким Груев, учител в Пловдивското българско училище, преподавал и турски език, написал учебници по българска и турска граматика. Известно време бил турски чиновник в Пловдив. Поради това, както и заради еволюционистичните възгледи, които изповядвал, той е чест гост в Ботевите сатирични творби (вж. т. I).

Занаятът на г. Найденова — Иван Найденов, редактор на в. «Право» и в. «Напредък», в които се печатели нападки срещу революционерите.

Официалният език на държавата — турският език. Иронизирайки турския либерален печат, Ботев свързва с него позициите на българските туркофили и еволюционисти.

Младите цариградски просячета — намек за младотурците, които поддържали реформите в Турция и разчитали на икономическата и политическата подкрепа на големите западни държави.

Катастрофата при Подгорица — вж. на с. 418.

Дервиш паша, който е ял попарата на черногорците — Дервиш Емир паша, турски военачалник, ръководил по-

тушаването на бунтовете в Херцеговина, в които участвували и черногорци.

Д-р Миркович — д-р Георги Миркович (за него вж. в т. III).

С. 213— ЦАРИГРАД, 14 ЯНУАРИЯ [Защо и за кого аз пиша] — В. «Знаме», I, бр. 6, 19. I. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 195—199.

Ботев отново прибегва до сатирично-образно разобличение (вж. цариградската дописка в бр. 5), интересно е, че смята да го наложи като отличителен белег на цариградските дописки: «Нека дотогава моят негодуещи смях преминува през стълбовете на «Знаме».

Княз Никола — владетелят на Черна гора.

Хаджи Бекташа — вж. с. 413.

Хюселина — Хюсени Авни паша, наричан още от Ботев «граховски герой», тъй като бил разбит от черногорците при гр. Грахово.

Писател на г. Друмева — драмата на Васил Друмев «Иванку, убиецът на Асеня I» била представена от българските ученици в Цариград.

«Хаджи Хайват и Карагьозът» — турска опера.

С. 218— КИШНОВО, 8 ЯНУАРИЯ [Моралът на отците в Киприяновския манастир] — В. «Знаме», I, бр. 6, 19. I. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 199—202.

За Киприяновския манастир вж. дописката «Русчук, 18 декември» и коментара към нея.

Дорчо — митрополит Доротеи Скопски и Софийски.

Григорчо — владиката Григорий Доростоло-Червенски.

Аз знам, че между нашите духовни отци има и добри учители, умни пастори — вж. статията «Още една жертва на турското безчовечие». За становището на Ботев относно ролята, която би трябвало да играе българското духовенство в съвременния политически момент, вж. уводната статия «Букурещ, 25 януария».

С. 223 — ЦАРИГРАД, 21 ЯНУАРИЯ [Сръбската пропаганда между българското население и опасността от нея] — В. «Знаме», I, бр. 7, 26. I. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 202—205.

Възгледите на Ботев за южнославянския съюз и неговите начала са развити в статиите: «Югославия», «Букурещ, 21 декември» и др.

Рафаил — Рафаил Попов, католически мисионер, който работи за уния (съединение) на българската църква с католическата под върховенството на папата.

С. 227 — ЛВОВ, 22 ЯНУАРИЯ [Денят на славянската свобода скоро ще настане] — В. «Знаме», I, бр. 7, 26. III. 1875.

Дописката не е печатана досега в изданията на Ботевите съчинения. Мотиви за изоставянето ѝ не са посочени.

Тук, както и в други дописки (напр. писмото от Диарбекир с подпис М-ски), Ботев говори от името на подставено лице; нямаме основание да отричаме авторството му.

Възможно е дописката да има за основа действително писмо, което Ботев е получил от свой съмишленик поляк, възможно е да е получил материал от полски емигранти в Румъния, с които е другарувал, по-вероятно е обаче тя да е изцяло дело на редактора. Очевидно е, че тук намират израз и политически принципи, изповядани от Ботев, също и характерните черти на неговия публицистичен стил.

Работете, за да се събудите преди да изгрее зората. . . — изразът напомня финала на фейлетона «Политическа зима», печатан в бр. 10 на в. «Знаме». Отглас от мисли на Херцен в «Старий мир и Россия»: «Глубокая и безмолвная ночь скроет процесс разложения. А после? . . . После ночи наступит день» (краят на «Писмо второ»), на друго място: «. . . эти сновидения, ужасные, отвратительные, были лиш сновидениями . . . всего этого нет; и народы, увидя, как давно возшло солнце, удивятся своему долгому сну . . .» (А. И. Герцен. Старий мир и Россия. Письма к В. Линтону. Собрание сочинений в тридцати томах. Т. XII, Москва, 1957, с. 200).

Венемина Израели — лорд Бенджамин Дизраели.

Крашевски — Ю. И. Крашевски, изтъкнат полски писател и публицист.

Свенцицки — вероятно полският и украински писател Павлин Свенцицки. Кой е Николай засега не може се установи.

С. 230 — ЦАРИГРАД, 27 ЯНУАРИ [Турция и васалните ней княжества] — В. «Знаме», I, бр. 8, 2. II. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927., с. 205—208.

«Верноподаническа кротост» — в оригинала погрешно «крепост».

Чумич-Каличевото министерство — през 1874 г. в кабинета на Чумич министър на вътрешните работи е бил Любомир Калевич.

Болният човек — Турция.

Княз Николай Карл Хохенцолерн — владетелите на Черна гора и на Румъния.

Граховският херой — Хюсеин Авни паша.

Елиот ефенди — Томас Елиот, английски посланик в Цариград.

Вопросът за търговската конвенция на Румъния — вж. дописката «Цариград, 14 януария.»

Михай Витязовите потомци — румънците.

Трите двуглави орла — т. е. Русия, Австрия и Германия, които имали в гербовете си изображение на двуглав орел.

Г. Игнatieв улови Хюсеина за ухото. — Става дума за руския посланик в Цариград граф Игнatieв и турския министър Хюсеин Авни паша.

Подгоричната пилула — последствията от клането при Подгорица.

Цариградските просяци — турските политици и дипломати, които разчитали на икономическата и политическа подкрепа на Зап. Европа.

С. 234 — РУСЧУК, 29 ЯНУАРИЯ [Пуменското приключение] — В. «Знаме», бр. 8, 2. II. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 208—211.

Описаната тук случка намира отражение и във вътрешния туркофилски печат. Поради това, че са били замесени и комитетски дейци, Ботев се стреми да я представи изключително като частна разправа и да насочи вниманието към обществено-морални въпроси. Разбира се, преценките са във връзка и с принципното му становище за вредното влияние на западната буржоазна цивилизация (вж. уводната статия «Букурещ, 22 майя», в която развива идеята за вредата от железните пътища у нас).

Дяда Григория — митрополит Григорий Доростоло-Червенски.
Волов — Панайот Волов.

С. 239 — СВИЦОВ, 28 ЯНУАРИЯ [Свищовските католици и значение на религията] — В. «Знаме», I, бр. 8, 2. II. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 211—215.

Павликяни — българи католици.

Матей Кличан и Калич са европейски консули в Русе

С. 245 — ЦАРИГРАД, 11 ФЕВРУАРИЯ [Пак преобразования на думи, пак реформи на книга] — В. «Знаме», I, бр. 9, 16. II. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 215—219.

Граховският пехливанни — Хюсеин Авни паша.

Издаденият преди някое време турски фарс — наредба, според която турските съдилища могат да произнасят присъди над чужди поданици без участие на представители от европейските консулства.

Сърбия никога няма да продума за Зворник и за Сакра. — Става дума за два спорни града между Сърбия и Турция.

Подгоричния въпрос — клането при Подгорица.

Страната на солениите — Гърция.

Дядо Рафаил — Рафаил Попов, униатски мисионер (вж. дописката «Цариград, 21 януария»).

С. 251 — БОЛГРАД, 12 ФЕВРУАРИЯ [Правата на българите в Бесарабия и българската гимназия в Болград] — В. «Знаме», I, бр. 9, 16. II. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 386 — 388; Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 347 — 349.

За положението на българите в Бесарабия вж. дописката «Болград, 2 декември» и коментара към нея.

Рекрутацията на колонистите — закон за военна служба на българите в румънска Бесарабия.

Хорозов — Николай Хорозов, представител на българските преселници в румънската Камара на депутатите.

Орелът, който държи кръст в устата си — символното изображение в румънския герб.

С. 254 — ЦАРИГРАД, 21 ФЕВРУАРИЯ [Привилегиите на раята] — В. «Знаме», I, бр. 10, 2. III. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 219 — 223.

Подгоричната разпря — дипломатически усложнения във връзка с изстъпленията на турците над християнското население при черногорския град Подгорица.

Отечеството на Махмуда — Турция.

Нашият 50-годишен напредък — времето на възрожденските борби на българите.

Алия и Фуада — Али паша и Фуат паша, турски политически дейци, които положили усилия за модернизирането и укрепването на империята.

Ферманът с който се уреди и нареди пашата екзархия — султански ферман за учредяване на Българска екзархия, издаден 1870 г., една година преди смъртта на Али паша.

Вопросът за училищата — проектът на турското правителство да слее българските училища с турските бил част от реформената политика на Мидхат паша. Вж. по този въпрос уводната статия «Букуреш, 29 май».

Кръстович — Гаврил Кръстевич.

О. Балабанов — Марко Балабанов, наречен е отец, защото бил завършил духовно училище.

С. 260 — ОДЕСА, 19 ФЕВРУАРИЯ [Южнославянският пансион на Тодор Минков в Николаев] — В. «Знаме», I, бр. 10, 2. III. 1875. Съч., Ал. Бурм. 1940, с. 394 — 397.

В последните издания на съчиненията на Хр. Ботев под редакцията

на Мих. Димитров тази дописка не е публикувана. Тук едва ли имаме работа с чуждо писмо, изглежда, че Ботев е написал дописката по сведения от ученици на Тодор Минков, с цел да коригира отрицателното становище спрямо пансиона в Николаев и неговия директор Тодор Минков, взето от страна на в. «Независимост». През 1875 — 1876 г. Тодор Минков е бил във връзка с революционната организация и подпомогнал събирането на материални средства. Според устни сведения от близки на неговата съпруга, той кореспондирал с Ботев (вж. за него в т. III).

Двамата наши съотечественици, които... се отправиха на оня свят — става дума за богатия одески българин Николай Миронович Тошков и Стефан Д. Тошков.

Затая идея аз ще да се повърна да поговоря и друг път — във в. „Знаме“ не е печатана втора дописка за пансиона на Тодор Минков.

С. 264 — ЦАРИГРАД, 8 МАРТА [Екзархията — пещастие за нашите политически стремежи] — В. «Знаме», I, бр. 11, 16. III. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, стр. 223 — 226.

В преминалата сн статия... — Става дума за дописката «Цариград, 21 февруария».

Да убие самостоятелността на българските училища — вж. дописката «Цариград, 21 февруария» и статията «Букурещ, 29 май».

Бай Йоаким — Йоаким Груев.

Балканският пелтек е Гаврил Кръстевич.

Семитическите барони — кредиторите на Турция.

С. 269 — РУСЧУК, 10 МАРТА, [Увеличава се нашият пролетариат] — В. „Знаме“, I, бр. 11, 16. III. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 226 — 230.

Двамата учители Волов и Енчев — Панайот Волов и Петър Енчев. Вж. дописката «Русчук, 29 януария».

С. 274 — ЦАРИГРАД, 23 МАРТА [За народа черковният въпрос е вече анархизъм] — В. «Знаме», I, бр. 12, 22. III. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 230 — 231.

Халимача — Халима, сборник от арабски приказки. Първата част на този сборник е преведена на български от Ив. Мънзов, 1864 г.

Даже и тия, които са били начело на емиграцията, са работили и работят само за пари — намек за Л. Каравелов, който, след като се отказал от революционна дейност, бил обвиняван, че преследва користни цели.

Из Деари Бекир яшат... българинът се удавил — става дума за бягството на Стоян Заимов.

С. 279 — ЦАРИГРАД, 27 АПРИЛИЯ [Да води някой народа си не ще
каже да върви из отзад] — В. «Знаме», I, бр. 14, 2. V. 1875. Съч. Ив. Кл.
1927, с. 235—237.

Граховският пехливанин — Хюсеин Авни паша.

Махмуд — Махмуд Недим паша.

Генерал Игнатиев е руски дипломатически представител в
Цариград.

Граф Зичие австрийски посланик в Цариград.

Хаджи Бекташи и хаджи Хайвати — създатели на
мюсюлмански религиозни секти.

Езикът на Фенелона — френският писател от XVII в.
Ф. Фенелон.

Нашето благодетелно братство «Просвеще-
ние» — става дума за цариградското просветно дружество Българско
благотворително братство «Просвещение». Негов секретар бил споменатият
в дописката П. Мусевич.

Народът не е «мърша», както мисли г. Славейков —
намек за сатиричното стихотворение на П. Р. Славейков «Не сме народ. . »
(вж. тук на стр. 404).

Великата идея на Алкивиядовите потомци —
великогръцкият шовинизъм.

Паисий, Авксентий и Иларион — ръководителите на
черковната борба през 60-те години на XIX в. Паисий Пловдивски, Авксен-
тий Велешки и Иларион Макариополски.

С. 282 — СВИЦОВ, 28 АПРИЛИЯ [Огън и меч са нашите най-верни
приятели] — В. «Знаме», I, бр. 14, 2. V. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 234—235.

Писалището на печатът — цензурното отделение при
турското министерство на вътрешните работи.

Кометите — т. е. комитите, бунтовниците (вж. бележките към
статията «Наместо програма»).

С. 284 — ЛОМ, 17 АПРИЛИЯ [Ножът ще спаси нашите глави от поги-
бел] — В. «Знаме», I, бр. 14, 2. V. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 427—428.

За разбойничествата на черкезите вж. статията «Черкезите в
Турция».

С. 286 — ЦАРИГРАД, 2 МАЙЯ [Турция бере душа] — В. «Знаме», I,
бр. 15, 9. V. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 237—239.

Фарлей — Левис Фарлей, английски публицист, работил дълги
години в Цариград. За него и за брошурата, която издал, вж. статия-
та «Бъдещността на Турция».

Г-н Есад — турският велик везир Есад паша.
Зичи ефенди — граф Зичи, австрийски посланик в Цариград.
Наследникът на Мохамеда — турският султан.

С. 289 — РУСЧУК, 4 МАЙЯ [Няма за българина човешки живот в Турция] — В. «Знаме», I, бр. 15, 9. V. 1875. Съч.Ив. Кл., 1927, с. 239—240.
Злочестите запрени за шуменската плачевна комедия. . . — Вж. дописката «Русчук, 29 януария» и коментара към нея.

Повече за П. Волов и И. Драгостинов вж. в т. III.

С. 292 — ДЕАРИ БЕКИР, 25 АПРИЛИЯ [Заточените българи] — В. «Знаме», I, бр. 16, 17. V. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 440—442.

Подпис: М-ски.

Полякът М-ски, от чието име е написана дописката, е измислено лице. Сведенията за живота на заточените патроти Ботев е получил от Стоян Заимов, който избягал от Диарбекир (вж. дописката «Цариград, 23 март» и пояснителните бележки на с. 391) и от Данаил Попов, е дин от видните дейци на революционната партия, който живеел в Турно Мъгуреле. От едно писмо на Ботев до Данаил Попов от 28 юни 1875 научаваме, че той е бил един от малкото дописници на «Знаме» и че е изпращал материали за диарбекирските заточеници: «Много съм Ви благодарен за сведенията из Диарбекир. Пишете ми, че имате някакъв си списък за измрелите до сега страдалци. Изпроводете ми го да го обнародвам. Не зная добре ли постъпвам с дописките Ви. Пишете ми откровено за това.» Списъкът, за който става дума тук, е споменатият в дописката «мартиролог на сичките уирели от 1862 година и до сега». Този списък е послужил за основа на следващата дописка от Диарбекир, публикувана в бр. 23 на вестника.

С. 295 — ЦАРИГРАД, 18 МАЙЯ [Частният живот на човека е тясно свързан с неговата обществена деятелност] — В. «Знаме», I, бр. 17, 23. V. 1875. Съч. Бот. и Кл., ч. 315—319.

За в. «Исток» и за неговите «клевети» вж. статията «До редакцията на сръбския в. «Исток».

Дядо Антим — първият български екзарх Антим I.

Компания шарлатани. . . около «Века» — консервативните среди в черковното движение. На 2 май 1875 техни представители се събрали в Цариград и решили, че изборът на Екзархиалния съвет е незаконен. Затова Ботев ги нарича «хероите от 2 май».

х. Николи е хаджи Николи хаджи Минчооглу.

Тъчилеща е Христо Тъчилещов.

С. 299 — ЦАРИГРАД, 24 МАЙЯ [Не филантропия, а коренни реформи] — В. «Знаме», I, бр. 18, 30. V. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 320—323.

Интересни са мислите за филантропията, изказани в началото на дописката. Те свидетелствуват за критично отношение към класиците на утопическия социализъм за известно влияние на марксизма.

Разпратата . . . между . . . барон Хирш и н. в. султана — спор между турското правителство и австрийската железопътна компания за експлоатацията на построените от нея железни пътища в Турция. Вж. по този въпрос дописката «Цариград, 23 март».

Банкротина Азиса — султан Абдул Азис, при когото финансовото положение на Турция се влошавало с всяка година.

С. 302 — ТРЯВНА, 25 МАЙЯ [Експлоатиране на тревненските мини] — В. «Знаме», I, бр. 18, 30. V. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 247—249

С. 304 — ЦАРИГРАД, 16 ЮНИЯ [Турците са неспособни да се оправят] — В. «Знаме», I, бр. 19, 22. VI. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 249—250.

Брошурата на г. Фарлея — вж. статията «Бъдъщността на Турция».

Известният татаро-българо-турчин Михайловски — Никола Михайловски, известен общественик и журналист в Цариград, туркофил и консерватор по убеждения.

С. 307 — ЛОМ, 19 ЮНИЯ [Ще ли имат край нашите теглила] — В. «Знаме», I, бр. 19, 22. VI. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 250—252.

Деспотизмът е накарал бесарабчане да си оплакват дните и годините — за положението на бесарабските българи вж. дописката «Болград, 2 декември» и бележките към нея.

Къръм — Крим

Оние, които преди две години викаха: «продайте си къщата . . .» — намек за Каравелов и неговите привърженици. Ботев вероятно перифразира израз от «Манифестът на тайното Българско правителство», препечатан в статията «Злото».

Патриотите във Влашко са наумили да ни просвещават — Ботев има пред вид «Дружеството за разпространение на полезни знания».

С. 310 — РУСЧУК, 28 ЮНИЯ [Кръвопиецът Алаи бей изпъден от служба] — В. «Знаме», I, бр. 20, 29. VI. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, стр. 253—255.

Туна вилает — Дунавската област.

Есад е великият везир Есад паша.

М е м и ш п а ш а бил луд турчин в Русе. Името му често се използва в сатирата и публицистиката на Каравелов и на Ботев.

Р а ч и н с к и — Александър Рачински, руски консул във Варна.

Ш у м е н с к и я т с к а н д а л с ф р а н ц у з и т е — вж. дописката «Русчук, 29 януария».

В о л о в — Панаѳот Волов, той бил затворен в Русе във връзка с шуменския скандал.

С. 314 — ЦАРИГРАД, 26 ЮНИЯ [Финансовото положение на Турция] — В. «Знаме», I, бр. 21, 6. VII. 1875. Съч. Ив. Кл., 1927, с. 249—250.

Датата се повтаря с дописката от Цариград в бр. 19, вероятно грешка.

Б е ш и к т а ш — квартал в Цариград, където се намирили султанските дворци.

П р о ц е с ъ т с б а р о н а Х и р ш а — вж. за това дописките «Цариград, 23 март» и «Цариград, 24 май».

С. 317 — ЦАРИГРАД, 8 ЮЛИЯ [Турският бюджет за 1875 г.] — В. «Знаме», I, бр. 22, 13. VII. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 481—482.

В п р е м и н а л а т а с и д о п и с к а а з с п о м е н а х . . . — дописката «Цариград 26 юния».

С. 320 — РУСЧУК, 10 ЮЛИЯ [Алай бей и Демир ага] — В. «Знаме», I, бр. 22, 13. VII. 1875. Съч. Ал. Бурм. 1940, с. 482—483.

А з в и я в и х з а п а д а н е т о н а о ф и ц и а л н и я т р а з б о й н и к А л а й б е й . . . — вж. дописката «Русчук 28, юния».

С. 321 — ЦАРИГРАД, 18 ЮЛИЯ [Отзвукът на Херцеговинското въстание в Турция] — В. «Знаме», I, бр. 23, 27. VII. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 490—493.

В оригинала датата е «8 юлия», вероятно грешка, тъй като в бр. 22 има вече дописка от Цариград с дата 8 юли.

З а б у н т а в Х е р ц е г о в и н а вж. уводната статия «Букурещ, 26 юлия».

И н г е л и ш к и т е б а к а л и — английските банкери.

С п е к у л а т и в н и я т А л б и о н е Англия.

З а х а т и х у м а ю н а вж. на с. 394.

С. 325 — ДЕАРИ БЕКИР, 5 ЮЛИЯ [Положението на загочените в Диарбекир] — В. «Знаме», I, бр. 23, 27. VII. 1875. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 493—495.

Мислите за свободата и борбата за свобода, изразени в началото на дописката, допълват идеите, развити в уводната статия от същия брой на вестника.

Аз ви се обещах да направя това... — вж. дописката от Диарбекир в бр. 16 на в. «Знаме» и бележките към нея.

С. 328 — ТУРНО МЪГУРЕЛЕ, 27 ЮЛИЙ [Турците могат да участват в революцията наред с българите] — В. «Знаме», I, бр. 24, 3. VIII. 1875. Съч. Бот. и Кл., с. 324—328.

Подпис: Един българин.

В тази дописка Ботев е засвидетелствувал своето отношение към Интернационала и към борбите на работническата класа. За първи път тук е направил ясно разграничение между турската господстваща класа и турския народ, поставя въпроса за революционен съюз с бедните слоеве на турското население.

За черкезите, преселени в българските земи, вж. на с. 411.

С. 332 — РУСЧУК, 6 АВГУСТА [Впечатление от въстанието в Херцеговина] — В. «Знаме», I, бр. 25, 27. VIII. 1875. Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 423—424.

Мих. Димитров приема, че дописката принадлежи на Ботев. Според него редакторът е написал главните материали за бр. 25 на вестника, преди да потегли за Русия.

С. 334 — ПЛЕВЕН, 17 АВГУСТА [Бой между черкези и българи] — В. «Знаме», I, бр. 25, 27. VIII. 1875. Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 424—425.

ВЕСТНИК «НОВА БЪЛГАРИЯ»

Вестник «Нова България» започва да излиза след вестта за Априлското въстание. В кратка бележка от името на «администрацията» в бр. I Ботев пише: «Нашата емиграционна журналистика онеме. (Това е престъпление в днешните обстоятелства...). Освен физическата сила народът трябва да излезе и със своето морално оръжие. (Журналистиката е едно от първите средства за революцията.)»

Никола Живков, един от сътрудниците на вестника, си спомня, че Ботев дал последните си пари, за да започне издаването на «Нова България». Под негова редакция излиза само бр. I с дата 5 май 1876, на 13 май Ботев напуска Букурещ. Името на редактора не е отбелязано. На последната страница, долу, е посочено, че броят е отпечатан в печатницата «Кръг» (на Хр. Ботев), «отговорник» е В. Петков. Този брой е преиздаден от Никола Живков през 1890 г. (по-късно са направени още няколко издания) и

дълги години е бил известен само по тази препечатка. Оригиналът е открит през 1956 г. от Г. Боршуков (За оригинала на първия брой на Ботевия вестник «Нова България». Ст. «Исторически преглед», XII, 1953, кт. 4). След Ботевата смърт вестникът продължава да излиза под редакцията на Р. И. Блъсков, по-късно на Ст. Стамболов.

От публицистичните материали, печатани в бр. 1 на «Нова България», на Ботев принадлежат: уводната статия, статията «Реформите в Турция» и коментарът «Новини из България», печатани без подпис.

С. 339 — БУКУРЕЩ, 3 МАЙ 1876 [Захваща се вече драмата на Балканския полуостров] — В. «Нова България», I, бр. 1, 5. V. 1876. Съч. Бот. и Кл., с. 311 — 314.

За Източния въпрос вж. уводната статия в бр. 2 нав. «Знаме».

Първият акт захванаха юначните наши братия херцеговци — става дума за Херцеговското въстание през 1875 г. Вж. уводната статия в бр. 23 на в. «Знаме» «Букурещ, 26 юлия».

Дипломатически пантомими от страната на Сърбия и Черна гора — след избухването на Херцеговското въстание правителствата на двете вилаетски княжества били принудени да обявят официално неутралитет.

Пловдивската «казна» е потънала [вече в кръв — порази лицата на] правдива информация във вътрешния печат Ботев не е имал точна представа за размера на бунта.

Тука не е Меншиков в Цариград и Русия със своите казаци на Дунавът — Ботев има пред вид Кримската война. Тя била обявена, след като Турция не приела ултиматума на руския цар, връчен в Цариград от княз Меншиков.

Румънските три патриоти — тримата държавници М. Когълничану, Йон Брътияну и Димитър Брътияну (според Мих. Димитров, Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 779).

Бранковяни — румънска княжеска фамилия. Заради тайните връзки, които установил с Петър I, Константин Бранковяну бил обезглавен в Цариград заедно с четиримата си синове. Това паметно събитие в историята на Румъния е изобразено от Хенрик Дембицки (художника на Ботевия в. «Будилник») в една от неговите литографии.

С. 342 — РЕФОРМИТЕ В ТУРЦИЯ — В. «Нова България», I, бр. 1, 5. V. 1876. Съч. Бот. и Кл., с. 426 — 430.

Статията е написана по повод на конкретно събитие — убийството на двама европейски консули в Солун. Върху въпроса за илюзорния ха-

рактър на реформената политика в Турция Ботев се изказва в множество, статии и дописки във в. «Знаме».

Татарският граф във Виена — граф Гюла Андраши, министър на външните работи на Австро-Унгария.

Ферманът за реформите — реформеният указ хатихумаюн от 1856 г.

Преди Махмуда — става дума за Махмуд II, султанът, който пръв провежда активна политика за реформиране на турската феодална държава.

Комета — комити, революционери (вж. статията «Наместо програма» и коментара към нея).

Юрдановци — от името на хаджи Йордан Бакалов.

Златевци — Петър Златев.

Чорапчиевци — Иван Чорапчиев.

С. 346 — НОВИНИ ИЗ БЪЛГАРИЯ — В. «Нова България», I бр. 1, 5. V. 1876. Съч. Ал. Бурм., 1940, с. 509—510.

По времето, когато излиза първият брой на «Нова България», Ботев не е могъл да има верни сведения за положението в България. През тези дни въстаниците в Пловдивския революционен окръг са разбити окончателно, а четата на поп Харитон води последен безнадежден бой в Дряновския манастир.

Русчушката пачавра е в. «Дунав», който излизал в Русе.

Ески Захра — гр. Стара Загора.

Едрине — гр. Одрин.

Малка чета въстаници... беше принудена да се затвори в Дряновския манастир — четата на поп Харитон и Бачо Киро, около 200 души, води боеве, укрепена в Дряновския манастир, в дните 29 април — 7 май.

Юрданча ефенди — чорбаджията хаджи Йордан Бакалов, назначен за каймаканин в Габрово.

ПРОИЗВЕДЕНИЯ С НЕНАПЪЛНО УСТАНОВЕНО АВТОРСТВО

Публицистичните произведения, приписвани на Ботев, без да е било доказвано неговото авторство, по обем приближават обема на установеното Ботево творчество. В нашето издание включваме само няколко от този

голям брой произведения, онези, за които са изразили становище повече изследователи или за които са посочени убедителни аргументи.

С. 351 — БРАИЛА, 18 АВГУСТА — В. «Свобода», I, бр. 39, 23. VIII. 1870. Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, стр. 358—360.

Знак на дописника : Н. Н.

Посочена за първи път като дописка от Христо Ботев в студията на Никола Трайков «Ботев и Българското книжовно дружество» (Христо Ботев. Сборник по случай сто години от рождението му. С., 1949, с. 277—279). Никола Трайков смята, че в тази дописка са намерили място мисли и настроения, изразени в стихотворението «Делба»; изтъква, че стихотворението и дописката са поместени в един и същи брой на в. «Свобода». Михаил Димитров приема доводите на Никола Трайков и включва произведението между Ботевите съчинения; добавя, че дописката е съкратена и смекчена от редактора (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 779), нещо, което е отбелязано в редакционна бележка от самия Каравелов.

С. 354 — ГАЛАЦ, 1 НОЕМВРИЯ — В. «Свобода» — бр. 49, 11. XI. 1870. Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 360—362.

Знак на дописника : Н.

Ботев е посочен като автор пак от Никола Трайков в споменатата погоре студия, с. 279. Н. Трайков изтъква, че в дописката се засягат събития в Калофер, които една година по-късно стават основа за изграждането на художествено-публицистичния очерк на Ботев «Примери от турско правосъдие» (вж. т. I). Михаил Димитров публикува произведението, без да прибави нови аргументи.

С. 356 — ГАЛАЦ, 6 НОЕМВРИ. — В. «Свобода», I, бр. 49, 11. XI. 1870. Съч. Мих. Дим., 1950, т. II, стр. 362—365.

Знак на дописника : Н. П.

За Ботево авторство говори пръв Никола Трайков (Посочената студия с. 279—282). Тази дописка, както и дописката «Браила, 18 августа» отразяват борбите около Българското книжовно дружество (за тях вж. статията на Ботев «Причини за неуспеха на Българското книжовно дружество» и бележките към нея). Според Никола Трайков, двете дописки в «Свобода» изразяват отношението на Ботев към деловодителя на книжовното дружество Васил Д. Стоянов. Твърдението му обаче не е подкрепено с конкретен анализ на съдържанието на дописките и статията на Ботев за книжовното дружество.

В мотивировката за авторството на тази творба Никола Трайков подчертава «великолепния език» и един момент от съдържанието, който се

отнася до същите събития в Калофер, за които се говори в по-горната дописка, публикувана пак в бр. 49 на в. «Свобода». Аргумент за него са и бележките от името на редакцията.

Михаил Димитров публикува творбата, без да коментира въпроса за авторството.

С 360 — ЦАРИГРАД, 2 ОКТОМВРИЯ — В. «Независимост», IV, бр 52, 12. X. 1874. Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 196—198.

Ботевото авторство е според Михаил Димитров: «Повод за тази дописка е дало решението на Каравелов да прекрати издаването на «Независимост» и да се отдаде на просветна работа. В опита си да убеди Каравелова да продължи свещеното дело Ботев неволно ни е разкрил толкова хубави черти на своята личност, щото с право трябва да гледаме на тази дописка като на изповед от негова страна. Ботев написал своята дописка от името на цариградския кореспондент на «Независимост», т. е. от името на отсамните българи» (Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 797—798).

В съчиненията на Христо Ботев под редакцията на Мих. Димитров са включени следните статии и дописки, които тук не публикуваме като Ботеви:

Статии

Букурещ, 22 март. (В. «Независимост», бр. 23, 23. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 28—32; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 241—245; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 302—307.

Букурещ, 29 март. (В. «Независимост», бр. 24, 30. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 32—36; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 246—251; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 307—312.

Букурещ, 5 април. (В. «Независимост», бр. 25, 6. IV. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 36—40; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 251—256; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 312—317.

Букурещ, 17 май. (В. «Независимост», бр. 31, 18. V. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 40—44; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 256—260; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 317—322.

Букурещ, 24 май. (В. «Независимост», бр. 32, 25. V. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 44—49; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 261—266; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 322—328.

Букурещ, 31 май. (В. «Независимост», бр. 33, 1. VI. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 49—54; Съч. Мих. Дим., 1945 г. I, с. 267—272; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 328—334; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, 79—84; Съч. Мих. Дим., 1971, с. 81—86.

Бук уреш, 19 юли. (В. «Независимост», бр. 40, 20. VII. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 54 — 58; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 272 — 277; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 334 — 339.

Б укуреш, 23 август. (В. «Независимост», бр. 45, 24. VIII. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 58 — 63; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 277 — 283; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 339 — 343.

Букуреш, 29 август. (В. «Независимост», бр. 46, 31. VIII. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 63 — 68; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 283 — 288; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 345 — 351.

Букуреш, 20 септември. (В. «Независимост», бр. 49, 21. IX. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 68 — 73; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 288 — 294; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 351 — 357.

Дописки

Браила, 18 август. (В. «Свобода», бр. 39, 23. VIII. 1870 г.) — Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 358 — 360; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 221 — 223; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 225 — 227.

Галац, 1 ноември. (В. «Свобода», бр. 49, 11. XI. 1870 г.) — Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 360 — 362; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 224 — 225; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 228 — 229.

Галац, 6 ноември. (В. «Свобода», бр. 49, 11. XI. 1870 г.) — Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 362 — 365; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 226 — 229; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 230 — 233.

Търново, 22 май. (В. «Свобода», бр. 50, 27.V. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 74; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 295 — 296; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 366 — 367; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 231 — 232; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 235 — 236.

Цариград, 18 август. (В. «Свобода», бр. 8, 26. VIII. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 75 — 76; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 296 — 297; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 367 — 369; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 233 — 235; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 237 — 239.

Русчук, 22 август. (В. «Свобода», бр. 9, 26. VIII. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 76 — 77; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 297 — 299; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 369 — 371; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 236 — 237; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 240, 241.

Русчук, 12 септември. (В. «Свобода», бр. 12, 13. IX. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 78 — 80; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 299 — 301; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 371 — 373; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 238 — 240; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 242 — 244.

Русчук, 12 октомври. (В. «Свобода», бр. 16, 14. X. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 80—81; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 302—303; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 373—375; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 373—375; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 241—243; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 245—247.

Русчук, 24 октомври (В. «Свобода», бр. 18, 23. X. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 81—82; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 303—304; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 375—377; Съч. Мих. Дим., 1953, т. II, с. 244—245; Съч. Мих. Дим., 1971, с. 248—249.

Русчук, 4 ноември. (В. «Свобода», бр. 20, 11. XI. 1872 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 82—84; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 305—306; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 377—378; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 246—247; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 250—251.

Пловдив, 14 март. (В. «Независимост», бр. 27, 24. III. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 86—88; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 309—311; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 332—383; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 248—250; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 252—254.

Пловдив, 23 март. (В. «Независимост», бр. 23, 31. III. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 88 (публикувана е само уводната част на дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 311 (публикувана е само уводната част); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 334—335; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 251—253; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 255—257.

Русчук, 10 април. (В. «Независимост», бр. 30, 14. VI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 88—90; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 312—313; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 336—337; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 254—255; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 258—259.

София, 16 май. (В. «Независимост», бр. 38, 9. VI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 90 (публикувана е само част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 313—314 (част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 388—390; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 257—260; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 216—264.

Одеса, 20 юни. (В. «Независимост», бр. 41, 30. VI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 91—92; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 314—316; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 319—392; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 216—263; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 265—267.

Пловдив, 2 юли (В. «Независимост», бр. 43, 14. VII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 92—95; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 316—319; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 392—396; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 264—267; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 268—271.

Цариград, 27 юли. (В. «Независимост», бр. 46, 4. VIII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 95—98; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 319—322;

Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 396—399; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 268—271; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 272—275.

София, 26 юли. (В. «Независимост», бр. 48, 18. VIII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 98—99; Съч. Мих. Дим., 1945, г. I, с. 322—324; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 399—402; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 272—274; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 276—278.

Виена, 16 август. (В. «Независимост», бр. 49, 25. VIII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 100—101; Съч. Мих. Дим., 1945, г. I, с. 324—326; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 402—404; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 275—276; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 279—281.

Русчук, 26 август. (В. «Независимост», бр. 50, 1. IX. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 101—104; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 326—329; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 404—407; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 277—279; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 282—284.

Русчук, 10 септември. (В. «Независимост», бр. 52, 15. IX. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 104—105; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 329—330; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 407—409; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 280—282; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 285—287.

Русчук, 23 октомври. (В. «Независимост», бр. 3, 3. XI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 105—108; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 330—333; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 409—412; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 283—286; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 288—291.

Русчук, 1 ноември. (В. «Независимост», бр. 4, 10. XI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 108—110; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 333—335; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 413—417; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 287—291; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 292—296.

Русчук, 11 ноември. (В. «Независимост», бр. 5, 17. XI. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 110—112; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 336—338; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 417—420; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 292—294; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 297—299.

Варна, 26 ноември. (В. «Независимост», бр. 8, 8. XII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 112—113; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 338—339; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 420—423; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 295—298; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 300—303.

Русчук, 2 декември. (В. «Независимост», бр. 9, 15. XII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 11—11; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 340—342; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 424—427; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 299—302; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 304—307.

Русчук, 11 декември. (В. «Независимост», бр. 10, 22. XII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 115—116; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 342—343; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 427—430; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 303—306; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 308—311.

Русчук, 14 декември. (В. «Независимост», бр. 11, 29. XII. 1873 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 116 — 117 (публикувана е част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 343 — 344 (част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 430 — 433; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 307 — 309. Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 312 — 314.

Русчук, 28 декември. (В. «Независимост», бр. 12, 5. I. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 117 — 119; Съч. Мих. Дим., 1945, с. 344 — 346; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 433 — 436; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 310 — 312; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 315 — 317.

Русчук, 1 януари. (В. «Независимост», бр. 13, 12. I. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 119 — 122; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 346 — 349; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 436 — 439; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 313 — 315; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 318 — 321.

Русчук, 10 януари. (В. «Независимост», бр. 14, 19. I. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 122 — 123; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 349 — 351; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 439 — 441; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 316 — 318; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 322 — 324.

Цариград, 12 януари. (В. «Независимост», бр. 14, 19. I. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 124 — 125; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 351 — 353; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 441 — 442; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 319 — 320; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 325 — 326.

Цариград, 13 януари. (В. «Независимост», бр. 15, 27. I. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 125 — 129; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 353 — 357; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 442 — 447; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 321 — 325; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 327 — 331.

Русчук, 19 януари. (В. «Независимост», бр. 16, 2. II. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 129 — 132; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 357 — 361; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 447 — 450; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 326 — 329; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 332 — 333.

Русчук, 9 февруари. (В. «Независимост», бр. 18, 16. II. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 132 — 134; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 361 — 363; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 451 — 454; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 330 — 333; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 336 — 339.

Русчук, 16 февруари. (В. «Независимост», бр. 19, 23. II. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 134 — 136; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 364 — 366; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 454 — 457; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 334 — 336; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 340 — 343.

Русчук, 23 февруари. (В. «Независимост», бр. 20, 2. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 137 (публикувана е само уводната част на дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 336 — 367 (част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 457 — 462; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 337 — 341; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 344 — 348.

Русчук, 10 март. (В «Независимост», бр. 22, 16. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 139—141; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 369—372; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 465—467; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 345—347; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 352—354.

Ловеч, 10 март. (В «Независимост», бр. 23, 23. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 141—143; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 372—373; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 467—469; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 348—349; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 355—356.

Никопол, 1 април. (В «Независимост», бр. 25, 6. IV. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 143—144; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 373—375; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 469—472; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 354—357; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 361—364.

Русчук, 19 март. (В «Независимост», бр. 23, 23. III. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 350—353; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 357—360.

Русчук, 8 април. (В «Независимост», бр. 26, 13. IV. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 145—147; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 375—378; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 472—475; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 358—360; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 365—367.

Русчук, 20 април. (В «Независимост», бр. 28, 27. IV. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 147 (публикувана е само част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 378—379 (част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 475—478; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 361—363; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 368—371.

Русчук, 30 април. (В «Независимост», бр. 29, 4. V. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 147—151; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 379—382; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 478—482; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 364—367; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 372—375.

Русчук, 4 май. (В «Независимост», бр. 30, 11. V. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 151—153; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 382—385; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 482—485; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 368—371; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 376—379.

Русчук, 20 май. (В «Независимост», бр. 32, 25. V. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 153—157; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 386—390; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 485—490; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 372—376; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 380—384.

Русчук, 27 май. (В «Независимост», бр. 33, 1. VI. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 157—160; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 390—393; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 490—494; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 377—381; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 385—389.

Русчук, 2 юни. (В. «Независимост», бр. 34, 8.VI.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 160—163; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 393—397; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 494—498; Съч. Мих. Дим., 1958, с. 382—386; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 390—394.

Пловдив, 18 май. (В. «Независимост», бр. 35, 15.VI.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 163—165; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 397—399; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 499—501; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 387—389; Съч. Мих. Дим., 1971, с. 395—397.

Русчук, 12 юни. (В. «Независимост», бр. 35, 15.VI.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 165—167; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 399—401; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 501—503; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 390—392; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 398—400.

Русчук, 18 юни. (В. «Независимост», бр. 36, 23.VI.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 163—165; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 401—405; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 503—507; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 393—396; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 401—404.

Браила, 24 юни. (В. «Независимост», бр. 38, 6.VII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 507—508; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 397—398; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 405—406.

Русчук, 25 юни. (В. «Независимост», бр. 37, 29.VI.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 170—173; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 406—409; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 508—511; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 399—402; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 407—410.

Русчук, 7 юли. (В. «Независимост», бр. 39, 13.VII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 173 (публикувана е само уводната част на дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 409 (публикувана е само уводната част); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 511—513; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 403—404; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 411—412.

Търново, 30 юни. (В. «Независимост», бр. 39, 13.VII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 173—176; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 409—413; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 513—517; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 405—408; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 413—416.

Русчук, 17 юли. (В. «Независимост», бр. 41, 27.VII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 176—179; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 413—416; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 517—521; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 409—413; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 417—421.

Българско Сливово, 25 юли. (В. «Независимост», бр. 43, 10.VIII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 179—180; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 416—417; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 521—523; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 414—416; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 422—424.

Плевен, 3 август. (В. «Независимост», бр. 43, 10.VIII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 180—181 (публикувана е част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 417—418 (публикувана е част от дописката); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 524—525; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 417—418; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 425—426.

Русчук, 12 август. (В. «Независимост», бр. 44, 17.VIII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 181; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 418—419; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 525—526; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 419; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 427—428.

Болград, 10 август. (В. «Независимост», бр. 44, 17.VIII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. II, с. 182—183; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 419—420; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 526—528; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 420—421; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 429—430.

Пловдив, 13 август. (В. «Независимост», бр. 46, 31.VIII.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 183—185; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 420—423; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 528—531; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 422—424; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 431—434.

Русчук, 29 август. (В. «Независимост», бр. 47, 7.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 185—187; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 423—425; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 531—533; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 422—424; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 431—434.

София, 20 август. (В. «Независимост», бр. 47, 7.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 187—190; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 426—429; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 533—537; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 428—431; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 438—441.

Русчук, 10 септември. (В. «Независимост», бр. 48, 14.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 190—192; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 429—430; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 537—538; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 432—433; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 422—423.

Цариград, 22 септември. (В. «Независимост», бр. 50, 28.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 192—194; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 430—433; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 538—541; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 434—436; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 444—446.

Русчук, 26 септември. (В. «Независимост», бр. 50, 28.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 194 (публикувана е само заключителната част на дописката); Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 433—434 (публикувана е само заключителната част); Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 541—544; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 437—439; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 447—449.

Плевен, 15 септември. (В. «Независимост», бр. 50, 28.IX.1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 195—196; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I,

с. 434—435; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 544—547; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 440—442; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 450—452.

Цариград, 2 октомври. (В. «Независимост», бр. 52, 12. XI. 1874 г.) — Съч. Мих. Дим., 1940, т. III, с. 196—198; Съч. Мих. Дим., 1945, т. I, с. 435—437; Съч. Мих. Дим., 1950, т. I, с. 547—550; Съч. Мих. Дим., 1958, т. II, с. 443—446; Съч. Мих. Дим., 1971, т. II, с. 453—456.

З а б е л ж к а: Турските думи и изрази са преведени от Стоянка Тодорова Кендерова, сътрудник в Ориенталския отдел на Народна библиотека «Кирил и Методий», София.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ

ЗА ЛИЦА, ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ,
ЗАГЛАВИЯ НА ПРОИЗВЕДЕНИЯ,
ДРУЖЕСТВА, КОМИТЕТИ И ДРУГИ

- Абдул Азис** (1830—1876) — турски султан. В началото на управлението си подкрепя реформената политика, по-късно се свързва с реакционните сил и довежда страната до финансова и политическа криза. Жестоко потушава освободителното движение на народите в империята. — 13, 80, 83, 189, 199, 216, 301, 318, 379, 413, 422.
- Абдул Керим Надир паша** — вж. Надир паша.
- Авксентий Велешки** (1798—1865) — български духовник; от 1859 г. един от ръководителите на църковната борба. — 281, 420.
- Азис** — вж. Абдул Азис.
- Азис паша** — 25.
- Акиф паша** — турски министър на правосъдието през 1875 г. — 322.
- Алай бей** — военен началник в Русе. — 310, 311, 312, 320, 422, 423.
- Александър II** (1818—1881) — руски император от 1855 г. — 211.
- Александър Македонски** (356—323 пр. н. е.) — цар на Македония, най-голямата държава на древността. — 19, 395, 408.
- Али паша** (1815—1871) — изтъкнат турски държавник, няколко пъти велик везир и министър на външните работи. Привърженик на реформената политика, инициатор на хатихумаюна (1859). Издава фермана за Българска екзархия. — 14, 16, 25, 146, 147, 255, 257, 265, 352, 353, 358, 359, 379, 418.
- Али Сахиб паша** — турски военачалник. — 216.
- Алфонс**, католически свещеник. — 272, 273.
- Ангел**, от Търново — бунтовник, осъден на заточение, починал в Цариград. — 326.

Показалецът обхваща имена на лица, периодични издания, заглавия на литературни произведения, наименования на дружества, комитети и др., също значителни исторически събития от Ботевия текст и от бележките. Допълнителни сведения за някои имена вж. в т. I и т. III на изданието.

Андраш, Гюла, граф (1823—1890) — министър на външните работи на Австро-Унгария от 1871 до 1879 г. Води прогерманска външна политика, противник на славянските национални движения. Съдействува за създаването на реакционния Съюз на тримата императори (1873). — 184, 198, 232, 340, 341, 342, 426.

Анибал — вж. Ханибал.

Андрич, Александър (1816—1876) — сръбски журналист и издател, през 70-те години на XIX в. работил в Букурещ за сближение между сръбското и българското национално движение. — 387, 392.

Антим I, екзарх (1816—1888) — първият български екзарх. Завършил Московската духовна академия. Учителствува на о-в Халки. През 1867 г. е назначен за Видински митрополит, присъединява се към борбата за независима българска черква. Избран за екзарх на 16. II. 1872 г. След Априлското въстание заточен в Мала Азия. След Освобождението заема висши духовни и обществени длъжности. — 297, 421.

Априлско въстание (април—май 1876) — народно въстание в България, връх на националноосвободителните борби срещу турското робство, Организирано от БРЦК (Гюргевски комитет), завършва с неуспех; потушено с кървави репресии. — 339, 346, 424.

Ариф паша (1830—1895) — турски държавен деец, министър на външните работи. — 214.

Арифолу Шериф — турски разбойник. — 312.

Арнаудов, Христо Станчев — обществен деец в Цариград, туркофил. Служил като цензор на българските книги и в тайната турска полиция. — 352, 358.

Асен I (неизв. — 1196) — български цар. Един от ръководителите на въстанието срещу византийското робство и основател на Втората българска държава (1187). Убит при заговор от болярина Иванко. — 91.

Асими, Асим паша — вж. Мехмед Асим паша.

Атанас Фурнаджият — българин от Казанлък, заточен след Търновското въстание 1862 г., починал в Кюта. — 326.

Атанасиев, Н., бесарабски българин. — 251.

Атлас, митически титан. — 30, 387.

Ахмед бей — каймакамин в гр. Свищов. — 242.

Ахмед Есад — вж. Есад паша, Ахмед.

Байст, граф — австрийски министър. — 66, 398.

Бакалов, Георги (1873—1939) — литературен критик и литературен историк, марксист. — 372, 375.

Бакалов, Юрдан — габровски чорбаджия. — 343, 347, 426.

- Балабанов, Марко Д.** (1837—1921) — български книжовник и обществен деец в Цариград. Учил в гръцкото богословско училище на о-в Халки, завършил право в Париж (1867). Редактира сп. «Читалище», в. «Век». Превежда от гръцки и френски език. Участвува в черковните борби на страната на консервативното течение, бил е секретар на църковно-народния събор за изработване устава на Българската екзархия. Еволюционист и просветител, възлага надежди на реформите в Турция. — 111, 185, 196, 222, 259, 298, 418.
- Балканска федерация** — 56, 396, 401.
- Балкапан** — български търговски център в Цариград. — 184, 413.
- Балъков, Панайот** — българин от Арбанаси, заточен в Диарбекир. — 326
- Баник ага** (от Солун) — 344.
- «Басарет»** (1869—1879, 1908), Цариград — турски политически вестник — 210, 231, 232, 254, 264, 267.
- Бачо Киро** (1835—1876) — учител и книжовник, ръководи революционна организация в с. Бяла черква, Търновско, при подготовката на Априлското въстание. Участвувал като подвойвода в четата на поп Харитон, заловен от турците и обесен в Търново. — 426.
- Бакунин, Михаил Александрович** (1836—1900) — руски революционер народник, възглавява течението на анархистите («бунтарите»). Оказал е влияние върху младия Ботев. — 376, 379.
- Баязид I** (1347—1403) — турски султан; завършил завладяването на Балканския полуостров, присъединил редица анадолиски турски княжества. — 279.
- Бекташи, хаджи** (1242—1337) — основател на мюсюлманска монашеска секта — 198, 216, 279, 413, 415, 420.
- Берковско въстание** (1836—1837) — 402.
- Берлински конгрес** (1878). — 411.
- Бернска конвенция** — 318.
- Беров, Дико** — революционер, заточен в Диарбекир във връзка с обира на турската поща при Арабаконак, 1872 г. — 327.
- Беров, Дико Мечката** — българин от с. Големи извор, заточен в Диарбекир във връзка с обира на турската поща при Арабаконак, 1872 г. — 327.
- Бисмарк, Ото Едуард Леополд фон Шонхаузен, княз** (1815—1898) — немски политически деец и държавник, осъществил обединението на Германия на основите на пруския милитаризъм. Инициатор на руско-австрийско-германския Съюз на тримата императори, насочен срещу националните и социални движения в Европа. Поддържа целостта на Турция, стреми се да засили немското влияние на Балканите. — 100, 198, 199, 233, 232, 295, 358.
- Бисмарковци** — 229.

- «Благодетелна дружина» — вж. «Добродетелна дружина».
- Благостойнов — 359.
- Блазнавац, Миловое (1824—1873) — сръбски политически и държавен деец. Военен министър (от 1865), регент на княз Милан Обренович (1868—1872), министър-председател (1872—1873). — 100, 151, 155, 402, 410.
- Блъсков, Рашко Илиев (1819—1884) — български книжовник и просветен деец в Румъния. Участва в редактирането на в. «Нова България» след смъртта на Христо Ботев. — 425.
- Богомил, поп — основател на богомилството, социално-религиозно антияфеодално учение в България, възникнало през X в. — 17.
- Богориди, Никола — управител на Молдава през 1857—58 г., България по произход. — 412.
- Бождар, Тодор — учител от Свищов, заточен в Днарбекир. — 326.
- «Болград, 1 февруария, Правата на българите в Бесарабия, и българската гимназия в Болград», дописка от Хр. Ботев. — 251—253, 419.
- «Болград, 2 декември [Положението на българите в Бесарабия]», дописка от Хр. Ботев. — 175—179, 412—413, 414, 418, 422.
- «Болград, 27 декември [Който защитава общи интереси, поема свещени обязанности]», дописка от Хр. Ботев. — 206—208, 414.
- Болгарска гимназия — 333.
- Борис I (неизв. — 907) — български цар. Налага християнството като официална религия в България. Приема учениците на Кирил и Методий, спомага за развитието на славянската писменост и славянската култура. — 17.
- Боров, Доко — революционер, заточен в Днарбекир, където починал. — 294.
- Боршуков, Георги (1903—1975) — 425.
- «Ботев и Българското книжовно дружество», студия от Никола Трайков. — 373.
- Ботева, Венета (1847—1919) — съпруга на Хр. Ботев. — 367.
- Ботйо (от Габрово) — осъден на заточение във връзка с Търновското въстание, починал в Цариград. — 326.
- Ботйова—Христова, Иванка Хр. (1876—1906) — дъщеря на Хр. Ботев. — 367, 370.
- «Браила, 18 августа», дописка от в. «Свобода». — 351—353, 427.
- Брамлски бунтове (1841—1843) — революционно-освободителни борби на българската емиграция в Румъния с център гр. Браила. Ръководители В. хаджи Вълков, Г. С. Раковски и др. Опитите на въоръжени чети да преминат в България били осуетени от румънските власти, организаторите заловени и осъдени. — 11, 378.
- Браилско въстание — вж. браилски бунтове.

- Бранковяни** — румънска болярска фамилия. — 340, 425.
- Бранковяну, Константин** (1654—1714) — господар на Влахия. Стремил се да извоюва политическа независимост на страната, заради което бил обезглавен по заповед на султана. — 425.
- Брътияну, Димитър** (1818—1892) — румънски политически деец, член на Горната камара («Високия диван»), един от инициаторите на коалицията между буржоазията и мошиерите. — 425.
- Брътияну, Йон** (1821—1891) — румънски политически и държавен деец. Един от ръководителите на буржоазно-помещицеската «Чудовищна коалиция», която детронира княз Куза. Дългогодишен министър-председател при царуването на Карол I. — 396, 425.
- «**Будилник**» (1—20 май 1873), Букуреш — сатиричен вестник, редактиран от Хр. Ботев. — 367, 425.
- «**Будучност**» (1873—1875), Белград — сръбски вестник, изразява политическите позиции на лявото крило на либералната партия. — 105, 150, 403.
- «**Букуреш, 4 януария** [Единственото спасение на българския народ с в революцията]», статия от Хр. Ботев. — 61—64, 397.
- «**Букуреш, 11 януария** [Да драснем кибрита на въстанието]», статия от Хр. Ботев. — 65—69, 397—398, 407.
- «**Букуреш, 18 януария** [Турция ще се намери между три огъня]», статия от Хр. Ботев. — 70—73, 398.
- «**Букуреш, 25 януария** [Какво може да направи нашето духовенство]», статия от Хр. Ботев. — 74—77, 399, 404, 415.
- «**Букуреш, 1 февруария** [Турция отива към пропадане]», статия от Хр. Ботев. — 78—80, 399—400.
- «**Букуреш, 15 февруария** [Българският народ трябва самичък да потърси свободата си]», статия от Хр. Ботев. — 81—85, 400.
- «**Букуреш, 1 март** [В какво се състои болестта на нашия народ]», статия от Хр. Ботев. — 86—89, 400—401.
- «**Букуреш, 15 март** [Излечима ли е нашата болест]», статия от Хр. Ботев. — 90—93, 401.
- «**Букуреш, 27 март** [Раздорите между балканските народи]», статия от Хр. Ботев. — 94—96, 401—402, 410.
- «**Букуреш, 3 априлия** [Сърбия и нашето освободително движение]», статия от Хр. Ботев. — 97—101, 402—403, 410.
- «**Букуреш, 1 май** [Само разумният и братският съюз между народите ще унищожи теглилата]», статия от Хр. Ботев. — 102—105, 403, 410.
- «**Букуреш, 8 май** [Празнуването на Кирил и Методий]», статия от Хр. Ботев. — 106—108, 403—404.
- «**Букуреш, 16 май** [Народът и духовенството]», статия от Хр. Ботев. — 109—111, 404.

- «Букурещ, 22 майя [Железниците са вредни за нас]», статия от Хр. Ботев. — 112—115, 404—405, 417.
- «Букурещ, 29 майя [Турското посегателство върху народните ни училища]», статия от Хр. Ботев. — 116—119, 399, 405, 418, 419.
- «Букурещ, 3 май 1876 [Захваща се вече драмата на Балканския полуостров]», статия от Хр. Ботев. — 339—341, 425.
- «Букурещ, 21 юния [Изчакване или незабавен бунт]», статия от Хр. Ботев. — 120—122, 406.
- «Букурещ, 28 юния [Ролята на Раковски в борбата за освобождение]», статия от Хр. Ботев. — 123—125, 406.
- «Букурещ, 5 юлия [Настроенията сред емиграцията през 1868 г.]», статия от Хр. Ботев. — 126—128, 407.
- «Букурещ, 12 юлия [Вътрешната революционна организация]», статия от Хр. Ботев. — 129—131, 407.
- «Букурещ, 26 юлия [Революция народна, незабавна, отчаяна]», статия от Хр. Ботев. — 132—135, 408, 423, 425.
- «Букурещ, 2 августа [Необходимо е бързо въстание]», статия от Хр. Ботев. — 136—138, 408.
- «Букурещ, 23 августа [Революцията на Балканския полуостров е вече готова]», статия от Хр. Ботев. — 139—141, 409.
- «Букурещ, 7 декемврия [Задачата на вестник »Знаме«]», статия от Хр. Ботев. — 45—50, 392, 394.
- «Букурещ, 14 декемврия [Източният въпрос лежи на плещите на българския народ]», статия от Хр. Ботев. — 51—54, 394—396, 398, 401, 402, 409.
- «Букурещ, 21 декемврия [Пролетата за свободата кръв ще измие племенните раздори]», статия от Хр. Ботев. — 55—60, 396—397, 406, 415.
- Букурещки комитет — вж. Български революционен комитет (БРЦК).
- Бурмов, Александър (1911—1965) — 370, 371, 377.
- «Бъдъщността на Турция», статия от Христо Ботев. — 145—149, 370.
- Българска екзархия — 31, 32, 49, 75, 109, 110, 150, 154, 184, 188, 201, 258, 264, 265, 275, 280, 281, 298, 382, 386, 421.
- Българска комуна — вж. Галацка комуна.
- Българска легия в 1868 г. — вж. Втора българска легия.
- Български революционен централен комитет (БРЦК) — централна организация на българските национално-революционни борби против турското владичество 1869—1876 г. Висш етап на освободителното движение. Създава се след изживяване на четническата тактика, има задача да подготви българския народ за революция. Основана в Букурещ от Л. Каравелов и В. Левски, пръв председател Л. Каравелов, печатен орган — в. «Свобода» (по-късно «Независимост»). Ръководна институция — Общо събрание; революционно-демократична програма.

След смъртта на Васил Левски в БРЦК настъпва идейна и организационна криза. Каравелов се отказва от революционна дейност и се присъединява към либерално-буржоазното крило на освободителното движение. През 1874 г. начело застава революционно-демократична група, възглавявана от Ботев, нов орган в. «Знаме». След неуспеха на Старозагорското въстание (1875) Ботев се оттегля, новият Гюргевски централен комитет подготвя Априлското въстание (1876). — 130, 386, 390, 392, 407.

«Български глас», брошура от Л. Каравелов. — 130, 407.

[Българският народ трябва самичък да потърси свободата си], статия от Христо Ботев — вж. «Букурещ, 15 февруария».

Българско книжовно дружество — първото българско научно дружество, основано в Браила (Румъния), 1869 г. Председател Марин Дринов, действителни членове В. Друмев и В. Д. Стоянов (секретар). Научно издание преди Освобождението «Периодическо списание на Българското книжовно дружество». През 1878 г. се премества в София, в 1884 г. се превръща в Академия на науките, през 1911 г. е преименовано Българска академия на науките. — 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 351, 352, 353, 354, 356, 359, 373, 388, 427.

Българско читалище в Цариград — 280.

«Българското книжовно дружество в Браила», статия от Т. Икономов. — 35, 389.

«Былое и думы» от А. И. Херцен. — 380, 381.

[В какво се състои болестта на нашия народ], статия от Христо Ботев — вж. «Букурещ, 1 март».

«Вандерер», вестник — 27.

«Варна, 26 ноември», дописка във в. «Независимост». — 372.

Ватикан — папска държава, разположена в гр. Рим (Италия); религиозен и политически център на римо-католическата черква. — 110.

«Век» (1874—1876), Цариград — Български обществено-политически седмичник. Редактор Марко Балабанов. Реформистко-просветителско направление, печата нападки срещу революционната партия. — 297, 421.

Великият Михаил — вж. Михаил Обренович.

Велисин, Димитър (ок. 1840—1896) — български поет, публицист и просветен деец в Браила, свързан с революционното движение в края на 60-те години на XIX в. — 388.

Венера, римска богиня. — 196.

Версайл — кралски дворец близо до Париж. — 382, 384.

- Вертер, барон** — европейски политически прдеставител в Цариград. — 275.
- «Видовдан»** (1861—1876), Белград — сръбски политически вестник, орган на консервативната партия. Редактиран от Милош Попович. — 164, 362, 410.
- «Византис»** — гръцки вестник. — 314.
- Виктор Емануил II** (1820—1878) — владетел на Сардинското кралство от 1861 г., пръв крал на обединена Италия. — 33, 388.
- Вилхелм I** (1797—1888) — крал на Прусия от 1861 и германски император от 1871 г. — 19, 20, 384.
- Висока порта, Порта** — учрежденията на правителството в Османската империя. — 31, 138, 147, 165, 180, 181, 211, 214, 215, 231, 233, 245, 249, 267, 285, 305, 321, 322, 323, 343, 361.
- Вогориди** — вж. Богориди.
- Возочен вопрос** — вж. Източен въпрос.
- Войников, Добри** (1833—1878) — български писател и публицист, работил в Румъния. Завършил френска гимназия в Цариград. Принуден да емигрира в 1864 г., се заселва в Браила. Образува първата българска театрална труппа (1866), автор е на исторически драми и комедии. Редактор на в. «Дунавска зора», учител в Гюргево (1871—1873); 1874—1875 г. пребивава в България. Превежда от френски език («Сборник от разни съчинения», 1860), автор на учебници, презел от руски «Ръководство за словесност», писал е стихове, фейлетони, статии. Според сведения на съвременници, Ботев е бил коректор на в. «Дунавска зора» и е участвувал в театралната труппа на **Войников**. — 9, 127, 377, 378, 388.
- Волков, Евгений** — биограф на Ботев. — 372.
- Волов, Панайот** (ок. 1850—1876) — революционер, председател на революционния комитет в гр. Шумен през 1873 г. От 1875 г. е емигрант в Букурещ, участвува в подготовката на Старозагорското въстание (1875) и на Априлското въстание (1876), член на Гюргевския централен комитет. — 235, 236, 271, 313, 417, 419, 423.
- Врачански, Никола** — българин от Свищов, заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Втора българска легия** — (1867—1868), Белград — военна дружина от български революционери; формирана с подкрепата на сръбското правителство с цел да се подготвят военни ръководители за въстание в България при съгласувани действия със Сърбия. Подпомагана материално от руското правителство, обучението се ръководи от сръбски офицери. Главен организатор Г. С. Раковски. След мирното уреждане на конфликта между Турция и Сърбия тя станала неудобна за сръбското

- правителство и била разформирана. — 23, 59, 99, 100, 127, 375, 381, 402, 407, 410.
- Вторият български революционен комитет** — вж. Български революционен централен комитет (БРЦК).
- Вукалович, Лука** (1823—1873) — прославен войвода, ръководи херцеговинските въстания от 1857—1858, 1861 и 1864 г. — 59, 124, 133, 166, 397, 406, 408.
- Вълчов, Цвятко** — българин от с. Правец, заточен в Диарбекир във връзка с обира на турската поща при Арабаконак, 1872 г. — 327.
- «Въстанието в Херцеговина»**, статия от Хр. Ботев. — 164—167, 370, 408, 409, 411.
- [Вътрешната революционна организация]**, статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 12 юлия».
- «Галац, 1 ноември»**, дописка във в. «Свобода». — 354—355, 427.
- «Галац, 6 ноември»**, дописка във в. «Свобода». — 356—359, 427.
- Галацка комуна** — революционна група в гр. Галац (Румъния) през 1871 г., интернационална по състав. В нея участва Хр. Ботев. — 376.
- Гейне** — вж. Хайне.
- Генович, Никола** (1835—1912) — български публицист в Цариград. Служил е като цензор на българските вестници в турското Министерство на просветата и като помощник на Сафер паша, управителя на Босна и Херцеговина. Редактира полуофициалния в. «Турция». Консерватор и туркофил. — 357.
- Георг, Георгиос I** (1845—1913) — гръцки крал (от 1863). Искал да създаде «Велика Гърция», присъединявайки територии от съседите. Проанглийска външна ориентация. — 134, 408.
- Георги Манастирлият** — българин от Битоля, заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Георги, Георги ефенди** — вж. Георг I, гръцки крал.
- Геренов, Сава** (ок. 1852—1878) — учител и революционер, починал в заточение. — 190, 294.
- Геров, Найдено** (1823—1900) — български писател и обществен деец. Учи в Русия, където приема руско поданство. Руски вицеконсул в Пловдив, 1857—1876 г. Автор на първата новобългарска поема «Стоян и Рада» (1845), на тълковен «Речник на българския език» (5 тома), писал е върху езикови и правописни въпроси, издава народни песни. — 209.
- Гирдапски, Стефан** — мухтарин в Русе. — 311.
- Голиат, библ.** — 108.
- Горчаков, Ал. Михайлович** (1798—1883) — руски дипломат и политически деец. — 232.

Грамов, Антоан Аженор, дук дьо (1819—1880) — френски политически деец, дипломат на Втората империя, министър на външните работи от 1870 г. Един от виновниците за Френско-пруската война — 290.

Гранд, англичанин — 290.

Граховски пехливанин, Граховски герой — вж. Хюсеин Авни паша.

Грегуар — чиновник в английското консулство в гр. Русе. — 290.

Григорий Доростоло-Червенски (1828—1898) — русенски владика. Участва в черковната борба на страната на консервативното течение, противник на революционната партия. — 191, 192, 193, 220, 221, 222, 235, 237, 272, 415, 417.

Григорович, Виктор Иванович (1815—1876) — руски славист. Пътувал из България (1844—1847), във връзка с което пише «Очерк путешествия по Европейской Турции». Казан, 1849. — 155, 410—411.

Григорчо — вж. Григорий Доростоло-Червенски.

Груев, Йоаким (1828—1912) — книжовник и учител в Пловдив. Дългогодишен сътрудник на Хр. Г. Данов, автор на множество учебници. Известно време бил турски чиновник. — 209, 266, 414, 419.

Груич, Ефрем (1827—1895) — сръбски политически и държавен деец, либерал. — 230.

[Да драснем кибрита на въстанието], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 11 януария».

Дамаскин — владика във Велес. — 155.

Данов, Христо Г. (1828—1911) — учител, книжовник и книгоиздагел. Основава първата книжарница и издателство в Пловдив (1858). Редактира ежегодника «Летоструй или домашен календар» (1869—1876). Превежда и съставя учебници, издава първите географски карти на български език. Издал е превода на Христо Ботев «Уроци за първите четири аритметически правила и за счетовите от Михайлова» (Букурещ, 1873). — 414.

Данческу — учител в Болград. — 252.

Дауд паша — турски държавник. — 147.

«Деари Бекир, 25 априлия [Заточените българи]» дописка от Хр. Ботев. — 292—294, 421.

«Деари Бекир, 5 юлия [Положението на заточените в Диарбекир]», дописка от Хр. Ботев. — 325—327, 423—424.

Делавер паша — турски военен. — 296.

«Делба», стихотворение от Хр. Ботев. — 427.

Деличът — вж. Никола Деличът.

Дембицки, Хенрик — полски художник график, емигрант в Румъния. — 425.

- Демир ага** — турски пристав (табур-агасџ) в Русе. — 320, 423.
- «Ден»** (1875—1876), Цариград — научно-популярен и обществено-политически седмичник. Редактори: С. С. Бобчев, Хр. Г. Бъчваров, Г. Л. Голчев. Просветителско направление, с критично отношение спрямо турската административна власт. Спрян заради дописка за Априлското въстание. — 120, 285, 406.
- Дервиш Емир паша, Дервиш паша** — турски военачалник, валия в Сараево; водил войски срещу въстанието в Херцеговина. — 133, 183, 211, 408, 414.
- Джон Бул** — 231, 277, 414.
- Див Дядо** — вж. Добри Войников.
- Дизраели, Бенжамин (лорд Бикънсфилд)** (1804—1881) — английски политически и държавен деец. Бил е няколко пъти министър на финансите, от 1874 г. до 1890 г. е министър-председател. Откупва акциите на Суецкия канал (1875). — 228, 415.
- Димитров, Михаил** (1881—1966) — 368, 370, 372, 373, 375, 385, 389, 409, 419, 424, 428.
- Димитров, Стефан** — българин от Търново, заточен в Диарбекир във връзка с Търновското въстание 1862 г. — 326.
- Димитър, поп, от Габрово** — заточен в Диарбекир след Търновското въстание 1862 г. — 326.
- Димитър Войняговеца, хайдутин-войвода.** — 27, 386.
- Димитър Нищлията** — занаятчия във Видин, убит от турски войници. — 27.
- Димчов, Стати, от Търново** — въстаник от 1862 г., заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Дионисий, отец** (ок. 1840—1875) — ловчански епископ, участник в черковно-националните борби. Разкрил злоупотреби на турските административни власти, заради което бил тайно отровен от местните управници. — 157, 158, 411.
- «До редакцията на в. «Исток», статия от Хр. Ботев.** — 153, 410—411, 421.
- «До редакцията на сръбският в. «Исток», статия от Хр. Ботев.** — 150—152, 370, 410—411.
- Добри, хаджи** — 320.
- Добродетелна дружина** (1854—1897) — обществено-политическа организация на «старите» в Букурещ. Представя интересите на едрата буржоазия сред българската емиграция. Свързана с официалната политика на Русия. — 377, 378, 388.
- Долма бахче** — дворец в Цариград. — 76, 399.
- Домбровски, Ярослав** (1836—1871) — полски революционер демократ.

- Участвувал в Полското освободително въстание (1863—1864). Военен ръководител на Парижката комуна (1871). — 19, 383.
- Дон Кихот**, герой на едноименен роман от Мигел де Сервантес. — 374.
- Доротей, владика** — Врачански епископ, Софийски и Скопски митрополит. Ръкоположен през 1853 г. от гръцката патриаршия, поддържал гръцкото духовенство. Известно време работил за унията. Когато се засилили черковно-националните борби, взел страната на българите. Безпринципен и корумпиран, той се ползувал с лоша слава сред народа, смятали го за турски шпионин. Името Дорчо му е дадено във вестника на Раковски «Дунавски лебед». — 221, 294, 358, 415.
- Дорчо ефенди, Дорчо** — вж. Доротей, владика.
- Дочов, Иван**, от Калофер — 354.
- Драгашевич, Йован** (1836—1915) — сръбски военен географ и писател. — 150, 152, 154, 410.
- Драгостинов, Иларион** (1852—1876) — революционен деец. — 290.
- Драсов, Иван** (1848—1901) — революционер, секретар на Ловчанския революционен комитет по времето на Левски; от 1874 г. участва в работата на БРЦК в Букурещ. Приятел на Христо Ботев. — 378, 391, 392, 397, 405, 406, 409.
- Дринов, Марин** (1838—1906) — български историк, професор по славянознание в Харковския университет. Първ председател на Българското книжовно дружество и най-авторитетен сътрудник на неговия орган «Периодическо списание». След Освобождението министър на народното просвещение. Автор на изследвания върху българската история, етнография, литература, език и фолклор. — 37, 389, 401.
- «Дружество за разпространение полезни знания»** (1875—1878) — замислено от Каравелов през 1872 г., основано след спирането на в. «Независимост». В ръководството участвуват Дим. х. Василев (председател), Ив. п. Адженов, Ив. Кавалджиев и Димитър Иванов. Програмата му е изключително просветителска. Между първите издания е преводът на Ботев «За славянското произхождение на дунавските българи» от Д. Иловайски. Печатан орган — сп. «Знание». — 62, 397, 422.
- Друмев, Васил** (1840—1901) — изтъкнат обществен деец и писател. Завършил духовна семинария в Одеса и духовна академия в Киев (1869). Участвува в Първата българска легия (1862). Един от основателите на «Българското книжовно дружество» в Браила и негов подпредседател, през 1898 г. председател. Ръкоположен за епископ (1874); по-късно митрополит под името Климент Търновски. След Освобождението на два пъти е министър-председател. Книжовна дейност развива главно през 60-те и 70-те години, автор е на първата българска

повест «Нешастна фамилия» (1860), на драмата «Иванку, убиецът на Асеня I» (1872), на преводи от руски език, на литературно-критически, научни и публицистични статии. — 37, 40, 41, 217, 356, 389, 415.

«Дума», «Думата» — вж. «Дума на българските емигранти».

«Дума на българските емигранти» (1871), Браила — вестник, редактиран, от Христо Ботев. — 8, 10, 12, 18, 20, 23, 24, 28, 34, 369, 370, 371, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 382, 385, 386, 387, 389, 397, 399, 401, 407.

«Дунав» (1865—1877), Русе — политически седмичник, основан от Мидхат паша, като официален орган на Дунавския вилает. Излизал на турски и на български език. Редактор на българския отдел бил Стоил Д. Попов. Пропагандира реформаторската политика на Мидхат паша, води борба срещу революционното движение. — 346, 359, 426.

«Дунавска зора» (1867—1870; 1877—1879), Браила — обществено-политически седмичник с демократични и революционни позиции (не винаги последователни). Редактор Добри Войников. Печата политически и научно-популярни статии, публицистично-сатирични и художествени материали. В бр. 14 от 12. II. 1868 г. Ботев публикува стихотворението «Към братя си». — 9, 10, 38, 48, 127, 351, 373, 377, 390.

Душан, крал — вж. Стефан Душан.

Душанови царства — 45, 137.

Дядо Желю — вж. Желю войвода.

Дядо Никола — вж. Филиповски, Никола.

Дядо-Николово въстание — неуспешен опит за въстание в Търновско и Габровско през 1856 г., ръководено от Н. Филиповски (дядо Никола). Подготвено по време на Кримската война; след неуспеха на Русия посветените в заговора чорбаджии и търговци се отдръпват, а четата на дядо Никола е унищожена от турската войска. — 11, 378.

Един българин (псевд.) — 331, 424.

«Един нов ред на работите в борба с вехтия ред», статия във в. «Напредък». — 399, 400.

[Единственото спасение на нашия народ е в революцията], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 4 януария».

Екзархията — вж. Българска екзархия.

Елиот Томас — английски посланик в Цариград. — 231, 304, 305, 323, 416.

Енгел, Йохан Кристиан (1770—1814) — 91, 401.

Енчев (Енчов), Петър (1855—1922) — български революционер, деец на БРЦК. Произхожда от семейство на бесарабски българи. Учи в Гулча, Болград и Южнославянския пансион в Николаев, където се сближава с Панайот Волов. През 1874 г. е учител в Шумен; арестуван от турските власти, избягва в Румъния. Участвува в подготовката

на Старозагорското въстание, секретар на «Българското централно благотворително общество» (1876—1877), ръководител на българския доброволчески отряд в Сръбско-турската война (1876). Участва в Освободителната война и по-късно в движението за съединение. — 271, 419.

Еремия, староеврейски пророк. — 207, 214, 414.

Есад паша, Ахмед (1828—1875) — турски държавник, велик везир през 1873 и 1875 г. — 117, 279, 286, 287, 288, 310, 322, 405, 421, 422.

«Железниците са вредни за нас», статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 22 май».

Желю, дядо — вж. Желю войвода.

Желю войвода (Чернев, Жельо Христов) (ок. 1828—1893) — известен хайдутин и войвода. Участва в четата на П. Хитов 1860 г., а през 1867 г. му бил помощник-войвода. През 1868 г. събрал чета, за да премине в България, в нея се записал Хр. Ботев. Поради липса на оръжие и намесата на румънското правителство преминването на четата се осуетява. Участвувал в Сръбско-турската война (1876). — 11, 21, 22, 126, 127, 128, 378, 381, 407.

Живков, Никола (1847—1901) — революционер и книжовник в Румъния. Сътрудник на в. «Нова България». — 424.

«За оригинала на първия брой на Ботевия вестник «Нова България», статия от Г. Боршуков. — 425.

Заваров, от Шумен — 291.

[Задачата на в. «Знаме»], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 7 декември».

Занюв, Стоян Стоянов (1853—1932) — революционер, член на Гюргевския централен революционен комитет (1875). През 1873 г. заточен в Днарбекир за революционна дейност, откъдето избягва в края на 1874 г. и се установява в Румъния. При подготовката на Априлското въстание е апостол на Врачанския революционен окръг; заловен след потушаване на въстанието, е осъден на доживотен затвор и изпратен в Сен Жан д'Акър (Мала Азия). Освободен след Берлинския конгрес. — 421.

«Записки за България и за българите» от Л. Каравелов. — 393.

[Захваща се вече драмата на Балканския полуостров], статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 3 май 1876».

Звезднок, австриец — 304.

Зичи, Ференц дьо, граф (1811—1900) — австрийски посланик в Цариград. — 268, 275, 279, 286, 361, 420, 421.

- «Знаме»** (1874—1875), Букурещ — вестник, редактиран от Хр. Ботев, орган на БРЦК. — 43, 45, 49, 50, 54, 60, 64, 69, 73, 77, 80, 85, 89, 96, 111, 115, 119, 122, 125, 128, 131, 138, 141, 149, 152, 156, 158, 163, 167, 169, 171, 176, 179, 185, 186, 190, 193, 197, 201, 202, 205, 208, 212, 214, 217, 222, 225, 226, 227, 229, 233, 238, 239, 244, 250, 253, 259, 260, 263, 268, 273, 278, 281, 283, 285, 288, 291, 294, 298, 301, 303, 309, 313, 316, 319, 320, 324, 327, 331, 333, 369, 370, 371, 373, 374, 380, 386, 387, 390—392, 393—416.
- «Знание»** (1875—1876; 1878), Букурещ, Търново — научно-популярно списание, орган на «Дружеството за разпространение на полезни знания». Редактор Л. Каравелов. — 62, 397.
- Златаров, Асен**, проф. (1885—1936). — 363.
- Златев, Петър** — заможен българин в Русе, туркофил. — 426.
- Златевци** — 312, 343.
- «Злото»**, статия от Хр. Ботев. — 24—28, 370, 371, 385—386, 422.
- Золотов** — 298.
- Иван, сърбин** — 293.
- Иванакня, дядо** (от София) — революционер, заточен в Диарбекир. — 326.
- «Иванку, убиецът на Асеня»**, Браила, 1872, драма от В. Друмев. — 217, 415.
- Иванов, Станчо, х.** — революционер, родом от Тетевен, заточен в Диарбекир през 1873 г. — 294, 327.
- Иванчо Кумдурджият** — участник в Търновското въстание (1862), заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Игнатиев, Н. П., граф** (1828—1909) — руски дипломат, посланик в Цариград 1864—1867 г. — 134, 189, 192, 232, 268, 279, 408, 417, 420.
- [Излечима ли е нашата болест]**, статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 15 март».
- Източен (Восточен) въпрос** — 51, 52, 54, 55, 57, 58, 60, 68, 71, 73, 95, 96, 133, 135, 137, 138, 139, 228, 233, 239, 394—395, 396, 398, 400, 401, 409, 425.
- [Източният въпрос лежи на плещите на българския народ]**, статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 14 декември».
- «Източният въпрос в България»** (Восточный вопрос в Болгария, Москва, 1868) от И. П. Липранди. — 396.
- «Източно време»** (1875—1877), Цариград — българско издание на англо-френския вестник «Левънт таймс» «The Levant Times» Пропагандира

политиката на западните държави в Близкия изток от реформаторски и просветителски позиции. Редактиран от П. Сандов, Хр. Ваклидов, Н. Геневич и др. — 151, 152, 168, 266, 271, 282, 404.

[Изчакване на незабавен бунт], статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 21 юния».

Икономов, Тодор (1868—1892) — учител и книжовник; след Освобождението политически деец. Завършил френското училище в Цариград и Киевската духовна академия. Участвувал дейно в черковните борби на страната на «младите». Редактор на сп. «Читалище», активен сътрудник на цариградския български печат. — 35, 36, 41, 389, 390.

Иланоу ефенди — 266.

Иларион Макариополски (1812—1875) — духовник и обществен деец, един от ръководителите на черковната борба след 1841 г. Два пъти заточаван, отлъчен от гръцката патриаршия. Деен участник в устройството на Българската екзархия (1870—1872); от 1872 г. Търновски митрополит. Еволюционист и противник на революционните движения. Светското му име е Стоян Стоянов Михайловски, брат е на Никола Михайловски. — 157, 281, 306, 420.

Иларион Търновски — вж. Иларион Макариополски.

Илия (от Търново) — заточеник в Диарбекир. — 326.

Иловайски, Д. И. (1832—1920) — руски историк и публицист, автор на учебници по всеобща и руска история; проявява интерес към живота на балканските народи. Ботев превежда брошурата му «За славянското произхождение на дунавските българи» — 155.

Ильо войвода (ок. 1805—1898) — хайдутин и войвода, включва се с четата си в Първата българска легия (1862), участвува в Сръбско-турската война (1876) и в Руско-турската освободителна война (1877—1878). — 99.

Интернационала (I Интернационал, 1864). — 328.

Ипокрит — вж. Хипокрит.

Искандер — вж. Херцен, А. И.

Италианска революция — 21.

«Исток» (1871—1881), Белград — сръбски политически вестник, изразява позициите на либералната партия. — 104, 150, 153, 296, 370, 410, 421.

Йоан Златоуст (ок. 347—407) — цариградски епископ, именит християнски проповедник. — 20, 29, 384, 387.

Йовчев, Лазар (1840—1915) — духовник и обществен деец. Завършил право в Париж. Секретар на Българската екзархия, Ловешки мит-

рополит (1876—1877), български екзарх (1877—1915). Редактирал сп. «Читалище». — 201.
Йорк, англичанин. — 305.

Кабръзлѝ Мехмед паша, Кабръзли паша — вж. Къбръслѝ паша.

Кабули паша — турски политически деец, министър на търговията през 1875 г. — 210.

Казъл бей, черкезин. — 329.

[Какво може да направи нашето духовенство], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 25 януария».

Калвин, Жан (1509—1564) — изтъкнат деец на реформацията. — 29, 387.

Калевич, Любомир (1841—1907) — сръбски политически деец, либерал. — 416.

Калич — белгийски консул в гр. Русе. — 241, 243, 289, 290, 312, 417.

Камбиз (530—522 до н. е.) — персийски владетел; покорил Египет и Етиопия. — 19.

Каниц, Феликс Филип (1829—1904) — унгарски етнограф, археолог и географ. Пътувал из Балканския полуостров, има заслуги за географското и етнографско проучване на българските земи. — 155, 410.

Кара Иван — българин от Свищов, заточен в Диарбекир, където починал. — 326.

Каравелов, Любен (ок. 1834—1879) — обществен деец, писател и публицист, изтъкнат ръководител на българското националноосвободително движение. Един от създателите на Българския революционен централен комитет (БРЦК) и негов председател до 1875 г. Издава в. «Свобода» (по-късно «Независимост») — орган на комитета. След смъртта на В. Левски изживява идейна криза, отдръпва се от революционното движение и започва да издава просветителското списание «Знание». Поддържа връзки с революционно-демократични среди в Сърбия, Румъния, Русия, с представители на руската революционна емиграция. Талантлив белетрист, публицист и сатирик, допринася за развитието на българската художествена проза. — 372, 388, 390, 396, 402, 405, 407, 412.

Караджата — вж. Стефан Караджа.

Карвониди — драгоманин в руското консулство в гр. Русе. — 311.

Карол I Хохенцолерн (1839—1914) — румънски княз, по-късно крал; поставен на престола от реакционна коалиция на буржоазията и помещиците. — 134, 408, 416.

Касабов, Иван (1837—1911) — български обществен деец и публицист в

- Румъния. Учил в Белград, завършил право във Висна. Приближен на Г. С. Раковски, участва в организирането на Първата българска легия (1862). Един от създателите на БТЦК, редактор на печатния му орган в. «Народност». По-късно приема румънско поданство и работи като адвокат в Букурещ. — 127.
- Катарджиу, Ласкар (1823—1899) — румънски политически и държавен деец, лидер на консерваторите в Молдова. Един от изтъкнатите членове на «Чудовищната коалиция». Няколко пъти министър и министър-председател (1871—1876, 1888, 1891—1895). — 392, 403.
- Кел Мехмед ага — 14.
- Кери, Чарлз (1793—1879) — американски социолог. — 114, 405.
- Кирил, ерусалимски патриарх. — 277.
- Кирил и Методий (827—869; 815—885), братя — създатели на славянската азбука, основоположници на славянската книжнина и култура. — 106, 107, 108, 403.
- «Кишиово, 8 януария [Моралът на отците в Киприяновския манастир]» дописка от Хр. Ботев. — 218—222, 415.
- Климент, отец — 272.
- Клинчаров, Ив. (1876—1942) — автор на биография и др. изследвания на Ботев, пръв издава пълно събрание на съчиненията му. — 367, 370, 371, 372.
- Кличан (Кличиян), Мариян — австрийски консул в Русе, българин по произход. — 241, 243, 289, 290, 312, 417.
- «Книга на псалмите», библ. — 394.
- Книжовното дружество, Дружеството — вж. Българското книжовно дружество в Браила.
- Когълиничановото министерство — 66.
- Когълиничану, Михаил (1817—1871) — румънски поет и държавен деец, изтъкнат историк, писател, публицист. Участвувал в революцията 1848, останал докрай на буржоазно-демократически позиции. Министър-председател при княз Куза (1863—1865). — 398, 425.
- Козма Зографски — игумен на Киприяновия манастир. — 192, 198, 218, 219.
- Койчев, Д. П. — издава съчинения на Хр. Ботев. — 367, 370.
- Колю Кундурджият — участник в Търновското въстание (1862), заточен в Диарбекир. — 326.
- Комуна — вж. Парижка комуна.
- Константин, отец — 272.
- Константинова, Василка, от Шумен — 234, 236.
- Костин, Ласкар — румънски адвокат, депутат в камарата. — 45, 392.

Ирай Кочо — българин от Търново, починал на заточение в Диарбекир. — 326.

Крашевски, Юзеф Игнаци (1812—1887) — полски писател и публицист. — 229, 416.

Кримска война (1853—1856) — 51, 182, 398, 399, 409, 425.

Критско въстание (1866) — 31, 126, 379, 381, 387, 398.

Круп, А. (1812—1887) — немски индустриалец, производител на оръжие. — 160, 229, 306, 413.

«Кръг» — печатница на Хр. Ботев — 424.

Кръстевич (Кръстович), Гаврил (1817—1898) — обществен деец и книжовник. Учил в Цариград, завършва право в Париж. Възглавява консервативното течение в черковните борби. Служи като турски чиновник — член на Върховния съвет. Редактира сп. «Български книжици», автор на «История българска» (1871). След Освобождението е бил генералгубернатор на Източна Румелия. — 184, 185, 196, 201, 258, 265, 414, 418, 419.

Куза, Александър Йон (1820—1873) — пръв княз на обединена Румъния. Произхожда от семейство на молдавски болярин. Участвувал в революцията 1848 г., до 1850 г. живее в емиграция. Борец за обединение на двете румънски княжества, в 1859 г. е избран за господар на Молдова и на Влахия, през 1862 г. за княз на Румъния. Провежда буржоазно-демократични преобразования, аграрна реформа. Свален в 1866 г. от коалиция на реакционни сили. Умира в изгнание. — 177, 413.

Кук, Джеймс (1725—1779) — английски пътешественик. — 24, 385.

Кулен, Мара — 183.

«Курье д'Ориан» («*Courier d'Orient*») — френски вестник в Цариград с туркофилско направление, пропагандирал унията. — 195, 232.

Кърбърслъ Мехмед паша — турски велик везир. — 15, 196, 379.

«Към въпроса за литературното наследство на Христо Ботев» от Мих. Димитров. — 372.

Кънчев, Ангел (1850—1872) — български революционер. Учил във военно училище в Белград, участвувал във Втората българска легия (1867). Бил е помощник на Васил Левски. Заловен при опит да мине нелегално в Румъния, той се самоубива. — 130.

Кювие, Жорж (1769—1832) — френски учен естествоизпитател, основоположник на сравнителната анатомия и палеонтологията. — 20, 385.

Лазар, хаджи, от Солун — 343.

Лазар, евангелско лице — 46, 393.

«Лвов, 22 януария», дописка от Хр. Ботев. — 227—229, 371, 415—416.

Левънт Таймс — вж. The Levant Times.

Левски, Васил (Васил Иванов Кунчев; Дяконът) (1837—1873) — изтъкнат ръководител на българското национално-революционно движение. Учил в родния си град Карлово и в Стара Загора, две години е монах, от 1861 се включва в революционното движение. Участва в Първата българска легия (1862), в хайдушките чети на Ильо войвода, Панайот Хитов, във Втората българска легия (1867). Един от създателите на БРЦК и на неговите програмни документи. Основател на Вътрешната революционна организация и неин ръководител. Последователен революционер, интернационалист и демократ. Заловен от турските власти чрез предателство и осъден на смърт. Обесен в София. — 130, 168, 386, 390, 407.

Легия — вж. Първа българска легия, Втора българска легия.

Лесепс, Фердинанд (1805—1894) — френски инженер и дипломат, издествувал съгласието на Египет да бъде построен Суецкият канал. — 108, 404.

Линтон, Уилям (1812—1897) — английски художник, поет и публицист; републиканец. — 384.

Липранди, И. П. (1790—1880) — руски генерал и историк, пътувал из турската империя. Ботев превежда неговата книга «Восточный вопрос и Болгария» (Москва, 1868). — 53, 54, 99, 155, 395, 396, 402.

Лойола, Игнаций (1491—1556) — идеолог на католицизма, основава и ръководи йезуитския орден като оръдие срещу Реформацията и Просвещението. — 20, 29, 73, 239, 384, 387.

Лонгворт — английски политически деец. — 15.

«Лом, 17 априлия [Ножът ще спаси нашите глави от погибел]», дописка от Хр. Ботев. — 284—285, 420.

«Лом, 19 юния [Ще ли имат край нашите теглила]», дописка от Хр. Ботев. — 307—309, 422.

Лутер, Мартин (1483—1546) — основател на протестантизма и родоначалник на Реформацията. — 29.

Людовик XIV (1638—1715) — френски крал, връх на абсолютизма във Франция. Води завоевателни войни, които отслабват страната. — 91.

Маасар паша — управител в София. — 157, 158, 168, 169, 170.

Маждраков, Стефан, от Търново — арестуван във връзка с Търновското въстание 1862 г., починал в Цариград. — 326.

«Македония» (1866—1872), Цариград — обществено-политически седмичник, най-значителният български вестник, излизал в пределите на

- Турция. Редактор П. Р. Славейков. Еволюционистично-демократически позиции. В черковните борби изразява становището на «младите». Няколко пъти е бил спиран от турската цензура. — 20, 24, 29, 32, 356, 357, 382, 384, 385, 387.
- «Манифест на тайното българско правителство» — документ на БРЦК. — 26, 27, 422.
- Маринов — заточеник в Диарбекир. — 325.
- Маринович, Йован (1821—1893) — сръбски политически деец, консерватор. — 150, 152, 223, 224.
- Марко, отец — вж. Марко Балабанов.
- Маркович, Светозар (1846—1875) сръбски обществен деец, публицист и литературен критик. Революционер демократ и социалист. Участва в I Интернационал. Възглавява лявото крило на Омладината. Воюва за материализъм във философията и за реализъм в изкуството. Идеино близък на Каравелов и Ботев. — 383, 403.
- Матей, апостол. — 25, 386.
- Матусала, библ. — 16, 379.
- Махмуд II (1808—1839) — турски султан. Ликвидирал еничерската воюска. — 79, 80, 245, 254, 257, 343, 399, 418, 426.
- Махмуд паша — вж. Махмуд Недим паша.
- Махмуд Недим паша — турски държавен деец, управител на Сирия, покъсно велик везир (1871—1872). — 147, 276, 279, 420.
- Медая, героиня от едноименната трагедия на Еврипид. — 15.
- «Меджмуаи Меариф» («Меджмуа-и моариф») (1867—1876, с прекъсване); Цариград — турски политически и общокултурен вестник. — 210.
- Мемиш паша — турчин от гр. Русе, бил ненормален. Името му се използва от революционния печат като нарицателно. — 310, 423.
- Мемоар на ТЦК (1867) — 21, 47, 381, 394, 407.
- Меншиков, А. С., княз (1787—1869) — руски военен и държавен деец. Ръководил руските войски по време на Кримската война. В Крим се проявил като лош пълководец и бил сменен (1855). — 340, 425.
- Меркантини, Луиджи (1821—1872) — италиански поет. — 21, 380.
- Метерних, Клеменс Венцел Лотар (1773—1859) — австрийски княз, държавен деец и дипломат. От 1809 г. министър на външните работи, от 1821 г. до революцията 1848 г. канцлер на Австрия. Един от организаторите на «Свещения съюз». Противопоставя се на укрепването на позициите на Русия в Европа. Вътрешната му политика, насочена срещу демократичните сили и националните движения, се крепяла на полицейщината и деспотизма. Политическите му позиции изразяват интересите на феодалните земевладелци и крупните финансисти. — 57.

- Мехмед** — турчин, работник от Никопол. — 329, 330, 331.
- Мехмед ага** — вж. Мехмед Руджи паша Ширванизаде.
- Мехмед Ариф ефенди** — турски журналист в Цариград. — 276.
- Мехмед Асим паша** — управител на Дунавската област (1874—1875.) — 195, 272, 312.
- Мехмед II** (1429—1481) — турски султан. Завладява Константинопол и голяма част от Балканския полуостров. Издава закони, които превръщат османската държава във военнофеодална империя — 279.
- Мехмед Руджи паша Ширванизаде** — турски велик везир през 1673 г. — 147, 180.
- Мидхат паша** (1822—1884) — турски политически деец, основател на младотурската партия, проводник на турския национализъм. Участвувал в изработването на закона за новото административно деление на Турция на вилаети; през 1864—1867 г. е управител на Дунавския вилает. Предложил проект за сливане на българските училища с турските. Ръководил ликвидирането на четите на Филип Тотю и Хаджи Димитър. Бил е министър, велик везир (1873—1874; 1876—1877) и председател на държавния съвет. — 170, 204, 277, 404, 418.
- Милаш Обренович** (1854—1901) — сръбски княз от 1868 г., от 1882 г. крал. Свързан с консервативните политически среди. През 1875 г. разпуска скупщината. През 1872 г. се присъединява към Черна гора във борбата ѝ срещу Турция. — 98, 134, 230.
- Миланович, Т.** — българин, емигрант в Румъния, завещал известни суми за просветни нужди. — 39.
- Милоевич, Милош** (1840—1907) — сръбски политически деец и книжовник. Автор на етнографски и фолклорни изследвания, чрез които проповядва националистически и шовинистически идеи. — 59, 104, 150, 152, 154, 155, 223, 224, 225, 397, 403.
- Милош Милоевичева компания** — 100, 151, 397, 403.
- Милош Обренович** (1780—1860) — сръбски княз, пръв владетел на автономното Сръбско княжество. Сил на селянин, участвувал в освободителното въстание, в 1815 г. скупщината го признава за княз. Началото на управлението му има демократичен характер. — 59, 98, 99, 396, 402.
- Минерва, богиня.** — 118.
- Минков, Тодор** (1833—1906) — българин на служба в Русия. Основател в управител на Южнославянския пансион в гр. Николаев (1867—1892), в който получават образование много българи. — 260, 262, 263, 418, 419.

- Минчооглу, хаджи Николи хаджи** — българи от Търново, деец участник в борбите за черковна независимост. След издаването на фермана за Българска екзархия се обявил за помирение с патриаршията. — 298, 421.
- Миркович, д-р Георги (1825—1905)** — обществен и просветен деец, участва в революционното движение. Арестуван 1869 г. и изпратен на заточение в Диарбекир. — 211, 277.
- Мито Йонката** — българин от гр. Свищов, заточен в Диарбекир, там починал. — 326.
- Митрофан, поп** — свещеник от гр. Габрово, заточен във връзка с Търновското въстание 1862 г., починал в Кюта. — 326.
- Михай Витязул (1558—1601)** — княз на Влахия. Водил войни срещу Турция; обединил Влахия, Молдова и Трансилвания в единна независима държава (1560), която след смъртта му се разпада. — 232.
- Михаил Обренович (1823—1868)** — сръбски княз. Взел престола след отричането и бягството на своя баща Милош Обренович, продължил стремежа му към налагане на абсолютистки режим. Свален през 1842 г. Отново се възкачва на престола през 1860 г., провежда великосръбска политика на обединение на славянските народи около монархична Сърбия. Убит от заговорници. — 59, 99, 100, 127, 396, 422.
- Михайловски, Никола Ст. (1818—1892)** — български общественик и книжовник в Цариград. Учи в Атина, завършва Московския исторически факултет. Бил е турски чиновник, цензор на българските книги. Туркофил и консерватор, в черковните борби застанал на страната на «старите». Редактор на в. «Съветник» (1863). Подкрепил проекта на Мидхат паша за сливане на българските училища с турските. — 111, 117, 258, 298, 306, 357, 405, 422.
- Мишсл. Луиза (1830—1905)** — френска революционерка и писателка, участва в дейността на Парижката комуна. — 383.
- Младенов, Стоян от с. Жулява** — заточен в Диарбекир през 1873 г. във връзка с обира на турската поща при Арабаконак. — 327.
- Мойсей, библи.** — 29, 308.
- Момчов, Трифон Казас** — българин от Търново, осъден на заточение във връзка с въстанието през 1862 г. — 326.
- Монсел** — член на английския парламент. — 14.
- «Московские ведомости» (1756—1917)** — руски полит. вестник, след 1863 г. на реакционни позиции. — 362.
- Моткуров, хаджи Петър** — участник в Търновското въстание 1862 г. заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Мохамед, основоположник на исляма.** — 48, 232, 249, 283, 296, 421.
- Мохамед II, султан** — вж. Мехмед II.

- Мошини** — руски консул в гр. Русе през 1875 г. — 311, 312.
- Мурад I** (1319—1389) — турски султан. Започнал завладяването на Балканския полуостров, създава еничерската войска. — 13, 379.
- Мулла Махмуд** — турчин, притежател на фабрика в гр. Лом. — 307.
- Мусевич, Петър Т.** (1838 или 1840—1914) — просветен деец, учител и пътуващ книжар; деловодител на цариградското дружество «Просвещение». — 280, 420.
- Мустафа паша Нишки** — турски управител на гр. Ниш по времето на Нишкото въстание (1841). — 99.
- Мухтар паша** от Херцеговина. — 346.
- Мънзов, Иван** (към 1843—1918) — български обществен деец и публицист в Румъния. Участва във Втората българска легия (1867—1868). Издава първия революционен сатиричен в. «Тъпан». — 419.
- «**На прощаване**», стихотворение от Хр. Ботев. — 378, 380.
- Навуходоносор** (604—562 пр. н. е.) — могъщ владетел на Нововавилония; покорил Сирия, Финикия и Палестина. — 84, 207, 400, 403, 413.
- Надир паша** (1807—1883) — турски генерал. — 216.
- Найденев, Иван** (1834—1910) — книжовен деец и журналист в Цариград. Известно време учител в българското училище. Редактор на в. «Право» (преименуван в «Напредък») и сп. «Читалище». По политически убеждения еволюционист и просветител. — 209, 414.
- Найденев, Ив.** — българин от Троян; заточен в Диарбекир, където починал. — 326.
- Найденев, Нсно** — заточеник в Диарбекир. — 326.
- «**Наместо програма**» статия от Хр. Ботев. — 9—12, 370, 377—378, 380, 382, 393, 407, 420.
- Наполеон I Бонапарт** (1769—1821) — френски император (до 1799 г. пръв консул на Френската република). Изразител на политическите стремежи на възходящата буржоазия. Утвърждава буржоазната монархия като държавна форма. Води непрекъснати войни за политическа и икономическа хегемония във Европа. Свален от престола, умира в заточение на о-в «Св. Елена». — 51.
- Наполеон III, Луи Наполеон** (1808—1873) — френски император, племенник на Наполеон Бонапарт. Избран за президент на Републиката (1848), извършва преврат и се провъзгласява за император (1852). Изразител на политическите стремежи на едрата буржоазия. Води завоевателни войни; през Френско-пруската война капитулира при Седан (1870). Свален от престола, умира като емигрант в Англия. — 19, 20, 84, 384, 384, 396, 400, 408, 409.

- «Наполеонов кодекс»** — 14.
- «Напредок», «Напредък»** (1874—1875), Цариград — обществено-политически седмичник, продължение на в. «Право». Реформистки и просветителски позиции. — 80, 184, 209, 274, 320, 399, 400, 414.
- «Народни лист»** (1862—1919), Задар — хърватски вестник. — 183.
- «Народност»** (1867—1969), Букурещ — политически вестник, в началото орган на ТЦК. Либерално-демократически позиции. Дава израз на известни дуалистически илюзии сред българската емиграция в Румъния, с което извиква недоверие у революционерите. Редактиран последователно от Иван Богоров, Иван Грудов, Иван Касабов. — 9, 10, 48, 127, 377.
- «Народът. Вчера, днес и утре»**, статия от Хр. Ботев. — 13—18, 370, 376, 378, 401.
- [Народът и духовенството]**, статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 16 майя».
- Нарушевич, Адам Станислав** (1733—1796) — полски историк и сатиричен писател; демократ, въстава срещу съсловните привилегии. — 108.
- Настрадин ходжа**, герой на източния народен епос. — 198, 249.
- [Настроенията всред емиграцията през 1868 г.]**, статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 5 юлия».
- «Не сме народ»**, стихотворение от П. Р. Славейков — 404, 420.
- Недялков, Марин х.** — българин от Търново; осъден на заточение, починал в Цариград. — 326.
- «Независимост»** (1873—1874), Букурещ — орган на БРЦК, редактиран от Л. Каравелов, продължение на в. «Свобода». — 45, 49, 50, 53, 151, 152, 195, 196, 260, 261, 294, 360, 363, 370, 372, 390, 392, 393, 412, 414, 419, 428.
- Нейчовци** — 312.
- [Необходимо е бързо въстание]**, статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 2 август».
- «Неологос»** — гръцки вестник, излизал на гръцки и френски език в Цариград. — 196.
- Ниголевски** — поляк депутат в Пруската камара. — 228.
- Никола, дядо** — вж. Филиповски, Никола.
- Никола (Николай) I Петрович Негош** (1841—1921) — черногорски княз от 1860 г. и крал от 1910 до 1918 г. Извоювал независимостта на Черна гора. — 134, 165, 214, 230, 248, 408, 415, 416.
- Никола Деличът** (Деличев, Дели Стоянов) — бунтовник от четата на Добри войвода. Арестуван след убийството на Добри войвода (1870).

- починал в пловдивския затвор. — 354, 358.
- Никола Копял**, от Свищов — заточен в Диарбекир, там починал. — 326.
- Николи хаджи, Николи ага** — вж. Минчооглу, х. Николи х.
- Николич** — 228, 416.
- Нимврод**, библ. — 19, 384.
- Нишко въстание** (1841) — стихийно селско антифеодално въстание, избухва на 6 април, център гр. Ниш. Потушено жестоко от турския башибозук. — 99, 378, 402.
- «Нова България»** (1876—1877), Букурещ, Болград — вестник, създаден от Христо Ботев (той редактира само брой 1). — 337, 341, 345, 347, 369, 370, 371, 396, 424—425, 426.
- «Новини из България»**, статия от Хр. Ботев. — 346—347, 369, 425, 426.
- Нютон, Исаак** (1642—1727) — английски физик, математик и астроном, създател на новата математическа физика и физическата астрономия. — 20, 385.
- «Обзор»** (1860—1941), Загреб — хърватски политически вестник. — 182.
- Обреновичи** — сръбска княжеска династия, управлявала между 1815—1903 г. — 137.
- «Одеса, 19 февруария [Южнославянският пансион на Тодор Минков и Николаев]»**, дописка от Хр. Ботев. — 260—263, 371, 418—419.
- Омладина (сръбска)** — културно-просветна и политическа младежка организация за обединение и пълно освобождение на Сърбия. Основана в 1866 г.; либерално и революционно-демократично течение (формирано 1870 г. начело със Светозар Маркович). Печатни органи «Млада Србадија» (1870—1872) и «Застава» (1866). — 100, 403.
- Осман I, Ал-Гази** (ок. 1258—1324 или 1326) — турски султан, основател на династия, наречена Османска, която управлява турската империя до 1922 г. — 84, 134, 295, 395, 400.
- Османова държава, Османска империя** — вж. Турция.
- «Отечество»** (1869—1871), Букурещ — обществено-политически седмичник, орган на партията на «старите» («Добродетелната дружина»). Русофилска ориентация. — 9, 10, 29, 48, 356, 359, 383, 394.
- «Очерки истории болгаро-российских революционных связей»** (Кишинев, 1972), от К. А. Поглубко. — 376.
- «Очерки по българското национално-революционно движение»** (София, 1936 от Г. Бакалов. — 372.

«Още една жертва на турското безчовечие», статия от Хр. Ботев. — 157, 158, 370.

Павел, апостол — 50, 110, 404.

Павле Тютюнджият — революционер от Търново, заточен във връзка с Търновското въстание 1862 г., починал в Кюта. — 326.

Павлинович Миховил (1831—1887) — хърватски политически деец и книжовник. — 183.

Павлов, Петър — българин от с. Бялово; заточен в Днарбекир, където починал. — 326.

Паисий Пловдивски (ок. 1810—1872) — митрополит, участник в черковната борба, по произход албанец. От 1858 г. е митрополит в Пловдив. През 1861 г. се отказва от гръцката патриаршия и се присъединява към борбите за българска национална черква, поради което е заточен в Мала Азия. Освободен 1872 г., наскоро умира. — 281, 420.

Палаузов, Спиридон Н. (1848—1872) — български историк, живял и работил в Русия. — 401.

Палмерстон, лорд (1784—1865) — английски политически и държавен деец. Възглавява либералната партия. Министър и министър-председател в продължение на няколко десетилетия. Поддържал целостта на Турция против стремежите на Франция и Русия на Изток. — 15, 84, 231, 379, 400.

Памфилий, отец — монах в Киприановския манастир. — 218, 220.

Панайот — вж. Хитов, Панайот.

Панайот, хаджи (от Шумен) — 312.

Панарет Пловдивски (1805—1883) — пловдивски митрополит. През 1872 г. се отказал от Цариградската патриаршия и се включил в борбата за независима българска черква. Участвувал в първия български Синод. — 420.

Паничков, Димитър Н. (1810—1909) — български емигрант в Румъния, печатар и издател. Издава «Български книжици» в Цариград, по-късно в Браила печата и издава «Дунавска зора», «Хъш», «Хитър Петър», Дума на българските емигранти», «Възраждане». Свързан с националноосвободителното движение. — 376, 377.

«Париж», статия във в. «Право» — 383.

Парижка комуна (1871) — 19, 20, 375, 376, 382, 383, 384.

Парижка конференция — 134, 408.

Парижки консилиум 1868 — 16, 379.

Парижки трактат (1856) — мирен договор, с който завършва Кримската война. — 141, 409, 412.

«Парижкото кръвопролитие», статия във в. «Отечество». — 383.

Паша Петко — българин от с. Грамадово, заточен в Диарбекир. — 326.

Пашов, х. Мина (1838—1881) — български търговец в Одеса, спомагателен член на Българското книжовно дружество. — 36.

Пеев, Тодор (1838—1904) — революционер, помощник на В. Левски, ръководител на революционния комитет в Етрополе. От 1872 г. живее в емиграция, бил деловодител на Българското книжовно дружество и редактор на «Периодическо списание». Участва в подготовката на Априлското въстание. Близък другар на Ботев. — 393.

Пейов, Дидо — българин от с. Голям извор, осъден на заточение в Диарбекир във връзка с обира на турската поща в Арабаконак, 1872 г. — 326.

Пелагич, Васа (1833—1899) — сръбски революционер демократ, един от първите сръбски социалисти. Учил в Москва, където се запознал с идеите на руските революционни демократи. Присъединява се към движението на Омладината. Известно време бил духовно лице. През 1873 г. е принуден да емигрира, пребивава в Прага, Триест и Цюрих. Сваля расото и през 1875 г. участва в Босненското въстание. През 80-те години е активен пропагандатор на социализма в Сърбия, пише политически брошури и статии, някои от тях са преведени на български език. — 152, 410.

Пемов, Телемах х. (от Русе) — 290.

«Песни и стихотворения от Ботйова и Стамболова» (Букурещ, 1875), стихосбирка. — 367.

«Периодическо списание на българското книжовно дружество» (1870 — 1876), Браила — научно историко-филологическо списание, издавано от «Българското книжовно дружество». — 38, 39, 40, 352.

Петко, от Браковец — заточеник в Диарбекир. — 326.

Петров, Васил — революционер от Тетевен, осъден на заточение във връзка с обира на турската поща в Арабаконак през 1872 г. Починал в Диарбекир. — 326.

Петров, Симеон Мазилото — българин от Търново, осъден на заточение след Търновското въстание от 1862 г., починал в Кютая. — 326.

Петровинович, Аврам (1791—1852) — сръбски политически и държавен деец. Възглавявал опозицията против Обреновичите. Стремил се до-

- литическите искания на българите да се свързват със Сърбия. — 98, 402.
- «Петрушан», статия от Хр. Ботев. — 21—24, 370, 378, 380, 394, 397.
- Петрушански херой — вж. Хаджи Димитър.
- Петрушанско събитие — преминаването на четата на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (1868). — 11, 66, 378.
- Петър, апостол — 110, 404.
- Петър I, Петър Велики (1672—1725) — руски цар, от 1721 г. император. Открива за Русия пътя на капиталистическото развитие и на европеизацията. Завоювал излаз на Балтийско и на Каспийско море. — 95, 402, 425.
- Пизакане, Карло (1818—1857) — италиански революционер демократ и социалист-утопист. Представител на най-радикалните среди в движението за освобождение и обединение на Италия (Рисорджименто). Загинал по време на революционен поход на о-в Капри, където искал да повдигне въстание. — 380.
- Пиротски въстания — стихийни селски антифеодални въстания през 1836—1837 г., предизвикани от поземлените реформи в Турция. Обхващат множество селища в Пиротско, към тях се присъединяват и селяните в Берковско. Въстаниците не получили очакваната военна подкрепа от сръбския княз Милош. Неорганизирани и слабо въоръжени, те били разбити от турските войски. — 402.
- Пярушев, Д. А. (от Шумен) — 312.
- Плавт, Тит (ок. 254—184 пр. н. е.) — римски поет, автор на комедии. — 35, 389.
- «Плевен, 17 августа [Бой между черкези и българи]», дописка от Хр. Ботев. — 334—335, 424.
- «Пленници», комедия от Плавт. — 389.
- «Политическа зима», фейлетон от Хр. Ботев. — 416.
- «Полярная звезда» (1855—1862, 1869), Лондон и Женева — руски периодичен литературно-политически сборник, издаван от А. И. Херцен и Н. П. Огарьов. Много популярен сред революционната младеж. — 380.
- Поп Харитон (между 1830 и 1835—1876) — български свещеник, участник в национално-революционното движение, в Старозагорското въстание (1875) и в Априлското въстание (1876). — 426.
- Попов, Величко (1848—1927) — революционер емигрант, другар и съидейник на Ботев; организира заедно с него Българска комуна в Галац, 1871 г. — 375.
- Попов, Данаил Хр. (1840—1909) — български търговец в Турну Мъгуреле, член на ТЦК, по-късно на БРЦК. Бил доверено лице на Плев-

- ски. През него минавала кореспонденцията между революционните организации в България и Румъния. — 421, 391.
- Попов, Рафаил** — католически мисионер, униат. — 226, 250, 273, 418, 415.
- Попов, Стоил, Д.** (1839—1890) — книжовник и журналист в Русе. От 1865 г. на служба в Турско вилаетско управление. Редактор на българския отдел на в. «Дунав», цензор на българските издания, учител по турски език в българското мъжко училище. Като младеж е бил свързан с Раковски, участвувал в организирането на Първата легия в Белград, по-късно минава на туркофилски позиции; проводник на политиката на Мидхат паша. — 191, 413.
- Попар, Йован** — редактор на в. «Югославия». — 387.
- Пош** — вицеконсул на САЩ в Алеп. — 305.
- «Право»** (1869—1873), Цариград — обществено-политически седмичник с еволюционистични, просветителски позиции; враждебно отношение към революционните борби. Редактор Иван Найденов. — 10, 29, 32, 209, 223, 378, 382, 383, 387, 414.
- [Празнуването на Кирил и Методий]**, статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 8 майя».
- «Пример и урок за народите»**, статия във в. «Македония». — 384.
- «Примери от турско правосъдие»**, очерк от Хр. Ботев — 24, 385, 406, 411, 427.
- «Причини за неуспеха на Българското книжовно дружество»**, статия от Хр. Ботев. — 35—41, 369, 388.
- Прокопий**, ерусалимски патриарх. — 277.
- [Пролятата за свободата кръв ще измие племенните раздори]**, статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 21 декемврия».
- «Просвещение»**, братство — българско просветно дружество в Цариград. — 280, 420.
- Прудон, Пиер Жозеф** (1809—1865) — френски икономист и философ, основоположник на анархизма. — 20, 103, 384, 403.
- Пруско-австрийска война** (1866). — 398.
- Псалом I** от «Книга на псалмите» — 394.
- Пулев, Христо** (от Карлево) — 27.
- Първа българска легия** (1862), Белград — военна дружина от български революционери, формирана от Г. С. Раковски при подкрепата на сръбското правителство със задача да подпомогне въстание в България. Участвува заедно със сръбски войски във въоръжения конфликт с турския гарнизон в Белград. Разформирована от сръбското правителство след уреждане на недоразуменията с Турция. — 99, 402, 406, 410.
- Първият революционен комитет** — вж. Тасен централен български комитет (ТЦБК).

«Пътни впечатления» от Т. Икономов. — 36, 390.

[Раздорите между балканските народи], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 27 март».

«Рад» (1874—1875), Белград — първото социалистическо списание в Сърбия. Уредник П. Тодорович. Създадено по инициативата на Светозар Маркович, който печата в него едни от най-известните си публицистични работи. — 104, 403.

«Раденик» (1871—1872), Белград — първият социалистически сръбски вестник, Редактиран от Св. Маркович. — 383.

Радославов, Митьо (Минко) — революционер от с. Беброво, арестуван през 1873 г. и заточен в Диарбекир. — 190, 294.

Радулов, Иван — българин от с. Гръцко, заточен в Диарбекир, където починал. — 326.

Раковски, Георги Сава (1821—1867) — изтъкнат революционер и писател. Основоположник на българското общонационално революционно освободително движение, създател на българската революционна журналистика и литература. Учи в гръцко училище в Цариград и в Атина, където започва революционната му дейност. В Браила през 1841 г. организира бунт, през 1845—1848 г. е затворен в Цариград, в 1854 г. води чета в България, от 1855 г. живее в емиграция — Сърбия, Русия и Румъния. Съставя «План за освобождението на България», който предвижда ръководен център на борбата, революционна войска извън страната и тайни революционни комитети вътре в нея. Организира Първата българска легия в Белград (1862), по-късно Втората легия (1867—1868); работи за съюз на балканските народи срещу турската империя. Редактира в. «Дунавски лебед», в. «Бъдущност», сп. «Българска старина» Автор е на първата българска революционна поема «Горски пътник» (1862), на исторически, етнографски и филологически съчинения. Идеен учител на Хр. Ботев. — 47, 99, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 393, 394, 397, 402, 406, 407.

Рафаил — вж. Попов, Рафаил.

Рачински, Ал. — руски консул във Варна. — 312, 423.

Рачов, Иван — българин, заточен в Диарбекир. — 326.

Рашид паша — 245.

Рашо, от Босна Сарай — заточеник в Диарбекир. — 326.

[Революция народна, незабавна, отчаяна], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 26 юлия».

[Революцията на Балканския полуостров е вече готова], статия от Хр. Ботев. — вж. «Букурещ, 23 август».

«Реформите в Турция», статия от Хр. Ботев. — 342—345, 370, 425.

«Решен ли е черковният въпрос?», статия от Хр. Ботев. — 29—32, 370, 376, 386—387, 399, 404.

Риза паша — 147.

Ристич, Йован (1831—1899) — сръбски политически и държавен деец, водач на умерените либерали. Бил е представител на Сръбското княжество в Цариград, по-късно министър на външните работи (1876—1878) и регент при княз Милан Обренович. — 150, 224, 410.

Родич, барон — 183, 342.

Родшиловци — 228.

Роберт — френски инженер, пребивавал в България (гр. Шумен). — 234, 237, 238.

[Ролята на Раковски в борбата за освобождение], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 28 юния».

«Ромънул» (1857—1864; 1866—1885), Букурещ — румънски политически вестник, издаван от К. А. Росети. — 385, 386.

Росети, К. А. (1816—1885) — румънски писател и политически деец, революционер-демократ, живял дълги години в емиграция след неуспеха на румънската революция от 1848 г. От 1857 г. е в Букурещ, участва в борбата за обединение и окончателно освобождение на Румъния и за демократично обществено устройство. — 386.

«Руководство к социальной науке» (С.-Петербург, 1869) от Чарлз Керн. — 405.

Росов, Димо — българин от гр. Лясковец, заточен в Диарбекир, където починал. — 326.

Руско-турска освободителна война (1876—1878) — 411.

«Русчук, 29 януария [Шуменското приключение]», дописка от Хр. Ботев. — 234—238, 405, 417, 419, 421, 423.

«Русчук, 10 март [Увеличава се нашият пролетариат]», дописка от Хр. Ботев. — 269—273, 419.

«Русчук, 4 май [Няма за българите човешки живот в Турция]», дописка от Хр. Ботев. — 289—291, 421.

«Русчук, 28 юния [Кръвопиецът Алай бей изпъден от служба]», дописка от Хр. Ботев. — 310—313, 422—423.

«Русчук, 10 юлия [Алай бей и Демир ага]», дописка от Хр. Ботев. — 320, 423.

«Русчук, 6, августа [Впечатление от въстанието в Херцеговина]», дописка от Хр. Ботев. — 332—333, 424.

«Русчук, 11 декември [Първият брой на «Знаме» е глас на свободата]», дописка от Хр. Ботев. — 186—190, 413.

«Русчук, 18 декември [Злоупотребите на висшето духовенство]», дописка от Хр. Ботев. — 191—193, 413, 415.

«Русчук, 20 май», дописка във в. «Независимост». — 372.

«Русчук, 27 май», дописка във в. «Независимост». — 372.

«Русчук, 2 юни», дописка във в. «Независимост». — 372.

«Русчук, 1 ноември», дописка във в. «Независимост». — 372.

Сава (от Баня Лука) — заточеник в Диарбекир. — 326.

Савич, Ангелаки (1817—1892) — български книжовник в Браила, свързан с революционните среди в края на 60-те и началото на 70-те години на XIX в. — 371, 389.

[Само разумният и братският съюз между народите ще унищожи тегиллата], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 1 май».

Самуил (нензв. — 1014) — български цар, който разширява и укрепва българската държава. Води войни с Византия. Освобождава севроизточните български земи (976), побеждава Василий II при средногорския проход Траянови врати (983), стига до Пелопонес (996). Претърпява поражение в Беласишката битка (1014), голяма част от войниците му попаднали в плен и били ослепени. При вида на ослепената войска умира от сърдечен удар. — 17, 91.

Саркиз бей — 297.

Сафет паша (1814—1883) — турски държавник; министър на просвещението (1862). От януари 1875 г. министър на външните работи. — 214, 272.

Свенцицки, Павлин (1841—1876) — 228, 416.

Света гора (Атон) — религиозен център на православната черква. Монашеско обединение на 20 манастира, разположени на Халгидонския полуостров в Егейско море. През епохата на турското владичество бил голям културен център на християнските народи в империята. През XIX в. постепенно запада. — 362.

«Свещен съюз» — съюз на европейските монарси за запазване на съществуващите в Европа граници, насочен срещу националноосвободителните движения. Сключен в Париж, 1815 г., между Русия, Австрия и Прусия, по-късно се присъединяват и други държави. — 393.

«Свищов, 28 януария [Свищовските католици и значението на религията]», дописка от Хр. Ботев. — 239—244, 417.

«Свищев, 28 априлия [Огън и меч са нашите най-верни приятели]», дописка от Хр. Ботев. — 282—283, 420.

«Свобода» (1869—1874), Букурещ. От 23. II. 1873 (г. III, бр. 23) преименуван в «Независимост» — обществено-политически седмичник с революционно-демократически позиции, орган на БРЦК. Редактор Л. Каравелов. Излизал и на румънски език («libertatea»). — 351, 352, 353, 355, 356, 357, 359, 370, 372, 382, 412, 427.

Селим паша — 166.

Сенека, Луций Аний (ок. 4 до н. е. — 65 н. е.) — римски философ, писател и политически деец. Виден представител на стоицизма. Автор на епиграми, сатири и няколко трагедии. — 35, 389.

Сервантес Сааведра, Мигел де (1547—1616) — испански писател, автор на «Знаменитият идалго Дон Кихот де ла Манча». — 210.

«Силоги» гръцки вестник, излизал в гр. Браила (Румъния). — 196.

«Символ на вярата», молитва. — 376.

«Символ-верую на Българската комуна» от Хр. Ботев. — 5, 369, 375 — 376.

Симен — българин от Търново, заточен в Диарбекир след Търновското въстание, 1862 г., там починал. — 326.

Симеон (864 или 865 — 927) — български цар, син на Борис. По негово време българската държава достига голямо могъщество и културен подем. Завоювал земите между Черно море и Адриатическо море. При подготовката за превземане на Цариград починал внезапно. — 91, 224, 401.

Симеон — българин от Търново, заточен в Диарбекир след Търновското въстание, 1862 г., починал в Кюта. — 326.

Симеон — френски инженер, живял в гр. Шумен, работил при строежа на шуменската железница. — 234, 236, 237, 238.

Симеон Влахът — българин от Свищов, заточен в Диарбекир. — 326.

Симеон Преславски (Варнено-преславски) (1840—1937) — 271.

«Система на икономическите противоречия или философия на нищетата» (1846) от Ж. Прудон. — 385.

Славейков, Петко Рачов (1827—1895) — изтъкнат български обществен деец и писател в Цариград. Участва в черковните борби, един от ръководителите на демократичното течение. Редактира в. «Македония», сатиричните вестници «Гайда», «Шутош», «Звънчатий глумчо», списанията «Пчелица» и «Ружица». Просветител и демократ по убеждения, поддържа връзки с българската емиграция в Румъния, съчувства на националноосвободителното движение. Един от най-значителните творци през Българското възраждане — поет, сатирик, публицист, преводач. Учител на Ботев в областта на поезията и сатирата. — 280, 306, 404, 420.

- «Славянска дружина» — дружество в Букурещ. — 387.
- «Смешен плач», памфлет от Хр. Ботев. — 19—20, 369, 370, 376, 382 — 385, 403.
- Сократ (ок. 469—399 пр. н. е.) — древногръцки философ идеалист, известен с девиза «Познай себе си». — 357.
- Соломон (неизв. — 329 пр. н. е.) — староеврейски владетел и законодател. — 199.
- «Солун», вестник. — 315.
- Спанопуло (от Русе) — 235.
- Спартак (неизв. — 71 пр. н. е.) — ръководител на въстанието на гладиаторите и робите в древен Рим (74 или 73—71 пр. н. е.). — 84.
- Станю, хаджи (от Тетевен). — 293.
- Стамболов, Стефан (1854—1895) — революционер и книжовник; политически и държавен деец след Освобождението. Учи в Одеса. Член на БРЦК от 1873 г. Участвува в Старозагорското въстание (1875) и в подготовката на Априлското въстание (1876). Пише революционни стихотворения, публицистични работи, превежда от руски език. Близък другар на Ботев, двамата издават поетични творби в обща стихосбирка — «Песни и стихотворения от Ботева и Стамболова» (1875). Участвува в редактирането на в. «Нова България» — 405, 406, 425.
- «Старият свят и Русия» («Старый мир и Россия», Женева, 1858) от А. И. Херцен. — 384, 416.
- «Статистическо съчинение за Българско» от В. Д. Стоянов. — 38, 390.
- Стефан, от Босна Сарай — заточеник в Диарбекир. — 326.
- Стефан Душан (1308—1355) — сръбски крал, от 1345 г. цар на сърби и гърци. Царуването му отбелязва връх във военнополитическото, икономическото и културното развитие на средновековната сръбска държава. — 150, 154, 224, 401, 410.
- Стефан Караджа (1840—1868) — революционер и войвода. Участвува в Първата българска легия (1862) и в организирането на Втората българска легия (1867—1868). Обикаля с малка чета из Стара планина, 1864 и 1866 г. През 1868 г. заедно с Хаджи Димитър предвожда чета, която преминава от Румъния в България и води бой с турска войска в местността Канлъдере (Търновско). Тежко ранен, бил заловен и обесен полумъртъв в Русе. — 21, 23, 127, 380, 381, 398, 416.
- Стоил ефенди — вж. Попов, Стоил.
- Стефанович, сръбски политически деец. — 230.
- Стоянов, Васил Д. (1839—1910) — книжовник и обществен деец, един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила, член на неговото ръководство и редактор на «Периодическо списание». Участвува в Първата българска легия на Раковски (1862), по-късно учи в Прага (историко-филологически и юридически факултет).

Пише статии по исторически, филологически и етнографски въпроси, печатани в български и чужди периодични издания. Политическите му позиции еволюират към реформизъм и дуализъм. — 37, 38, 40, 41, 356, 358, 388, 389, 390, 427.

Стоянов, Димчо х. (от Шумен). — 312.

Стоянов, Захари (1850—1889) — революционер, обществен деец и писател. Пръв биограф и издател на Ботев. — 367, 370, 371, 372, 381.

Стоянов, Иван, от Браила — 354, 356, 357, 358.

«Събирачката на класове от Капри», поема от Луиджи Меркангини. — 380.

[Сърбия и нашето освободително движение], статия от Христо Ботев — вж. «Букурещ, 3 априлия».

Таен централен български комитет (ТЦБК) — политическа организация, създадена в Букурещ през 1866 г. от т. нар. «млади» начело с Ив. Касабов, П. Кисимов и др. Има за цел да повдигне въстание в България. Изразява политическите стремежи на българската либерална буржоазия в емиграция. През 1867 г. изпраща мемоар до султана с главно политическо искане — автономия на България в рамките на Турция. Печатен орган в. «Народност». — 22, 47, 66, 125, 127, 130, 377, 381—382, 393, 394, 398, 406, 407.

Танас Папукчият (от Търново) — заточеник в Диарбекир. — 326.

Танзимат — реформена политика на турското правителство, започнала с Гюлханския хатишериф (1839). Има половинчат характер. В началото на 70-те години се сменя с период на феодално-клерикална реакция. — 170, 411.

Тачановски, граф — поляк, депутат в пруската камара. — 228.

Тачо Бакърджията, от Ески Захра — заточеник в Диарбекир. — 326.

Темида, богиня. — 200, 247.

Теодорович, учител в Белград. — 253.

Теодосиадис, кир — чиновник в управлението на гр. Русе, грък по народност. — 194, 196, 413.

Теодосиадис, m-me — съпруга на кир Теодосиадис. — 195, 196, 197.

Теодосий, отец — монах в Киприановския манастир. — 218, 219.

Тит Флавий (39—81) — римски император, потушава въстанието на юдеите и разрушава Ерусалим. — 84, 400.

Товия, библ. — 87.

Тодор, от Белица — заточеник в Диарбекир. — 326.

Тодоров, Д. — член на екзархийския съвет в Цариград. — 265.

Толков, Николай Миронович (1816—1874) — български търговец в Одеса, член на «Одеското българско настоятелство». Подпомагал мате-

- риално учебното дело и някои обществени инициативи на българската емиграция. — 419.
- Тошков, Стефан Д. (1790—1870) — български търговец в Одеса. — 419.
- Трайков, Никола — български историк. — 372, 388, 389, 427.
- Траян, Марк Улпий (53—117) — римски император. — 401.
- «Трявна, 25 майя [Експлоатиране на тревненските мини]» дописка от Хр. Ботев. — 302—303, 422.
- Тулешков, Киро (1846—1904) — 411.
- «Турну Мъгуреле, 27 юлий [Турците могат да участвуват в революцията наред с българите]», дописка от Хр. Ботев. — 328—331, 424.
- «Турну Мъгуреле, 19 декември [Уволнението на Теодосиадис]», дописка от Хр. Ботев. — 191—197, 413.
- «Турските зверства в Македония», статия от Хр. Ботев — 168—180, 370.
- [Турското посегателство върху народните ни училища], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 29 майя».
- «Турция» (1864—1873), Цариград — български вестник, субсидиран от турското правителство, поддържа официалната турска политика. С консервативни обществени позиции и прозападна ориентация. Редактор Н. Генович. — 10, 29, 35, 352, 356, 378, 382, 389, 390.
- [Турция ще се намери между три огъня], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 18 януария».
- [Турция стива към пропадане], статия от Хр. Ботев — вж. «Букурещ, 1 февруария».
- «Търново, 1 януария [Да бъде проклет народът, ако не въстане]», дописка от Хр. Ботев. — 202—205, 414.
- Тъпчилещов, Христо Петков (1808—1875) — български търговец в Цариград, участвувал в борбата за независима българска черква. — 265, 298, 421.
- Тъпчилещовци — 111.
- «Тюрки» — вестник, излизал на френски език в Цариград — вж. «*Le Turquie*».
- Узунов — заточеник в Диарбекир. — 294.
- Уния, Униатство — черковно-политическо движение сред българите по време на черковните борби за получаване на автономия под върховенството на папата. Не намира подкрепата на народа и скоро след 1860 г. (подписване акта за уния) се разпада. — 226.
- Фарлей, Луис (1823—1885) — английски публицист, работил известно време в Цариград. — 136, 146, 147, 148, 149, 287, 288, 305, 408, 420, 422.
- Фенелон, Франсоа дьо Салиняк дьо ла Мот (1651—1715) — френски

- писател и педагог, популярен у нас през Възраждането с романа «Приключенията на Телемаха, син Одисеев» (1699), преведен през 1845 г. и по-късно през 1873 г. — 279, 420.
- Ферман за Българска екзархия (1870) — 31, 257, 318, 386, 387.
- Филип II Македонски (ок. 382—336 пр. н. е.) — древномакедонски владетел, баща на Александър Македонски. Завладява Беломорска Тракия и установява хегемония над цяла Гърция. — 210.
- Филип Тотю (1830—1907) — революционер и войвода. Преминува с чета в България през 1867 г., води бой с турските войски и се оттегля в Сърбия. Известно време живее в Одеса като пенсионер на руското правителство. Предвожда чета в Сръбско-турската война (1876). — 11, 21, 22, 126, 127, 128, 378, 381, 394, 398, 406, 407.
- Филипов, Ал. — редактор на събрани съчинения на Хр. Ботев. — 367, 370.
- Филиповски, Никола (дядо Никола, капитан Никола) — (ок. 1800—1856) — български революционер. Работи като шивач в Букурещ, участва в Браилския бунт (1843) и в румънската революция през 1848 г. От 1855 г. живее в Търново, където организира въстание. Заговорът се проваля поради измяната на търновските, чорбаджии, въпреки това през юли 1856 г. той тръгва с чета от Лясковския манастир към Лаброво. Загинал в сражение с турските войски. — 11, 378.
- Франц Йосиф I (1830—1916) — австрийски император, от 1867 г. император на Австро-Унгария. — 166, 230.
- Френска революция, 1789 г. — 400.
- Френска революция, 1830 г. — 63, 397.
- Френско-италианска война (1859) — 398.
- Френско-пруска война (1870—1871) — 398.
- Фуат паша, Мехмед (1815—1869) — изтъкнат турски политически и държавен деец. Няколко пъти министър на външните работи, велик везир, председател на Върховния правен съвет. Председателствувал Съвета за реформите. Заедно с Мидхат паша разработва проект за административно преустройство (Закон за вилаетите). — 145, 146, 147, 255, 265, 266, 305, 418.
- Фурие, Шарл (1772—1837) — френски социалист утопист. — 20, 384.
- Хабарт паша — турски висш военен. — 200.
- «Хаджи Димитър», стихотворение от Хр. Ботев. — 380.
- Хаджи Димитър (Димитър Николов Асенов) (1840—1868) — хайдутин, революционер и войвода. От 1860 г. се включва в националноосвободителното движение, в 1863 г. е байрактар на чета, в 1864 г. води своя

- чета в Стара планина. През 1865 г. емигрира в Румъния, в 1868 г. заедно със Стефан Караджа организира голяма чета, с която преминава в България. Води тежки сражения с турски войски, убит на връх Бузлуджа (Стара планина). — 21, 23, 66, 127, 128, 129, 130, 378, 380, 381, 394, 398, 406, 407.
- Хаджи Димитровци** — 188, 308, 380.
- «Хаджи Хайват и карагьозът»**, турска опера. — 217.
- Хайват, хаджи** — създател на мюсюлманска религиозна секта. — 279, 420.
- Хайверков, Иларион** — българин от Търново, заточен след Търновското въстание 1862 г., починал в Днарбекир. — 326.
- Хайне, Хайрих** (1797—1856) — немски поет, революционен демократ, живял и творил в емиграция. Изпитал въздействието на френския утопически социализъм, поддържа връзки с К. Маркс. Голям лирик и сатирик. — 20.
- «Халима»**, сборник арабски приказки. — 276, 419.
- Хамбара** — българско занаятчийско-търговско средище в Цариград. — 184, 413.
- Ханибал** (247—183 пр. н. е.) — картагенски полководец. — 206.
- Хатихумаюн** — указ за реформи, издаден от турското правителство през 1856 г. — 188, 321, 379, 394, 423.
- Хатишериф** — първият реформен указ на турското правителство от 1839 г. — 48, 394.
- Херцеговинско въстание** — националноосвободително движение в Херцеговина и Босна през 1875—78 г. — 321, 325, 332, 411, 423, 424, 425.
- Херцен, А. И.** (1812—1870) — изтъкнат руски революционер-демократ и писател, живял и работил в емиграция. — 376, 379, 380, 381, 384, 401, 416.
- Хилфердинг, А. Ф.** (1831—1872) — руски фолклорист и историк славист. — 155, 410.
- Хирш, барон** — 275, 301, 315.
- Хитов, Панайот Иванов** (1830—1918) — революционер и войвода. Води чета в Стара планина през 1860—1864 г., след това живее в Сърбия. През 1867 г. преминава отново с чета в България. Участва в БРЦК от 1872 г. Води доброволческа чета в Сръбско-турската война (1876) и в Освободителната война (1877—1878). Ратува за съюз между сръбското и българското освободително движение. — 126, 381, 394, 398, 406, 407.
- «Хитър Петър»** (1870—1884), Браила — хумористичен, по-късно политич-

- чески и културен седмичник. Редактиран от Д. Войников и от Анг Савич, излизал нередовно. — 351, 377.
- Хораций (65 пр. н. е. — 8 пр. н. е.) — римски поет. — 228.
- Хорозов, Николай — българин от Болград, представител на българските колонисти в румънската Камера на депутатите. — 251, 418.
- Христо, от Жеравна — заточеник в Диарбекир. — 326.
- «Христо Ботев» (София, 1934) от Г. Бакалов. — 375.
- «Христо Ботев. Биография» (София, 1910) от Ив. Клинчаров. — 372.
- «Христо Ботев, Сборник по случай сто години от рождението му» (София, 1948) — 373, 388, 427.
- «Христо Ботев и неговата чета» (София, 1974) от Ал. Бурмов. — 410.
- «Христо Ботев през погледа на съвременниците си» (София, 1945) от Ал. Бурмов. — 377.
- «Христо Ботйов» (София, 1921) от Евг. Волков. — 372.
- «Христо Ботйов. Опит за биография» (Русе, 1888) от Зах. Стоянов. — 381.
- Христов, заточеник в Диарбекир. — 325.
- Христов, Иван поп — участник в четата на Хаджи Димитър. — 407.
- Христо Гълъбът (ок. 1838—1921) — революционер, пренасян в Цариград революционна литература от Румъния. Заловен чрез предателство, лежал 5 години в цариградския затвор, след това изпратен на заточение в Диарбекир; освободен през 1877 г. — 293.
- Христос, Христа — 404, 414.
- Хюсени Авни паша (1820—1876) — турски държавен деец; военен министър и велик везир. През 1862 г. ръководи боевете срещу въстаналите черногорци, бил разбит при гр. Грахово, оттук прозвището «граховски герой». — 117, 180, 181, 185, 199, 214, 217, 231, 232, 247, 248, 264, 268, 270, 275, 276, 279, 280, 287, 405, 413, 415, 417, 420.
- Хюсни паша — вж. Хюсени Авни паша.
- «Цариград, 10 декемврия [Положението на Турция]», дописка от Христо Ботев. — 180—185.
- «Цариград, 5 януария [Да оставим шарлатаните да лъжат, а вярващите, да вярват]», дописка от Хр. Ботев. — 209—212, 414.
- «Цариград, 14 януария [Защо и за кого аз пиша]», дописка от Хр. Ботев. — 213—217, 400, 413, 415, 416.
- «Цариград, 21 януария [Сръбската пропаганда между българското население и опасността от нея]», дописка от Хр. Ботев. — 223—226, 415, 418.
- «Цариград, 27 януария [Турция и васалните ѝ княжества]», дописка от Хр. Ботев. — 230—233, 416—417.
- «Цариград, 11 февруария [Пак преобразования на дуи, пак реформи]

- на книга]», дописка от Хр. Ботев. — 245—250, 417.
- «Цариград, 21 февруария [Привилегиите на раята]», дописка от Христо Ботев. — 254—259, 418, 419.
- «Цариград, 8 март [Екзархията — нещастие за нашите политически стремежи]», дописка от Хр. Ботев. — 264—268, 419.
- «Цариград, 23 март [За народа черковният въпрос е вече анархонизъм]», дописка от Хр. Ботев. — 274—278, 419, 421, 422, 423.
- «Цариград, 27 априлия [Да води някой народа си не ще каже да върви изотзад]», дописка от Хр. Ботев. — 279—281, 420.
- «Цариград, 2 мая [Турция бере душа]», дописка от Хр. Ботев. — 286—288, 420—421.
- «Цариград, 18 майя [Частният живот на човека е тясно свързан с неговата обществена дейтелност]», дописка от Хр. Ботев. — 295—298, 421.
- «Цариград, 24 майя [Не филантропия, а коренни реформи]», дописка от Хр. Ботев. — 299—301, 422, 423.
- «Цариград, 16 юния [Турците са неспособни да се поправят]», дописка от Хр. Ботев. — 304—306, 422.
- «Цариград, 26 юния [Финансовото положение на Турция]», дописка от Хр. Ботев. — 314—316, 423.
- «Цариград, 8 юлия [Турският бюджет за 1875 година]», дописка от Хр. Ботев. — 317—319; 423.
- «Цариград, 18 юлия [Отзвукът на Херцеговинското въстание в Турция]», дописка от Хр. Ботев. — 321—324, 423.
- «Цариград, 2 октомврия», 1874 г., дописка от в. «Независимост». — 360—363, 428.
- «Цариград, 10 декемврия [Положението на Турция]», дописка от Хр. Ботев. — 180—185, 413.
- «Цариград, 28 декемврия [Прогрес! Прогрес!]», дописка от Хр. Ботев. — 198—201, 413—414.
- Цариградска патриаршия (Гръцка патриаршия, Патриаршия). — 30, 266, 387.
- Цариградски патриарх (Вселенски патриарх). — 31.
- Централният комитет — вж. Български революционен централен комитет (БРЦК).
- Цолов, Велко — заточен в Диарбекир във връзка с обира на Турската поща в Арабаконашкия проход (1872). — 327.

Чавдар, Д. Чавдар (псевдоним на Хр. Ботев). — 376.

Чапърови, братя, от Браила — 376.

«Черкезите в Турция», статия от Хр. Ботев. — 159—162, 370, 379, 411, 420.

Черковна борба, Черковен въпрос — национално-политическо движение за независима българска черква. — 23, 30, 109, 274, 386.

«Черното хлапе» — вж. Стефан Караджа.

«Читалище» (1870—1876), Цариград — научно-популярно общообразователно списание, издание на българското читалище в Цариград. Редактори: М. Балабанов, Л. Йовчев, П. Р. Славейков, С. С. Бобчев и др. — 280.

Чорапчиев, Иван — книжовник в гр. Русе, редактор на българския отдел на в. «Дунав» и цензор на българските книги, печатани във Вилаетската печатница. Автор на учебници и речници по турски и френски език, превел Турският наказателен закон. — 426.

Чорапчиевци — 312, 343.

Чумич, А. (1836—1901) — сръбски политически и държавен деец. През 1873—1875 г. министър на вътрешните работи и министър-председател, свързан с консервативните среди. — 230, 416.

Шимунович, Матей (от Дубрава). — 183.

Шишмановци — българска царска династия (1371—1396). — 48, 91.

Шишков Тодор (1833—1896) — 357.

Шопското въстание — вж. Нишко въстание.

«Шпијунлуди и инквизиције бугарске», статия във в. «Исток». — 150, 153.

«Шлезвиг Цайтунг», вестник. — 164.

Шнайдер — турски чиновник, организатор на тайната полиция. — 352, 353, 358.

«Що е собственост» (1840) от Ж. Прудон. — 384.

«Югославия («jugoslavija. Jugoslavija)», Букурещ, 1871 — сръбско-български вестник, редактиран от Йован Похар, издаван от Ал. Андрич. Списва се на сръбски, хърватски и български език, служил на идеята за сближение на южните славяни. — 33, 387, 388.

«Югославия», статия от Хр. Ботев. — 33—34, 377, 387—388, 395, 401, 415.

Южнославянски пансион, в Николаев. — 260, 261.

Южнославянски съюз, Югославянска федерация — 33.

Юрданчо ефеиди — вж. Бакалов, Юрдан.

Юрдановци — 343.

Юсуф — вж. Юсуф Изедин.

Юсуф Изедин — син на султан Абдул Азис. Против него се боряла партията на Мурада. — 189, 199, 216, 314, 318, 322.

- Costin, L. — вж. Костин, Ласкар.
 «Dziennik Poznanski», вестник — 229.
 D'Essen, фабрика — 296.
 Hanibal — вж. Ханибал.
 «La Spigolatrice de Sapri» — вж. «Събирачката на класове от Капри»,
 поема от Л. Меркантини.
 «La Turquie», вестник — 234, 246.
 «Le Danube», вестник — 165.
 «Le Soleil», вестник — 234, 243, 289.
 «Levant Times» («The Levant Times»), 1874—1877, Цариград — англо-
 френски вестник с българско издание «Източно време» — 267.
 «Mémorail diplomatique», вестник — 165.
 «Neue Freie Presse», вестник — 145.
 «Românul», вестник — вж. «Ромънул».
 «Standard», вестник — 166.
 «Suferințele locuitorilor după teritoriulul Bessarabia, România — județul
 Bolgrad» («Страданията на жителите от Бесарабия, Румъния —
 Болградски окръг»), брошура — 176.
 «The Decline of Turkey» от Л. Фарлей — 146.

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ
НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

Аврат Хисар, с., Солунско — 343, 344.
 Австрия — 53, 56, 71, 84, 95, 114, 133, 137, 138, 140, 141, 146, 148, 182, 184, 189, 228, 255, 268, 275, 321, 361, 400, 402, 408, 409, 417.
 Австро-Унгария — 182, 361, 362, 379, 388, 397, 398, 426.
 Австро-Унгарска империя — вж. Австро-Унгария.
 Адан, гр., Турция — 279.
 Адриатическо море — 57.
 Азия — 15, 52, 56, 92, 146, 148, 159, 198, 231, 247, 292, 295, 318.
 Албания — 56, 57, 80, 95, 134, 188.
 Албаново (Алваново), с., Търговишко — 320.
 Албион — вж. Англия.
 Алеп, гр., Сирия — 304.
 Алтимир, с., Оряховско — 162.
 Америка — 112, 114, 179, 296, 399.
 Анадола (Мала Азия) — 276.
 Англия — 112, 120, 138, 141, 146, 149, 200, 231, 232, 295, 296, 299, 301, 379, 395, 408, 423.
 Антиохия, гр., Сирия — 148, 410.
 Арабия — 80.
 Арбанаси, с., Търновско — 326.
 Аргана Маден (Ергани), гр., Турция — 326.
 Атина, гр. — 206, 249.
 Атон (Света гора) — 362.
 Афганистан — 295.
 Африка — 198, 231, 295.
 Ачин, обл. в Азия — 295.
 Багдат, гр., Ирак — 292, 323.
 Багдатски вилает — 323.

Бакър Мадем — 327.
 Балдево, с. — 400.
 Балкански полуостров — 16, 24, 46, 51, 52, 55, 57, 58, 59, 60, 67, 68, 69, 70, 71, 80, 82, 85, 88, 91, 94, 95, 96, 97, 99, 100, 103, 122, 126, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 154, 156, 165, 166, 190, 232, 247, 248, 296, 321, 339, 341, 362, 379, 395, 425.
 Балканският Пиемонт — вж. Сърбия.
 Балканите — 28, 376, 391, 402, 411.
 Балканът — вж. Стара планина — 22, 23, 30, 85, 95, 100, 126, 228, 232, 339, 347.
 Баня Лука, гр. Югославия — 326.
 Бейрут, гр., Сирия — 304.
 Белгия — 15, 210, 255.
 Белград, гр. — 23, 59, 100, 124, 127, 150, 155, 166, 271, 402, 406.
 Белене, с., Свищовско — 239, 241, 272.
 Белина, с. — вж. Белене.
 Белица, с., Разложко — 326.
 Белоградчик, гр. — 339.
 Берлин, гр. — 342.
 Бесарабия — 95, 124, 175, 176, 177, 178, 251, 412, 414, 418.
 Бешик таш, квартал в Цариград — 147, 314, 318, 410, 423.
 Битоля, гр., Македония — 216, 326.
 Близкият изток — 395, 396.
 Болград, гр. — 206, 218, 251, 412, 413, 414, 418.
 Босна — 56, 80, 134, 137, 139, 140, 141, 182, 183, 267, 296, 322, 330, 341, 342, 346, 395, 409, 411.
 Босна сарай — 326.
 Босфор, проход — 72, 181, 189, 277, 228.
 Бранла, гр., Румъния — 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 351, 356, 376, 378, 381, 387, 388, 389, 390, 427.
 Браковец, с. — 326.
 Букевица, гр. — 162.
 Букурещ, гр. — 45, 51, 55, 61, 65, 70, 74, 78, 81, 86, 90, 97, 100, 102, 106, 109, 112, 116, 120, 123, 126, 129, 132, 136, 139, 206, 207, 215, 227, 251, 271, 273, 277, 339, 371, 372, 377, 378, 381, 386, 387, 391, 392, 394, 396, 397, 398, 399, 400, 401—409.
 Бурувин, с. — 161.
 Бухара — 295.
 Бялово, с. — 326.

България — 56, 59, 66, 73, 80, 84, 91, 92, 97, 108, 127, 130, 133, 155, 167, 187, 190, 192, 193, 218, 220, 221, 225, 226, 227, 261, 266, 271, 326, 332, 346, 347, 354, 357, 358, 380, 395, 396, 398, 404.

Българско — вж. България.

Вавилон, гр. — 148.

Вавилонско царство — 384.

Варна, гр. — 339, 346, 372, 423.

Ватикана — 110.

Велес, гр. Македония — 151, 155, 226, 315.

Велешко — 316.

Велико Търново — вж. Търново.

Великобритания — вж. Англия.

Видин, гр. — 25, 26, 151.

Видинска кааза — 326.

Виена, гр. — 114, 134, 138, 166, 235, 276, 342, 426.

Византия — 91, 92, 93, 106, 378, 401, 57, 134, 137, 182.

Влахия — вж. Влашко.

Влашка земя — вж. Влашко.

Влашко (Влахия) — 108, 308, 309, 333, 395, 408, 412.

Воден, с. Македония — 226.

Войнягово, с. — 386.

Враня, гр., Югославия — 99.

Враца, гр. — 309.

Върбовка, с. — 48, 126, 381, 394.

Габрово, гр. — 326, 333, 343, 347.

Галата, квартал в Цариград — 184.

Галац, гр., Румъния — 7, 354, 356, 375, 427.

Галиция, област — 228, 397.

Германия — 388, 395, 409, 417.

Голем [и] извор, с., Тетевенско — 327.

Горна Лисина, с., Югославия — 171.

Горни извор, с. — 294, 327.

Горски извор, с. — 327.

Грамадово (Грамада), с., Кулско — 326.

Грусец, с. — 171.

Гръцко, с. — 326.
Гърция — 22, 52, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 72, 83, 95, 126, 134, 387, 395,
410, 417.
Гюргево, гр., Румъния — 271, 333.

Дакня — 401.
Далмация — 166, 183.
Дамаск, гр., Сирия — 277.
Дарданелите, проход — 125, 286.
Деари Бекир — вж. Диарбекир.
Дервишево, с. — 284.
Диарбекир, гр., Турция — 211, 212, 260, 277, 292, 294, 325, 326, 358, 391,
416, 421, 423, 424.
Добра Надежда, нос — 148.
Добруджа — 400.
Дрин[а], р. — 72, 166, 225.
Дряновски манастир — 347, 426.
Дубрава, в Херцеговина — 183.
Дунав, р. — 9, 11, 21, 24, 65, 67, 72, 95, 108, 127, 128, 129, 178, 228, 243,
290, 302, 331, 340, 378.
Дунавска област — вж. Дунавски вилает.
Дунавски вилает — 190, 194, 199, 269, 272, 310, 339, 422.

Европа — 15, 20, 24, 25, 30, 51, 52, 56, 57, 71, 74, 78, 79, 80, 81, 83, 84,
88, 92, 93, 94, 95, 97, 104, 105, 112, 133, 134, 136, 138, 139, 140, 141,
145, 148, 160, 165, 166, 182, 188, 189, 198, 210, 211, 230, 245, 246, 247,
254, 256, 267, 285, 296, 297, 306, 321, 339, 340, 341, 342, 343, 345, 346,
376, 380, 383, 384, 385, 386, 395, 399, 401, 408.
Европейска Турция — вж. Турция.
Едрене — вж. Одрин.
Елада — 210.
Ебласан, гр. Албания — 316.
Елена, гр. — 347.
Епир, обл. — 56, 72, 134.

Ерзерум, гр., Мала Азия — 190, 294.
Ерусалим, гр. — 108, 207, 249, 400.
Ески Захра — вж. Стара Загора.
Ефрат, р. — 148.

Женева, гр. — 380
Жеравна, с., Котленско — 326.
Жулява, с. — 326.

Завала (в Черна гора) — 166.
Загора — вж. Стара Загора.
Загра — вж. Загора, Стара Загора.
Задар, гр., Югославия — 183.
Зара, гр. Югославия — 165.
Занзибар, о-в — 245.
Зворник, гр., Югославия — 53, 70, 84, 137, 248, 395, 398, 400, 408, 417.
Зимнич, гр., Румъния — 380.
Зograфски манастир. Зограф в Атон — 192, 221.

Иркутск, гр. — 260.
Ибраила — вж. Браила.
Индия — 148, 231, 384, 395.
Истанбул — вж. Цариград.
Италия — 247, 248, 388, 402.

Кавказ, пл. — 159, 256, 330.
Казанлък, гр. — 326, 354.
Калафат, гр. — 326, 354, 385.
Калофер, гр. — 293, 354, 355, 378, 427, 428.
Кандия — вж. Крит, о-в.
Канла чешма (Канлъ чешме), местност при Никопол — 329.
Капри, о-в — 380.
Кара Исин, местност — 69, 397, 406.
Караказан — 194.
Карлово, гр. — 266.
Катаро (в Далмация) — 166.
Кашгар, обл., Азия — 295.
Кашмир — 52, 97, 395, 402.

Киприян — вж. Киприяновски манастир.
Киприяновски (Киприянски) манастир, Бесарабия — 192, 193, 218, 220, 221, 415.
Китай — 15, 16, 63, 67, 100, 182, 246.
Кишинев, гр., СССР — 218, 415.
Кишиново — вж. Кишинев.
Койнаре, с., Белослатинско — 334.
Копривщица, гр. — 157, 346.
Котел, гр. — 413.
Кранце, кааза — 170.
Крайова, гр., Румъния — 26.
Кракар, с., Сев. Славония — 166.
Кральово — вж. Крайова.
Крим, п-ов — 177, 308, 422.
Кремни, с. — 162.
Кримей — вж. Крим, п-ов.
Крит (Кандия), о-в — 22, 72, 80, 126, 381, 387, 407.
Кукуш, гр. Македония — 226.
Куручешме, с. — вж. Горски извор.
Кюрдистан, обл., Азия — 80.
Кюстендил, гр. — 151, 158, 168, 169.
Кюта, гр., Турция — 190, 294, 326.
Къръм — вж. Крим.

Лвов, гр., Украинска ССР — 227, 371, 415.
Ливна (Ливно), гр., Херцеговина — 183.
Липница, с., Оряховско — 162.
Лисабон, гр. — 301.
Ловеч, гр. 157.
Лом, гр. — 284, 285, 307, 420, 422.
Лом паланка — вж. Лом, гр.
Лондон, гр. — 235.
Лясковец, гр. — 326.

Мадан, гр. — 162.
Маден (Мадем) — вж. Аргана-Маден.
Македония, обл. — 56, 57, 84, 95, 150, 155, 168, 226, 257, 266, 280, 370.

Македония държава — 168, 384, 411.
Македонско — вж. Македония, обл.
Мала Азия — 148, 276, 296, 300, 321.
Малешово, гр. Македония — 226.
Мараш, с., Добруджа — 316.
Мезре, с. — 326.
Мска, гр., Арабия — 199, 216, 309, 413.
Мердин (Мерден), гр., Турция — 212, 294.
Молдова — 177, 393, 408, 412.
Москва, гр. — 375.
Мостар, гр., Херцеговина — 165, 166, 183, 411.
Мряморен, с. — 162.

Нарента (Югославия) — 166.
Невесин, гр., Югославия — 165.
Немско — вж. Германия.
Николаев, гр. СССР — 260, 418, 419.
Никопол, гр. — 329, 335.
Ниневия, гр., Месопотамия — 148.
Ница, гр. — 145.
Ниш, гр., Югославия — 333.
Нишко — 378.
Ново село, с., Врачанско — 162.

Одеса, гр. — 371, 390, 407, 411.
Одрин, гр. — 346, 426.
Олимп планина, Гърция — 29.
Орещ, с., Свищовско — 239.
Ортакую (Ортакой, квартал, Цариград — 29, 184, 386.
Оряхово, гр. — 160, 162, 163.
Османова държава — вж. Турция.
Османска империя — вж. Турция.
Отоманска империя — вж. Турция.
Охрид, гр., Македония — 151.

Пазарджик, гр. — 346.
Палестина — 114.
Палмира, гр., Азия — 148, 410.
Панагюрище, гр. — 339, 346.

Пантелеймон свети, манастир в Света гора — 362.
 Париж, гр. — 19, 235, 276, 298, 314, 375, 376, 382, 383, 392.
 Паркарм, с. — 218.
 Паталеница, с. — 128.
 Пекин, гр. — 318.
 Персия — 70, 72, 215, 217, 232.
 Петербург, гр. — 262.
 Петрушан, с., Румъния — 23, 66, 125, 380, 406.
 Пещени, с. — 162.
 Пиомонт, обл., Италия — 33, 100, 154, 388, 402, 403.
 Пирот, гр., Македония — 111, 339, 402, 404.
 Плевен, гр. — 157, 329, 334, 335, 424.
 Плевенско — 24.
 Пловдив, гр. — 200, 346, 347, 355, 359.
 Пловдивска кааза — 339, 425.
 Подгорица (Титоград), гд., Югославия — 70, 84, 181, 211, 214, 230, 248, 285, 400, 414, 417, 418.
 Полша — 33, 98, 292, 402.
 Полянин — 226.
 Пот (Понт, Евксински понт) — вж. Черно море.
 Правец, с., Ботевградско — 327.
 Прилепско — 24.
 Пруссия — 33, 84, 95, 141, 175, 215, 388, 402.

Рагуза, гр. — вж. Дубровник.
 Радомир, гр. — 169.
 Разложка кааза — 326.
 Рашково, с., Софийско — 162.
 Рим, гр. — 84.
 Румъния — 22, 47, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 70, 71, 72, 73, 83, 84, 95, 103, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 134, 165, 175, 176, 177, 178, 179, 189, 195, 202, 230, 231, 232, 233, 268, 271, 308, 361, 378, 380, 381, 385, 388, 391, 393, 398, 400, 403, 407, 408, 410, 412, 416.
 Русе, гр. — 128, 186, 191, 193, 194, 196, 197, 207, 215, 217, 234, 237, 240, 241, 243, 269, 271, 272, 289, 296, 310, 312, 316, 332, 333, 335, 343, 347, 372, 399, 413, 417, 419, 421, 422, 423, 426.
 Русия — 33, 51, 56, 68, 83, 84, 95, 120, 124, 128, 137, 141, 146, 148, 153, 156, 179, 189, 191, 192, 193, 202, 215, 230, 232, 233, 259, 262, 280, 292, 296, 309, 318, 321, 340, 362, 371, 378, 380, 383, 385, 388, 391, 392, 395, 402, 407, 408, 409, 411, 412, 424, 425.
 Русчук — вж. Русе, гр.

Садова, гр. — 71, 398.
 Сакра, Сакара, гр. Югославия — 53, 70, 84, 248, 395, 398, 400, 417.
 Самос, о-в, Егейско море — 316.
 Самсон — 148.
 Сардинско кралство — вж. Пиемонт.
 Сарани, с., Казанлъшко — 354, 358.
 Сардиния — 388.
 САЩ — 178, 305.
 Свирча, с., Плевенско — 329.
 Свищов, гр. — 239, 243, 273, 282, 303, 417, 420.
 Севастопол, гр., СССР — 71, 398.
 Северна Америка — 24.
 Седан, гр., Франция — 71, 398, 409.
 Гелидже, гр. Босна — 322.
 Сена, р., Франция — 235.
 Сидон, гр., Либия — 148, 410.
 Сион, пл. — 108, 404.
 Сирия — 80, 181, 231, 379, 410.
 Славония — 166.
 Сливен, гр. — 339.
 Смирна, гр. Турция — 148.
 Солун, гр., Гърция — 342, 343, 344, 425.
 Солферино, с., Италия — 71, 398.
 Сопот, гр. — 346.
 София, гр. — 157, 158, 169, 170, 197, 326.
 Спарта, гр. — 400.
 Средиземно море — 410.
 Средна гора, пл. — 339.
 Средна Европа — 384.
 Сръбско — вж. Сърбия.
 Сръбско княжество — вж. Сърбия.
 Стамбол — вж. Цариград.
 Стара Загора, гр. — 326, 339, 426.
 Стара планина, пл. — 17, 84.
 Стара Сърбия — вж. Сърбия.
 Струмица, гр., Македония — 226.
 Сърткюйлери (Сърткюйлери), с., Шуменско — 24, 385.
 Сърбия — 22, 33, 52, 53, 54, 56, 57, 58, 59, 60, 68, 72, 73, 83, 84,, 95, 96,
 97, 99, 100, 101, 104, 105, 114, 120, 124, 127, 133, 134, 135, 137, 138, 140,
 141, 150, 151, 153, 155, 156, 165, 170, 189, 215, 225, 228, 230, 232, 243,
 268, 296, 339, 340, 341, 381, 395, 396, 399, 401, 402, 403, 408, 410.

Тамбор — 148.
 Татар Пазарджик — вж. Пазарджик.
 Телин, с. — вж. Телиш.
 Телиш, с., Плевенско — 334.
 Темза, р., Англия — 235.
 Тесалия, обл., Гърция — 56, 72, 134.
 Тетевен, гр. — 326, 327.
 Тетово, гр., Македония — 155.
 Техеран, гр. — 146, 215.
 Тигър, р., Азия — 148.
 Тимок, р. — 72, 225.
 Тир, гр. Ливан — 148, 410.
 Топчи дере, квартал, Белград — 100, 402.
 Тракия, обл. — 56, 57, 84, 226.
 Трапезунд, гр., Турция — 148.
 Тревненско — 378.
 Троян, гр. — 326, 339.
 Трявна, гр. — 302, 422.
 Трънчовица, с. — 239, 413, 421, 424.
 Тулча, гр. — 424.
 Туна вилает — вж. Дунавски вилает.
 Турну Мъгурели[е], гр., Румъния — 194, 328, 413, 421, 424.
 Турну Северин, гр. Румъния — 413.
 Турция — 14, 15, 16, 17, 21, 23, 25, 26, 31, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
 60, 62, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 79, 80, 83, 84, 85, 87, 88, 94, 96,
 98, 99, 100, 117, 118, 120, 121, 122, 126, 132, 133, 134, 136, 137, 138,
 139, 140, 141, 145, 146, 147, 148, 149, 153, 159, 163, 165, 166, 168, 179,
 180, 181, 182, 184, 187, 189, 190, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203,
 204, 210, 214, 215, 216, 223, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 235, 244, 245,
 246, 247, 249, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 266, 267, 268, 271, 275, 276,
 277, 279, 286, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 295, 301, 305, 306, 307, 314,
 315, 316, 317, 318, 319, 321, 323, 332, 334, 340, 341, 342, 343, 345, 358,
 361, 362, 370, 378, 379, 381, 385, 387, 394, 395, 399, 408, 411, 412, 413,
 417, 418, 419, 423, 425, 426.
 Тутракан, гр. — 333.
 Търново, гр. — 36, 48, 114, 157, 202, 287, 303, 326, 347, 414.
 Търновско — 381.

Фенер, квартал, Цариград — 30, 75, 110, 209, 214, 225, 265, 379, 387, 399.
Фец, ханство — 295.
Филибе — вж. Пловдив.
Фокшан, гр., Румъния — 393.
Франция — 19, 58, 91, 120, 141, 146, 248, 379, 382, 383, 384, 395, 396.
Френско — вж. Франция.

Хавайски острови — 385.
Ханнбоаз, проход — 128.
Хеджас, обл., Саудитска Арабия — 147, 180.
Херцеговина — 56, 80, 95, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 164, 165,
166, 182, 183, 321, 322, 325, 332, 334, 341, 342, 346, 370, 391, 396, 397,
406, 408, 409, 411, 423, 424.

Цариград, гр. — 56, 95, 98, 146, 157, 165, 181, 182, 190, 192, 196, 198, 200,
209, 211, 212, 213, 215, 223, 233, 245, 247, 248, 249, 254, 264, 274, 276,
279, 280, 286, 287, 294, 295, 299, 304, 305, 311, 312, 314, 316, 317, 321,
322, 326, 340, 341, 342, 345, 346, 354, 360, 378, 379, 387, 389, 390, 399,
404, 413, 415—425.
Цетина, гр. — 165, 211, 254.

Червена вода, с., Русенско — 312, 320.
Черна гора — 56, 57, 58, 59, 70, 71, 72, 73, 80, 83, 84, 124, 133, 134, 135,
137, 138, 140, 141, 166, 189, 215, 217, 228, 230, 232, 233, 248, 339, 340,
341, 399, 402, 405, 408, 416.
Черно море — 57, 148, 228, 286, 318, 411.

Шаркьой — вж. Пирот, гр. — 98, 99.
Швейцария — 255.
Шумен, гр. — 234, 235, 236, 271, 296, 312, 313, 339, 346.
Шуменска твърдина — 286.

Япония — 16, 30, 100.
Яш, гр. Румъния — 177.

СЪДЪРЖАНИЕ

Символ-верую на българската комуна	5
--	---

ВЕСТНИК «ДУМА НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕМИГРАНТИ» 1871

Наместо програма	9
Народът. Вчера, днес и утре	13
Смешен плач	19
Петрушан	21
Злото	24
Решен ли е черковния въпрос?	29
«Югославия»	33
Причини за неуспеха на Българското книжов[но] дружество	36

ВЕСТНИК «ЗНАМЕ» 1874—1875

Уводни статии

Букуреш, 7 декемврия [Задачата на в. «Знаме»]	45
Букуреш, 14 декемврия [Източният въпрос лежи на плещите па българския народ]	51
Букуреш, 21 декемврия [Пролетата за свобода кръв ще пизне племенните раздори]	55

Букуреш, 4 януария [Единственото спасение на нашия народ е в революцията]	61
Букуреш, 11 януария [Да драснем кибрита на въстанието]	65
Букуреш, 18 януария [Турция ще се намери между три огъня]	70
Букуреш, 25 януария [Какво може да направи нашето духовенство]	74
Букуреш, 1 февруария [Турция отива към пропадане]	78
Букуреш, 15 февруария [Българският народ трябва самичък да потърси свободата си]	81
Букуреш, 1 март [В какво се състои болестта на нашия народ]	86
Букуреш, 15 март [Излечима ли е нашата болест]	90
Букуреш, 27 март [Раздорите между балканските народи]	94
Букуреш, 3 априлия [Сърбия и нашето освободително движение]	97
Букуреш, 1 май [Само разумният и братският съюз между народите ще унищожи тегилата]	102
Букуреш, 8 май [Празнуването на Кирил и Методий]	106
Букуреш, 16 май [Народът и духовенството]	109
Букуреш, 22 май [Железниците са вредни за нас]	112
Букуреш, 29 май [Турското посегателство върху народните ни училища]	116
Букуреш, 21 юния [Изчакване или незабавен бунт]	120
Букуреш, 28 юния [Ролята на Раковски в борбата за освобождение]	123
Букуреш, 5 юлия [Настроенията сред емиграцията през 1868]	126
Букуреш, 12 юлия [Вътрешната революционна организация]	129
Букуреш, 26 юлия [Революция народна, незабавна, отчаяна]	132
Букуреш, 2 август [Необходимо и бързо въстание]	136
Букуреш, 23 август [Революцията на Балканския полуостров е вече готова]	139

Статии и прегледи

Бъдъщността на Турция	145
До редакцията на сръбският вестник «Исток»	150
До редакцията на в. «Исток»	153
Още една жертва на турското безчовечие	157
Черкезите в Турция	159
Въстанието в Херцеговина	164
Турските зверства в Македония	168

Дописки

Болград, 2 декември [Положението на българите в Бесарабия] . . .	175
Цариград, 10 декември [Положението на Турция]	180
Русчук, 11 декември [Първият брой на «Знаме» с глас на свободата]	186
Русчук, 18 декември [Злоупотребите на висшето духовенство] . . .	191
Турно Мъгуреле, 19 декември [Уволнението на Теодосиадис] . . .	194
Цариград, 28 декември [Прогрес! Прогрес!]	198
Търново, 1 януария [Да бъде проклет народът, ако не въстане] . .	202
Болград, 27 декември [Който защитава общи интереси, поема съвещателни обязанности]	206
Цариград, 5 януария [Да оставим шарлатаните да лъжат, а вярвателите да вярват]	209
Цариград, 11 януария [Защо и за кого аз пиша]	213
Кишново, 8 януария [Моралът на отците в Киприяновския манастир]	216
Цариград, 21 януария [Сръбската пропаганда между българското население и опасността от нея]	223
Лвов, 22 януария [Денят на славянската свобода скоро ще настане] .	227
Цариград, 27 януария [Турция и васалните ѝ княжества] . . .	230
Русчук, 29 януария [Шуменското приключение]	234

Свищов, 28 януария [Свищовските католици и значението на рели- гията]	239
Цариград, 11 февруария [Пак преобразования на думи, пак рефор- ми на книга]	245
Болград, 12 февруария [Правата на българите в Бесарабия и бъл- гарската гимназия в Болград]	251
Цариград, 21 февруария [Привилегиите на раята]	254
Одеса, 19 февруария [Южнославянският пансион на Тодор Мняков в Николаев]	260
Цариград, 8 марта [Екзархията — нещастие за нашите политически стремежи]	264
Русчук, 10 марта [Увеличава се нашият пролетариат]	269
Цариград, 23 марта [За народа черковният въпрос е вече анахро- низъм]	274
Цариград, 27 априлия [Да води някой народа си не ще каже да върви изотзад]	279
Свищов, 28 априлия [Огън и меч са нашите най-верни прия- тели]	282
Лом, 17 априлия [Ножът ще спаси нашите глави от погибел]	284
Цариград, 2 майя [Турция бере душа]	286
Русчук, 4 майя [Няма за българина човешки живот в Турция] . .	289
Деари Бекир, 25 априлия [Заточените българи]	292
Цариград, 18 майя [Частният живот на човека е тясно свързан с не- говата обществена дейтелност]	295
Цариград, 24 майя [Не филантропия, а коренни реформи]	299
Трявна, 25 майя [Експлоатиране на тревненските мини]	302
Цариград, 16 юния [Турция са неспособни да се поправят]	304
Лом, 19 юния [Ще ли имат край нашите теглила]	307
Русчук, 28 юния [Кръвопиецът Алай бей изпъден от служба] . . .	310
Цариград, 16 юния [Финансовото положение на Турция]	314
Цариград, 8 юния [Турският бюджет за 1875 година]	317
Русчук, 10 юния [Алай бей и Демир ага]	320

Цариград, 18 юлия [Отзвукът на Херцеговинското въстание в Тур- ция]	321
Деари Бекир, 5 юлия [Положението на заточените в Диярбекир]. .	325
Т[урно] Мъгуреле, 27 юлий [Турците могат да участвуват в рево- люцията наред с българите]	328
Русчук, 6 августа [Впечатление от въстанието в Херцеговина] . . .	332
Плевен, 17 августа [Бой между черкези и българи]	334

ВЕСТНИК «НОВА БЪЛГАРИЯ» 1876

Букурещ, 3 май 1876 [Захвата се вече драмата на Балканския полуостров]	339
Реформите в Турция	342
Новини из България	346

ТВОРБИ С НЕУСТАНОВЕНО БОТЕВО АВТОРСТВО

Браила, 18 августа	351
Галац, 1 ноември	354
Галац, 6 ноември	356
Цариград, 2 октомври	360

БЕЛЕЖКИ

АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ за лица, периодични издания, загла- вия на произведения, комитети и други	437
АЗБУЧЕН ПОКАЗАЛЕЦ на географските имена	483

ХРИСТО БОТЕВ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

ТОМ ВТОРИ

Редактор Светла Гюрова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Стефан Груев
Техн. редактор Виолета Кръстева
Коректор Елена Куртева
Невена Димитрова

Формат 16/60/84; тираж 50 113 екз; печатни коли 31,51; издателски коли 29,39; л. г. VI/32; изд. № 5255; поръчка № 155 1979 г. на изд. „Български писател“, дадена за избор на 12. VII. 1979 г; излиза от печат на 25. XII. 1979 година; цена 3,73 лв.

Код 5 253j172611
5506—21—79

ДП „ВАСИЛ АЛЕКСАНДРОВ“ — ВРАЦА